TOM FIRTH

PRIZONIER la GESTAPO

Amintiri despre supraviețuire
și captivitate în Polonia
celui de-al Doilea Război Mondial

METEOR PUBLISHING

Tom Firth
Prizonier la Gestapo
Amintiri despre supravieţuire şi captivitate în Polonia celui de-al Doilea Război Mondial

Traducere din limba engleză de *Dan Criste*
METEOR PUBLISHING
Redactor: Ioana Bârzeanu Tehnoredactor: Mariana Radu Copertă: Roxana Geantă Ilustraţie copertă: www.*shutterstock.com*
Titlul original: PRISONER OF THE GESTAPO.
A MEMOIR OF SURVIVAL AND CAPTIVITY IN WARTIME POLAND
Copyright © Tom Firth 2010

2013, METEOR PUBLISHING

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
FIRTH, TOM
Prizonier la Gestapo: amintiri despre supravieţuire şi captivitate în Polonia celui de-al Doilea Război Mondial / Tom Firth; trad.: Dan Criste; red.: Ioana Bârzeanu.
— Bucureşti: Meteor Publishing, 2013 ISBN 978-606-8469-17-1
I. Criste, Dan (trad.)
II. Bârzeanu, Ioana (red.)
821.111-94=135.1

Dedicaţie

Doresc să dedic această carte memoriei dârzului şi neabătutului popor polonez, numeroşilor prieteni şi mai ales celor care şi-au riscat cu mult altruism viaţa şi libertatea adăpostind prizonieri de război britanici. Consider că acest aspect a fost în mare măsură ignorat, şi am credinţa că prin cartea de faţă voi putea face reparaţia cuvenită.

Mulţumiri

Adresez mulţumiri soţiei mele, Gillian, pentru sprijinul ei neprecupeţit, lui Lorraine Wilson pentru prelucrarea manuscrisului şi lui Henry Wilson de la Pen & Sword Books, care s-a ocupat de carte în ultimele stadii ale editării.

„Mâine dimineaţă vei fi împuşcat!”

Aceste cuvinte stupefiante, rostite pe un ton aspru în germană, m-au zdruncinat profund în momentul în care am fost aruncat fără alte formalităţi în celula 152 a închisorii Montelupich.

În acea după-amiază rece din martie 1942, acoperit doar cu o pătură, purtând în picioarele goale o pereche de saboţi din lemn, am simţit că mă aflu pe marginea unei prăpăstii – sfârşitul existenţei mele pe acest pământ.

în acea lungă vară fierbinte a anului 1939, Europa se afla pe marginea prăpastiei, ceea ce pe mine mă interesa prea puţin, căci un tânăr de şaisprezece ani şi jumătate avea lucruri mai stringente la care să se gândească. Eram în ultimele trei săptămâni ale vacanţei de vară şi stabilisem totul pentru plecarea noastră în estul Poloniei. Această călătorie, pe care eu şi vechiul meu prieten Jurek o plănuiserăm de mai multe săptămâni, era în sfârşit pe cale să se realizeze. Urma să fie o călătorie cu barca. Tata cedase rugăminţilor mele de a cumpăra un caiac care zăcea abandonat într-o baracă de pe malul Vistulei, iar după ce afacerea a fost încheiată, şi barca încredinţată nouă, eu şi Jurek am petrecut ore întregi renovând-o, dându-i un strat de vopsea şi chiar cosându-i o pânză la o veche maşină Singer.

Tata, pe care afacerile de import-export îl obligau să meargă în Anglia în august 1939, era pe punctul de a părăsi Varşovia, unde locuia din 1930, luându-l cu el pe fratele meu mai mare, George, care, după terminarea şcolii, urma să înceapă o viaţă nouă în Anglia şi să studieze arhitectura navală – sau cel puţin aşa spera. Eu şi fratele meu formam o pereche curioasă de „străini” în şcoala noastră din Polonia, George, în felul lui stoic de a fi, descurcându-se ceva mai bine decât mine. În general, ne-am adaptat fără greutate la viaţa de şcolar, am învăţat bine limba şi, de-a lungul anilor, am închegat câteva prietenii solide şi durabile. Cât îl mai invidiam pe George

în acele clipe! Meditând adeseori la viitor, îmi dădeam totuşi seama că va veni şi rândul meu. Visam să intru în armată. Poate în regimentul de gardă – aveam înălţimea necesară – sau în trupele de tancuri. Existau şanse egale să ajung ori într-o parte, ori în cealaltă, dar cred că, datorită interesului meu neostoit pentru tot ceea ce era pus în mişcare de motoare, tancurile ar fi câştigat. Între timp, având asupră-i o scrisoare de recomandare scrisă de nimeni altul decât însuşi ambasadorul Majestăţii Sale în Polonia, Sir William Howard Kennard, George sosi la Şantierul Naval Samuel White, pe insula Wight, pentru a se lansa imediat în noua lui carieră.

Părinţii mei nu se potriveau absolut deloc, nici ca temperament, nici ca pasiuni. S-au cunoscut într-o călătorie pe calea ferată transsiberiană în timpul Primului Război Mondial şi s-au căsătorit la Vladivostock în 1917, pentru a fi apoi expulzaţi când comuniştii din Rusia deveniră stăpâni ca urmare a Marii Revoluţii. Au ajuns apoi în Japonia alături de sute, dacă nu mii de refugiaţi care fugeau de noua putere, iar acolo, la Tokio, am văzut eu pentru prima oară lumina zilei pe 3 ianuarie 1922, fiind, se zice, primul bebeluş european care onora cu prezenţa sa Spitalul Imperial din Japonia.

Ca şi cum fuga în Japonia n-ar fi fost o pacoste îndeajuns de mare pentru părinţii mei, un cutremur puternic zdruncină oraşul Tokio şi îi făcu să se mute la Yokohama, unde tata găsi de lucru la Societatea de Asigurări „Perla”. Soarta a fost crudă însă, căci, în 1923, un cutremur înfiorător a distrus oraşul. Din fericire, în acea zi fatidică, tata era acasă, oblojindu-şi un picior rău infectat după ce fusese înţepat de o meduză în timp ce înota în mare. Tot atunci, mama hotărâse să se ducă în centru cu nişte treburi obişnuite.

În acest timp, eu şi George eram cu doica în „anexa servitorilor”. Aceasta se prăbuşi asemenea unui castel de cărţi, prinzându-ne dedesubt pe noi, pe doică şi pe

bucătărească. Bungaloul în sine suferi relativ puţine pagube, dar tata, îngrozit de ceea ce i se înfăţişa înaintea ochilor, făcu o încercare disperată de a ne scoate de sub dărâmături, fără niciun rezultat însă. În cele din urmă, cu ajutorul trecătorilor, am fost scoşi toţi, năuciţi şi şocaţi, dar altfel nevătămaţi în urma celor întâmplate. Între timp, mama, care se afla în partea cea mai afectată a oraşului şi încerca să-şi facă drum printre ruine, găsi cumva un bărbat cu ricşă dispus s-o ducă, în cea mai mare grabă, până acasă, pe străzile pe care se mai putea umbla. Chiar şi aşa, călătoria i-a fost întreruptă şi a trebuit să facă restul drumului pe jos.

Traiul normal la Yokohama luă sfârşit, iar familiei nu-i mai rămase altceva de făcut decât să părăsească oraşul calamitat. Luând cu noi numai bagaj de mână, ne-am îndreptat spre port, unde, în plin haos şi panică, ne-am îmbarcat la bordul unei nave-cisternă olandeze. După ce am fost luaţi cu una dintre bărcile de salvare ale navei aflate în port, ne-am apropiat de aceasta şi, în timp ce barca aluneca pe alături, un membru al echipajului mă azvârli în sus, în braţele unui marinar uimit, care stătea lângă balustradă. „Nici nu mi-am dat seama când l-am prins”, spuse el. Am pornit la drum în momentul în care începea o operaţiune internaţională de salvare, iar în ceaţa deasă am întâlnit pe neaşteptate o flotilă formată din distrugătoare americane care se îndreptau cu toată viteza spre Yokohama. Potrivit lui Konnig, căpitanul nostru, a fost cât pe ce să ne ciocnim. Am debarcat la Kobe, unde aveam să începem iarăşi o nouă viaţă. Mă-ntreb cum s-or fi împăcat părinţii mei cu toate acestea. La Kobe, am locuit mai întâi în nişte camere mobilate, apoi ne-am mutat într-un bungalou japonez închiriat. Într-un sfârşit, când tata începu lucrul la Compania Petrolieră „Soarele Răsare”, au închiriat o casă mai mare, construită în stil european, într-un „cartier european” din Kobe. Mai târziu, eu şi George am urmat şcoala misionară englezească, familia ducând o

viaţă confortabilă, plăcută şi deosebit de cosmopolită. În 1929 însă, părinţii mei au luat o hotărâre care avea să afecteze în mod profund întreaga familie. În toamna acelui an, tata îşi luă patru luni de concediu, timp în care urma să mergem în Europa, să vizităm mai întâi Polonia şi apoi Anglia, căci niciunul dintre părinţi nu-şi mai văzuse propriii părinţi de mulţi ani. Bineînţeles, pentru noi, băieţii, avea să fie aventura vieţii noastre. După o scurtă călătorie pe mare, am ajuns în portul Dairen din China continentală, de unde am mers la Mukden (azi, Shenyang – n.tr.), pentru a ne continua călătoria pe calea ferată transsiberiană. Drumul cu trenul până la Varşovia, absolut încântător, a durat peste o săptămână, cu o scurtă oprire la Moscova. Încântarea noastră a fost domolită însă de atmosfera cenuşie şi nefericirea care domneau în Rusia în acele zile.

După ani de despărţire, întâlnirea cu părinţii mamei a fost de-a dreptul emoţionantă, iar în cursul şederii noastre la Varşovia am locuit în spaţiosul apartament al bunicii Anna din centrul oraşului. Ne-am ocupat timpul cu plimbări în locuri interesante şi vizite la vechi prieteni şi rude, într-o procesiune care părea a nu se mai încheia, dar timpul trecu pe nesimţite şi a trebuit să ne continuăm călătoria spre Anglia, cu trenul până la Berlin şi apoi la Hamburg. Oraşul Hamburg îi era bine cunoscut tatălui meu, căci stătuse câţiva ani acolo înaintea Primului Război Mondial, iar sora lui, Corinne, se măritase cu un ofiţer german activ. Avu loc o nouă rundă de întâlniri de familie şi vizite la cunoscuţi, care se încheie cu plecarea noastră spre Southampton, la bordul navei germane de linie *City of St Louis*. (Printr-o simplă coincidenţă, acest vapor al Liniei Maritime Hamburg-America a făcut vâlvă la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, când a încercat să ducă la loc sigur câteva sute de evrei care se refugiau din Germania nazistă. Din păcate, şi se pare că din raţiuni politice, niciuna dintre ţările la care s-a făcut apel n-a fost pregătită

să-i primească pe refugiaţi, aşa încât *City of St Louis* a trebuit să se întoarcă în Germania.)

De la Southampton, călătoria noastră s-a sfârşit la Londra, unde am fost aşteptaţi la sosire de părinţii şi una dintre surorile tatălui meu. Am petrecut aici, într-un mic hotel, o lună minunată, memorabilă chiar, vizitarea obiectivelor turistice fiind la ordinea zilei: Turnul Londrei, Grădinile Kew şi toate muzeele importante. Totul a fost cât se poate de copleşitor, iar mama începu chiar să devină foarte tulburată. Ne-am dus apoi la Brighton, unde locuiau bunicii mei. Bineînţeles că Brighton ne-a cucerit imediat pe mine şi pe George, deşi eram în plină toamnă, iar multe dintre obiectivele de interes îşi închiseseră porţile. Acestea sunt însă amintirile plăcute. În această perioadă, mama a hotărât să nu se mai întoarcă în Japonia. Stăruinţa ei în hotărârea luată trebuie să fi căzut ca un trăsnet asupra tatălui nostru, dându-le peste cap toate planurile şi provocând în plus între părinţii mei un conflict şi o ruptură care nu avea să se mai repare niciodată. Fără îndoială că trebuie să fi avut loc multe discuţii aprinse, urmarea fiind aceea că, în loc să mergem în Japonia, ne-am întors la Varşovia, unde am şi rămas. Urma ca noi, băieţii, să mergem la un pension în Anglia, dar, din cauza lipsei banilor, acest lucru nu s-a mai întâmplat. În schimb, am făcut cursuri intensive de limba poloneză, precum şi la alte materii, pentru a putea intra la o şcoală bună din Varşovia. Până la urmă, am reuşit acest lucru, dar şi cu foarte multă înţelegere din partea conducerii şcolii.

între timp, tata s-a luptat să câştige o pâine într-o situaţie cu totul nouă şi neobişnuită, iar primii ani petrecuţi în Polonia s-au dovedit a fi extrem de grei, amplificând tensiunile între părinţi. Gaz peste foc, tatăl mamei muri la scurtă vreme, iar mama ei, care fusese devotată unei case de copii pe care o înfiinţase în anii 1920, porni într-o misiune de strângere de fonduri în Statele Unite ale Americii. Bunica a murit la Chicago în

1932. Acum este momentul să vă spun mai multe despre implicarea ei în activitatea acelei case de copii. La scurt timp după Revoluţia de la 1917 din Rusia, împreună cu câteva ajutoare devotate, inclusiv un medic rezident, ea şi-a propus să-i salveze pe copiii polonezi abandonaţi în Rusia sovietică, reuşind, în condiţii extrem de periculoase, să adune circa 800 de copii. După aceea, i-a transportat la Vladivostok şi apoi, pe mare, în Japonia, unde erau în siguranţă. Călătoria lor a continuat spre Statele Unite ale Americii, unde a rămas un număr de copii, luaţi în grijă de rude, şi, în cele din urmă, dincolo de Atlantic, prin Franţa şi Germania, până în Polonia. A fost în orice caz o faptă eroică incredibilă. Copiii au stat totuşi în Japonia destul de multă vreme, înţelegătoarele lor gazde oferindu-le adăpostul şi ajutorul necesar. În timpul acestei şederi, bunica mea a stabilit relaţii bune cu japonezii, relaţii ce aveau să continue şi în anii următori. Drept urmare, familia mea a avut raporturi prieteneşti cu ambasada japoneză din Varşovia, mama fiind şi ea atrasă în această asociere interesantă, care, în primii ani ai războiului, s-a dovedit a-i fi de un real ajutor.

în primul nostru an la Varşovia, am locuit în apartamentul bunicii Anna. După plecarea ei în America însă, a trebuit să renunţăm la el şi ne-am mutat într-un apartament mai mic de pe strada alăturată.

Când însă afacerile tatei au început să meargă mai bine, am putut să ne mutăm într-o suburbie frumoasă de pe malul râului Vistula.

în 1936, eu şi George am mers în vizită la Brighton, unde locuia Maude, soră cu tata, iar în 1938 am făcut o vizită interesantă la Hamburg, unde locuia mătuşa Corinne împreună cu fiica ei, Irene. Vremurile liniştite erau însă pe sfârşite.

Vara lui 1939 a fost un alt moment hotărâtor în viaţa noastră. Plecarea lui George în Anglia mi-a provocat o nelinişte şi mai mare, determinându-mă să termin şcoala la

sfârşitul anului următor şi să-i calc pe urme. În august, mama plănuise să petreacă o scurtă vacanţă în vestul Poloniei împreună cu o veche prietenă de familie, în vreme ce eu şi Jurek, bunul meu prieten şi coleg de şcoală, ne băteam capul cu aranjarea caiacului nostru în vagonul de bagaje al trenului care avea să ne ducă în estul Poloniei. De fapt, familia noastră era complet dezbinată, iar în entuziasmul meu din acea clipă, n-aş fi crezut niciodată că lucrurile aveau să rămână aşa pentru totdeauna. Nu ştiu cum se face că n-am acordat niciodată prea multă atenţie războiului care stătea să înceapă.

Drumul nostru cu trenul dură toată noaptea, iar îndată după sosirea noastră la Slonim, în primele ceasuri ale zilei, am coborât caiacul pe peronul gării. Încărcându-ne lucrurile în el, l-am cărat dincolo de o pajişte şi l-am pus pe apa unui râu îngust. Eforturile noastre nu fuseseră în zadar, căci caiacul arăta bine acoperit cu vopseaua albă strălucitoare. Am vâslit în amonte pe o distanţă de vreo trei kilometri, până când am ajuns la marele lac de la Albertyn. Aceasta era destinaţia noastră, căci Vacek, unchiul lui Jurek, şi Maria, mătuşa lui, locuiau în satul din apropiere, iar noi urma să stăm la ei tot restul vacanţei. Jurek cunoştea bine zona, deoarece o vizitase în mai multe rânduri. Albertyn era un sat fără viaţă, întins pe o pantă domoală, prin mijlocul căruia trecea un drum prăfuit, care, într-o parte, se pierdea dincolo de sprânceana unui deal, iar în partea cealaltă traversa calea ferată pe care călătoriserăm şi noi de curând. Aşa lipsit de importanţă cum era, Albertyn avea totuşi o prosperă fabrică de cherestea la care lucrau majoritatea locuitorilor săi. Fabrica se găsea pe drum, la nu mai mult de 500 de metri distanţă, de cealaltă parte a căii ferate. Aici era şi lacul spre care ne îndreptam în fiecare dimineaţă cu caiacul nostru pe umeri, pregătit pentru plimbarea zilei. Erau clipe cu adevărat idilice, lipsite de griji, noul an şcolar părându-ni-se la ani-lumină depărtare!

Apoi, într-o zi, sosi o scrisoare de la George, în care descria impresiile pe care i le făcuse Londra, cum se săpau tranşee în Hyde Park şi se pregăteau amplasamente pentru artileria antiaeriană. Şi cu toate că situaţia era în mod evident cât se putea de gravă, eu încercam să nu-mi bat prea mult capul cu ea. În definitiv, poate că nu avea să fie război. În fiecare seară însă, când se întorcea de la fabrică, Vacek se aşeza foarte tăcut şi citea ziarul. „Lucrurile par a se înrăutăţi de la o zi la alta”, spunea el gânditor. Hitler era iarăşi pornit pe polonezi.

„Ministrul sovietic de Externe, Molotov, urmează să meargă la Berlin”, se anunţa pe prima pagină.

Într-o după-amiază liniştită, după ce ne terminarăm plimbarea cu barca, eu şi Jurek stăteam pe malul lacului pierzând vremea, când am auzit zgomotul continuu produs de un avion care zbura exact deasupra noastră. Un avion în aceste părţi era un lucru aproape nemaiauzit, aşa că ne zgâiam în sus, abia reuşind să zărim avionul care zbura dinspre vest la mare altitudine. Era ceva sinistru şi ciudat la el, de parcă nu trebuia să fie văzut. „Uite-l cum se duce”, remarcă Jurek într-o doară. Avea însă dreptate. În acel avion-fantomă se afla într-adevăr Molotov, iar întâlnirea lui cu Hitler de la Berlin a pecetluit ulterior soarta Poloniei în anii următori.

Vacek devenea tot mai agitat pe măsură ce buletinele de ştiri de la radio înfăţişau o imagine din ce în ce mai sumbră a situaţiei, dându-şi seama cu tristeţe că acum nu mai exista nicio speranţă de pace. Ni s-a mai spus că începutul noului an şcolar se amâna pentru două săptămâni. La 1 septembrie, Radio Varşovia a transmis ştiri despre invazia Poloniei de către nazişti. Din acel moment, am rămas cu urechile lipite de aparat şi, brusc, am început să mă gândesc la mama. Ea se afla în vestul Poloniei şi avea să se găsească direct în bătaia puştii! (Nu ştiam însă că se întorsese deja la Varşovia!)

Clipele liniştite petrecute de noi pe lac se sfârşiseră,

iar în zilele următoare, trenuri pline cu recruţi începură a trece prin Albertyn în drumul lor spre războiul aflat în plină desfăşurare în vestul Poloniei. Era o imagine tristă, dar emoţionantă, care a avut un efect tulburător asupra mea şi a lui Jurek. Amândoi ne gândeam să ne înrolăm, dar unchiul Vacek şi mătuşa Maria nici nu voiau să audă de aşa ceva. Pe 3 septembrie, s-a anunţat la radio că Marea Britanie declara război Germaniei, moment în care am fost copleşit de un val de mândrie şi entuziasm. A doua zi, a sosit o telegramă prin care lui Jurek i se cerea să se-ntoarcă de-ndată la Varşovia. Mesajul venea din partea şefului cercetaşilor, iar el, în calitate de lider de trupă, nu avea încotro decât să se ducă. Eu am rămas năucit, însă atât Vacek, cât şi Maria m-au îndemnat să stau şi să aştept – poate, poate avea să se mai întâmple ceva. Ştirile ulterioare transmise de Radio Varşovia abia mai ascundeau acum gravitatea situaţiei, iar când începu încercuirea oraşului de către germani, orice speranţă se spulberă. Forţele poloneze nu reuşeau să stăvilească atacul neîncetat, mai ales bombardamentul aerian continuu, desfăşurat într-o manieră haotică, iar în scurtă vreme, transmisiile radiofonice încetară cu totul. Brusc, la opt zile de la plecare, Jurek reapăru, stors de vlagă şi în stare de şoc. El ne spuse că tuturor autorităţilor civile şi militare li se ordonase să părăsească oraşul aproape în aceeaşi zi în care el ajunse la Varşovia, aşa încât nu prea mai avu ce să facă decât să se alăture exodului în masă. Personalul ambasadei britanice părăsise clădirea din Nowy Swiat într-un convoi de maşini, luând-o pe singura rută salvatoare, cea spre România, împreună cu zeci de mii de oameni care se îndreptau în acea direcţie. Din cauza atacurilor permanente ale Luftwaffe, soţia ataşatului militar al Marii Britanii, doamna Shelley, a fost grav rănită. Jurek reuşise să se urce cu greutate în ultimul tren care trebuia să se-ndrepte spre est, departe de zona de luptă, iar în condiţiile în care toate autorităţile se împrăştiaseră

care încotro, rămase ca mecanicul de locomotivă să hotărască ce avea să facă mai departe! Plin până la refuz cu civili şi personal de serviciu, trenul înainta încet şi sporadic până când a fost atacat de temutele bombardiere în picaj Stuka, situaţie care-l făcu să se oprească în cele din urmă. Din fericire, Jurek a descoperit un camion al armatei care se întâmpla să meargă în direcţia Slonim, de unde a fost nevoit să-şi continue drumul pe jos până la Albertyn.

Cum ţara era acum destrămată, iar transmisiunile radiofonice încetaseră, trebuia să ne bazăm pe informaţiile fragmentate transmise de refugiaţii aflaţi în trecere. Altfel, Albertyn nu a fost afectat deloc. Lucrurile s-au schimbat însă într-o zi, când un grup de locuitori îngrijoraţi, adunaţi afară, în drum, ne-a determinat pe mine şi pe Jurek să i ne alăturăm. Mai erau acolo şase poliţişti locali solizi, înarmaţi cu puşti. Se discuta pe un ton calm despre situaţia existentă, iar oamenii dădeau mult din cap. Atmosfera generală era una de teamă şi nelinişte.

În acest timp, de cealaltă parte a căii ferate, dar destul de aproape ca să-i putem vedea, un grup de observatori voluntari se suise pe o grămadă înaltă de traverse, unde stătuse de veghe în fiecare zi – înflăcăraţi, dar în acelaşi timp plictisiţi şi frustraţi din cauză că, cel puţin până atunci, scrutaseră cerul lipsit, în mod neobişnuit, de orice urmă de avion inamic. Poziţia lor le permitea să observe foarte bine satul şi să aibă o perspectivă directă în susul şi-n josul căii ferate. Printr-o simplă întâmplare, m-am întors şi, privind în direcţia în care drumul dispărea dincolo de sprânceana dealului, am zărit un avion trecând printr-o despărţitură între copaci, urmat de multe altele, într-o tăcută şi sinistră procesiune, căci sunetul motoarelor nu se auzea. Sugrumat practic de emoţie, am reuşit să scot un strigăt de alarmă. Cincisprezece avioane au fost numărate îndreptându-se spre est, credeam noi, spre oraşul Baranowicze. Într-o

clipită, Albertyn a fost cuprins de o mare agitaţie. Stan, musculosul sergent de poliţie, se duse repede la post ca să telefoneze la Baranowicze şi să-i avertizeze pe cei de acolo că se apropiau avioanele. Era o presupunere, la fel de bună însă ca oricare alta. Apoi, m-am gândit: după ce-şi va încheia bombardamentul, duşmanul se va îndrepta în mod evident spre vest, folosind linia ferată pentru a se ghida la întoarcere. Aşa stând lucrurile, însemna că ele aveau să treacă chiar pe deasupra noastră. Era ca în cărţile cu Biggles[1]! Mi-am testat teoria pe Stan, a cărui faţă se ridică într-un zâmbet larg. „Drace, s-ar putea să ai dreptate", spuse el, însufleţit de gândul că ceilalţi vor fi de aceeaşi părere. Acum era momentul să se treacă la acţiune! Ordonând tuturor privitorilor să se ascundă, el şi oamenii lui traversară drumul şi se aşezară cu faţa la calea ferată, ţinând armele la îndemână. Eu şi Jurek îl implorarăm să ne dea două puşti, dar nu mai era niciuna la dispoziţie, aşa încât, hotărâţi să nu pierdem nimic, ne aşezarăm chiar în spatele lor. În timp ce aşteptam, vedeam feţe iţindu-se agitate de după draperii, colibe şi garduri. În afara murmurelor care se auzeau când şi când, era o linişte misterioasă. Un calcul aproximativ arăta că, dacă avea să se-ntâmple ceva, trebuia să se-ntâmple în următoarea jumătate de oră. Minutele treceau, iar noi aşteptam în continuare. În vârful grămezii, „ochii" noştri, cei care se uitau după avioane, erau extrem de vigilenţi, scrutând cu înfrigurare orizontul spre est cu ajutorul binoclurilor, în timp ce noi aşteptam nerăbdători semnalul lor. Fără să băgăm de seamă, din cauza aşteptării şi a căldurii pe care o răspândea soarele amiezii, concentrarea slăbi întrucâtva. Apoi, brusc, se auzi ceva ca un tunet, zgomotul asurzitor al motoarelor. Erau acolo, chiar deasupra noastră, luându-ne prin surprindere, zburând atât de jos şi atât de repede,

1 Biggles este un pilot de avion şi aventurier imaginar, eroul principal al unei serii de cărţi de aventuri pentru tineret, scrise de W.E. Johns între 1932 şi 1968. (n..tr.)

încât îţi tăiau răsuflarea. Când trase primul Dornier trecând razant pe deasupra stâlpilor de telegraf care se înşirau de-a lungul căii ferate, am avut timp să-l vedem pe mitraliorul din faţă, cocârjat în cabina transparentă din botul avionului, trăgând înspre noi. Se dezlănţui iadul. Cu sudoarea şiroindu-le pe faţă, cei şase poliţişti trăgeau la întâmplare în tot ce mişca. Apoi, iarăşi foc de mitralieră şi o rafală concertată din partea alor noştri, care începuseră să acţioneze la unison, luând la ochi un avion, apoi altul. „Haideţi, să-i prindem pe porci!”, strigă Stan. Totul se termină însă în câteva secunde şi, pe cât de brusc apăruseră, pe atât de brusc dispărură. Oamenii ieşeau din locurile în care se ascunseseră, discutând cu entuziasm despre eveniment, şi, în vreme ce Albertyn scăpase, din fericire, nevătămat, eu eram mulţumit să ştiu că teoria mea îşi dovedise valabilitatea – iar Stan şi oamenii lui se mândreau pretinzând că ar fi lăsat urme pe două dintre avioane. Între timp, observatorii reapăruseră de după grămada de traverse, ciufuliţi şi derutaţi, după ce fuseseră luaţi prin surprindere de avioanele care zburaseră la joasă altitudine. Jurek, care văzuse lucruri mult mai rele pe îngrozitorul drum de întoarcere la Albertyn, era convins că germanii nu vor lăsa nepedepsit nici măcar acest semn modest de împotrivire, ceea ce însemna că avioanele se puteau întoarce. Cuvintele lui au fost primite cu groază şi descurajare. Nu puteam decât să aşteptăm şi să vedem ce se va-ntâmpla. Când minutele s-au transformat în ore, iar duşmanul n-a mai dat niciun semn, toată lumea a început să respire uşurată. Norocul era de partea noastră.

De la refugiaţii care treceau prin Albertyn am aflat că germanii se apropiau acum de oraşul Wolkowysk, situat la 55 de kilometri vest de noi, dar cum o evaluare exactă a situaţiei era imposibilă, trebuia să luăm de bune cele aflate. Erau veşti tulburătoare în sine, şi cu toate acestea, agonia Poloniei era departe de a se sfârşi. Pentru a nu cădea în mâinile germanilor, trebuia să se ia imediat o

hotărâre. Vacek şi Maria credeau că nu exista altă variantă decât ca eu şi Jurek să plecăm cât mai repede cu putinţă. Apoi am studiat o hartă şi am ajuns la concluzia că, din moment ce România era prea departe, drumul spre nord, spre Lituania, părea a oferi cel puţin o şansă infimă. Spre marea mea nemulţumire, mi-am amintit că nu am luat paşaportul cu mine din cauză că n-am avut nevoie de el. Acum, nu ne rămânea decât să ne încercăm norocul.

Am pornit devreme, în dimineaţa cenuşie a zilei de 17 septembrie, când începură a se arăta primele semne ale toamnei. Chiar şi cerurile deplângeau soarta Poloniei. Vacek şi Maria renunţaseră la cele două biciclete ale lor pentru a ne uşura misiunea, căci, fără ele, şansele noastre ar fi fost nule. Maria pregătise un pacheţel cu mâncare, dar îmbrăcăminte călduroasă nu aveam deloc. Uitându-ne pe harta topografică a lui Jurek, am întins pasul toată dimineaţa, urmând potecile, traversând câmpuri şi luând-o prin păduri. Viteza era esenţială, dar mersul era anevoios şi mai lent decât ne gândiserăm, pentru că nu existau drumuri adecvate, iar porţiunile de drum pe care trebuia să mergem erau neamenajate şi pline de făgaşe. În toată călătoria noastră n-am întâlnit niciun suflet, cu excepţia unui ţăran singuratic ce-şi îndemna la drum mârţoaga din care ieşeau aburi şi care trăgea o căruţă. Mai târziu, merserăm pe o pajişte largă care traversa ţinutul şi trecea prin păduri pe o distanţă de kilometri întregi, asemenea unei şosele proiectate şi abandonate, dar care era de fapt Trakt Napoleonski, opera geniştilor lui Napoleon care a permis armatelor acestuia să înainteze în condiţii destul de bune în cursul eşuatei campanii din Rusia. Acest lux relativ nu dură însă prea mult, deoarece am fost obligaţi s-o luăm din nou pe poteci nisipoase, extrem de anevoioase, pentru ca, în cele din urmă, să dăm de primele semne ale civilizaţiei şi de o cărare acceptabilă. Spre surprinderea noastră, un biciclist se apropie pedalând din răsputeri. Ajungând în dreptul nostru, se opri cu un scârţâit de frâne,

gâfâind şi tremurând ca o frunză.

— Doamne! Vin ruşii de la est şi germanii de la vest. Ce-i de făcut? exclamă el şi, fără să mai spună ceva, porni din nou la drum, asemenea unui om posedat de diavol.

Pentru o clipă, rămaserăm ţintuiţi locului, întrebându-ne dacă omul mai era în toate minţile, dar ne-am amintit cu o nelinişte din ce în ce mai mare că, mai devreme, în acea dimineaţă, auziserăm huruitul tirului de artilerie venind de undeva de la est. Fusese scurt, dar imposibil de confundat cu altceva, iar noi am început să ne întrebăm dacă nu cumva accesul de panică al biciclistului era îndreptăţit. Cu acest gând descurajator, am întins pasul pe o cărare care trecea printr-o pădure deasă şi, ieşind în cele din urmă din ea, am ajuns în vârful unei coaste abrupte, în faţa căreia se întindea, pe kilometri întregi, un ţinut întins. Undeva, în mijlocul acestei panorame, se întindea o şosea foarte dreaptă. Stând şi admirând priveliştea, ne-am dat seama că şoseaua gemea de fapt de lume. Trebuie să fi fost mii de suflete deplasându-se încet spre est, însă o privire mai atentă revelă faptul că o masă la fel de mare de oameni se deplasa în direcţia opusă, spre vest, creând un adevărat haos. Apoi, la o privire şi mai atentă, am observat prezenţa câtorva tancuri care staţionau pe drum. În calitate de expert amator în recunoaşterea tancurilor, am fost convins că erau ruseşti. Stăteam întrebându-ne ce să facem mai departe şi dacă încercarea noastră de a scăpa nu era de-acum sortită eşecului. Puteam ajunge la graniţa cu Lituania înainte să ajungă ruşii acolo? într-un sfârşit, am hotărât să ne continuăm drumul până la căderea nopţii, iar Jurek, care cunoştea bine zona, spuse că ştia un loc bun în care puteam să înnoptăm. Problema noastră era că, pentru a ajunge acolo, trebuia să urmăm şoseaua pe o distanţă de circa 1,5 kilometri înainte de a o lua în direcţia dorită, însă n-aveam de ales. Coborârea coastei a fost o adevărată acrobaţie, dar până la urmă am scos-o la capăt fără să ne

lovim sau să ne stricăm bicicletele, iar când am ajuns în şosea, ne-am alăturat miilor de oameni care se îndreptau cu paşi înceţi spre vest. Cum tancurile nu puteau fi evitate, am tras concluzia că cel mai bun lucru era să încercăm să trecem cât mai repede pe lângă ele. Uşor de spus, greu de făcut. Nu era nicio îndoială în privinţa identităţii lor – echipajele ruseşti păreau a se plimba de colo-colo, fluturând revolverele într-o manieră ostilă şi fiind în mod evident într-o stare de încordare. Ne-am croit drum prin acest loc îngust, trezindu-ne deodată într-un vid şi dându-ne seama prea târziu că, din direcţia opusă, se apropia cu hotărâre o coloană de soldaţi polonezi, noi fiind prinşi la mijloc. Tancurile ruseşti aveau tunurile îndreptate spre polonezii care se apropiau, iar o confruntare între cele două forţe părea iminentă. Cum drumul înainte era complet barat, nu aveam decât să aşteptăm şi să vedem ce avea să se-ntâmple. Câţiva ruşi, cu revolverele scoase, se apropiară apoi de polonezi în acelaşi moment în care un sergent polonez ieşi în faţă pentru a-l întâmpina pe adversar. Crezând în mod sincer că ruşii erau de partea lor, el spuse că prezenţa lor era o mare plăcere şi că, într-un efort comun, puteau să-i respingă pe germani. Vorbele lui au avut însă mici şanse de succes. Un rus îşi îndreptă revolverul spre sergent şi ceru capitularea lor. Luat prin surprindere, sergentul încercă să apeleze la raţiunea rusului, dar când alţi ruşi începură a se apropia cu pistoalele-mitralieră îndreptate spre polonezi, curajosul sergent polonez izbucni într-o tiradă în care-i acuză pe ruşi de trădare.

— Ne-aţi trădat – ne-aţi înjunghiat pe la spate şi ne-aţi putea împuşca pe toţi chiar acum, ca să încheiaţi socotelile!

— Ascultă, vă luăm în stăpânire ţara, înţelegi? Predaţi-vă imediat! mârâi rusul.

Noi stăteam înlemniţi, ascultând toate acestea şi dându-ne seama de situaţia în care ne găseam – un singur

foc tras spre ruşi se putea încheia cu un masacru.

Cum ruşii se apropiau, sergentul le ordonă soldaţilor săi să arunce armele, mulţi supunându-se ordinului cu lacrimi în ochi. Epuizaţi în urma zilelor de marş şi cu moralul la pământ, aceasta a fost ultima picătură. Polonia era pierdută. Evenimentul la care fuseserăm martori era urmarea înţelegerii secrete încheiate între germani şi ruşi în vederea împărţirii Poloniei. Dacă însă primii fuseseră categorici sau relativ categorici în intenţiile lor, ruşii păstraseră tăcerea şi profitaseră de situaţie. Dracii dănţuiau de bucurie pentru cucerirea făcută!

Încercând să scăpăm de acest scenariu tragic, ne simţeam amândoi sfârşiţi, abătuţi şi înfometaţi. Am părăsit drumul principal, aşa cum plănuiserăm, şi am intrat într-un sat, unde o ceată de oameni stătea pe păşune ţinând un steag roşu neobişnuit de mare. Trecând pe lângă ei, ne-au ţinut un discurs despre „viteaza Armată Roşie”. Erau departe? îi văzuserăm? Oamenii radiau de fericire. Răspunsul nostru a fost scurt: „Nu i-am văzut şi nu am auzit de ei.”

— Comunişti blestemaţi! mormăi Jurek.

Mai târziu, ni s-a întâmplat acelaşi lucru într-un alt sat, iar noi am răspuns într-un mod asemănător, dar cu o repulsie din ce în ce mai mare faţă de aceşti oameni care păreau bucuroşi să-şi dea ţara pe o alta. Locuitorii acestei provincii din estul Poloniei, Bielorusia sau Rusia Albă, vorbeau un dialect pe care abia îl înţelegeam. Mulţi dintre ei se considerau mai mult ruşi decât polonezi şi nu suportau să trăiască sub dominaţie polonezã.

Eram istoviţi în momentul în care am ajuns acolo unde urma să înnoptăm. Nici măcar amurgul nu reuşea să ascundă frumuseţea şi liniştea deplină a locului. Mergând înainte prin pădure, Jurek arătă spre o lumină slabă care strălucea printre copaci – era coliba unui pădurar. Am ciocănit la uşă şi am intrat. Pădurarul şi soţia lui ne-au poftit să şedem şi ne-au dat câte o cană cu lapte şi nişte

pâine, pe care le-am devorat cu lăcomie. Stăteam în jurul unei mese mari, iar lampa cu petrol arunca umbre întunecate prin încăpere, însă atmosfera era sumbră şi se vorbea puţin. De fapt, ce se putea spune? Eram toţi în stare de şoc, cu gândurile zburându-ne aiurea. Pădurarul spuse că ne puteam petrece noaptea în hambar dacă mai găseam loc, deoarece înaintea noastră veniseră alţii. Dar, până să mergem la culcare, am făcut o scurtă plimbare până la marginea unui lac şi, îngenunchind la capătul unui debarcader din lemn, ne-am stropit cu apa lui limpede şi rece.

Pădurarul nu exagerase cu nimic. Când am intrat în hambar, am fost nevoiţi să călcăm la fiecare pas peste trupuri întinse pe jos în întunericul deplin, până când am găsit un loc liber în podul cu fân. În ciuda oboselii, somnul ne cuprinse doar din când în când, iar în clipele de luciditate, discutarăm în şoaptă, ca să nu-i deranjăm pe cei ce dormeau în jurul nostru, despre ceea ce urma să facem mai departe. Toată noaptea, până la primele ore ale dimineţii, se auzi huruit de tancuri şi vehicule motorizate deplasându-se fără încetare pe un drum îndepărtat, şi mai mult în interiorul Poloniei, într-o procesiune fără sfârşit. În acel moment, nu întrezăream nici cea mai mică şansă de a reuşi să trecem graniţa în Lituania, gândindu-ne că, după cum mergeau lucrurile, ruşii o vor fi închis deja în clipa în care noi vom fi ajuns acolo. N-aveam de unde să ştim, dar, drept măsură de precauţie, hotărârăm să ne întoarcem la Albertyn cât nu eram încă departe de el.

La întoarcere, am luat-o pe alt traseu, însă acum, după fiecare kilometru, imaginea se înrăutăţea. Tineri comunişti debordând de bucurie umblau grăbiţi pe drumuri cu camioanele, fluturând steaguri triumfătoare şi strigând sloganuri. Tancurile treceau unul după altul transportând biciclete furate, stropindu-ne cu noroi în goana lor, iar peste tot erau semne că jaful se afla în plină desfăşurare. O luarăm bucuroşi pe un drum pe care nu

mergea nimeni, în afară de un poliţist polonez care se apropia liniştit cu bicicleta. Ca din senin, apăru o ceată care, sărind asupra lui, îl trase jos de pe bicicletă, îl puse să îngenuncheze şi, luându-i revolverul, începu a-l bate. Noi ne aflam la câţiva metri distanţă şi, pe moment, eram prinşi în capcană. Apoi, unul din ceată se apropie de noi vrând să afle dacă aveam arme de foc; mulţumit de faptul că nu aveam aşa ceva, se întoarse la ceilalţi, moment în care poliţistul a fost auzit rugându-se să fie lăsat în viaţă. Mai târziu, în aceeaşi dimineaţă, aveam să trecem pe lângă un tanc rusesc care staţiona pe marginea drumului şi era înconjurat de o mulţime de admiratori. Cum prezenţa noastră păru a le atrage atenţia, ni se făcu semn să ne apropiem. Ni s-a spus că ofiţerul voia să vorbească cu noi şi astfel am fost împinşi în mulţime ca să-i dăm socoteală „ofiţerului”. Nu aveam nicio îndoială că, dacă n-ar fi fost ofiţerul, lucrurile ar fi stat altfel, dar aşa, s-au purtat foarte bine, deşi cam arogant, vrând în mod evident să-l impresioneze pe rus cu fidelitatea lor. „Ofiţerul”, un comandant de tancuri, păru destul de rezonabil, fiind în mod evident foarte obosit. Ne îngrijoră însă faptul că, între timp, ne dispărură bicicletele. Un reprezentant ne ceru apoi actele de identitate, dar cum nu aveam la noi decât nişte liste cu orarul trenurilor, acestea au fost date din mână în mână şi studiate cu atenţie, chiar dacă, din câte ne-am putut da seama, majoritatea erau analfabeţi şi n-aveau nici cea mai vagă idee la ce anume se uitau. Ruşii erau întotdeauna curioşi să afle originea cuiva, pregătirea, ocupaţia părinţilor, nivelul de educaţie şi alte asemenea amănunte, iar ofiţerul se dovedi a nu fi o excepţie. Sistemul impunea ca autorităţile să ştie totul despre oricine. În cele din urmă, bicicletele ne-au fost înapoiate, chiar dacă cu multă reţinere, după cum am putut observa, şi ni se dădu voie să ne vedem de drum.

La căderea nopţii, am intrat într-o pădure situată la patru-cinci kilometri de Albertyn, iar în întunericul care se

lăsa din ce în ce mai adânc, nu puteam decât să mă ţin după umbra efemeră a lui Jurek, deoarece nu aveam nimic cu ce să luminăm drumul. Apoi, fără să ne dăm seama, ne-am trezit în sânul unei mulţimi adunate în mijlocul drumului. Înconjuraţi instantaneu, am fost înşfăcaţi, împinşi şi chestionaţi cu privire la identitatea şi destinaţia noastră. Când am încercat să ne explicăm, câteva glasuri ostile au început să ceară arestarea noastră, ceea ce se transformă într-o scandare: „închideţi-i, închideţi-i!” Alţii au avut o idee mai bună, cerând să fim predaţi Armatei Roşii. În fine, când strigătele s-au potolit, o voce singuratică ceru eliberarea noastră, spunând că aveau suficient timp la dispoziţie pentru „asemenea lucruri”. În mod uimitor, „vocea” stârni câţiva susţinători, apoi brusc, ca la o scânteie, între cele două părţi adverse se porni un război al insultelor, ignorându-ne pe noi. Profitând de această ocazie extraordinară, ne-am îndepărtat încet de gălăgioasa ceată şi, suindu-ne pe biciclete, ne-am pierdut cu repeziciune urma la adăpostul întunericului. Croindu-ne drum în bezna ca de smoală pe o cărare abia vizibilă, evitând copacii şi ramurile care păreau a se întinde asemenea unor tentacule diabolice, am ieşit din pădure în lumina strălucitoare a lunii şi abia atunci am simţit că eram cât de cât în siguranţă ca să mergem mai relaxaţi. Nu voi şti niciodată cum am reuşit să facem acest lucru fără să cădem.

Capitolul patru

Grijile pe care Vacek şi Maria şi le făcuseră pentru siguranţa noastră se mai risipiră, însă probleme grave se întrevedeau la orizont, şi asta pentru că ne aflam în faţa unei situaţii neaşteptate. Estul Poloniei era tot mai rapid ocupat de trupele sovietice, iar prin Albertyn treceau nesfârşite coloane de soldaţi şi căruţe de aprovizionare trase de cai. Era uimitor faptul că acestea creau o imagine deplorabilă, arătând în orice caz ca o armată de strânsură aflată în retragere, nu ca mult-lăudata „glorioasă Armată Roşie", care avansase de fapt fără să tragă măcar un singur foc. Până şi comuniştilor autohtoni exaltaţi abia le venea a crede ceea ce vedeau. Jurek şi Vacek au plâns fără să se ruşineze gândindu-se la ceea ce se întâmpla cu ţara lor. Eu mă gândeam la poziţia mea, deoarece în calitate de britanic, chiar dacă nu aveam un paşaport care să-mi dovedească naţionalitatea, nu eram de fapt într-o situaţie mai bună decât cea în care se găseau bunii mei prieteni, ci poate chiar într-una mai rea, de inamic străin în cel mai adevărat sens al cuvântului. Ce altă concluzie puteam să trag decât aceea că, fiind „aliată" a Germaniei, între Rusia Sovietică şi Marea Britanie exista acum o stare de ostilitate. În zilele următoare, pe măsură ce sovieticii şi-au sporit controlul asupra populaţiei, s-a intensificat şi propaganda lor. Ni s-a spus că Polonia a fost eliberată din ghearele unui guvern burghezo-fascist şi nu avea decât de câştigat de pe urma instaurării regimului comunist, ai cărui duşmani trebuiau nimiciţi. Această campanie de incitare la ură era tot mai înverşunată şi absolut paranoică. Clasele profesionale, intelighenţia şi dispreţuita burghezie deveniră principalele ţinte ale eradicării. Nici nu se încheiase bine ocupaţia militară, că temutele unităţi ale NKVD (KGB) îşi şi făcură apariţia pentru a efectua samavolnicele arestări şi deportări în masă. Era aplicată vechea metodă rusească de deportare a mii şi mii de

membri „indezirabili” ai societăţii în cele mai inumane condiţii, înghesuiţi în vagoane de vite şi duşi în străfundurile Rusiei, unde se spera că vor fi daţi uitării şi, cu ceva noroc, vor pieri.

Nu ştiam încă dacă era bine să ies din anonimat şi să-mi declar identitatea de cetăţean britanic, dar ştiam foarte bine că, fără paşaport, puteam da de belea. Îmi era însă necunoscut faptul că între Marea Britanie şi Rusia existau încă relaţii diplomatice, dar şi dacă aş fi avut cunoştinţă de aşa ceva, mă-ndoiesc că aş fi ştiut ce să fac fără un ajutor din afară. La cei şaptesprezece ani ai mei, trebuia să mă lupt cu prea multe greutăţi.

Trecură câteva luni până la reluarea serviciului poştal între cele două zone de ocupaţie, şi cum toată corespondenţa era cenzurată cu stricteţe, mesajele trebuiau să fie precaute şi, adeseori, circumspecte. După multe săptămâni de nelinişte, în care m-am gândit la siguranţa mamei mele, am primit amândoi o scrisoare prin care eram asiguraţi că, la Varşovia, totul era bine. Eram sfătuiţi să stăm locului, ceea ce însemna, „citind printre rânduri”, că viaţa în Varşovia era, mai mult ca sigur, înfiorătoare. Deşi încă se mai putea trece graniţa, în timp ce cele două ţări agresoare se certau pe seama detaliilor cu privire la trasarea graniţei, sute, dacă nu mii de refugiaţi care fugiseră de germani reuşiseră să se strecoare şi să se întoarcă la casele lor. Cu toate acestea, riscurile erau considerabile, deoarece ruşii îşi dădeau toată silinţa să împiedice acest exod, nefiind prea miloşi cu cei pe care-i prindeau. Umbre ale Zidului Berlinului? Cum a reuşit mama să rămână o persoană „liberă” era un mister, căci, după toate regulile, ca străină şi cetăţean al unei ţări inamice, ea ar fi trebuit să fie arestată şi trimisă într-un lagăr de concentrare. Nu era unica persoană aflată în această situaţie precară, mai existau câţiva cetăţeni britanici şi francezi care nu reuşiseră să fugă de ocupaţie şi cu toate acestea fuseseră lăsaţi în general în pace, chiar

dacă evenimentele ulterioare au schimbat până la urmă situaţia. Între timp, mă bucuram de faptul că ea părea a fi încă liberă.

Viaţa la Albertyn devenea de la o săptămână la alta tot mai cumplită. Fabrica de cherestea a ajuns proprietate a statului şi s-a creat un nou comitet de conducere, format din câţiva comunişti locali, care să supravegheze forţa de muncă. Fostul proprietar fugind înainte de sosirea ruşilor, postul de director a fost ocupat de un rus.

Activitatea comitetului de conducere deveni, de fapt, o prelungire a celei desfăşurate de poliţia secretă în momentul în care toţi angajaţii fură evaluaţi din punctul de vedere al încrederii politice, iar toţi cei care aveau vreo afiliere politică, chiar şi într-o măsură infimă, erau fie concediaţi, fie arestaţi. Aici Vacek avu noroc. Deşi servise în Armata Poloneză ca recrut la începutul anilor 1920, nu fusese niciodată implicat în „politică”. La fel ca în orice comunitate mică, i-ar fi fost greu cuiva, dacă nu chiar imposibil, să-şi ascundă opiniile sau afilierea politică. Era un scenariu sinistru, căruia i s-a adăugat un număr de informatori cu memorie lungă, mult prea dornici să intre în graţiile noilor stăpâni. Această situaţie descurajantă se extinse la întreaga societate, aşa încât se trăia într-o perpetuă stare de incertitudine şi teamă. Apoi au început să fie atacate şi eliminate treptat Biserica şi clerul, minţindu-se că dreptul la exprimarea credinţei religioase era garantat de constituţia sovietică. Metoda folosită la eliminare era pe cât de vicleană, pe atât de simplă – sau de-a dreptul plină de cruzime, cum ar fi perceperea unor impozite prohibitiv de mari, care erau imposibil de plătit, ceea ce ducea la închiderea bisericilor. Şi mai rău era faptul că sute de clerici erau acuzaţi de activitate antistatală şi arestaţi. Bisericile din toată Polonia Răsăriteană au rămas astfel goale, lipsind comunităţile de exact acel lucru care le unise vreme de generaţii. După ce şi-au atins scopul, bisericile au fost preluate de Armată şi

folosite ca depozite şi grajduri. Totul se încadra într-un plan. Dispariţia bruscă a unui coleg de la lucru, a proprietarului unei prăvălii sau a unei întregi familii din vecini servea la crearea în fiecare zi a unei atmosfere de teamă. Chiar sate şi comunităţi întregi au dispărut peste noapte, lucru la care am fost martori noi înşine, când o zonă întreagă a fost supusă unei razii în timpul nopţii şi lăsată fără niciun suflet viu, asemenea unui oraş-fantomă. Astfel de razii erau întreprinse întotdeauna noaptea de unităţi ale NKVD. Locuitorilor li s-au dat cam cincisprezece minute ca să-şi strângă ceea ce puteau lua cu ei şi apoi au fost duşi pe jos la gara cea mai apropiată, aflată la Slonim, unde au fost înghesuiţi ca nişte animale într-un şir lung de vagoane pentru vite. A doua zi de dimineaţă, s-a creat panică în momentul în care veştile cu privire la razie s-au răspândit, iar prietenii şi rudele s-au adunat la gară ca să vadă ce se mai putea face. Soldaţi înarmaţi se îngrijeau ca nimeni să nu se apropie de victime. Vreme de zece zile, trenul a staţionat complet izolat pe o linie secundară, după care şi-a început călătoria anevoioasă spre Rusia. Ar fi fost destul de rău şi dacă era în toiul verii, dar acum era iarnă. Din câte ştiu, nu s-a mai aflat nimic niciodată despre soarta acestor oameni. Un tânăr care a dat mai multe amănunte despre propria experienţă a spus că el a fost urcat într-un vagon pentru vite încărcat la capacitate maximă. Drumul spre Rusia a durat două săptămâni, timp în care mulţi au pierit de foame şi frig. Trenul se oprea din când în când în zone izolate, unde morţii puteau fi îngropaţi lângă calea ferată, dar când mureau copii, paznicii nu-şi mai băteau capul, aşa încât singura posibilitate de a scăpa de micuţele cadavre era să fie împinse pe fereastra îngustă a vagoanelor, lăsându-le să cadă în zăpada mare de afară. Drumul luă sfârşit într-o zonă păduroasă izolată, nu departe de o aşezare, iar după ce oamenii au fost daţi jos din tren, li s-au dat câteva unelte de bază şi li s-a spus să-şi construiască singuri

adăposturi. În acel moment, s-au apropiat de ei nişte locuitori ai acelei aşezări, care arătau zdrenţuroşi şi slăbiţi peste măsură şi care-i implorară să le dea ceva de mâncare. Tânărul spuse că n-a văzut asta cu ochii lui şi că n-ar fi crezut că situaţia putea fi atât de rea în Rusia Sovietică. Cu toate acestea se ţinu tare, supravieţui dureroasei experienţe şi, cu hotărâre şi viclenie, reuşi să scape; după ce rătăci mai multe săptămâni, ajunse în cele din urmă pe pământul Poloniei.

în această atmosferă de permanentă teamă, era foarte firesc să ne întrebăm cui avea să-i vină rândul.

Crăciunul anului 1939 a fost unul dintre cele mai rele din câte-mi amintesc. În mod oficial, fusese abolit, la fel ca obişnuitele formule de adresare – „pan” şi „pani” („domnule” şi „doamnă”). Acum trebuia să ne adresăm tuturor cu „tovarăşe”, iar cine folosea vechea formulă era aspru dojenit. În mod neoficial, aceste reguli erau ignorate ori de câte ori se putea. Cei destul de curajoşi duceau acasă pe furiş brazi de Crăciun în jurul cărora „sărbătoreau” ziua cea sfântă şi se adresau în particular unul altuia în maniera tradiţională. Prietenii şi rudele continuau să se viziteze pentru a sta la taifas, chiar dacă pe ferite, şi a împărţi un stoc de alcool care dispărea cu repeziciune, dar şi mai rea era situaţia stocului de alimente, care scădea întruna. Magazinele se goleau, iar ceea ce reuşea să cumpere Maria de la măcelăriile din Slonim, dacă aveau ceva, se dovedea a fi foarte suspect – într-o seară, după ce împărţi în mod judicios mica sa porţie de cârnaţi, Jurek văzu în ei o gheară de pisică.

în şcoli, rusa deveni limba oficială, iar o manifestare tipică a curentului predominant a fost numirea paznicului spitalului din Slonim în funcţia de director al acestuia. Exista totuşi şi o latură hazlie a acestei şarade, de care polonezii şi-au dat repede seama. Soldaţii din trupele de ocupaţie, ca şi ofiţerii acestora, erau în esenţă fiinţe primitive, complet năucite de noul mediu în care se aflau –

era adevărat faptul că ei reflectau din toate punctele de vedere genul de societate din care proveneau. Ani la rând, izolaţi de lumea din afară şi condiţionaţi – îndoctrinaţi de propaganda sovietică să dispreţuiască şi să nu aibă încredere în ceilalţi oameni – ei erau mai mult decât surprinşi să vadă că viaţa în altă parte nu părea aşa de rea precum le fusese înfăţişată. În plus, era evident că ei fuseseră bine instruiţi să înalţe în mod mecanic osanale Uniunii Sovietice şi se vedea că răspunsurile lor la diverse întrebări erau absolut identice şi patetice în naivitatea lor. Aşa, de exemplu, când erau întrebaţi dacă la Moscova se cultivă portocale, răspunsul era un înflăcărat „da”. Indiferent la ce se făcea referire şi oricât de ridicolă era întrebarea, acel lucru se găsea întotdeauna din abundenţă – totul era cât se poate de bine. Cineva pus pe şotii întrebă cu nevinovăţie dacă în Rusia se găsea multă apă din Tamisa, pentru a i se răspunde că era o grămadă; mă grăbesc să subliniez faptul că nu eu am fost cel care a pus întrebarea. Acest gen de sâcâire a devenit la un moment dat o formă de distracţie populară, dar adevărul e că ne-a ajutat să mai îndulcim traiul îngrozitor dus sub ocupaţia sovietică. Apa curentă de la robinet şi toaleta erau o permanentă sursă de uimire, mulţi confundând, în ignoranţa lor, întrebuinţarea vasului de toaletă cu cea a chiuvetei, singura nemulţumire în legătură cu acesta fiind aceea că, în momentul în care trăgeai de lanţ, săpunul dispărea.

Cu puţin înainte de primul Crăciun dezolant, Leonie, o veche prietenă a Mariei, ne-a făcut o vizită. Ea locuia şi lucra în Slonim, dar venea de la Varşovia. Ne povesti cum reuşise să facă două drumuri încununate de succes la Varşovia, de unde adusese pe ascuns marfă şi provizii care nu se puteau obţine în zona rusească, ajutată fiind de un localnic familiarizat cu zona de graniţă. Era în mod evident o femeie descurcăreaţă. Mai mult, cum graniţa urma să se închidă în curând, asemenea treceri ilegale aveau să

devină imposibile. Atunci ea spuse în treacăt că, dacă eu şi Jurek am vrea să ne încercăm norocul, ea era gata să ne însoţească într-o ultimă încercare, după care urma să rămână la Varşovia. Ideea trebuia analizată cu multă atenţie. Unei singure persoane îi era mai uşor să facă faţă piedicilor care-i ieşeau în cale decât unui grup de trei sau mai multe persoane şi, cu siguranţă, o femeie era mai în siguranţă decât un bărbat sau mai mulţi bărbaţi. Nu se punea problema siguranţei mamei lui Jurek – libertatea mamei mele era cea care atârna în balanţă. Cum însă nu aveam timp de pierdut, am hotărât să punem planul în aplicare. Aceste tensiuni nu făcură decât să intensifice atmosfera de tristeţe existentă de Crăciun în gospodăria noastră. Apoi, ne stabilirăm în linii mari planul de acţiune: plecarea a fost fixată pentru Ajunul Anului Nou, cu trenul de 8:30 din Albertyn. Pentru a nu stârni suspiciuni, trebuia să ne luăm bilete până la Slonim, care era gara următoare, iar având în vedere vremea rea şi zăpada mare, acest lucru era cât se poate de rezonabil. Dacă eram întrebaţi cu privire la scopul călătoriei noastre, trebuia să răspundem „o vizită la rude”. Aceasta era partea uşoară. Apoi, trebuia să coborâm la Slonim şi să ne repezim la casa de bilete, de unde urma să cumpărăm bilete până la Hajnowka, după care trebuia să ne suim în acelaşi tren. Mintea mea nu reuşea să priceapă, însă Leonie ne asigură că puteam face asta! Rostul acestor manevre era acela că, din moment ce eram cunoscuţi în Albertyn, vestea plecării noastre într-un loc ca Hajnowka se putea răspândi cu repeziciune, ajungând la urechile cui nu trebuia, dar într-un târg ca Slonim, am fi făcut parte din mulţime. Necazul era însă că Hajnowka era un centru bine cunoscut de toţi cei care voiau să treacă spre şi dinspre partea germană, dar mai ales de NKVD. Nu exista însă altă variantă. Celălalt aspect era acela că nu se auzise niciodată despre prezenţa NKVD-iştilor în gara din Albertyn din cauza lipsei de importanţă a acesteia, iar noi aveam să aşteptăm cel mai mult acolo.

Dar deşi Slonim colcăia de asemenea personaje indezirabile, teoretic, cumpărarea biletelor trebuia să ne ia foarte puţin timp, sau cel puţin aşa speram. Leonie avea să-şi petreacă ziua dinaintea plecării noastre cu o prietenă din Albertyn, iar întâlnirea noastră la gara din Albertyn urma să aibă loc cu o jumătate de oră înainte de sosirea trenului. Trebuia să stăm separaţi, de parcă nu ne-am fi cunoscut. Aranjamentele cu privire la trecerea efectivă a graniţei au fost lăsate în seama priceperii ei.

în seara zilei de 31 decembrie, ne-am luat rămas-bun de la Vacek şi Maria şi am pornit spre gară. Ca să evităm centrul satului, am hotărât s-o luăm pe un traseu ocolitor, peste câmpurile acoperite de zăpadă, departe de locuinţele oamenilor, şi să ne apropiem de gară dinspre partea „inaccesibilă" a căii ferate, păstrând în acelaşi timp o bună vizibilitate asupra peronului. Nimic nu tulbura liniştea deplasării noastre, cu excepţia scârţâitului produs întruna de zăpada casantă de sub picioare, în vreme ce stelele licăreau deasupra pe firmamentul întunecat care se cerea admirat. Dacă lucrurile ar fi stat altfel, am fi făcut cu siguranţă acest lucru. Acum, eram destul de aproape ca să distingem o figură solitară plimbându-se încoace şi-ncolo pe peronul gării, încercând în mod evident să nu îngheţe de frig. Era Leonie. Rezistând tentaţiei de a ne adăposti în mica sală de aşteptare, am început şi noi să ne plimbăm pe peron încoace şi-ncolo cu vioiciune, încercând să ne încălzim, iar în trecere, Leonie ne dădea vag semne de recunoaştere. Nefiind însă suficient de bine îmbrăcaţi ca să facem faţă unei astfel de vremi şi riscând să îngheţăm, determinarea noastră slăbi şi intrarăm în clădirea gării. Deşi aceasta era plină de ţărani înfofoliţi până la nivelul ochilor şi înghesuiţi în jurul unei sobe în care ardeau lemne, cu ale lor *tobolki* (boccele) aruncate peste tot pe jos, ei se arătară puţin interesaţi de prezenţa noastră. Am stat acolo o vreme, desfătându-ne cu căldura, dar am plecat repede, înfruntând încă o dată vremea haină. Oricât

am încercat noi să batem din picioare şi să dăm din braţe, ne-am dat seama că era în zadar. În timp ce Leonie continua să se plimbe neabătută încoace şi-ncolo pe toată lungimea peronului, noi ne-am strecurat înapoi în gară. Era împotriva „regulilor” şi, după cum urma să descoperim în curând, o mare greşeală.

Minutele treceau cu o încetineală exasperantă pe măsură ce momentul sosirii trenului se apropia. Deodată, două raze puternice au brăzdat fereastra, luminând pentru o clipă interiorul gării, urmate de sunetul unui vehicul care se apropia. Traversă zgâlţâindu-se calea ferată şi dispăru treptat în depărtare. Ne-am dat seama instinctiv că era o patrulă a NKVD-ului. După câteva minute, uşa se deschise brusc şi înăuntru păşi un civil îmbrăcat într-o haină lungă şi neagră, în spatele lui stăteau câţiva soldaţi înarmaţi cu puşti cu baionetă. Civilul scrută mulţimea adunată şi, ca şi cum ar fi ales victima cea mai probabilă, arătă cu degetul spre Jurek, vrând să ştie unde mergea. Luat prin surprindere şi uitând cu totul ceea ce trebuia să spună, el rosti intempestiv:

— La Hajnowka.

în acel moment, răul era făcut. Apoi, îi examină lui Jurek vechiul permis de călătorie cu trenul.

— Deci vii de la Varşovia? în regulă, atunci du-te la Hajnowka!

Concluzia era cât se poate de evidentă. Apoi, întorcându-se spre mine, ceru să-mi vadă „actele”.

— Şi tu unde te duci?

M-am gândit că fie vom pieri, fie vom scăpa împreună, aşa că am răspuns tot „la Hajnowka”. Auzind aceasta, omul mormăi şi se depărtă ţanţoş. Faptul că ne alesese pe noi era firesc, din moment ce noi arătam altfel decât ceilalţi adunaţi în sala de aşteptare.

Dacă nu ne-am fi pierdut cu firea, ar fi trebuit să părăsim gara chiar în acea clipă. Noi, în schimb, am răsuflat uşuraţi că plecase, bucuroşi că nu fuseserăm

arestaţi pe loc, aşa cum ne aşteptaserăm.

Trenul întârziase deja câteva minute, iar în timp ce noi ne gândeam la incident, uşa se deschise din nou brusc şi intră un personaj grotesc, cu puşca în mână. În uşă stăteau alţi doi oameni înarmaţi. Erau de la miliţia locală, comunişti civili care făceau pe poliţiştii. Îmbrăcat într-o haină neagră ponosită, căptuşită împotriva frigului, ceea ce-l făcea să pară de două ori mai mare decât era, încălţat cu nişte *valenki* (cizme din pâslă) groşi şi fără formă, faţa-i plină de semne de vărsat era pe jumătate ascunsă sub o şapcă murdară cu calotă plată, trasă bine peste urechi. Ne alese fără să ezite pe noi doi, cerându-ne „actele” şi, după ce le băgă în buzunar, ordonându-ne să ieşim. Era limpede ce se aflase: informată de patrula NKVD de prezenţa noastră la gară, intra în sarcina miliţiei locale să se ocupe de arestarea noastră. Între timp, Leonie, văzând totul de afară, o şterse repede. Distanţa până la secţia de poliţie era mică şi, odată intraţi, am fost luaţi la întrebări de un rus. Purta o căciulă înaltă din blană cenuşie, înclinată într-o parte, şi ne privi cu blândeţe înainte de a vorbi. Vru să ştie totul despre noi până la cele mai mici amănunte, tot ceea ce aveam să spunem urmând a fi scris cu conştiinciozitate de un tânăr miliţian. Era inutil să ascundem faptul că voiam să ajungem la Varşovia – ştiau deja acest lucru – însă acolo se găseau domiciliile şi familiile noastre, iar acesta era un motiv destul de întemeiat. Ca de obicei, vru să ştie cine erau părinţii noştri şi cu ce se ocupau taţii noştri (tatăl vitreg, în cazul lui Jurek). Cum nu aveam de gând să-i spun adevărul, am zis că tata lucra ca funcţionar într-un birou, ceea ce păru a-l mulţumi. Pe de altă parte, când Jurek spuse că tatăl lui vitreg lucra la o bancă, rusul se strâmbă. De fapt, el era casier-şef la Casa Naţională de Economii (PKO). Am fost luaţi la întrebări şi despre şcoală – ce materii învăţam? Deşi i-am explicat cam ce se preda în şcoala noastră, nu păru a fi satisfăcut de răspuns şi apoi, accentuându-şi

ideea, zise că ni se predau cu siguranţă şi materii politice, părând a fi surprins când îi spuserăm că nu era aşa. (Bineînţeles că, la istorie, ni se predau cunoştinţe despre diferite sisteme politice, forme de guvernământ etc.)

Când interogatoriul se termină, rusul scotoci prin micile noastre bagaje, scoţând totul din ele şi examinând cu meticulozitate fiecare lucru. Nici chiar cutia cu unt pe care o împachetase Maria nu scăpă verificării atente cu un cuţit. Nu se găsi niciun mesaj secret în ea! Iată un exemplu perfect de stat poliţienesc în acţiune.

Când se încheie totul, am cerut voie să prindem trenul care întârziase foarte mult, dar el dădu dezaprobator din cap şi ne făcu semn să ne aşezăm pe o bancă dintr-un colţ îndepărtat al încăperii. În acel moment, n-aveam nicio idee cu privire la intenţiile lor. După puţin timp însă, rusul plecă, lăsându-ne în compania a doi miliţieni înarmaţi. Din câte ne puteam da seama, pierderea trenului era ultima dintre grijile noastre! Atunci, după cum era de aşteptat, am auzit şuieratul trenului intrând în gară, iar noi am făcut o ultimă încercare zadarnică de a-i convinge pe gardieni. Inimile noastre au stat în loc în momentul în care trenul se îndepărtă câteva clipe mai târziu. Rămaşi singuri în cursul nopţii cu un tânăr gardian care adormea din când în când lângă uşă, am fost tentaţi să-l batem şi să evadăm. Poate că, în alte condiţii, ar fi avut rost, dar ţinând seama de urmările unei asemenea fapte, ne-am gândit mai bine, căci represaliile s-ar fi îndreptat apoi spre Vacek şi Maria.

Tânărul miliţian se trezi în sfârşit din somn şi vorbirăm o vreme cu el. Se întreba de ce voiam să ne întoarcem la Varşovia, îndemnându-ne să rămânem şi să ne bucurăm de traiul îmbelşugat din Rusia, dar când i-am repetat faptul că familiile şi domiciliile noastre se aflau acolo, am avut impresia că a înţeles. Ni se păru un ins destul de cumsecade, chiar dacă părerile sale politice erau profund eronate.

La revărsatul zorilor, sosi şi miliţianul nostru cu faţa ciupită de vărsat, anunţându-ne că vom pleca la Slonim. Ordonându-ne să mergem în şir indian, el se poziţionă exact în spatele nostru cu puşca îndreptată spre noi, în vreme ce un alt gardian îl urma în lateral cu revolverul scos. Nu ne făceam iluzii în privinţa destinaţiei noastre, care avea să fie sumbrul sediu al NKVD din Slonim. Am străbătut cu greu cei patru kilometri într-o tăcere cvasitotală, reamintindu-ni-se din când în când, pe un ton aspru, să continuăm să mergem în şir indian, nu unul lângă celălalt. Mersul a fost greoi din cauza drumului plin de făgaşe adânci, acoperit cu zăpadă, şi a porţiunilor îngheţate. La sediu, ni s-a spus să aşteptăm pe un coridor, în vreme ce gardianul cu faţa ciupită de vărsat dispăru târându-şi picioarele într-un birou, lăsându-ne cu tovarăşul său. Se întoarse după o oră şi, aruncându-ne „actele”, ne spuse că, deşi ştiau foarte bine că noi lucram ca agenţi provocatori (una dintre acuzaţiile preferate), eram liberi să plecăm, să plecăm la Varşovia, dacă credeam că aşa era bine, dar să nu uităm că germanii ne vor îndopa cu pâine şi ceapă, după care ne vor omorî ca pe nişte câini! Ne aruncă aceste vorbe umplându-le de venin, dar, cu venin sau fără, ele au sunat plăcut urechilor noastre, iar noi am părăsit în grabă acel loc mizerabil, simţind cum ni se înmoaie picioarele.

Ne-am blestemat pentru că n-am recunoscut semnele pericolului şi nu am fost prevăzători ştergând-o din gară când avuseserăm posibilitatea s-o facem. Răul fusese însă făcut. Ne-am târât picioarele înapoi spre Albertyn, deznădăjduiţi şi înşelaţi, unde am dat cu ochii de Maria şi o prietenă a ei, care se grăbeau spre Slonim. Întâmpinându-ne cu lacrimi de uşurare, ea nu se mai aştepta să ne vadă vreodată după ce Leonie îi înştiinţă pe ea şi pe Vacek despre soarta noastră, într-adevăr, eram foarte norocoşi că scăpaserăm basma curată. De atunci însă, ideea ridicolă conform căreia banala ceapă ar putea

reprezenta un pericol pentru alimentaţia unei persoane n-a încetat să mă intrige şi să mă amuze ori de câte ori s-a întâmplat să-mi aduc aminte de acel episod. Poate că aşa înţelegea să glumească acel miliţian. Dintr-un anumit punct de vedere însă, gluma respectivă nu era departe de realitate.

Eşecul aventurii noastre ne provocă mai multă frustrare decât amărăciune, iar în ceea ce o privea pe Leonie, aceasta, profund afectată de deznodământ, renunţă la orice intenţie de a mai traversa graniţa în viitorul apropiat. Cu toate acestea, fiind o persoană tenace şi hotărâtă, nu era pregătită să renunţe uşor. După ce aranjaserăm totul, eu şi Jurek trebuia să ne împăcăm acum cu gândul că era posibil să rămânem acolo nu se ştie cât. Erau multe probleme îngrijorătoare de care trebuia să ţinem seama. Vacek şi Maria fuseseră generoşi, îngrijindu-se ca nouă să ne fie bine, iar prelungirea acestei stări de lucruri nu putea decât să le îngreuneze existenţa. Trebuia, fără doar şi poate, să avem ceva de făcut, să lucrăm ceva pentru a le uşura sarcina, dar Maria, cu instinctul ei protector, ne obliga să stăm acasă cât mai mult cu putinţă, astfel încât ruşii să nu ne vadă – lucru destul de greu în realitate. De fapt, petreceam multe zile în spatele casei, tăind lemne, care erau folosite pentru a face focul în bucătărie şi pe care le stivuiam în şopron. În condiţiile în care erau – 30°C, chiar şi acest lucru ne punea la încercare capacitatea de rezistenţă şi, pentru a mai face o schimbare, am început să ne aventurăm în lungi plimbări prin pădure, până când, dintr-un motiv oarecare, ruşii au interzis accesul civililor. Apa o luam de la o fântână din spatele casei, dar la aceste temperaturi era de obicei îngheţată la suprafaţă, aşa încât, ca să putem umple găleata, trebuia mai întâi să spargem gheaţa. Făceam asta fie lăsând găleata, legată de frânghie, să cadă pe gheaţă, fie, dacă nu reuşeam astfel, cu ajutorul unei prăjini. Igiena era primitivă, fiind asigurată de o toaletă de genul „gaură

în pământ”, situată afară, dar, la – 30°C, vă puteţi închipui ce chin era. Mai mult, zilele în care se găsea hârtie igienică obişnuită trecuseră de mult, acest produs de bază fiind înlocuit cu foi din cotidianul comunist *Pravda*. Aşa că, până şi neruşinatul *Pravda* avea întrebuinţări practice. Avea însă şi alte întrebuinţări. În fiecare seară, după sărăcăcioasa cină, formată din pâine şi o minusculă porţie de cârnaţi sau chiftele cu cartofi, urmate de un ceai rusesc de plante, ne aşezam în jurul mesei şi, sub îndrumarea lui Vacek, încercam să citim *Pravda* şi să învăţăm alfabetul chirilic. Oricât de mult detestam cu toţii conţinutul acestui ziar, am înţeles că nişte cunoştinţe de limba rusă ne-ar putea prinde bine. Am petrecut lungile seri de iarnă citind cărţi din vasta bibliotecă a lui Vacek şi jucând dame sau „bătălie navală”. Informaţiile din lumea largă erau la mare preţ. Spre deosebire de germani, ruşii nu reuşiseră să confişte toate aparatele de radio, ceea ce nu se potrivea cu toate celelalte restricţii impuse oamenilor, dar, pentru a evita neplăcerile, multe aparate fuseseră aruncate sau ascunse în aşteptarea unor vremuri mai bune. Vacek refuza cu obstinaţie să folosească radioul în ciuda rugăminţilor noastre. Aflam însă veşti de la vecinii noştri, o pereche de oameni în vârstă, cărora nu le era frică să asculte ştirile în limbi străine transmise de BBC.

Când ruşii s-au lansat în campania dezastruoasă din Finlanda, am nădăjduit că aceştia nu-şi vor mai vărsa atât de mult veninul pe Polonia, dar nu a fost să fie. La fel de strictă ca în trecut, supravegherea populaţiei a continuat acum cu patrule NKVD care mergeau la casele oamenilor neanunţate şi doar când era întuneric. Fără a mai face apel la amabilităţi, acestea dădeau pur şi simplu buzna în casă, cum se întâmplă şi în cazul nostru. În acel moment al serii, o bătaie puternică în uşă era suficientă pentru a face să-i sară cuiva inima din piept. Stăteam, ca de obicei, în jurul mesei, citind. Când Maria deschise uşa, un ofiţer intră şi luă loc lângă masă, în timp ce câţiva soldaţi înarmaţi

stăteau la uşă. Înainte de a spune ceva, el se uită o vreme, în tăcere, la toţi şi la toate. Încercând să spargă gheaţa, Vacek spuse ceva la care i se răspunse cu un mormăit. Centrul său de interes se deplasă apoi spre mine şi spre Jurek. Vru să ştie cine eram, ce făceam şi de unde veneam. Atitudinea lui era total indiferentă. După ce se mai uită o dată prin cameră în linişte, plecă, remarcând cât de bine trăiam. După ce uşa se închise în urma lui, Vacek explodă plin de indignare: „Trăim în două camere şi o bucătărie, iar pentru ei ăsta este trai bun”, după care adăugă: „Vedeţi, am avut dreptate cu radioul!”

Societatea pe care ruşii începuseră s-o creeze era una la fel de anostă, chiar meschină. Pur şi simplu, nu trebuia să te „afişezi” cu simboluri ale detestatei burghezii, cum ar fi o îmbrăcăminte decentă, căci semnul distinctiv al unui adevărat muncitor socialist erau salopeta sau halatul soios şi o pereche de mâini aşijderea. Din acest punct de vedere, concepţia ruşilor despre asortarea culorilor nu putea fi mai defectuoasă. Vai de cel care nu se conforma acelui ideal. Cum, în Polonia, oamenii erau în general mai bine îmbrăcaţi decât ruşii, ei erau opriţi întruna şi luaţi la întrebări, iar dacă aveai mâinile curate, cum se-ntâmpla în majoritatea cazurilor, erai denigrat şi admonestat pe loc, chiar în stradă. Era o adevărată nebunie. Urmarea acestei idioţenii a fost aceea că hainele terne erau la mare căutare, omul de rând grăbindu-se să-şi procure această îmbrăcăminte degradantă pentru a nu atrage atenţia. Într-o zi, am suferit amândoi acest tratament la Slonim.

Cei care aveau pământuri, proprietăţi şi chiar case obişnuite erau primii vizaţi de NKVD, aceşti oameni fiind consideraţi cei mai abjecţi „exploatatori” ai maselor. Chiar proprietarul moşiei Albertyn, contele Puslowski, fusese prevăzător şi plecase înainte de sosirea ruşilor, lăsându-şi frumoasa proprietate, situată pe malul lacului, la cheremul atentei Armate Roşii, care luă totul, chiar şi faianţa din bucătărie, ducându-şi prada cu camioanele în Rusia.

Gospodăriile de rând erau tolerate, dar şi în cazul lor trebuia plătit un preţ. Erai obligat să ocupi doar o mică parte a casei şi trebuia să accepţi ca restul acesteia să fie cedat unei familii „merituoase” de muncitori, fără chirie. Proprietăţile mici erau împărţite obligatoriu şi date altor oameni „merituoşi”, perversitatea acestei decizii fiind aceea că beneficiarii „recunoscători” trebuiau să cultive pământul, iar recoltele aveau să fie colectate apoi pentru „binele obştesc”. Dintr-un motiv întemeiat, mulţi beneficiari ai acestei măsuri nu făceau faţă, dar acest lucru nu a fost luat în considerare niciodată. Nerealizarea cotei cerute era penalizată cu o amendă usturătoare. Toate acestea au făcut ca întreaga populaţie să fie de fapt pedepsită într-un fel sau altul.

Între timp, la primăria din Albertyn, se făceau pregătiri pentru o mare întrunire. Anunţurile făcute dinainte şi adresate în mod deosebit muncitorilor de la fabrica de cherestea îi somau pe toţi să participe, nefiind admise scuze pentru absenţă. Pentru a nu-l compromite pe Vacek, am hotărât să mergem şi eu şi Jurek, iar în seara anunţată, ne aflam în primăria înţesată de lume. Cei sosiţi cu întârziere au fost obligaţi să rămână afară, stând împrejurul uşii, în frigul pătrunzător. Nu prea ştiam despre ce anume avea să fie vorba, dar se dovedi a fi, în mod inevitabil, un şir de discursuri politice sforăitoare, rostite de trei politruci – specialişti politici („politiciski rukovojitiei”). În orice caz, cinci asemenea politruci ocupară podiumul. Primul vorbitor explică marile beneficii de care se bucurau oamenii în urma instaurării noii ordini socialiste şi cum fuseseră ei exploataţi fără milă de fostul regim polonez fascisto-burghez. Ei aveau să beneficieze de o libertate mai mare şi de hrană din belşug. De fapt, de toate din belşug. A fost dată citirii o listă nesfârşită de date statistice, pentru care ruşii făcuseră o adevărată pasiune în acele zile. Dacă, la început, discursul a fost întâmpinat cu o tăcere paralizantă, atitudinea ascultătorilor se

transformă într-una de luare în râs şi sfidare făţişă, rostindu-se în mod explicit întrebarea „pe cine încearcă ei să păcălească?”. Căci toate promisiunile şi asigurările veniseră prea târziu. După ce toate drepturile le fuseseră călcate în picioare, după ce fuseseră privaţi de hrană, întemniţaţi şi deportaţi cu miile, oamenilor li se vorbea despre traiul bun din societatea socialistă sovietică! Singurele aplauze veniră de la câţiva comunişti înşiraţi pe ambele laturi ale sălii.

Enervat, dar neabătut, următorul vorbitor abordă într-o manieră expansivă şi încrezătoare subiectul mai amplu al afacerilor europene, implicaţia abia mascată fiind aceea că Rusia Sovietică începuse o luptă de eliberare a ţărilor Europei de forţele malefice ale capitalismului şi burgheziei care exploatau clasa muncitoare. Luând în râs toate celelalte orânduiri, înălţă în slăvi virtuţile socialismului sovietic care crease de fapt pentru cetăţenii săi o viaţă mult mai bună decât avuseseră ei vreodată. Se referi plin de emfază la ascultătorii neîncrezători, care, deşi oameni foarte obişnuiţi şi fără studii superioare, nu erau deloc proşti. În concluzie la această diatribă plină de ură şi minciuni, lovind cu pumnul în masă, el declară că Rusia Sovietică va porni război împotriva Germaniei, iar când Germania va fi cucerită, va zdrobi Franţa. În sfârşit, va distruge Marea Britanie „cu toţi lorzii ei depravaţi”. Se remarca faptul că accentul era pus întotdeauna pe actul distrugerii. Cuvintele lui au fost întâmpinate cu un şir de întreruperi şi râsete de batjocură care l-au luat prin surprindere şi l-au făcut să se-nroşească. Reacţia împotriva acestei întregi farse a fost atât de covârşitoare, încât chiar comuniştii prezenţi au păstrat, jenaţi, tăcerea. Cu toate acestea, explozia ultimului vorbitor a fost tulburătoare, deoarece reprezenta imaginea adevărată a intenţiilor şi ambiţiilor Rusiei în Europa; viitorul arăta extrem de sumbru şi spunea foarte multe despre pactul de „prietenie”.

Alegerile, care aveau să consacre actul final al integrării provinciei răsăritene a Poloniei în Rusia, au avut loc la începutul lui 1940, dar expresia „însuşire frauduloasă” ar descrie mai bine situaţia. Aceste alegeri au fost precedate de foarte multe acţiuni de propagandă în favoarea candidaţilor, toţi comunişti aleşi cu grijă de aparatul central al partidului. Asupra populaţiei s-a exercitat o presiune constantă pentru a se asigura participarea ei integrală – neprezentarea la vot provocând necazuri. Ştiam că este o farsă totală şi că, în acelaşi timp, eram încolţiţi, aspectul cel mai deranjant fiind acela că noi urmam nu doar să votăm apartenenţa noastră la blocul sovietic şi astfel să devenim Republica Sovietică a Rusiei Albe, ci şi să ajungem de fapt cetăţeni sovietici. Gândul la acest lucru mă umplea de groază. Ziua aceea a sosit, iar noi ne-am depus cartelele de vot sub privirea atentă a miliţienilor, urmând ca, ulterior, să ni se elibereze cărţi de identitate în care se menţiona că eram cetăţeni ai Republicii Sovietice a Rusiei Albe. Mă cuprinse un sentiment de profundă nefericire şi mă simţii prins în cursă ca un şobolan.

Pentru ca nenorocirea noastră să fie şi mai mare, deportările au continuat într-un ritm şi mai alert, satele fiind golite unul după altul de locuitori, adunaţi în liniştea nopţii asemenea vitelor şi duşi în mare taină, dispărând de cele mai multe ori pentru totdeauna. Parcă un cerc de oţel se strângea încet, dar sigur în jurul satului nostru şi trăiam efectiv cu teama permanentă că ni se va bate în uşă la miezul nopţii. Graniţa dintre cele două zone de ocupaţie era acum ermetic închisă, ruşii creând pe partea lor o fâşie de siguranţă măsurând în lăţime câţiva kilometri, care o făcea imposibil de penetrat. Toţi locuitorii care se întâmplară să se afle în interiorul ei au fost ridicaţi şi deportaţi. Şi cu toate acestea, în mai, apăru o rază de speranţă.

Leonie veni pe neaşteptate la noi cu vestea că tocmai

se întorsese din oraşul de graniţă Brest (Brzesc) şi descoperise că germanii şi ruşii ajunseseră la un acord în privinţa unui schimb de refugiaţi; mai mult chiar, o comisie germană era prezentă acolo, acceptând cereri din partea a mii de refugiaţi nerăbdători să se întoarcă acasă, în Vest. Ca de obicei, ruşii n-au făcut niciun anunţ cu privire la această acţiune, aşa că Leonie află de ea numai printr-un simplu noroc. Mama ei, femeie în vârstă, şi două nepoate mici care fuseseră abandonate la Slonim de la izbucnirea războiului voiau să se-ntoarcă la Varşovia, inclusiv ea însăşi, aşa că se puse pe treabă cu obişnuita-i hotărâre. Plănuia să se-ntoarcă de-ndată la Brest ca să procure permisele de călătorie pentru ele, dar şi pentru noi. „De acum înainte, veţi fi verii mei, ne va fi mai uşor dacă vom merge ca o familie", explică ea. Ţinea neapărat să meargă mai întâi numai ea, refuzând oferta noastră de a o însoţi, deoarece NKVD nu prea băga în seamă femeile care călătoreau. Părea prea frumos ca să fie adevărat, şi de aceea am refuzat să ne lăsăm cuprinşi de optimism. Dar dacă Leonie nu putea face asta, atunci nimeni nu putea. Am scris o scrisoare mamelor noastre, dându-le de înţeles că era posibil să le vedem în curând şi, spre uşurarea noastră, am primit ulterior scrisori de confirmare. Ceea ce dovedea că mama era încă liberă în acel moment. Întrebarea „cât o să mai dureze?" mă rodea permanent.

întorsăturile cele mai ciudate se petrec uneori în vreme de război, aşa cum are s-o ilustreze evenimentul următor. La o zi după întoarcerea lui Leonie la Brest, în cutia poştală a fost pusă o scrisoare într-un plic maro, purtând ştampila Moscovei. Îmi era adresată mie. Cred că intuiam ce aveam să găsesc în el – o scrisoare de la tata? în antet scria cu litere albastre, imprimate în relief „Ambasada Marii Britanii, Moscova". Din câte-mi aduc aminte, scrisoarea suna cam aşa:

„Stimate domn, înţelegem de la tatăl dumneavoastră, dl G.A. Firth, că locuiţi în prezent cu dl şi dna Dabrowski la

această adresă, în Albertyn, lângă Slonim. Dacă vreţi să mergeţi în Marea Britanie, vă rugăm să completaţi formularul anexat, în baza căruia vi se va trimite un paşaport britanic” etc.

Imposibilul se întâmplase şi, deodată, totul părea foarte simplu. Primul meu impuls a fost să completez formularul şi să-l pun la poştă cât mai repede, deşi ştiam că momentul luării unei decizii va depinde de reuşita sau eşecul misiunii lui Leonie la Brest. După încă o zi, Leonie apăru afişând un zâmbet triumfător.

— Le am, le am – pe toate! exclamă ea, fluturând fericită nişte foi de hârtie. Apoi ne povesti ce se întâmplase.

Atât comisia germană de reabilitare, cât şi cea rusească îşi aveau sediul în aceeaşi clădire, trebuind, în prealabil, să se susţină un interviu cu germanii, în condiţiile în care ruşii erau stăpânii. Mai mult, germanii fuseseră puşi fără îndoială în mod deliberat într-un colţ îndepărtat al clădirii, la capătul unui coridor lung. Intrarea principală era păzită de un soldat înarmat. Leonie se aşeză la coadă, dar îşi dădu repede seama că, pe lângă faptul că soldatul se comporta într-o manieră autoritară şi neprietenoasă, mulţi solicitanţi erau refuzaţi şi aduşi la disperare de comisia rusească. Întrebându-se ce şanse avea, se gândi dacă nu cumva putea să-i ocolească cu totul pe ruşi. Aştepta să vadă ce are să se-ntâmple, când, deodată, izbucni o dispută aprinsă între paznic şi un bărbat foarte abătut. Cum paznicul nu mai era atent, ea o zbughi pe coridor şi se opri în încăperea cu germanii. Aceştia îi ascultară povestea şi, în cele din urmă, îi dădură cele şase permise de călătorie pe care le ceruse. Totul era foarte bine, numai că, în graba ei, Leonie nu obţinuse permisele ruseşti fără de care toate eforturile sale puteau să fie zadarnice. Cu toate acestea, eram pregătiţi să ne încercăm norocul, sperând că vom scăpa cu bine. În mod curios, nu s-a pus deloc problema „cetăţeniei” noastre

pseudoruse, iar aceasta nu a reprezentat niciodată un obstacol.

Acum, mă aflam în faţa unei dileme. În vreme ce poziţia lui Jurek era limpede, eu trebuia să aleg: să mă întorc la Varşovia, în necunoscut, sau să fug în Anglia, în libertate. Dacă mama era încă liberă, ar fi avut nevoie de tot ajutorul posibil, căci starea ei de „libertate” era cu siguranţă extrem de fragilă. Pe de altă parte, călătoria mea putea fi în zadar. Oricât de bucuroşi erau prietenii mei pentru că aveam rara ocazie de a merge în Anglia, ei nu voiau să mă influenţeze în niciun fel în luarea deciziei. Trebuia să hotărăsc singur. Năduşeam îngrozitor, agonia mea durând trei zile şi trei nopţi, timp în care abia dacă am pus geană peste geană. După aceea, gândurile mi s-au limpezit şi am ştiut ce trebuia să fac. Cu toate pericolele pe care le presupunea acest lucru, ştiam că trebuia să mă-ntorc la Varşovia, pentru că dacă mama se găsea în continuare acolo, nu puteam concepe s-o las să înfrunte singură un viitor nesigur. Cu inima grea, am trimis o scrisoare Ambasadei Britanice de la Moscova, mulţumindu-le şi explicându-le că, din cauza circumstanţelor, mă aflam acum în situaţia de a merge la Varşovia şi că voi profita de ocazie pentru a face acest lucru. Deşi, spre exasperarea mea, omisesem să cer ca acest mesaj vital să fie transmis tatălui meu, ambasada făcu de fapt acest lucru. Hotărârea mea fiind luată de acum, am încercat să mi-o scot din minte. N-ar fi avut oricum niciun rost să mă tot gândesc la ea şi să regret întruna. Am hotărât, aşa rămânea. Îmi dădeam bineînţeles seama nu doar că urma să fac un salt uriaş din lac direct în puţ, ci şi că, după toate probabilităţile, libertatea avea să mă ocolească în viitorul previzibil.

Permisele noastre germane specificau că trebuia să ne prezentăm la gara din Brest pe data de 12 mai, iar în seara zilei de 11 am pornit la drum. Cum în mica gară din Albertyn nu se dădeau bilete pentru Brest, am fost obligaţi

să coborâm din tren la Slonim, să dăm fuga la casa de bilete, să cumpărăm bilete pentru Brest şi să ne căţărăm din nou în acelaşi tren – „a căţăra” fiind cuvântul cel mai potrivit. Stabiliserăm să ne întâlnim acolo cu Leonie şi grupul ei, iar de data aceasta totul mersese bine. La Slonim, am intrat în holul principal, unde ni se înfăţişă privirii imaginea unei mase impenetrabile de oameni şi, amestecându-se printre ei, cea a NKVD-iştilor cu inconfundabilul lor chipiu verde. Dând cu ochii de Leonie, am hotărât să ne împărţim, Jurek croindu-şi drum spre casa de bilete, iar eu ajutând-o pe Leonie să ducă ceea ce se dovedi a fi un munte de bagaje grele. Întâi a trebuit să ne ocupăm de ceea ce era mai important – cum mama ei şi cele două nepoate erau aşezate în siguranţă într-un compartiment deja supraaglomerat, urmară bagajele, cele mai multe dintre ele fiind ridicate şi aruncate pe fereastra vagonului în capul călătorilor dinăuntru, care protestau. Trebuia făcut apel la forţa brută, neavând timp de amabilităţi. Între timp, Jurek reuşise să obţină biletele. Într-un fel, mulţimea oamenilor a fost cea care ne-a salvat fără îndoială de interesul poliţiei secrete. Alţii nu au fost la fel de norocoşi.

Pentru a ajunge la Brest, a trebuit să schimbăm trenul la Baranowicze, unde bagajele au fost stivuite pe peron în aşteptarea trenului următor, care avea să sosească peste o oră. Un paznic ne spuse că nu aveam voie să aşteptăm pe peron şi ne-a poftit să ducem totul în sala de aşteptare. Când i-am explicat că bagajele erau foarte grele, omul a bombănit, dar a plecat. Nu doar acesta era motivul pentru care preferam să rămânem pe peron. Deşi nu aveam cum să ascundem maldărul de bagaje, măcar ne simţeam mai în siguranţă în relativa izolare oferită de un peron întunecat decât în spaţiul închis al sălii de aşteptare, de unde preferau să-şi aleagă victimele cei de la NKVD. După cum a reieşit, tocmai mulţimea bagajelor era cât pe ce să ne coste scump. Paznicul se întoarse pregătit de

luptă, ordonându-ne foarte clar să plecăm de pe peron. Noi, în schimb, l-am refuzat răspicat, motivând că nicio lege nu ne interzicea să stăm pe peron. „Vom vedea noi”, mormăi el şi se depărtă. Am crezut că n-o să-l mai vedem, dar ne-a stat inima în loc când acesta reapăru după zece minute cu doi miliţieni. Spunându-i lui Leonie şi grupului ei să stea pe loc, au luat toate bagajele şi le-au încărcat într-o căruţă trasă de un cal. Eu şi Jurek am plecat cu ea.

— Mergem la *posterunek* [secţia de poliţie], ne-au anunţat ei.

Şi acum, ce-o să se-ntâmple? ne-am întrebat noi. În mintea noastră, puteam vedea trenul dispărând încă o dată în depărtare fără noi.

La *posterunek*, doi miliţieni distraţi au început să caute prin cutii cu multă băgare de seamă, fiind evident că nu mai văzuseră niciodată aşa „toaletă luxoasă”. De fapt, toate accesoriile erau acolo pentru ca ei să le admire! După o jumătate de oră, începurăm să fim neliniştiţi, căci ni se părea că, în ritmul acela, le va lua toată noaptea. Trebuie totuşi să-şi fi dat seama că nu aveau să găsească vreun secret, aşa încât, descurajaţi de restul grămezii de bagaje, hotărâră să se oprească şi să ne lase să plecăm.

în următoarea etapă a călătoriei noastre la Brest-Litovsk, apăru un controlor împreună cu un agent de securitate îmbrăcat simplu, care-i întreba pe pasageri despre călătoria lor. Îi arătarăm permisele germane, explicându-i scopul călătoriei noastre, iar după ce se uită indiferent la ele, ni le dădu înapoi. Am ajuns aproape de miezul nopţii la Brest, unde prietenii noştri au chemat o droşcă ce ne-a dus la o destinaţie prestabilită, lăsându-ne să ne găsim singuri locul în care urma să ne petrecem noaptea. Stabiliserăm să ne întâlnim cu ei de dimineaţă, la gară. Uşor de zis, greu de făcut însă. Înainte de a ne despărţi, Leonie ne-a dat o adresă la care să mergem, dar când am ajuns acolo, ni s-a spus că nu mai erau camere, îndrumându-ne alături. Am încercat, dar proprietăreasa a

dat din cap dezaprobator şi ne-a spus că nu mai avea loc decât în bucătărie, fiind asaltată de refugiaţi. Drept e că şi noi eram destul de obosiţi ca să mai căutăm în altă parte, aşa că am acceptat. Cel puţin, aveam un acoperiş deasupra capului.

După ce ne-am aşezat pe pardoseala bucătăriei, ne-am dat repede seama că nu puteam să dormim din cauza propagandei continue care răsuna din megafoane, întreruptă, din când în când, doar de o muzică militară stridentă. Păreau hotărâţi să ne facă viaţa cât mai grea cu putinţă!

Brest-Litovsk era înţesat cu epave umane care se întorceau acasă, în zona germană. Piaţa de lângă gară era o mare de oameni disperaţi, cei mai mulţi dintre ei campând acolo în cursul nopţii, poate chiar timp de mai multe nopţi, şi doar printr-un noroc chior am dat peste Leonie în acea mulţime uriaşă. În condiţiile respective, am ajuns toţi la concluzia că ne va fi imposibil să rămânem împreună, şi de aceea am hotărât să ne despărţim şi să ne încercăm norocul separat, aşa încât ne-am luat la revedere de la ea şi de la rudele ei, urându-ne unii altora succes.

Deşi nu părea a exista o organizare sau o direcţie anume, după multe căutări am găsit o intrare laterală în gară, lângă care se afla o coadă, precum şi un agent de securitate cu „chipiu verde” (NKVD-ist), care ne-a confirmat că am ajuns unde trebuia. Apoi ne-a luat permisele şi ne-a spus să aşteptăm. Câţiva oameni au fost alungaţi brusc, aparent fără niciun motiv, şi nimeni nu a protestat. Li se spuse pur şi simplu s-o şteargă. Nelinştea şi regretul provocate de ceea ce trebuie să fi fost hotărârea arbitrară a acelui agent de securitate au fost extrem de mari, deoarece aceasta era de fapt ultima şansă pentru toţi cei care voiau să se întoarcă acasă. În realitate, el condamna sute de persoane la o viaţă de mizerie şi nesiguranţă.

Am aflat că permisele noastre erau cercetate de trei

ofiţeri NKVD aşezaţi la o masă înăuntru, iar, în scurt timp, paznicul strigă numele noastre şi ne îndrumă spre cei trei. Fără îndoială că, din cauza ineficienţei sau a confuziei, ori a amândurora, chestiunea lipsei permiselor ruseşti, pe care Leonie nu reuşise să le obţină, nu se puse nici de data aceasta. Cei trei ştampilară permisele germane şi ne spuseră să mergem pe peron.

Am fost îndrumaţi spre un vagon pentru vite, unul dintre multele care aşteptau să fie umplute, iar când, în sfârşit, acest lucru se întâmplă, uşile au fost zăvorâte, iar trenul s-a pus în mişcare.

Apoi, deodată, ca la un semn, în fiecare vagon au izbucnit urale extraordinare. În plus, merita să auzi înjurăturile aruncate ruşilor în cel mai tradiţional stil polonez! Din fericire, ruşii nu erau acolo ca să audă.

Drumul a durat puţin. Am traversat râul Bug şi acum ne aflam pe teritoriul ocupat de germani, oprindu-ne la Biala-Podlaska. Aici, bărbaţii au fost despărţiţi de femei, fiind duşi la dezinfecţie şi curăţare în vagoane special amenajate ale Crucii Roşii. Asta era foarte bine, dar am fost puşi să ne dezbrăcăm şi să defilăm sub privirile scăpărătoare ale doctoriţelor germane „asexuate”, dându-ni-se de înţeles că toate femeile suferiseră înjosirea de a fi puse să facă acelaşi lucru în faţa doctorilor germani. A fost însă un preţ mic pe care a trebuit să-l plătim ca să ajungem acasă.

După această introducere, am aşteptat cu teamă următoarea etapă, căci oricum nu ne făcuserăm iluzii în privinţa naziştilor, dându-ne seama că săream din lac în puţ.

A trebuit să lăsăm tot bagajul în tren, iar acum, duhnind a „lizol”, eram duşi la o cazarmă. Aici, ne-am aşezat la o coadă nesfârşită ca să ne recuperăm lucrurile ce fuseseră stivuite în cea mai mare grămadă de bagaje pe care am văzut-o vreodată şi pe care, poate, o s-o văd de acum înainte, căci trebuie să fi fost înaltă cât o casă!

Cum stăteam noi acolo la coadă, am realizat că eram urmărit de un personaj aflat la oarecare distanţă. Acesta se apropie şi, pe un ton liniştit, dar ferm, îmi spuse să-l urmez. N-a fost nevoie să-mi spună că era de la Siguranţa germană, îl trăda aspectul. De ce a trebuit să mă aleagă tocmai pe mine dintre sutele de oameni care mişunau în jur? Oare mă ştiau deja? Trecând pe lângă o santinelă înarmată, mă duse într-un şopron în care se aflau o masă şi un scaun. Îmi spuse să mă aşez, iar el se cocoţă pe masă. Apoi, mă întrebă unde am stat în zona rusească. I-am spus că la Albertyn, lângă Slonim, după care spuse că arătam ca un puşti care ar putea observa lucruri interesante, cum ar fi, de exemplu, dacă, în zonă, existau concentrări de trupe ruseşti. Dacă, pe de o parte, răsuflai uşurat că nu identitatea mea era cea care-i interesa, pe de altă parte simţeam că, dacă acest interogatoriu mai continua pe această temă, aş fi vorbit în necunoştinţă de cauză. Nu aveam chiar nimic să-i spun. I-am zis că abia dacă am văzut trupe. Ştiam căror unităţi le aparţin? „Nu”. Trebuie să fi fost cu siguranţă nişte tancuri în zonă – n-am văzut niciunul? „Nu”. În acel moment, a început să-şi piardă răbdarea, ceea ce mă făcu să mă-ntreb cu disperare cum să schimb subiectul, aşa că m-am hotărât să iau taurul de coarne.

— Ştiţi, nu mă interesează câtuşi de puţin problemele militare pentru că eu am fire de artist. Mă interesează mult mai mult cerul şi copacii. Oricum, Albertyn este atât de mic şi izolat, încât n-am văzut niciodată nimic, am răspuns eu.

Înghiţi momeala şi explodă:

— Nu ştii nimic, eşti, eşti… eşti inutil! bolborosi el. Du-te, pleacă de-aici! Şi cu asta, îmi făcu vânt pe uşă.

Între timp, Jurek intrase în vorbă cu cineva de la coadă şi, spre consternarea lui, abia îşi dăduse seama că eu lipseam.

— Unde naiba ai fost? mă întrebă el neliniştit.

Am început să-i explic:

— Păi, a venit individul ăsta. Sunt sigur că este de la Gestapo. Voia să ştie… Glasul mi se stinse, căci, cu colţul ochiului, îl văzui pe inchizitorul meu stând chiar în spatele nostru, ascultând cu atenţie. Am întors capul în altă parte şi am început să fluier fără noimă, dar Jurek, nedându-şi seama de situaţie, îmi ceru să-i spun ce voia individul.

— O, nimic, am răspuns eu nepăsător.

— Cum adică, nimic? întrebă Jurek.

— Taci odată! i-o-ntorsei eu, strâmbându-mă plin de furie.

Bărbatul stătu uitându-se la noi o vreme, apoi scoase un „Puah!”

dispreţuitor şi, întorcându-se pe călcâie, dispăru.

Acel contact nedorit cu Siguranţa germană a fost o anticipare neplăcută a ceea ce avea să se întâmple, şi am început să mă întreb dacă aveam vreo şansă să ajung undeva cu un nume ca Firth.

Am stat la nesfârşita coadă până la lăsarea întunericului, când ne veni rândul să intrăm în incinta care adăpostea muntele de bagaje. Am căutat mult, dar degeaba. Aşa că, preţioasele noastre lucruri le-au rămas germanilor după ce am părăsit toţi nenorocitul loc.

După acel fiasco, trebuia să ne supunem unei verificări a identităţii, gând care mă umplu de teamă. Din fericire, până în acel moment, numele meu de familie nu stârnise niciun interes sau dubiu, însă o examinare mai atentă putea fi cu totul altceva. Dacă aveau deja o listă neagră cu persoane „date în urmărire”? Deşi nu eram spion, rămâneam totuşi un inamic străin şi oricând pasibil de internare în lagăr pe durata războiului.

Acum, stând din nou la o coadă imensă care avea să se prelungească până la primele ore ale dimineţii, am reuşit să mai înaintăm, în interiorul blocului administrativ principal, în mijlocul unei săli vaste, dar goale, aşezaţi la o masă mare, stăteau trei civili germani îmbrăcaţi sobru, iar

în spatele lor, un grup de ofiţeri SS cu trăsături grave. Pentru a ajunge la ei, trebuia să traversezi toată sala sub privirile lor scrutătoare, o experienţă foarte înfricoşătoare – menită, în mod evident, să fie astfel.

I-am urmărit pe cei dinaintea noastră apropiindu-se de birou, apoi interogatoriul, după care fiecare individ era îndrumat spre o altă încăpere şi nu-l mai vedeam. Toată operaţiunea dura circa cinci minute.

Cum situaţia mea nu era prea roză, ne-a venit ideea ca Jurek să meargă primul, iar dacă interogatoriul se dovedea a fi complicat, el urma să-şi scoată batista prefăcându-se a o folosi, semnalându-mi astfel să fiu atent când avea să-mi vină rândul. „în definitiv, ca simplu polonez, ce am de pierdut?”, spuse el.

L-am urmărit cu răsuflarea tăiată, iar când au terminat cu el, Jurek reuşi să arunce o privire în direcţia mea, afişând un zâmbet timid, dătător de speranţă. Apoi veni rândul meu şi, cu inima bătându-mi cu putere, stăteam în picioare în faţa privirilor reci, nemiloase ale SS-iştilor. Numele meu, Firth, a fost citit de pe o listă lungă cu o pronunţie greoaie, fonetică, de parcă ar fi fost un nume german, întrebările următoare au fost destul de simple şi banale. Nu a existat absolut nicio problemă. Scena pe care urma s-o văd în încăperea următoare a fost însă cu totul diferită!

Aici, mulţi dintre predecesorii mei erau practic dezbrăcaţi la piele, maltrataţi şi abuzaţi de doi tineri SS-işti antipatici, care, împreună cu o femeie, căutau cu înfrigurare mărfuri de contrabandă şi mesaje secrete. O tânără amărâtă se scălda într-un şuvoi de lacrimi în timp ce tocurile eleganţilor săi pantofi de dinaintea războiului erau rupte cu brutalitate şi verificate. Alţii erau sau urmau să fie dezbrăcaţi, părând toţi năuciţi şi umiliţi. Eram la casa de nebuni.

Din fericire, eu şi Jurek stăteam mai bine. Deşi, la început, ne-au zvârlit şepcile din cap şi, în general, am fost

trataţi cu brutalitate, altfel, am scăpat uşor.

Era aproape trei dimineaţa când am fost îndrumaţi la barăcile principale, unde am reuşit să găsim două priciuri libere, sperând să ne bucurăm de somnul atât de necesar. Dar zarva generală produsă de masele de oameni care mergeau anevoios în jurul clădirii puse repede capăt tentativei noastre. În plus, vecinul nostru, care părea a fi extrem de nervos, nu se oprea din vorbit. Cine-l putea învinovăţi? Unii vorbeau la nesfârşit, alţii erau gânditori şi tăcuţi. De dimineaţă, au sosit veşti că forţele germane începuseră atacul împotriva Franţei. Germanii, vrând să-şi justifice acţiunea, distribuiră apoi ziare gratuit, pentru ca noi să citim totul!

Toţi bărbaţii din grupul nostru au fost adunaţi în piaţa din faţa barăcii, unde ni se adresă un grup de civili germani. După ce am aflat că reprezentau diverse grupuri sau companii industriale din Reich, au cerut ca voluntarii să iasă în faţă şi să fie înregistraţi pentru a pleca la muncă în Germania. În acea dimineaţă însă, au avut ghinion, căci nimeni nu acceptă. Un prizonier de război polonez pus să facă treburi obositoare în barăci ne spuse că eram foarte norocoşi că am scăpat, pentru că toţi bărbaţii dinaintea noastră nu avuseseră de ales şi au fost duşi fără excepţie în Reich la muncă forţată.

Am mulţumit stelelor noastre norocoase, şi, în cele din urmă, ni se dădu voie să plecăm şi să ne îndreptăm spre destinaţie. Fără a mai pierde vremea, am pornit spre gară, de unde am luat un tren care mergea la Varşovia. Drumul a fost lipsit de probleme şi, după două ore, am ajuns la Dworzec Glowny (Gara Mare), situată chiar în inima oraşului. De îndată ce am ieşit din gară, ni se înfăţişă privirii un oraş în ruine, atât de distrus, încât am rămas fără grai. Clădirile, străzile şi prăvăliile pe care le ştiam cândva atât de bine dispăruseră sub mormane de moloz. Să fie oare acesta oraşul nostru, sau era doar o închipuire? Am grăbit pasul.

De parcă acest lucru nu era destul, imaginea atât de multor germani plimbându-se cu un aer măreţ pe străzile pavate ne produse dezgust. Pietonilor li se ordona să se dea la o parte din calea lor, iar evreii, cărora li se rezervase deja un „tratament special”, erau obligaţi să poarte banderole cu steaua lui David şi să meargă de-a lungul rigolelor. Încălcarea acestor reguli era pedepsită instantaneu – în cel mai bun caz cu bătaia, în cel mai rău, cu arestul.

Pentru că era cel mai aproape, am pornit spre apartamentul lui Jurek, unde am ajuns repede. Din fericire, rămăsese neatins şi, odată intraţi, am fost întâmpinaţi cu înduioşătoare afecţiune de mama lui. Spre marea mea uşurare, am aflat că mama era încă liberă, dar fusese obligată să se mute într-un alt apartament, dar în acelaşi cartier, şi am putut să-i dau imediat telefon. După o oră, se afla împreună cu noi, iar reunirea noastră era desăvârşită.

Acum, trebuia să ţinem seama de situaţie şi să discutăm pe larg despre ce anume urma să facem. Atât de multe se schimbaseră de la plecarea noastră din Varşovia în acea „scurtă vacanţă” din august 1939, încât viaţa ne fusese întoarsă pe dos!

în primul rând, era imperios ca eu şi Jurek să obţinem cărţi de identitate, fără de care nu puteam supravieţui prea mult. Cum, de la începutul ocupaţiei germane, producţia de cărţi de identitate false înflorise, procurarea acestor acte de o valoare inestimabilă nu ne puse probleme deosebite. În vreme ce Jurek reuşi să fie luat în evidenţă de autorităţi pe căile oficiale, eu am fost nevoit să fac un drum riscant la o „anumită adresă” din oraş ca să-mi iau actul fals, completat cu amprentele digitale şi fotografia personală. Acum eram Tomasz Kopystynski, născut la Kiev în ianuarie 1920. (Kopystynski era numele de fată al mamei mele.) Pentru a nu fi luat în evidenţă conform legilor în vigoare de la acel moment valabile pentru tinerii până în optsprezece ani, la vârsta

mea s-au mai adăugat doi ani. Din cauza acestei omisiuni, aş fi putut foarte bine să fiu trimis la muncă sau, mai exact, la muncă forţată, probabil undeva în Germania.

Povestea mea suna acum astfel: mă născusem la Kiev din părinţi polonezi, rămăsesem orfan la o vârstă fragedă şi fusesem luat în grijă de o mătuşă, acum decedată. Urmasem diverse şcoli la Varşovia (desfiinţate acum). Abia mă întorsesem la Varşovia, după ce petrecusem zece luni ca refugiat în zona rusească. În ceea ce priveşte fostele adrese la care locuisem, memorasem două aparţinând unor clădiri din oraş care fuseseră bineînţeles distruse în urma unor raiduri aeriene. În realitate, nicio variantă nu era verificabilă, la aceasta adăugându-se faptul că autorităţile municipale arseseră din prudenţă majoritatea evidenţelor şi arhivelor înainte de sosirea germanilor. Povestea mea n-avea nimic deosebit şi nu puteam decât să sper că mă va ajuta să trec de tot ceea ce aveau să-mi rezerve zilele următoare.

Abia când am ajuns acasă la Jurek ne-am dat seama cât de foame ne era. Evenimentele din ultimele zile ne stricaseră pofta de mâncare, dar acum, când începeam să ne liniştim şi să ne întoarcem la un soi de normalitate, apetitul nostru îşi reintra în drepturi. Nu avuseserăm ce să mâncăm vreme de trei-patru zile, iar când ne-am aşezat pentru prima oară la masă, ne-am dat seama cât de gravă era criza alimentară. Mama lui Jurek se scuză pentru mâncarea sărăcăcioasă şi ne povesti despre drastica raţionalizare impusă populaţiei.

Am aflat în schimb cum reuşise mama să supravieţuiască atacului german asupra Varşoviei. Deşi suburbia în care locuiam nu suferise mari pagube, un obuz de artilerie trecuse chiar prin apartamentul nostru, explodând din fericire mai departe, astfel încât majoritatea lucrurilor noastre rămăseseră intacte. Din păcate, hoţii, profitând de haos, furaseră argintăria şi bijuteriile familiei. Mama nu păţi însă absolut nimic.

Din câte-mi amintesc, banii au fost întotdeauna o problemă în casa noastră, dar acum situaţia părea imposibilă. Mama reuşise să încaseze un cec pe care tata îl trimisese chiar înainte ca orice comunicare să înceteze, dar suma respectivă abia dacă ajunsese pentru o lună. Pentru că nu şi-a putut permite să repare apartamentul, ea s-a hotărât să se mute. În mod curios, cu tot exodul atâtor oameni care fugeau din calea războiului, locuinţele nu erau prea greu de găsit, iar ea închirie un apartament foarte plăcut într-un bloc modern din aceeaşi suburbie, cu faţa spre Vistula.

Până în clipa în care hotărî să se mute, mama fusese înregistrată ca inamic străin, ceea ce însemna că era obligată să meargă la sediul Gestapoului de pe Aleja Roz în fiecare săptămână. Nu era singura care trebuia să facă asta, în aceeaşi situaţie grea aflându-se şi un mic grup de cetăţeni francezi şi britanici. De fapt, majoritatea lor erau oameni în vârstă, care locuiau în Polonia de mulţi ani. Curios este faptul că, din motive pe care nu le-am înţeles niciodată, germanii i-au lăsat în pace până în ziua în care au atacat Franţa.

între timp, de la întoarcerea mea la Varşovia, am fost „consemnat în cazarmă” pentru că nu deţineam încă foarte importanta carte de identitate. În condiţiile în care pe străzi aveau loc în mod constant controale şi razii, nu merita să risc. Numai cartea de identitate însă nu însemna mare lucru – singurul act care putea preveni arestarea şi trimiterea într-o zonă necunoscută era certificatul de angajare la o companie care avea contracte cu germanii, dar nici chiar acesta nu reprezenta o garanţie.

Pentru că era prea periculos s-o vizitez pe mama, am rămas cu Jurek şi cu mama lui, care, plină de altruism şi generozitate, se oferise să mă adăpostească. Trebuia însă procurată cartea falsă de identitate, şi numai eu puteam să mă duc. Odată intrat în posesia acesteia, m-am aventurat pe străzi şi am început s-o vizitez pe mama, dar mai mult

duminica, deoarece atunci patrulele SS erau destul de inactive.

Aşa că, atunci când mama se mută în noul apartament, hotărî să nu se mai ducă niciodată la sediul Gestapoului şi să „dispară” pur şi simplu, gândindu-se mereu că ar fi ajuns cât de curând într-un lagăr de concentrare. Mutarea ei se făcuse în taină, fără să fie înştiinţată poliţia locală. Cu o singură excepţie, majoritatea prietenilor şi rudelor ei n-aveau habar unde locuia, şi era mai bine să fie aşa. Mama avea încredere în singura persoană pe care o cunoştea foarte bine şi care se dovedise a fi o prietenă şi o vecină devotată de-a lungul anilor. Se numea Natalie. Pentru a nu fi luată în evidenţă, ea i-a primit în casă pe o verişoară îndepărtată şi pe soţul acesteia, care-şi pierduseră casa din vestul Poloniei, iar apartamentul a fost înregistrat în schimb pe numele lor.

Apoi, se întâmplă inevitabilul. Natalie apăru gâfâind la uşă, cu vestea că Gestapoul trecuse pe la fostul apartament al mamei. Neprimind niciun răspuns, bătuseră la uşa apartamentului lui Natalie, întrebând-o dacă ştia cumva unde stătea dna Firth. Bineînţeles că Natalie „n-avea idee”, aşa că agenţii plecaseră. Acum, se punea întrebarea dacă Gestapoul va continua s-o caute sau nu. Mama părea convinsă de faptul că scăpase de ei, dar incertitudinea a rămas. Parcă pentru a înrăutăţi lucrurile, a fost obligată să se înregistreze la poliţia locală la insistenţele proprietarilor apartamentului, care, deşi nu-i cunoşteau adevărata identitate, voiau doar să respecte legea ca să nu aibă necazuri. Cum până la acea dată ea nu reuşise încă să dobândească o falsă identitate, nu avu încotro şi se înregistră cu numele ei adevărat. Întâmplarea făcu ca poliţia locală să fie discretă şi binevoitoare, deşi, în realitate, ştia exact cine era. În mod evident însă, acest lucru nu-i oferea o protecţie suficientă împotriva vânătorii pornite de Gestapo. Trebuia găsită repede o identitate de împrumut, fără cusur, pentru a nu cădea în ghearele lor.

Rugămintea mea insistentă de a se muta din Saska Kepa într-o altă zonă în care să n-o cunoască nimeni nu a fost ascultată. Iar, între timp, Gestapoul nu a stat degeaba, după cum aveam să aflăm în curând.

Mama îşi văzuse de treburile obişnuite şi tocmai se întorcea la blocul în care locuia, dar se opri brusc când observă o limuzină cenuşie cu număr de înmatriculare german, parcată la intrarea principală. Inima îi stătu pentru o clipă, dar, evaluând situaţia, intră pe altă parte în clădire şi ciocăni la uşa unei vecine. Bucuroasă să poată fi de folos, prietena ei o duse la o fereastră de la care se vedea intrarea principală şi de unde îi puteau observa pe toţi cei care intrau şi ieşeau din clădire. În scurtă vreme, îşi făcu apariţia un civil în haină de piele, urmat de doi ofiţeri de rang înalt; după ce se suiră cu greutate în maşină, aceasta demară. Mulţumind prietenei, mama nu mai pierdu vremea şi se întoarse în apartamentul ei. Nu încăpea îndoială că se intrase în el şi, cu toate că nu fusese răvăşit prea mult, lipseau câteva dintre documentele de afaceri ale tatălui meu. Surprinzător era însă faptul că, împotriva practicii obişnuite, apartamentul nu fusese sigilat de Gestapo, ceea ce ar fi împiedicat-o efectiv pe mama să intre în el. Pusă pe treabă, mama, ajutată de câţiva prieteni buni, împachetă şi duse totul cu nişte cărucioare într-un alt apartament, în numai 24 de ore. Rugăminţile mele insistente de a găsi o locuinţă într-o zonă mai îndepărtată nu au dus la niciun rezultat, căci, spre consternarea mea, noul apartament se afla la numai câteva sute de metri depărtare de cel vechi!

Acum nu mai era nicio îndoială că mama se juca cu focul, ca să nu spun mai mult, dar, deşi am încercat s-o conving, n-a vrut cu niciun chip să ia în calcul posibilitatea de a se muta într-o zonă pe care n-o cunoştea. Din acel moment, Gestapoul părea, cel puţin la prima vedere, că renunţase să o mai caute, dar sunetele puternice şi clare ale soneriei aveau să stârnească temeri.

Te puteai întreba de ce germanii au început să-i aresteze pe cetăţenii britanici şi francezi când noi eram deja în război cu ei de opt luni. Cum se făcea că nu ştiau nimic despre existenţa mea şi a fratelui meu, George, din moment ce, potrivit spuselor mamei mele, germanii n-au făcut niciodată referire la noi? Nu că ar trebui să mă plâng de acest lucru! Departe de mine gândul acesta, deoarece ignoranţa lor cu privire la existenţa mea mi-a permis să respir în voie în primele zile de la sosire. Şi apoi, de ce n-au confiscat lucrurile mamei şi n-au sigilat apartamentul, aşa cum procedaseră în toate celelalte cazuri? Singurul meu gând era că trebuia să fie vorba despre o capcană. Lăsând totul intact, mama ar fi avut, poate, un fals sentiment de siguranţă. Ea nu mai auzi însă niciodată de vreo altă apariţie nedorită la acel apartament.

Instalată acum în noul ei apartament, rămânea problema arzătoare a identităţii ei. În cele din urmă, după multă cumpănire şi examinare a conştiinţei, un singur plan părea a fi răspunsul – avea să se „mărite” cu un domn amabil şi înţelegător, adoptându-i astfel nu doar numele, ci şi naţionalitatea poloneză. Prietenii ei au făcut încă o dată un efort şi, în cele din urmă, au găsit un domn necăsătorit, dispus s-o ajute. De fapt, întreaga afacere a luat o întorsătură fericită. A fost aranjată în timp util o căsătorie religioasă, toţi participanţii jurând să păstreze secretul, inclusiv preotul. Gluma zilei a fost aceea că dl Zaworski era deja logodit cu o poloneză. Ce femeie, cu un suflet aşa de mare! Când ceremonia a luat sfârşit, de dragul aparenţelor, bunul domn Zaworski acceptă chiar să stea două nopţi în apartamentul mamei, iar asta a fost tot. Acum, ca doamna Zaworski, mama putea să se înregistreze cu noul ei nume fără a se teme de consecinţe.

Capitolul opt

Timp de câteva săptămâni de la întoarcerea mea la Varşovia, neavând serviciu, n-am rămas niciodată într-un

loc foarte multă vreme. Oricât de amabili erau, nu puteam să mă bag pe gâtul lui Jurek şi al mamei lui, iar după ce problema mamei mele se rezolvă, am putut să rămân în apartamentul ei, chiar dacă temporar. Viaţa la Varşovia era extrem de precară, iar eforturile de a te eschiva sistemului şi germanilor deopotrivă erau dezolante, chinuitoare. Această realitate a dat naştere unei noi atitudini faţă de viaţă, uneori atât de ireală şi de nefirească, încât te umplea de repulsie. În viaţa de zi cu zi, trebuia să te mişti cu cea mai mare precauţie din momentul în care ieşeai din casă. Te uitai instinctiv în susul şi-n josul străzii după vreun semn suspect sau vreo mişcare neobişnuită a Poliţiei de Securitate, care anunţa o razie. Atunci trebuia să iei repede o hotărâre, fie să intri imediat undeva, fie să-ţi continui drumul liniştit, cu speranţa de a nu atrage prea mult atenţia. Dacă însă era parcat un şir de camioane, singurul lucru pe care trebuia să-l faci era să dispari. Călătoria cu tramvaiul nu era o variantă mai bună, căci acestea erau repede oprite şi înconjurate – pe scurt, puteai fi prins în capcană asemenea unui şobolan.

Am putut să petrec câteva zile cu un oarecare Ştefan Kiesewetter şi cu soţia lui în pacea şi liniştea relativă a suburbiei Saska Kepa, nu foarte departe de apartamentul mamei. Înainte de război, Ştefan lucrase la întreprinderea de telecomunicaţii a statului ca inginer electrician, dar de atunci îşi dăduse demisia, refuzând să lucreze pentru germani. Acum, ducea o viaţă modestă, fabricând mici aparate de uz casnic pe care le vindea ici, colo. Pentru a o scoate la capăt cu banii, făcea şi reparaţii electrice. Spre marea disperare a răbdătoarei sale soţii, atelierul lui era bucătăria, unde domnea o dezordine de nedescris – nici măcar un centimetru nu era liber, în condiţiile în care firele şi tuburile atârnau pe pereţi şi acopereau pardoseala ca nişte spaghete aruncate de un bucătar dement.

Ştefan mă asigură că această aparentă nebunie avea

rostul ei şi începu să-mi demonstreze imediat ce voia să spună. După ce legă mai multe fire de diverse dimensiuni, îmi dădu o cască. „Acum, ascultă”, spuse el, şi, aşa cum era de aşteptat, auzeam foarte bine transmisiunea serviciului extern al BBC. Nu era recomandat să asculţi aceste transmisiuni prea mult timp, căci semnalele puteau fi interceptate de maşini dotate cu radar, care dădeau târcoale în secret, căutând aparate de radio şi transmiţătoare ilegale.

Deşi informaţiile pe care le aflam erau descurajatoare, simplul fapt de a putea auzi pe cineva vorbind englezeşte era reconfortant, iar sentimentul pe care îl încercai era unul de stabilitate şi linişte imperturbabilă. Pe de altă parte, aparenta pasivitate ne neliniştea şi ne frustra, iar când au fost citite rezultatele ultimelor partide de crichet, n-am vrut să le mai ascult. Mi se păreau nişte cuvinte banale şi irelevante, dar, în acele zile, ne aşteptam la ceva chiar imposibil. Şi totuşi, lucrurile trebuiau să se înrăutăţească foarte mult înainte de a sentoarce roata.

— Dacă ne vor vizita vreodată germanii, nu vor putea să descurce încâlceala asta nici într-un milion de ani! râse Ştefan. Soţia lui se holba pur şi simplu şi nu zicea nimic. Din fericire, n-au fost niciodată descoperiţi.

Cam pe atunci au început să sosească primele pachete ale Crucii Roşii. Pentru mulţi, ele erau salvarea şi singura speranţă de a nu muri de foame. Ce delicatese ne-au trimis – sardele la conservă, cacao şi conserve de carne! Şi haine, atât de necesare. Crucea Roşie Internaţională convinsese autorităţile germane să permită aceste transporturi în teritoriul ocupat. De fapt, produsele erau plătite şi trimise de prieteni şi rude ale polonezilor din toată lumea sub auspiciile Crucii Roşii din Lisabona.

Între timp, în Anglia, tata se agita şi se îngrijora de soarta noastră, neştiind ce se-ntâmplase cu noi. Oricum, hotărâse să ne trimită, de probă, un mic pachet,

expediindu-l pe adresa unui vechi prieten de familie, împreună cu un bilet în care se spunea doar „Rog a se înmâna Halinei”. Era o încercare cu mici şanse de reuşită, dar care avu succes.

Din nefericire, a fost singura dată când s-a întâmplat acest lucru. Mutările dese ale mamei, care se făceau bineînţeles în secret, au complicat situaţia, mai mult chiar, când, tot prin intermediul Crucii Roşii, s-au putut trimite scrisori – care aveau, obligatoriu, cel mult douăzeci şi cinci de cuvinte – mama a folosit în acest scop numele unor prietene. În cazul de faţă, „vechea prietenă” era Kathleen Smith, care locuia de multă vreme la Varşovia, de loc fiind din sudul Irlandei, şi care, mulţumită statutului „neutru”, se dovedi a fi de mare ajutor mamei mele.

înainte de război, ea predase la colegiul în limba engleză de pe strada Mokotowska. Kathleen se identifică total cu cauza Aliaţilor şi, ulterior, jucă un rol important în activităţi care i-ar fi adus deportarea instantanee, dacă nu condamnarea la închisoare, în cazul în care ar fi fost descoperită.

Viaţa în capitală se deteriora în mod constant, în fiecare săptămână răspândindu-se informaţii despre luări de ostatici şi execuţii în masă. Cu excepţia pădurilor întunecate care abundau în Polonia, nicăieri nu te puteai ascunde de vânătoarea pornită de Gestapo şi detaşamentele represive ale SS. În aceste condiţii, mama deveni pe bună dreptate din ce în ce mai preocupată de siguranţa mea. Dar, mai presus de orice, se punea problema banilor, deoarece nu puteam trăi cu aer şi nici nu mă aşteptam ca mama să mă susţină financiar atât timp cât ea însăşi nu dispunea de cele necesare traiului. În realitate, nu avea nicio calificare pe baza căreia să presteze o muncă plătită, oricât de ordinară, pentru a-şi completa resursele financiare din ce în ce mai sărace. Ca atare, bijuteriile deveniră moneda ei. Strânse în anii petrecuţi în Orientul îndepărtat, ea găsi o piaţă de

desfacere pentru ele, cât timp aveau căutare.

Serviciul pe care mi-l doream eu trebuia să-mi ofere un certificat de angajare „valabil”. Am avut noroc şi m-am prezentat în scurtă vreme la firma lui Z. Balcer din cartierul Praga pentru a solicita un post. Principala activitate a acesteia era producţia de cărămizi din ciment uşor, folosite în construcţii. Chiar dl Balcer îmi explică natura activităţii şi ce urma să fac eu. Pentru că firma trebuia să livreze prin contract armatei germane 10.000 de blocuri sau cărămizi de ciment uşor, avea nevoie de încă trei supraveghetori care să ţină sub control volumul de activitate sporit. Cum trebuia deschisă repede o fabrică nouă undeva lângă Kielce, eu aveam să beneficiez de o instruire rapidă în toate aspectele producţiei înainte de a începe activitatea la noua unitate, unde urma să mă ocup de o secţie de producţie. Oricât de neplăcut ar fi putut fi, într-o anumită privinţă, să „lucrezi pentru germani”, nu beneficiai de prea multe opţiuni.

Condiţiile de muncă erau rudimentare, iar salariul mic, dar cel puţin câştigam ceva. Astfel, am putut să-mi ajut mama, care s-a mutat în apartamentul ei şi a stat acolo până la plecarea mea la Kielce şi în provincie, după trei săptămâni.

Stabiliserăm ca eu, directorul Balcer şi Wladyslaw, şeful fabricii, să ne întâlnim devreme, într-o dimineaţă de duminică, la gară şi să mergem împreună la destinaţie. Drumul spre Kielce dură două ore. Din gara Kielce, aflată la periferia oraşului, pornirăm pe jos peste câmp, urmând drumul de pământ şi ducându-ne valizele grele aşa cum puteam. De obicei, se lua o căruţă cu cai, conducătorii de atelaje stând adunaţi în afara majorităţii gărilor, dar, dintr-un motiv oarecare, Balcer hotărâse să renunţe la acest lux modest, astfel că, după circa un kilometru şi jumătate, mie mi se acrise. Mama se îngrijise ca eu să fiu bine pregătit de drum, rezultatul fiind acela că valiza mea, care cântărea o tonă, îmi căzu efectiv din mână, desprinzându-se de

mâner. Nu era de glumit şi nici n-aveam cu ce s-o repar, dar Wladyslaw, puternic ca un cal, ridică valiza şi o aşează pe umăr, continuându-şi drumul de parcă ar fi dus o nimica toată. În schimb, i-am dus eu bagajul. Curând, pe măsură ce soarele arzător se înălţa pe cer, iar mersul deveni mai anevoios, obosi şi el, şi a trebuit să ne schimbăm poverile de câteva ori pentru a ne putea continua drumul.

Într-un sfârşit, am ajuns din urmă un căruţaş al cărui atelaj mergea încet, care nu doar că acceptă să ne ia toate bagajele, dar ne lăsă să „mergem cu trăsura” pe rând, ca să nu-şi obosească bidiviul. Când a venit rândul meu, am sărit în partea din spate a căruţei şi, aşezându-mă pe nişte paie, am adormit curând. După ceea ce mie mi se păru o veşnicie, m-am trezit brusc din binevenitul somn pentru a constata cu groază că eram înconjuraţi de germani. Din fericire, nu erau înarmaţi şi se îndreptau în mod evident spre popotă, ori erau într-o altă misiune paşnică, aşa că nu ne-au deranjat.

Am intrat apoi într-o pădure şi am mers pe o potecă aproape un kilometru şi jumătate, flancaţi de pini înalţi, ajungând în cele din urmă într-o zonă lungă, defrişată, în care se afla o clădire joasă din beton sau un buncăr ce se întindea departe în faţa noastră, părând total nelalocul lui într-un asemenea peisaj natural nealterat. Când am trecut pe lângă deschiderile în care ar fi trebuit să fie uşile, am putut vedea, prin clădirea îngustă, pădurea deasă, aflată imediat dincolo de ea. În scurtă vreme, pe una dintre uşi apăru un tânăr care afişă un zâmbet larg de îndată ce ne văzu. Sosiserăm la destinaţie.

Tânărul ne duse într-o aripă a clădirii făcută din buturugi, care avea să servească drept locuinţă. Noul nostru însoţitor se prezentă cu numele de Alex, explicând că sosise cu câteva zile înaintea noastră, împreună cu alţi doi, ca să pregătească terenul pentru noua fabrică. Era un tip prietenos, ceva mai mare ca mine, iar în săptămânile următoare m-am înţeles bine cu el.

Am aflat curând că germanii plănuiau să construiască în zonă o mare tabără militară şi un depozit, ceea ce a presupus angajarea câtorva sute de muncitori – antreprenori, subantreprenori, arhitecţi, ingineri, electricieni, cu toată gama de servicii de aprovizionare, care trebuiau să contribuie în cele din urmă la realizarea uriaşului proiect. A fost nevoie de defrişarea unor suprafeţe mari de pădure şi de construirea unor adăposturi pentru muncitori, recrutaţi, în mare parte, din capitală. De asemenea, a existat o armată de lucrători necalificaţi, recrutaţi prin metoda nedreaptă a alegerii unui număr de bărbaţi şi femei din fiecare cătun şi sat aflat pe o rază mare în jurul construcţiei. Acest lucru a făcut ca pe umerii locuitorilor să cadă o povară de nesuportat, având în vedere că aceştia proveneau fără excepţie din comunităţi ţărăneşti în care prezenţa lor era absolut necesară pentru executarea muncilor agricole.

Exista şi o ironie sinistră a acestei situaţii, pentru că, deşi nimeni nu voia să lucreze pentru germani şi să-i ajute să ducă mai departe războiul, proiectele de acest gen chiar ofereau o ocupaţie şi o recompensă financiară pentru o mulţime de oameni, permiţându-le în acelaşi timp să beneficieze de cea mai bună protecţie împotriva arestărilor, datorită importanţei muncii prestate. Poate nu atât de surprinzător este faptul că acest aranjament oferea de asemenea un refugiu aproape ideal persoanelor urmărite de Gestapo sau care aveau nevoie de un loc în care să se ascundă, căci, în cele două luni şi jumătate cât am stat acolo, n-a văzut şi n-a auzit nimeni de Gestapo. Aşadar, pe bună dreptate se spunea că locul cel mai bun în care te puteai ascunde era chiar sub nasul lor. În orice caz, această tactică a funcţionat pentru o vreme, pentru că, ulterior, după ce am plecat de acolo, Gestapoul a făcut o razie şi a arestat doi ingineri polonezi.

În ceea ce priveşte eforturile noastre de a pune pe picioare o fabrică, lucrurile au mers repede. Picioarele

noastre abia dacă atingeau pământul, cum spune o vorbă. În primele două săptămâni, a trebuit să facem de toate, de la tăiatul buştenilor sub forma unor scânduri bine şlefuite până la supravegherea descărcării baloturilor de talaş din vagoane trase pe o linie secundară la un kilometru şi jumătate în pădure. Aceste baloturi erau apoi încărcate în camioane militare şi duse în locul în care munceam noi. Eram complet dependenţi de armată în ceea ce privea principalele furnituri şi nevoile de transport.

Seara era astfel singurul moment al zilei în care ne relaxam, când ne adunam în camera noastră din beton, murdari şi obosiţi. La început, am împărţit această locuinţă inospitalieră trei persoane, dormind pe priciuri tari, făcute din lemn stratificat, regula fiind aceea de a dormi cât mai sus cu putinţă, pentru a nu fi atacaţi de purici. Wladyslaw, şeful echipei noastre, a fost instalat comod într-o cameră învecinată, alăturându-i-se ulterior nevasta, iar în cea de lângă el, bucurându-se de acelaşi confort al vieţii casnice, stătea conducătorul nostru, Kaszynski, cu soţia, deşi mi-e groază să mă gândesc cum au reuşit să ducă ei acea existenţă de-a dreptul spartană, solitară.

Misterul construcţiei întregii structuri de beton în acel loc, în adâncurile pădurii, a fost repede dezlegat. Era destinată producerii de explozibili, iar în momentul izbucnirii războiului nu era terminată, ceea ce explica şi existenţa peste tot a uşilor masive de oţel, ca şi a numeroaselor compartimente şi camere solid protejate, dintre care unele erau folosite pentru propriile noastre nevoi.

Lungimea totală a construcţiei trebuie să fi fost de câteva sute de metri, dar în lăţime nu putea avea mai mult de 12 metri. Avea două „aripi”, dintre care una, după cum am spus, ne servea nouă drept locuinţă. La celălalt capăt exista însă o „aripă” mai mare, folosită acum drept cantină pentru muncitorii care lucrau în altă parte. Am putut să apelăm şi noi la serviciile ei în două rânduri în primele zile

de la sosire şi, punând totul la socoteală, am fost plăcut surprinşi de ceea ce oferea, crezând că o porniserăm cu dreptul. Totuşi, indiferent dacă a avut sau nu legătură cu aceasta, imediat după plecarea lui Balcer la începutul săptămânii, locul respectiv a fost declarat inaccesibil pentru noi. N-au vrut să ne mai dea decât pâine. Pentru noi a fost un şoc, căci fără preţioasele mese de la cantină eram în pericol de a muri încet de foame dacă nu făceam ceva în acest sens. Toate doleanţele prezentate de noi antipaticului şef al cantinei, Ptaszynski, se loveau de un zid. De fapt, părea că nu-i păsa nimănui şi că nu exista nicio posibilitate de a organiza altfel aprovizionarea cu alimente. Trebuie să adaug că în această situaţie grea nu se aflau nici şeful echipei noastre, Wladyslaw, nici conducătorul nostru, Kaszynski, ale căror neveste au venit probabil încărcate bine cu provizii. Într-un sfârşit, vicleanul Ptaszynski ne-a făcut-o, fugind pe ascuns cu fondurile cantinei după o serie de dispute aprinse pe tema mâncării proaste, iar „noi”, vai!, am fost condamnaţi să trăim numai cu pâine – şi încă pâine uscată pentru o vreme.

După ce formele de lemn, la care lucraserăm ca nişte sclavi în ultimele zece zile, au fost instalate şi toate celelalte schimbări la clădire efectuate, eram gata să începem producţia de probă a cărămizilor de ciment uşor. Singurul lucru care ne mai lipsea acum era forţa de muncă, dar, a doua zi, circa o sută de bărbaţi şi femei s-au prezentat în vederea unei selecţii. Dintre aceştia, au fost aleşi vreo patruzeci, cei mai bruneţi urmând să facă munca cea mai grea şi mai solicitantă din punct de vedere fizic, iar restul, diverse treburi secundare în fabrică şi în jurul acesteia. Aşa a început o scurtă perioadă de instruire intensivă a acestor recruţi sub privirea atentă a lui Wladyslaw, şeful întregii echipe.

Dintr-un oarecare motiv, care mie mi-a scăpat pe de-a-ntregul, mi s-au dat pe mână nu doar una dintre cele trei

unităţi de producţie, ci şi magazia şi toate uneltele, precum şi transportul şi aprovizionarea cu materii prime – o sarcină descurajantă pentru cineva atât de tânăr şi neexperimentat. În practică, aceasta însemna că, în vreme ce Wladyslaw şi Alex trebuiau să se-ngrijească numai de propria „ogradă” şi să se asigure că exista un flux constant de producţie, eu trebuia să fiu, aproape mereu, în mai multe locuri odată. M-am trezit pus într-o situaţie imposibilă, iar dacă n-ar fi fost serviciile bune ale lui Wladyslaw, lucrurile ar fi scăpat complet de sub control. Nu m-am gândit niciodată nici să mă plâng, nici să încerc să repar acest dezechilibru evident discutând despre el cu Kaszynski! Am încercat pur şi simplu să-mi văd de treabă cât mai bine cu putinţă.

Cele două ingrediente principale folosite la fabricarea „cărămizilor de ciment uşor” erau talaşul şi cimentul. Talaşul ne era adus la fabrică, datorită armatei germane, comprimat în baloţi de circa un metru cub fiecare şi legaţi cu sârmă. Baloţii trebuiau stivuiţi în ordine, pentru a facilita numărarea lor, verificându-se fiecare lot şi fiecare camion. Aşa am descoperit că, adeseori, cantităţile specificate nu corespundeau, din cauză că baloturile cădeau pur şi simplu din camioanele care se zdruncinau şi se înclinau pe drumul forestier. Când i-am atras atenţia şoferului german despre ceea ce se întâmpla, acesta nici n-a vrut să audă şi nu s-a dus să le strângă. Am fost pus astfel într-o situaţie foarte delicată, deoarece nu dispuneam nici măcar de cel mai rudimentar mijloc de transport ca să putem lua baloturile deteriorate. Am solicitat ajutor din partea oamenilor noştri, dar fără niciun rezultat, aşa că, într-un sfârşit, a trebuit ca eu să le recuperez. O luam, la amurg, pe drum în jos şi căutam blestematele de baloturi, unul câte unul. Uneori, între ele era o distanţă de sute de metri, dar n-aveam de gând să renunţ. Le „răsturnam” literalmente, foarte încet, metru cu metru, până când îmi dădeau lacrimile din cauza

sentimentului de zădărnicie şi autocompătimire.

Această operaţiune avea însă şi părţile ei bune. După ce lăsai în urmă fabrica, intrai într-o pădure deasă şi liniştită, plină de cele mai delicioase ciuperci comestibile. Era însă esenţial să le culegi când se crăpa de ziuă, pentru că, o oră mai târziu, aveau să dispară practic în întregime. Din cauză că eram pur şi simplu prea obosiţi ca să facem acest lucru, efortul nostru comun de a culege aceste apetisante ciuperci era demn de toată compasiunea. Cum nu aveam nicio posibilitate de a găti ceva, şi oricum nu aveam ce găti, în afară de ciuperci, ele erau puse în borcane şi uscate la soare pentru a fi consumate ulterior. Dar, în timp ce se uscau, datorită aromei lor îţi lăsa pur şi simplu gura apă!

în majoritatea duminicilor ne odihneam, ne ocupam de treburi gospodăreşti şi ne spălam hainele foarte murdare, impregnate cu praf de ciment. Singura sursă de apă era o pompă aflată la capătul coridorului, dar, din nou, ne lipseau mijloacele de încălzire sau măcar de fierbere.

Când polonezii vorbesc despre distracţie în aer liber, se referă de obicei la tenis cu piciorul, care a fost mereu unul dintre jocurile lor preferate. Cu gândul la el, am început să curăţăm şi să nivelăm o bucată de teren, pe care au fost ridicaţi doi stâlpi, legaţi între ei cu o sfoară care servea drept fileu. Chiar şi această operaţiune a necesitat câteva ore de muncă asiduă în vederea îndepărtării câtorva cioturi de copaci ca să putem juca o partidă, ceea ce am şi făcut, datorită unui individ prevăzător, care adusese cu el o minge.

Într-o duminică, eu şi Andrew am reuşit să facem un drum în cel mai apropiat târguşor, dar am găsit un loc deprimant, prăfuit, locuit de evrei ortodocşi, ca multe alte târguleţe din Polonia, ai cărui locuitori săraci reuşiseră să supravieţuiască, pentru ca, după numai câteva săptămâni, să fie trimişi în mod barbar în diversele ghetouri create de germani în toată ţara. Andrew, care era fratele mai mic al

lui Alex şi-şi găsise de lucru ca tâmplar la una dintre companiile de construcţii, dormea în oribilul nostru buncăr. Era un băiat chipeş, oarecum indisciplinat, iar la un moment dat ne anunţă că voia să-şi găsească o fată cu care să se culce – soarele fierbinte îi amplificase dorinţa de a-şi satisface această plăcere trupească ce părea a creşte cu fiecare oră.

Deşi îmi plăcea Andrew, nu m-am putut abţine să iau în glumă apetitul său sexual. „Oricum”, i-am spus, „acesta este ultimul loc de pe pământ în care aş vrea să mă ţin de asemenea ghiduşii întâmplătoare”. El nu se lăsă însă. La apus, nu te mai puteai înţelege cu el, iar eu l-am atenţionat că trebuia să ne gândim serios să ne întoarcem la bază, însă el nici nu vru să audă şi mă imploră să nu-l părăsesc. De ce să nu ne petrecem noaptea acolo şi să plecăm la ivirea zorilor? Era hotărât să găsească domniţa cu care să-şi facă de cap de la căderea nopţii până la răsăritul soarelui, mormăi el.

I-am spus că nu-l voi părăsi şi că nu vedeam de ce nu ne-am fi putut întoarce dis-de-dimineaţă, dar că numai de el depindea cum voia să-şi petreacă noaptea. Şi uite aşa, o pornirăm pe străzile şi aleile abia luminate, Andrew punând ochii pe orice femeie care se întâmpla să ne iasă în cale, dar hotărând în cele din urmă întristat că, în definitiv, nu erau de el. Lăsând la o parte femeile, nu prea aveai altceva interesant de făcut decât să te învârţi în cerc, ceea ce, ţinând seama de ora târzie, deveni din ce în ce mai plictisitor. În plus, era momentul să găsim un loc în care să dormim.

Am ciocănit la uşa unei case vechi, întunecate şi, în scurtă vreme, din spatele ei apăru un evreu bătrân şi uscăţiv, care ţinea într-o mână o lumânare ce pâlpâia. Era îmbrăcat la fel ca toţi evreii ortodocşi, într-o haină lungă şi neagră, cu o boneţică neagră, aşezată pe creştet. În tăcere, ne invită înăuntru şi ne oferi un loc pe o bancă la o masă mare şi solidă. După spusele lui, nu prea avea cu ce

să ne ospăteze, dar ne dădu nişte lapte şi pâine. Când am terminat sărăcăcioasa masă, ne duse într-o altă cameră şi, deschizând uşa fără a scoate măcar o vorbă, ne arătă cu mâna patul pe care trebuia să-l împărţim. Apoi, aprinse o altă lumânare, pe care o puse pe o măsuţă de lângă pat şi, cu un glas abia perceptibil, ne ură noapte bună.

După eforturile din ziua precedentă, am dormit, inevitabil, prea mult şi a trebuit să ne mişcăm repede ca să ne întoarcem la lucru. Aveam destui bani ca să-i plătim bătrânului ceva pentru găzduirea noastră, după care am plecat. Dar problema noastră era cum să ne întoarcem. Ne luase toată dimineaţa ca să ajungem acolo, fără grabă, în cea mai mare parte pe jos şi cu o căruţă, dar acum viteza era esenţială. Ne-am plimbat de colo până colo întrebându-ne ce să facem, până când am văzut un angajat al căilor ferate trecând prin preajmă şi i-am povestit necazul nostru. El a arătat cu degetul într-o anumită direcţie şi ne-a spus că, dacă ne grăbeam, puteam prinde un marfar ce urma să plece în orice clipă spre locul în care vream să ajungem. Aveam un noroc incredibil! Am luat-o la goană în direcţia arătată şi am traversat o pajişte, dincolo de care se afla bineînţeles un tren de marfă gata să se pună în mişcare – de îndată ce ne-am suit într-un vagon descoperit şi gol, acesta o porni din loc. Şi uite aşa am călătorit în stil mare, bucurându-ne de norocul avut şi de gloriosul soare al dimineţii. Bucuria noastră avea să fie însă scurtă, căci în faţă, pe singura linie existentă, stătea sfidător un alt marfar, gata s-o pornească spre noi. Era evident că se-ntâmplase ceva grav, iar când am ajuns la câţiva metri de celălalt tren, cei doi mecanici au coborât din locomotivele lor şi au început o dispută verbală, dând în acelaşi timp foarte mult din mâini. Am aşteptat o vreme să vedem cine va avea câştig de

cauză, dar, într-un sfârşit, am tras concluzia că s-a ajuns într-un impas, şi că nu aveam încotro decât să ne continuăm drumul pe jos, ceea ce am şi făcut, ajungând la

destinaţie în toiul dimineţii şi, bineînţeles, atrăgându-ne alte mustrări.

După acest scurt episod, calvarul meu nu a mai durat foarte mult, deoarece ajunseserăm de acum la sfârşitul contractului nostru. Iar la o ultimă numărătoare a cărămizilor de ciment uşor pe care trebuia să le furnizăm Wehrmachtului, ne-au ieşit lipsă vreo 800, sau aşa păreau cifrele să indice. Din fericire, puteam să-mi iau concediu, şi atunci am hotărât că lucrul cel mai bun pe care-l puteam face era să plec de-ndată, să mă-ntorc la Varşovia şi să nu mă mai arăt la Kielce pentru a fi anchetat cu privire la cărămizile care lipseau.

Între timp, mama se mutase iarăşi. Noul ei apartament nu se afla decât la o sută de metri distanţă de cel anterior, dar acum, sub numele de Zaworski, era mai protejată, atât de protejată cât putea fi în acele circumstanţe. De aceea, mi s-a părut rezonabil să mă mut şi eu cu ea. Casa în care locuiam acum aparţinea, printr-o coincidenţă, părinţilor unui vechi coleg de şcoală cu mine, care mă cunoştea desigur bine, dar nu am avut motive să ne temem din acest punct de vedere, pentru că ei s-au dovedit a fi întruchiparea discreţiei.

Atmosfera din Varşovia devenise întrucâtva mai suportabilă şi, cum certificatul meu de angajare la compania lui Z. Balcer indica faptul că desfăşuram o activitate importantă pentru germani, mă simţeam oarecum în siguranţă. Era însă important să găsesc altceva de lucru înainte ca acesta să expire. M-am întâlnit iarăşi cu vechiul meu prieten, Jurek, care urma acum un curs de mecanică, dar, vreme de câteva săptămâni, situaţia mea a fost incertă.

Până la urmă, m-am angajat ca desenator tehnic la o mică firmă de construcţii de maşini de pe Nowy Swiat, în centrul oraşului, dar puteam să lucrez acasă, iar la birou nu trebuia să mă duc decât o dată pe săptămână. Îmi convenea de minune şi chiar îmi plăcea ceea ce făceam,

dar contractul de muncă pe care mi-l oferea nu era destul de convingător.

Proverbialul „radio şanţ” era o instituţie minunată, căci, cu ajutorul lui, am obţinut o slujbă la o firmă care făcea plase de camuflaj pentru Wehrmacht. Era situată într-un monoton cartier industrial, ceea ce mă obliga să fac un drum lung prin oraş şi să schimb cel puţin două tramvaie. Din toate aceste motive, perspectiva nu mă încânta, îmi oferea însă cel puţin un contract de muncă destul de bun.

Majoritatea celor angajaţi acolo erau femei care lucrau la războaie de ţesut. Aici am intrat într un grup de lucrători manuali care făceau numai munci grele şi monotone. Dar, cum calul de dar nu se caută la dinţi, prima mea sarcină a fost să curăţ molozul de la una dintre clădirile avariate de bombardament. Fiind o clădire cu patru niveluri, din care ultimele două fuseseră parţial demolate, trebuia să umplem cu moloz nişte coşuri mari făcute din împletituri, să coborâm opt rânduri de scări şi să le golim peste o grămadă din curte. Doi dintre noi au făcut această treabă epuizantă şi chinuitoare pentru spate timp de câteva săptămâni înainte ca eu să primesc alte sarcini. Între timp, mă tot zgâisem cu jind la cele două camioane pe care le avea compania şi mă împrietenisem cu unul dintre şoferi. Cum maşinile fuseseră întotdeauna pasiunea vieţii mele, i-am spus lui Olek, şoferul, că nu-mi doream altceva decât să fiu însoţitor de şofer dacă s-ar fi ivit vreodată posibilitatea. Olek fusese impresionat în mod evident de entuziasmul meu pentru că, după câteva săptămâni, m-a anunţat că-l convinsese pe şeful lui că avea mare nevoie de un „însoţitor” care să-l ajute la muncile grele, iar şeful fusese de acord.

Mi-am dat seama în curând că pentru noua muncă era cu adevărat nevoie de un ajutor. Deşi trebuia să respectăm un program strict, drumurile purtându-ne în toate zonele Varşoviei şi mai departe, vehiculul nostru, un

Ford din 1930, care depăşise de mult perioada optimă de exploatare, pur şi simplu nu putea face faţă. Prin urmare, petreceam ceasuri întregi în garaje de reparaţii, deasupra şi dedesubtul lui, uneori lucrând până la miezul nopţii, încercând să-l facem să se mişte din nou. Defecţiunile produse în zonele mai izolate erau un chin de care ne-am fi putut foarte bine lipsi, în vreme ce pornirea motorului la temperaturi negative în iarna lui 1941 ne încercă la maximum forţa şi răbdarea. Ai fi putut spune că era iadul pe roţi! Dar, până la urmă, mă oferisem de bunăvoie pentru acea muncă.

Achiziţionarea combustibilului rămânea o permanentă problemă, atât timp cât raţia oficială nu ne ajungea nici pe departe. Însă, la fel ca în cazul oricărei penurii, apăruse deja o înfloritoare piaţă neagră. Trebuia totuşi să cunoşti pe cine trebuia, să vorbeşti pe limba respectivului şi, pe scurt, să „fii la curent” pentru a pune mâna pe acest preţios produs. Secretul care învăluia întreaga afacere era de înţeles, pentru că germanii aveau şi ei mare nevoie de combustibil, la fel ca şi noi. Firea omului fiind aşa cum este, unii militari nu se jenau să facă m plus şi afaceri ilicite pentru a se pricopsi, fapt cât se poate de obişnuit pe timp de război. Bineînţeles că autorităţile germane ştiau de acest comerţ, urmarea fiind aceea că vehiculele civile erau oprite şi controlate frecvent, iar dacă se descoperea că o maşină sau un camion folosea combustibil albăstrui de avion – de cea mai bună calitate – apăreau mari probleme. Olek, care nu era prost şi mai avea şi relaţii, chiar dacă nu direct printre germani, folosea adeseori la vechitura lui combustibil albăstrui. Am avut însă noroc şi n-am fost prinşi niciodată.

Chiar înainte de a deveni însoţitor de şofer, am cunoscut-o pe Hania. Era o mică brunetă care lucra la războaie împreună cu cele circa 150 de femei, dar avea o personalitate care m-a atras instantaneu. Era una dintre cele câteva fete care aleseseră această muncă monotonă în

primul rând pentru a se ascunde de germani.

Hania avea într-adevăr un secret de ascuns, căci părinţii ei erau evrei. Pentru a se proteja şi mai bine, se căsătorise şi ea, la fel ca mama mea, de convenienţă, adoptând un nume nou şi o credinţă nouă. Tatăl ei murise în urmă cu câţiva ani, iar mama se măritase ulterior cu un creştin, ceea ce nu-i oferise cine ştie ce protecţie. Cum Hania purta numele tatălui ei, Klotzmann, care era desigur evreiesc, ea căută să îndrepte situaţia cât mai repede cu putinţă pentru a nu fi arestată şi, după toate probabilităţile, trimisă în temutele lagăre de concentrare. La fel ca în cazul mamei mele, „mariajul” a fost un simplu act de generozitate din partea „soţului”, fără condiţii.

Hania avea acum închiriat un mic apartament pe strada Mazowiecka, o arteră aglomerată din centrul oraşului, aproape vizavi de foarte eleganta cafenea Mazowsze. Din cauza programului lung de lucru, mai ales al meu, întâlnirile noastre din cursul săptămânii erau scurte şi rare. În plus, starea de asediu impusă populaţiei oraşului ne obliga să ne retragem în case la ora 21:00. Uneori însă, în minunatele duminici din vara lui 1941, evadam dintre graniţele sufocante ale oraşului şi ne petreceam câteva ore împreună, fără să ne pese de nimic, în linişte şi pace, undeva, la ţară.

Indubitabil, războaiele dau naştere unor evenimente ciudate şi puţin probabile. Îmi amintesc de un asemenea eveniment produs la începutul anului 1941. În el au fost implicaţi mama şi japonezii, cu care ea avusese strânse relaţii înainte de război, datorită activităţilor umanitare ale mamei ei, despre care am vorbit mai devreme.

Ambasada Japoniei a continuat să funcţioneze după ocuparea de către germani a Varşoviei, dar a fost obligată în cele din urmă să-şi înceteze activităţile obişnuite, lăsând în urmă câţiva angajaţi care să se ocupe de lichidarea afacerilor. O vreme, localul ambasadei a rămas un punct de oprire pentru diplomaţii japonezi care călătoreau între

Tokio şi Berlin, şi cu toate că-şi legaseră soarta de cea a germanilor, ei nu se aflau încă în acel moment în război cu Aliaţii. Aşa se face că un fost reprezentant al ambasadei, cunoscut mamei mele, ca şi micului grup de polonezi care formaseră şi ei o asociaţie de prietenie cu japonezii înainte de război, se întâmplă să se oprească la Varşovia în lunga sa călătorie de la Tokio. Se pare că beneficia de multă încredere datorită fidelităţii sale faţă de polonezi, deoarece a luat repede legătura cu membrii acelui grup, ignorând vulnerabilitatea propriei sale poziţii. Întâlnirea lor a fost, în mod evident, scurtă, dar călduroasă, iar el le destăinui, chiar dacă cu precauţie, informaţii despre situaţia generală. Bărbatul era foarte întristat şi spuse că lucrurile aveau să se înrăutăţească şi mai mult.

Un membru al acestui grup a luat imediat legătura cu mama, informând-o despre extraordinara întâmplare. Auzind despre ea, mama se gândi instantaneu că o întâlnire cu prietenul nostru japonez se putea dovedi utilă, aşa că aranjă una în timp util. Discuţia ei cu reprezentantul ambasadei a avut loc la Varşovia în mare taină, japonezul explicându-i cu un zâmbet amar că era obligat să apeleze la un subterfugiu înainte de a-şi continua călătoria spre destinaţie. Întâlnirea se dovedi într-adevăr fructuoasă, mama întrebându-l direct dacă voia să ducă o scrisoare adresată tatei. Cum trecuse aproape un an de când reuşise să trimită, prin Crucea Roşie, obişnuita scrisoare redactată într-un limbaj criptic, ea consideră că trebuia să profite de această minunată ocazie pentru a scrie o scrisoare lungă în care vorbea pe larg despre viaţa din Varşovia şi despre cum reuşeam noi să supravieţuim.

Japonezul ştia foarte bine că noi eram britanici, dar nu obiectă defel. Apoi, după ce se gândi puţin în tăcere, spuse că cel mai bine era să încerce să dea scrisoarea americanilor din Berlin şi promise să vadă ce se putea face. Spuse că se va întoarce la Varşovia pentru o ultimă

călătorie, după care trebuia să revină definitiv în Japonia, iar ambasada din Varşovia urma să se închidă. Scrisoarea i-a fost înmânată chiar a doua zi. Omul şi-a respectat cuvântul dat, căci, după trei săptămâni, am aflat că se întorcea şi dorea s-o vadă pe mama. Era bineînţeles un moment emoţionant pentru ea, la fel şi ceea ce avea să ne spună japonezul.

Trebuie să ne închipuim atmosfera care domnea la Berlin în acele zile încordate de război, neîncrederea, ca şi discreţia care trebuie să fi pus stăpânire pe cercurile diplomatice străine din oraş, iar dacă poziţia americanilor de acolo era deja fragilă, atunci, în mod surprinzător, nici japonezii se pare că nu erau ocoliţi de suspiciuni, aşa „apropiaţi" cum erau faţă de germani.

După ce stabili ca ţintă a misiunii sale Ambasada Americană, japonezul nostru credincios începu să inspecteze teritoriul din jurul ei, pentru a-şi da seama cum era mai bine să-şi îndeplinească misiunea. După trei încercări nereuşite însă, ajunse la concluzia că nu putea să-şi asume acel risc. În primul rând, explică el, era prea bine cunoscut serviciului german de securitate, iar în al doilea rând, Ambasada Americană era prea bine păzită. Fără a se descuraja, îl convinse apoi pe custodele de la Ambasada Japoneză să ia el scrisoarea şi să încerce s-o predea. Sub protecţia întunericului şi având o înfăţişare foarte discretă, custodele japonez dădu ocol clădirii şi, profitând de ocazie, se apropie de o uşă nepăzită din spatele clădirii şi depuse scrisoarea în cutia poştală.

După un timp, tata primi o scrisoare de la Ministerul de Externe de la Londra în care se spunea că fusese primit un mesaj prin intermediul Ambasadei Americane de la Londra, care-i era adresat, iar pentru a ajunge în posesia lui, trebuia să sune la Ambasada SUA.

Scrisoarea îl mâhni foarte mult, mai ales că înţelesese greşit schimbarea de nume a mamei, trăgând nu ştiu cum concluzia că ea se recăsătorise. Dintr-o

neglijenţă, mama nu-i explicase situaţia cu privire la căsătoria ei de formă, deşi eu cred că acest lucru s-a datorat în primul rând faptului că se temea că scrisoarea va ajunge în mâinile cui nu trebuia şi ar fi dat totul de gol.

Acest episod revelator m-a ajutat să vă demonstrez că, până şi în vremuri ca acelea, nu puteai şti niciodată cine-ţi erau prietenii.

În acest timp, începuseră deja să ia amploare alte evenimente care, pentru mine, aveau să aibă urmări considerabile.

Am menţionat-o deja pe Kathleen Smith, doamna care, datorită cetăţeniei irlandeze, se bucurase de imunitate din partea autorităţilor germane. Aceasta nu însemna însă că nu trebuia să aibă mare grijă, motiv pentru care întâlnirile noastre cu ea erau rare. „Imunitatea” crea totuşi o falsă impresie despre sentimentele ei, pentru că, în ziua în care se hotărî să ne facă o vizită, se implicase deja în activităţi pentru care ar fi putut fi închisă imediat.

Ea ne spuse că, în Varşovia şi în împrejurimi, se ascundeau câţiva prizonieri britanici de război evadaţi, care aveau disperată nevoie de hrană şi adăpost. De unii se îngrijise deja cineva, dar era nevoie de mai mulţi voluntari pentru a fi preluaţi prin rotaţie, în aşa fel încât evadaţii să nu stea prea mult într-un singur loc. Eram dispuşi să-i ajutăm? Am acceptat fără ezitare. Atunci, Kathleen plecă, asigurându-ne că vom mai auzi de ea în două săptămâni.

Am fost bulversaţi şi entuziasmaţi deopotrivă, dar nu fără o urmă de nelinişte, căci pericolele erau prea evidente. Sentimentul covârşitor era însă acela că, în sfârşit, aveam să fim implicaţi în ceva folositor cauzei pentru care luptam şi că vom fi de ajutor unor bărbaţi care vor ajunge să depindă atât de mult de oameni ca noi. Iar polonezilor, care ajunseseră să se implice în acest joc periculos, nu le-a lipsit niciodată această calitate a

curajului dezinteresat.

Aşa se face că, după câteva zile, un ciocănit în uşă ne semnală sosirea lui Kathleen însoţită de doi dintre evadaţi, John Grant şi George Newton. Amândoi fuseseră capturaţi la capitularea Franţei şi de o lună se tot ascundeau. John, un londonez cu faţa curată, n-ar fi putut avea o înfăţişare mai britanică nici dacă ar fi încercat, dar George, un „adevărat Geordie”[2], mult mai puţin. Dacă nu mă-nşală memoria, amândoi făceau parte din Corpul de Puşcaşi ai Regelui. Aceasta avea să fie a doua lor „casă de siguranţă” de la evadarea lor, iar noi ne-am străduit să le asigurăm condiţii cât mai confortabile. Din fericire, apartamentul mamei avea o cămăruţă pe care o ocupasem eu, aşa încât m-am mutat din ea pentru a le face lor loc. A hrăni încă două guri ridica o problemă grea, dar ne-am descurcat. Şi mai greu a fost să-i ascundem de privirile vecinilor, deoarece apariţia a doi tineri străini în comunitatea noastră suburbană nu putea să nu stârnească nedumerire – cu atât mai mult cu cât aceştia nu ştiau o iotă poloneză! Din fericire, ne-am putut baza pe proprietarii casei. Le-am împărtăşit taina noastră, şi, spre meritul lor, nu au părut a fi afectaţi, singura lor rugăminte fiind aceea ca locatarii noştri să nu rămână prea mult timp, fapt cât se poate de rezonabil, căci ultimul lucru care se dorea era ca poliţia să fie alertată.

A fost extrem de greu să le impunem fugarilor nişte reguli stricte, cum ar fi aceea de a rămâne cât mai mult cu putinţă în casă pe timpul zilei şi de a se aventura afară numai în amurg, de a nu frecventa „*knajpy*” (taverne) şi de a nu încerca să comunice cu străinii. Toate acestea le erau absolut interzise tinerilor care evadaseră din lagărele de prizonieri de război tocmai pentru a fi liberi şi, cu destulă naivitate uneori, ar fi putut agrea ideea că era în regulă să

2 Termenul „Geordie”, un diminutiv al lui George, se referă la o persoană din regiunea Tyneside, situată în nord-estul Angliei, sau la dialectul vorbit de acea persoană, (n.tr.)

vorbeşti orice cu toată lumea. Din nefericire, gurile slobode reprezentau o ameninţare reală, iar prezenţa informatorilor, o realitate crudă.

La sfârşit de săptămână, mă plimbam împreună cu ei şi ne făceam că vorbim în poloneză ori de câte ori treceam pe lângă cineva. Îi învăţasem două cuvinte de bază, „tai” şi „nie” (da şi nu), pe care să le spună în momentele potrivite, dar cum pronunţia lor era foarte defectuoasă, am decis că era de preferat să tacă. Le-am mai cerut insistent să încerce să arate cât mai puţin bătător la ochi, ceea ce însemna nu doar să poarte haine mohorâte, ci şi să afişeze o expresie mohorâtă! Căci exact aşa voiau nemţii să ne vadă – asupriţi şi abătuţi! Faţa proaspăt bărbierită de anglo-saxon a lui John era şi ea un motiv de îngrijorare, dar nu puteam face nimic în această privinţă. Totul a mers însă bine, iar după două săptămâni, mi s-a cerut să-i escortez la o anumită adresă din Varşovia.

George Weeks a sosit câteva zile mai târziu şi a rămas şi el două săptămâni. Cum avea nevoie de tratament medical, a trebuit să fie consultat de un doctor, dar, aşa cum ne aşteptam, discreţia lui a fost desăvârşită şi a refuzat să ia bani. Să fie binecuvântat.

Al patrulea evadat era Alan Potter, un individ tăcut şi destul de confuz, care, dintr-un oarecare motiv, stârni în mine suspiciunea că poate nu era ceea ce pretindea a fi. Am luat repede legătura cu Kathleen Smith, exprimându-mi îndoielile cu privire la el. Ea mă asigură însă că recomandările sale fuseseră verificate şi că omul chiar era un evadat. Nicio măsură de prevedere nu era de lepădat. Şi el avea să fie escortat la o altă locuinţă sigură din oraş după două săptămâni.

Astfel, întreaga operaţiune depindea de foarte mulţi oameni curajoşi, pregătiţi să-şi rişte libertatea şi viaţa pentru a-i ajuta pe cei aflaţi la ananghie. O caracteristică esenţială a organizaţiei era aceea de a cunoaşte cât mai puţine lucruri cu putinţă despre aceştia, astfel încât să nu

ştim niciodată unde fusese sau pe cine întâlnise cutare sau cutare evadat. Nu ştiam decât adresa la care trebuia să fie dus. Iar, în acel moment, nu ştiam decât că irlandeza Kathleen Smith era băgată „până-n gât” în afacere.

Dintre ceilalţi evadaţi pe care i-am întâlnit s-au remarcat doi, locotenentul Michael Sinclair şi maiorul Littledale, care, lucru foarte interesant, au fost adăpostiţi la acea vreme de familia Whitehead. Membrii acesteia, originari din Lancashire, fuseseră atraşi de Rusia ţaristă înainte de Primul Război Mondial. Ce-au făcut ei acolo nu ştiu, dar au fugit când a izbucnit Revoluţia din 1917 şi s-au stabilit în proaspăt independenta Polonie. Erau patru băieţi, iar după moartea soţiei, domnul Whitehead s-a însurat cu o poloneză şi a obţinut cetăţenia poloneză. Oricum, ce o fi făcut el în Rusia şi apoi în Polonia trebuie să fi făcut bine, căci a reuşit să devină proprietarul bine cunoscutei fabrici de dulciuri a lui E. Wedel, care deveni o marcă renumită şi în străinătate, inclusiv în Marea Britanie. Tata îi cunoştea bine pe membrii acelei familii, şi-mi amintesc că, din când în când, ne întâlneam cu ei. Doi dintre băieţi, Alfred şi George, fugiseră în Marea Britanie după invadarea Poloniei în 1939 şi se înrolaseră în RAF, când tata îi întâlni încă o dată.

întâlnirea cu aceşti doi ofiţeri britanici în aceste circumstanţe ciudate a fost o experienţă interesantă; din nefericire, ei au fost prinşi din nou şi închişi în cunoscutul castel Colditz. Amândoi sunt menţionaţi în cartea scrisă de P.R. Reid, intitulată *The Colditz Story* („Povestea castelului Colditz”) şi publicată în anii 1950.

Între timp, nemţii se pregăteau intens pentru atacul împotriva Rusiei. Locuitorii Varşoviei aflaseră de câteva săptămâni despre mişcările neobişnuit de ample de tehnică militară îndreptate spre est, iar informaţiile primite din alte surse le confirmau şi ele. La început, au fost puse pe seama unei regrupări obişnuite a forţelor, dar, odată cu trecerea timpului, deveni evident că se-ntâmpla ceva mult

mai serios. Întreaga populaţie aştepta şi se-ntreba. Oare avea să se producă imposibilul? Când, în cele din urmă, deveni cât se poate de limpede ce avea să se-ntâmple, ne rugam toţi ca aceşti doi uriaşi malefici să se lupte până la distrugere şi să se sfâşie între ei în depărtatele stepe ale Rusiei. Aşa cum ştim însă, lucrurile n-au stat tocmai aşa.

Toată lumea spera ca, absorbiţi în lupta lor pe viaţă şi pe moarte cu sovieticii, germanii să fie obligaţi să mai slăbească regimul de represiune şi cruzime impus polonezilor. Din păcate, nu s-a-ntâmplat aşa. I-am subestimat pe germani, căci, în loc să-şi slăbească eforturile, ei au părut să şi le dubleze cu o furie incredibilă, parcă pentru a-şi dovedi supremaţia absolută. Adevărul este că n-avea să existe niciun răgaz.

În cursul desfăşurării acestor evenimente, eu şi Olek am continuat să ne facem treaba ca de obicei, complăcându-ne în propria noastră luptă cu recalcitrantul Ford. Nici acest lucru nu se schimbase. La începutul lui 1941 însă, am fost chemat la o întâlnire de Kathleen Smith. Scopul ei era acela de a strânge la un loc mai mulţi evadaţi în vederea unei scurte şedinţe de informare care urma să aibă loc într-un apartament de pe strada Mokotowska. Eu trebuia să mă duc la o anumită adresă din Varşovia, să-i iau pe John Grant şi George Newton şi să-i escortez la destinaţie. Totul a mers şnur, iar noi am intrat pe străzile aglomerate. Planul era ca eu să merg înainte, urmat la câţiva paşi de John şi George. Erau mulţi germani împrejur, posibil soldaţi în permisie, dar n-aveam de ce să ne temem, cu condiţia să ne ţinem destul de departe de ei. Totul a decurs bine pe strada Marszalkowska, dar apoi am auzit ceva zarvă care părea a veni din spatele meu. Atunci, întorcându-mă, i-am văzut îngrozit pe Grant şi pe un german stând în mijlocul trotuarului, uitându-se unul la celălalt cu evident dezgust, germanul dând drumul la un şuvoi de înjurături. Amândoi păreau a fi ajuns în punctul în care mai era puţin şi s-ar fi luat la pumni, dar când

germanul a ridicat mâna, l-am înşfăcat pe Grant de braţ şi l-am tras după mine.

Neamţul rămase neclintit, privind înfuriat şi mormăind ameninţător, timp în care însoţitorii lui, care o luaseră înainte, s-au întors, îndreptându-se spre noi. Credeam că ăsta avea să ne fie sfârşitul, căci erau şapte inşi care veneau în mod evident să-i sară în ajutor prietenului lor. Nu păreau însă să aibă o atitudine ostilă şi, în glumă, i-au spus bătăuşului s-o lase baltă! Din fericire, acesta şi-a ascultat camarazii, iar noi ne-am amestecat în mulţime. Când am putut să ne vorbim, John mi-a explicat că-l lovise întâmplător pe german în gleznă în ciocnirea ce urmase şi că era gata să se bată cu el. Grant fierbea de indignare şi regreta că ratase şansa de a-şi „regla conturile" cu neamţul. Dar mai bine să înghiţi o insultă decât să fii dus înapoi într-un lagăr de prizonieri de război!

Respectând obişnuitele reguli de precauţie, John şi George au intrat primii în clădirea din strada Mokotowska şi m-au aşteptat în holul întunecat. Între timp, eu mi-am continuat drumul, observând cu atenţie orice lucru suspect aflat în apropiere – o maşină parcată, cu obişnuitele personaje sinistre stând la pândă înăuntru, sau alte persoane stând „întâmplător" în uşă şi prefăcându-se că citeau ziarul – iar după ce am lăsat să treacă patru minute, cum fusesem instruit, am intrat în clădire. Unii sosiseră deja la apartament, iar noi am aşteptat încă o jumătate de oră să vină şi ceilalţi, singuri sau câte doi.

Toţi evadaţii pe care-i cunoşteam erau prezenţi, precum şi unul pe care nu-l cunoşteam. Locotenentul Sinclair şi maiorul Littledale lipseau pentru simplul motiv că nu ajunseseră încă acolo. De fapt, aceste întâlniri aveau să se repete, fiindcă numărul evadaţilor din Varşovia era atât de mare la acea vreme (s-a apreciat că douăzeci şi doi în 1942), încât ar fi fost o prostie să încerci să-i aduni pe toţi într-un singur loc în acelaşi timp.

Erau prezenţi de asemenea conducătorii organizaţiei:

Kathleen Smith, Olszewski, Romanski şi o doamnă Markowska.

Olszewski, un bărbat serios de vârstă mijlocie, inginer de profesie, vorbea excelent englezeşte. Romanski, un bărbat îndesat, tot cam de vârstă mijlocie, fusese ofiţer activ în armata poloneză, în vreme ce dna Markowska ieşea în evidenţă ca „lumină călăuzitoare" a grupului. Era englezoaică, se măritase cu un polonez cu mulţi ani în urmă şi, în tinereţe, înainte de Primul Război Mondial, fusese guvernantă la familia domnitoare a Austriei. În ciuda vârstei, dovedea o energie şi un entuziasm remarcabile pentru activitatea periculoasă pe care o desfăşura acum. Mai era prezent un tânăr polonez înalt, un curier care fusese paraşutat în teritoriul ocupat de germani.

La început, discuţia se purtă în jurul unor chestiuni organizatorice, apoi trecu la problema situaţiei materiale a evadaţilor şi, în sfârşit, la ordinea în care aveau să fie evacuaţi, urmând a se îndrepta spre sudul Poloniei, trecând în Cehoslovacia şi ajungând, în cele din urmă, în Turcia.

Planurile operaţiunii fuseseră deja puse în aplicare, fiind, în mod evident, mult mai avansate decât îmi dădeam eu seama. Problemele şi pericolele pe care le prezenta un asemenea plan complex erau într-adevăr demoralizante.

În general, avea să fie aplicat principiul „primul venit, primul servit" şi, astfel, John şi George urmau să plece primii. Al doilea grup trebuia să fie format din mine şi George Weeks, şi aşa mai departe, întreaga operaţiune trebuia să înceapă în iulie (1941). După ce întâlnirea se încheie şi părăsirăm clădirea câte unu sau câte doi, aşa cum veniserăm, sentimentul de entuziasm deveni copleşitor, iar perspectiva pericolelor care ne păşteau, de-a dreptul înfricoşătoare.

Ulterior, aveam să-l escortez pe Alan Potter la o întâlnire asemănătoare, dar la o altă adresă, unde erau

prezenţi alţi evadaţi, ca şi curierul din Anglia. Acesta mă informă că se putea aranja ca mie să-mi fie acordat un ajutor bănesc „prin intermediul Londrei”, cum se exprimă el, ceea ce era o idee extrem de atrăgătoare, însă instinctul îmi spunea să refuz, spre marea lui nedumerire.

A treia şi ultima întâlnire la care am participat a avut loc în toamnă, în frumosul apartament al familiei Whitehead, la intersecţia străzilor Bracka şi Hortensii, iar la ea s-a discutat despre Sinclair şi

Littledale. Între timp, fusese amânată plecarea din iulie a lui John şi George, aceştia fiind obligaţi să mai rămână o săptămână la noi, în Saska Kepa, după care au fost transferaţi într-o altă locuinţă sigură. Aveam să-i mai văd doar în treacăt după doi ani şi jumătate!

Acum, trebuia să aştept cu răbdare semnalul care mă anunţa că era rândul meu să plec.

Iarna din 1941-1942 a fost una aspră. Germanii, care se bazau pe o campanie rapidă şi victorioasă în Rusia, trimiseră pe front mulţi oameni prost echipaţi pentru ceea ce se dovedi a fi un război prelungit şi dur, dacă nu chiar crud.

Totul mersese bine pentru ei în primele săptămâni, iar faimoasa lor tactică blitzkrieg se dovedi a avea un succes deosebit, cum avusese mai înainte atât în Polonia, cât şi în Franţa. Mii şi mii de ruşi fuseseră luaţi prizonieri, o armată întreagă, condusă de generalul Vlasov, predându-li-se. Armata sovietică se clătina la fiecare lovitură de ciocan dată de germani, dar, în acelaşi timp, se retrăgea în sânul protector, adânc şi îndepărtat al „Maicii Rusia”, lăsând în urmă grupuri devotate de partizani care să hărţuiască Wehrmachtul.

Iarna a fost însă cauza prăbuşirii Wehrmachtului. Fără îmbrăcămintea adecvată, unităţile sale au fost decimate de degerături, iar în acel moment, dovada raţionamentului lor greşit deveni cât se poate de vizibilă pe străzile Varşoviei. După ce au rechiziţionat majoritatea

tramvaielor din oraş, acestea făceau curse continue între gări şi spitale. Acest lucru se întâmpla în fiecare zi, iar imaginea tramvaielor care se târau unul după altul ca un crocodil, pline cu epave umane, era memorabilă.

Nu se poate nega faptul că, la început, fiecare tramvai cu răniţi era întâmpinat de populaţie cu o tăcere satisfăcută. Ne bucuram de suferinţa lor. Odată însă cu trecerea timpului, acest sentiment începu să slăbească, pentru că, din punct de vedere pur omenesc, ar fi fost o indecenţă ca el să fi continuat.

Având nevoie disperată de îmbrăcăminte călduroasă pentru soldaţi, germanii au inventat o metodă simplă de procurare a acestui bun preţios fără niciun cost din partea lor. A fost dat un ordin prin

care civilii care aveau blănuri, haine de blană şi bocanci erau obligaţi să-i predea, dar n-au mai pierdut vremea aşteptând răspunsul populaţiei, şi au început să-i dezbrace literalmente pe oameni în stradă. Era ceva obişnuit să vezi un individ ghinionist mergând în ciorapi sau fără palton pe ger, după ce fusese jefuit. I se întâmplă şi lui Jurek, căruia doi ofiţeri îi spuseră să-şi scoată bocancii, din fericire, foarte aproape de casă, dar s-ar putea spune că cel care a râs la urmă a fost el însuşi, căci bocancii luaţi erau vechi şi uzaţi, iar o pereche nou-nouţă, păstrată cu grijă încă dinainte de război, stătea încuiată la loc sigur, într-un dulap. Pe aceştia îi duse de îndată la un cizmar, care-i mai scurtă pentru a semăna cu nişte pantofi! Aceasta nu era însă decât o altă ilustrare a modului în care germanii „strângeau şurubul" asupra populaţiei, care suferea deja privaţiuni îngrozitoare.

Ca şi cum acest lucru nu era destul de rău, oamenilor li se interzise să-şi ţină mâinile în buzunare. Acest ordin barbar a fost dat din cauza numărului tot mai mare de victime pe care mişcarea de rezistenţă le făcea în rândul forţelor armate germane pe străzile Varşoviei, iar oricine era văzut cu mâinile în buzunare era suspectat că

ascundea un pistol! Dacă ajungeai într-o asemenea situaţie, erai literalmente împuşcat pe loc, iar autodisciplina care te obliga să te conformezi acestui ordin aberant, exact în toiul iernii, te punea la grea încercare.

Astfel, răgazul la care sperasem nu se materializă niciodată, iar atrocităţile comise împotriva populaţiei au continuat neabătute.

Lungul drum pe care-l făceam dimineaţa până la serviciu cu tramvaiul mergea la un moment dat paralel cu zidul înalt care înconjura ghetoul evreiesc, clădirile parţial distruse de-acolo profilându-se ca nişte schelete deşirate şi întunecate. În timp ce tramvaiul înainta gălăgios pe lângă această apariţie fantomatică, puteai vedea atârnând vreo cincisprezece cadavre, oameni ucişi din răzbunare pentru omorârea unor soldaţi germani. Acest mesaj adresat oamenilor era cât se poate de limpede, iar, în curând, a devenit ceva firesc.

El nu a slăbit însă hotărârea oamenilor. Am descoperit chiar că Hania era şi ea foarte implicată într-o activitate clandestină, deşi n-o întrebasem nimic niciodată. Acum însă nu mai lucra la fabrică şi era secretara particulară a directorului unei firme de construcţii de maşini, motiv pentru care ne vedeam şi mai puţin ca înainte.

La una dintre rarele noastre întâlniri, mi-a spus că avea ceva să-mi dea, întinzându-mi un mic obiect înfăşurat în hârtie, care, la o examinare mai atentă, părea a fi un produs de cofetărie – o bomboană – cu faimosul cuvânt „E. Wedel” tipărit pe ambalaj.

— Ştii, nu este ceea ce crezi tu, spuse ea cu subînţeles.

— O, atunci ce este? am replicat eu, încurcat de acest mic şi neaşteptat cadou.

— Păi, este o pilulă cu cianură. Pune-o în buzunar şi ţine-o acolo. Am şi eu una. Mi le-a făcut tatăl meu vitreg, un bătrân plicticos, dar foarte deştept. (Tatăl ei vitreg, dr.

Kielbasinski, era profesor de chimie şi fizică.) Mi-am pus-o cu grijă în buzunarul de la haină.

Cam în această perioadă am ajuns să aflu mai multe despre dna Markowska, pentru că a trebuit să-i duc diverse mesaje transmise prin mine de Kathleen Smith. Rolul meu de mesager avea menirea s-o protejeze în general pe Kathleen, care se afla într-o poziţie mult mai vulnerabilă decât a mea.

Dna Markowska şi soţul ei vârstnic locuiau pe strada Ordynacka, la mică distanţă de aglomerata arteră principală, Nowy Swiat. Situaţia lor era destul de curioasă, pentru că ocupau o parte din localul spaţios, cu un singur nivel, în care se aflau birourile şi salonul de prezentare ale unei firme care vindea cu ridicata unelte industriale, cum ar fi târnăcoape şi lopeţi. Se pare că, pentru a o scoate cumva la capăt, ea preda limba engleză unor oameni care se gândeau la viitor sau care, pur şi simplu, voiau să-şi lărgească orizontul şi hotărâseră că, fie şi în acele circumstanţe, merita să-şi asume riscul respectiv. De fapt, învăţarea limbii engleze devenise în general preocuparea preferată a unui număr mare de polonezi. Elevii nu ştiau nimic, desigur, despre activitatea ei secretă de ajutorare a evadaţilor.

În ianuarie anul următor, Kathleen, mult mai agitată, trecu pe la apartamentul nostru din Saska Kepa. Veştile erau neliniştitoare. Circulau zvonuri că situaţia organizaţiei avea de suferit. Informaţiile erau sărace, dar se bănuia că doi evadaţi britanici fuseseră prinşi din nou. Cum era evident că germanii intenţionau să păstreze tăcerea, lucrul cel mai înţelept care se putea face era să ne dăm la fund o vreme şi să aşteptăm derularea evenimentelor.

În vreme ce eu mi-am făcut bagajul şi m-am mutat în grabă la bunul meu prieten Jurek, mama a hotărât să rămână în Saska Kepa şi să golească repede apartamentul de orice material incriminator, anticipând o posibilă vizită

a Gestapoului. Timpul trecu, şi pentru că nici eu, nici mama n-am fost informaţi despre apariţia altor probleme, m-am întors în apartamentul ei după o lună.

Luându-se mai multe măsuri de precauţie ca de obicei, o nouă întâlnire cu Kathleen revelă faptul că zvonul se adeverise şi că identitatea celor capturaţi era acum certă. Deşi nu se puteau obţine informaţii mai detaliate, totul indica faptul că organizaţia fusese „expusă". Situaţia era şi mai gravă decât credeam, neavând altceva de făcut decât să ne dispersăm şi să ţinem capul la cutie. Înainte însă de a profita din nou de ospitalitatea lui Jurek şi a mamei lui, m-am hotărât să trec pe la curajoasa doamnă Markowska în speranţa de a obţine mai multe informaţii despre situaţie.

Întorcându-mă de la fabrică pe la ora 18:00, după ce făcuserăm obişnuitele curse cu vechiul nostru Ford, am prins un tramvai şi am mers până la Marszalkowska, unde am coborât şi am luat-o pe o stradă care m-a dus la apartamentul Haniei din strada Mazowiecka. Era acasă, iar după ce am vorbit câtva timp, i-am spus că trebuia să mă duc pe strada Ordynacka şi apoi să mă întorc acasă înainte ca lumea să se retragă în propriile locuinţe. Timpul era scurt. Hania ştia foarte puţine despre implicarea mea în activitatea de evacuare a evadaţilor, dar îşi amintise că, la un moment dat în trecut, menţionasem strada Ordynacka. Cu o veritabilă intuiţie feminină, ea ceru să-mi întorc buzunarele pe dos ca să vadă dacă nu aveam la mine ceva incriminator. Şi chiar aveam. Primul lucru care a apărut a fost un ziar clandestin mototolit, de genul celor care circulau adeseori în fabrică, acesta fiind urmat de unu-două mici obiecte pe care Hania a considerat că trebuia să mi le confişte. Două lucruri au scăpat însă neobservate. Unul era restul unui mic creion care aparţinuse unuia dintre vechile jurnale ale tatălui meu, pe care era imprimat cu litere lizibile de aur „CHAS. LETTS". Celălalt era vechea tunică din Primul Război Mondial, pe care o purtam

pe sub palton. În mod normal, n-ar fi trebuit să aibă cine ştie ce importanţă, dar se întâmpla să fie una englezească – nu că tata ar fi avut vreodată ocazia s-o poarte – şi era unul dintre acele lucruri pe care se întâmpla să le ai mereu la tine. Mama făcuse bine că înlocuise frumoşii nasturi auriţi cu unii obişnuiţi, iar eu o purtasem în fiecare iarnă de la începutul războiului. Cu toate acestea, pentru un ochi format, croiala şi stilul revelau originea ei evidentă. Fusese scoasă şi o mică etichetă cu denumirea producătorului şi data fabricaţiei, 1918.

Nu doream ca mama să-şi facă griji, aşa că am hotărât să nu-i spun despre vizita mea pe strada Ordynacka, dar dacă trebuia să ştie cineva, cine era mai indicat decât Hania?

Când am ieşit în stradă, ningea încet şi, pentru o clipă, am stat şi am ascultat tonurile estompate şi vesele ale muzicii care se auzea din cafeneaua Mazowsze de vizavi. Cum orchestra interpreta piesa „Gelozie”, una dintre preferatele mele, am traversat strada ca să fiu ceva mai aproape şi să mă pot bucura o clipă de pata gălbuie de lumină care se revărsa pe trotuar prin ferestrele elegant drapate. Norocoşi cei dinăuntru, gândeam eu – dar oare chiar erau norocoşi sau fericiţi? Oricum, majoritatea erau probabil germani. Cu gândul la ei, am pornit-o mai departe.

Grăbindu-mă de data aceasta, traversai Nowy Swiat şi, în scurtă vreme, o luai pe strada Ordynacka. Era întuneric beznă, deoarece pe stradă nu lumina niciun bec, dar am găsit casa fără nicio greutate. Nu erau maşini dubioase parcate în apropiere, iar calea era liberă. Am sunat şi, în scurtă vreme, uşa a fost deschisă de un omuleţ rotofei, ceea ce mă surprinse, căci dna Markowska era întotdeauna cea care răspundea. Mi-am zis totuşi că o fi fost ocupată cu elevii ei, iar omuleţul, care aştepta să-i vină rândul, fusese rugat să-i primească pe ceilalţi vizitatori. Ezitând, am întrebat dacă dna Markowska era

acasă, iar el s-a dat într-o parte pentru a mă lăsa să intru, făcându-mi în acelaşi timp semn să mă duc într-o cameră în care se părea că şi el o aştepta. Acolo însă, înghesuiţi într-un colţ, stăteau patru oameni aflaţi într-o stare de nelinişte evidentă – am înţeles după chipiul cu calota albastră că bărbatul din grupul respectiv era administratorul. Prezenţa lui a fost ca o lovitură de trăsnet pentru mine – el şi familia lui erau reţinuţi acolo pentru a-i împiedica să-i avertizeze pe cei care treceau pe la apartament.

O clipă, am rămas în mijlocul camerei în stare de şoc în momentul în care am început să-mi dau seama ce sentâmplase. Vechea şmecherie a Gestapoului! Când m-am întors spre omuleţ, m-am trezit uitându-mă în jos la butoiaşul unui Luger. Iar în tot acest timp nu se scosese niciun cuvânt. Fluturând arma, îmi făcu semn să stau pe un scaun într-un colţ îndepărtat al camerei, departe de uşă, aşezându-se în acelaşi timp el însuşi pe un scaun lângă uşă şi ocupându-se întruna de arma pe care o ţinea în poală. Am înjurat de o mie de ori în gând. Totul fusese atât de simplu şi lipsit de dramatism. Cum am putut să cad într-o aşa capcană? La început, prin cap nu-mi treceau decât gânduri confuze, dar mi-am spus că nu era momentul să mă panichez. Brutalitatea absolută a evenimentelor şi nenorocirea evidentă care se abătuse asupra organizaţiei, cu toate consecinţele ei, ar fi putut covârşi cu uşurinţă raţiunea.

În celălalt colţ al camerei, administratorul stătea cu capul îngropat în mâini, în vreme ce nevasta lui îşi cuprinsese cu braţele protectoare amândoi copiii derutaţi. Îmi părea nespus de rău pentru ei.

Când liniştea se aşternu în încăpere, luai decizia să fac pe „nevinovatul”, explicându-i omuleţului că vizita mea la dna Markowska nu era importantă, că nu conta dacă era sau nu acasă şi că ar fi trebuit să plec ca să ajung acasă înainte de ora nouă, când avea să intre în vigoare

interdicţia de circulaţie.

— Nu, trebuie să-i aşteptăm şi pe ceilalţi, răspunse el liniştit. Fusese o încercare timidă, dar acum ştiam cel puţin că vin întăriri, ceea ce nu era bine.

Am studiat camera pentru a găsi o posibilitate de a fugi. Dacă aş fi ieşit în goană pe uşă, aş fi avut, se pare, cea mai mică şansă de a reuşi. Să fac un salt pe fereastră poate că ar fi mers, dar draperiile erau trase şi nu puteam să-mi dau seama dacă fereastra avea gratii, cum aveau de obicei clădirile cu un singur nivel. Cu părere de rău, am renunţat la idee. Lampa din alamă masivă, aflată pe un birou mare, părea interesantă – măcar de-aş fi reuşit s-o înşfac şi să-l lovesc pe omuleţ cu ea înainte ca el să tragă. Numai că lămpile sunt, în general, legate de perete cu un cablu, deci, cât de departe puteam merge cu asta până să cadă pe podea? Nu suficient de departe. N-aveam cum să repet ca să-mi dau seama dacă voi reuşi – trebuia să-mi reuşească din prima!

În ora care a trecut până la sosirea „gorilelor”, n-a mai căzut nimeni în cursă. Am avut însă destul timp ca să formulez o explicaţie plauzibilă a prezenţei mele acolo. În plus, a trebuit să aştept şi să văd ce se-ntâmpla, pentru că erau multe necunoscute în acel moment.

Gândurile mele cele mai sumbre se îndreptau însă spre mama. Mă rugam ca, printr-o minune, pistele pe care le urma acum Gestapoul să nu ducă în Saska Kepa. Ştiam că, într-o oră, la nouă, absenţa mea va declanşa semnalul de alarmă. Nu mă temeam aproape deloc pentru siguranţa Haniei, pentru că ea n-avea oricum nicio legătură cu organizaţia. Se implicase în alte direcţii, dar era singura care ştia de mişcările mele din acea seară. Apoi erau Kathleen Smith, dna Markowska, Olszewski şi Romanski, ca şi întregul grup de evadaţi. Imaginea tragediei care se profila în mintea mea era prea greu de suportat. Iar în pânza păianjenului aveau să fie prinse cu siguranţă mult mai multe victime.

în scurtă vreme, am auzit oprind o maşină, apoi un ciocănit în uşă. Omuleţul nostru deschise, şi patru indivizi cu înfăţişare ameninţătoare intrară în cameră. Toţi patru m-au privit fix un minut, după care doi s-au dus într-o altă cameră (cea folosită ca salon de prezentare a uneltelor industriale), unde mă primea întotdeauna dna Markowska. Cei doi care rămaseră stăteau direct în faţa mea şi voiau să ştie de ce mă dusesem acolo.

Am început să le răspund, dar am fost lovit peste faţă şi somat să le spun adevărul, căci oricum ştiau exact de ce venisem. Am reuşit să-mi închei povestea, explicându-le că voisem să cer informaţii despre lecţiile de limba engleză. Când au auzit asta, au început amândoi să mă lovească cu pumnii până m-au izbit cu capul de perete. M-a durut. Şi mai ameninţători de data aceasta, mi-au cerut să le spun de ce venisem acolo, repetând că oricum ştiau totul despre mine şi că n-avea rost să mint. Răspunsul meu fiind acelaşi, se porni o altă rafală violentă de lovituri.

Îi apucase o furie care se amplifica, iar loviturile se tot repetau. Dar, dacă eu m-am ales cu durerea, din ce în ce mai acută, ei nu s-au ales cu nimic. Instinctul îmi spunea că, de fapt, nu ştiau absolut nimic despre mine. Cel puţin, până atunci. Când au terminat, am fost tras în cealaltă cameră, unde mi-au spus că mi se va da încă o şansă să mărturisesc adevărul despre vizita mea acolo. Dacă nu făceam asta, aveam să fiu bătut cu lopeţile până nu mai simţeam nimic, urlă unul, arătând spre un rastel cu lopeţi noi. Iar eu mă gândeam cu perversitate că dacă voiau să mă snopească în bătaie cu lopeţile, trebuiau cel puţin să folosească latul lopeţii, nu muchia!

După ce mi-am venit în fire şi m-am liniştit cât am putut, le-am spus că fusesem întotdeauna interesat de limbile străine – pentru că stăpâneam deja destul de bine germana, voiam să învăţ italiana, ca şi engleza. Auzisem că dna Markowska preda engleza şi, de fapt, mai trecusem o dată pe la ea înainte ca să discutăm condiţiile, dar fusese

prea ocupată ca să mă vadă atunci. Chiar mă aşteptam, strigară ei, să creadă povestea asta şi nu-mi dădeam seama că ştiau totul despre mine?

Le-am repetat pentru a zecea oară că acesta era adevărul şi că, dacă o vor întreba pe dna Markowska, ea va confirma fiecare cuvânt al meu. Apoi, au vrut să ştie cine-mi vorbise mie întâi şi-ntâi despre ea. Am spus că cineva cu care lucrasem cândva la fabrica de plase.

— Cum îl cheamă?

— Pawlowski, am răspuns eu (fusese un Pawlowski la fabrica de plase pentru camuflaj, dar plecase de mult de acolo). O verificare la locul meu de muncă ar fi confirmat aceasta, dar ştiam că Pawlowski nu avea să fie găsit niciodată, deoarece era un muncitor temporar, şi nu existau informaţii despre domiciliul lui.

— Bine! O să vedem noi acum dacă ce spui tu este adevărat – adu-l aici! îi ceru el însoţitorului său.

Atunci a fost adus dl Markowski, groaznic de slăbit şi înfricoşat.

— Acum, spune-ne cine este el, zise omuleţul, Gustav, arătând spre mine.

— Este englez. L-am auzit vorbind englezeşte cu soţia mea în cursul unei vizite anterioare, veni răspunsul nesigur.

— Vezi? Este englez! strigă Gustav, lovind cu pumnul în masă. Acum, ce mai ai de spus? îmi aruncă o privire lungă, triumfătoare.

— Nu ştiu cum poate spune aşa ceva din moment ce nu l-am văzut decât o dată până acum, este adevărat, iar în ce priveşte faptul că vorbesc englezeşte…! Am făcut un gest de desconsiderare. Am venit aici să învăţ limba, aşa că nu se poate să mă fi auzit vorbind-o. Cum să fiu englez? De ce n-o întrebaţi pe dna Markowska? Ea o să confirme! am replicat eu cu toată indignarea de care eram în stare.

O clipă, Gustav păru năucit, întrebându-se fără îndoială cum puteam eu, dacă eram englez, să vorbesc

poloneza atât de bine.

— Percheziţionaţi-l! ordonă Gustav şi, înşfăcat de alţi doi, am fost tras în mijlocul încăperii şi pus să-mi golesc buzunarele. Cât am mai binecuvântat-o pe Hania pentru intuiţia ei! Dar dacă descopereau pilula de cianură? Prinzând „bomboana" între două degete ca un magician, am început să-mi golesc buzunarele de lucrurile inofensive, când, deodată, îmi căzu creionaşul care stătuse pe fundul buzunarului. Cred că am înjurat şi am sperat ca micul obiect să treacă neobservat, căci cu siguranţă că numele „CHAS. LETTS.", imprimat pe el, nu avea să scape atenţiei germanilor. Spre uşurarea mea, trecu neobservat. În definitiv, un creion este doar un creion.

— Acum, dezbracă-te! ceru Gustav.

Nici nu-mi scosesem bine haina de deasupra, că un tânăr ofiţer SS mă şi luă tare. „O, da, o, da!" exclamă el încântat, pipăindu-mi tunica. „Fără îndoială, asta este!" O clipă, se adunară toţi – trăgând, împingând şi înjurându-mă.

— De unde ai această tunică? strigă Gustav.

Am răspuns, pe un ton cât mai relaxat, că mi-a dat-o un ţăran pentru că n-am avut ce să pun pe mine în iarna lui 1939, când mă aflam în zona rusească (guvernul britanic le vânduse polonezilor multe lucruri de care armata britanică n-a mai avut nevoie după războiul din 1914-1918, aşa că povestea mea nu era o aiureală). Le-am mai oferit de bunăvoie şi informaţia că, undeva în interior, fusese cusută o etichetă.

— Şi ce scria pe ea? întrebă Gustav nerăbdător.

— Cred că anul 1918, am răspuns eu, remarcând dezamăgirea lui Gustav.

A urmat o percheziţie amănunţită – fiecare tiv, fiecare colţişor a fost cercetat şi examinat cu degetele, căci un foşnet semnificativ sau o îngroşare a ţesăturii putea ascunde ceva. Şi trupul meu gol a fost cercetat. Gustav nu încetă să-mi reamintească în tot acest timp că ei ştiau totul

despre mine şi despre activitatea mea – dar n-a spus niciodată limpede ce anume ştiau. Când mi-au luat la cercetat bocancii, mi-am adus aminte cum au rupt tinerii SS-işti pantofii în timpul percheziţiei de la Brest din 1940, aşa că nu m-am putut abţine să rostesc pe un ton sarcastic „am încredere că n-o să-mi distrugeţi pantofii”, ceea ce a fost o greşeală.

Gustav făcu o remarcă critică la adresa mea şi îi spuse SS-istului mormăind: „Er ist ein intelligente – aber er ist sehr stolz. „(„Este inteligent, dar foarte mândru.”) Am luat-o ca pe un compliment!

întors din nou în prima cameră, n-am mai văzut nici urmă de administrator şi de familia lui.

După ce au adus o maşină portabilă de scris, au început să-mi ia o declaraţie:

— Numele?

— Tomasz Kopystynski.

— Data naşterii?

— 1920.

— Locul naşterii?

— Kiev.

— Adresa?

— Obroncow, 22, Saska Kepa.

— Cine mai locuieşte la acea adresă?

— Mătuşa mea, dna Zaworski. A avut grijă de mine din copilărie, după ce părinţii mei au fost ucişi de bolşevici.

— Vom cerceta locul, spuse el misterios. Acum, spune-ne, ce făceai aici?

Am repetat motivul vizitei mele, iar după o pauză, am spus cu toată nevinovăţia de care eram eu în stare în acel moment:

— Acum, pot să plec?

— Vii cu noi, râse Gustav.

Apucat cu fermitate de ambele braţe, am fost îmbrâncit afară şi împins pe locul din spate al unei mici

maşini DKW, care aştepta în faţa clădirii. Cu Gustav aşezat deasupra mea, am pornit la drum.

După un sfert de oră, am intrat într-unul dintre punctele de control care despărţeau oraşul de ghetoul evreiesc şi ne-am oprit în faţa uriaşelor porţi ameninţătoare ale temutei închisori Pawiak – devenită acum închisoare într-o închisoare. Am fost înregistrat la camera de primire şi am predat tot ce aveam în buzunare, cu excepţia pilulei de cianură.

— De ce ai fost adus? întrebă funcţionarul plictisit, aşteptând să mă treacă în coloana adecvată.

— Chiar că nu ştiu, am răspuns eu.

— Bine, atunci ce ai făcut? insistă el.

— Din câte ştiu, nimic. Am fost arestat în acest apartament…

— Toţi spun asta, mă întrerupse el cu dezinvoltură, fără să se uite-n sus şi notă în registru cuvântul „politic”.

Luminile erau stinse de mult, iar toată închisoarea era cufundată în întuneric. Un gardian polonez mă conduse jos, pe scările de piatră, zgomotul paşilor noştri răsunând pe coridoarele temniţei. Descuind uşa celulei, a aprins pentru câteva secunde lumina şi am văzut o celulă micuţă şi murdară, plină ochi cu trupuri întinse pe jos. În fund, sub o ferestruică, stătea un om în vârstă. L-am recunoscut imediat pe Olszewski, una dintre figurile de seamă ale organizaţiei noastre, pe care îl întâlnisem la şedinţele de informare. Nu mi-a acordat nimeni nicio atenţie, aşa că, păşind cu grijă printre trupurile care gemeau, am luat-o înainte şi m-am aşezat lângă el.

— Deci te-au prins şi pe tine, şopti el. Unde te-au prins?

— La dna Markowska, i-am răspuns tot în şoaptă.

— Doamne! Ăsta-i locul cel mai rău în care te-ai fi putut afla. Ascultă, trebuie să nu fim văzuţi vorbind, căci nu ştii niciodată cine-i în celulă; au informatori peste tot, dar dacă ne întreabă, nu ne cunoaştem. Bine?

Trebuia să mă întind, căci eram foarte obosit. Am reuşit să-mi fac loc pe pardoseala de piatră şi să mă lungesc, în vreme ce Olszewski s-a-ntins pe prici.

Gândurile mele se-ndreptară spre mama. Mă rugam ca Gustav şi gaşca lui să n-o viziteze chiar în acea seară, dându-i astfel timp suficient să fugă. Am socotit că era trecut de ora nouă şi speram că alarma va fi fost ridicată. Am revăzut evenimentele din acea seară, fixându-mi în memorie tot ceea ce am spus şi căutând un semn dătător de speranţă. N-am găsit decât unul: nu văzusem nici urmă de dna Markowska în apartament, altfel de ce să n-o fi adus pe ea în locul sărmanului şi bătrânului domn Markowski, care fusese ameninţat şi înfricoşat în mod evident ca să dea o declaraţie împotriva mea? Chiar şi Gestapoul şi-a dat seama cu siguranţă ce martor dubios era – dar numai timpul avea s-o dovedească. Mă întrebam cine mai fusese arestat şi cum aveau să reziste încercărilor din zilele următoare. Olszewski şi Romanski, pe care aveam să-l întâlnesc peste două zile, erau băgaţi până în gât în afacere şi se aflau într-o situaţie cumplită.

„Apelul” de dimineaţă se dădu la ivirea zorilor, când închisoarea reveni din nou la viaţă în strigăte şi zăngănit de chei. Cei nou veniţi au fost duşi într-o clădire separată pentru a fi deparazitaţi şi a face duş ca întotdeauna, în mare grabă. Abia aveai timp să te dezbraci şi să te îmbraci la loc sub privirile răuvoitoare ale gardienilor SS înarmaţi cu bice. Din cauza drumului făcut la baie şi la deparazitare, am pierdut „micul dejun”, fiind obligaţi să stăm pe pardoseala micii noastre celule ca nişte sardele, unde nu puteam face nicio mişcare. În colţul celulei se afla o găleată descoperită – mirosul ei era imposibil! Mă întrebam cât mai trebuia să îndur acest iad, când uşile celulei se deschiseră în mijlocul strigătelor şi al zgomotului produs de sute de cizme care tropăiau pe coridoarele de piatră. Toată lumea a fost adunată în curte pentru mişcare, în coloane de câte patru, sub privirile scrutătoare ale

gardienilor SS. Mulţi prizonieri se bucurau să-şi vadă prietenii, se salutau şi-şi transmiteau mesaje, producând un zgomot constant care începu să-i irite pe gardieni. Strigătele prin care aceştia cereau linişte nu au prea avut efect, aşa încât am fost ameninţaţi cu pedeapsa dacă zgomotul mai continua. Am aflat curând acest lucru. „Afle nieder!” („Toată lumea jos!”) urlau gardienii, apropiindu-se de coloane cu bicele ridicate. Am fost puşi să ne ghemuim şi să mergem pe vine de jur împrejurul curţii. Trebuia să ne ţinem singuri echilibrul, iar cine era prins sprijinindu-se de omul din faţă sau cu mâinile de sol era biciuit. Numai cineva în formă putea executa un asemenea exerciţiu de gimnastică. Nu este surprinzător aşadar că bicele pocneau tot timpul. Totuşi, de fiecare dată când aveai ocazia, trişai. Eu eram ultimul din rând, când se dădu brusc la loc comanda, iar noi trebuirăm să-i cărăm înapoi în celulă pe câţiva bărbaţi în vârstă.

În primele ore ale dimineţii următoare, un tânăr foarte tulburat din celula noastră încercă să se spânzure de barele ferestrei, provocând agitaţie în momentul în care toată lumea se grăbi să-l înşface înainte de a putea să-şi facă vreun rău. Nu putea fi consolat şi mormăia întruna: „Or să mă omoare, or să mă omoare!” Reacţia colegilor de celulă trecu de la înţelegere la nervozitate şi ne provocă o stare de tulburare pe tot parcursul zilei. Eram toţi în aceeaşi barcă, fiecare trecea printr-o situaţie îngrozitoare, aşa încât pierderea cumpătului nu era binevenită. Deţinuţii mai bătrâni cerură ca nefericitul să fie transferat într-o altă celulă, ceea ce gardianul polonez şi făcu.

A doua zi, am fost transferat într-o celulă mai mare de la subsol şi l-am întâlnit pe Romanski, celălalt membru de seamă al organizaţiei. Niciunul dintre noi n-a dat însă vreun semn că ne-am cunoaşte, ştiind că puteam fi urmăriţi. Nu vedeam în transferul meu alt rost decât acela că celula anterioară era supraaglomerată. Pe Romanski nu-l cunoşteam aşa de bine ca pe Olszewski, dar ajunsesem

să-i admir curajul tăcut şi umorul sec. Ca fost ofiţer activ, avea probabil mai mult de pierdut decât noi, ceilalţi. După câteva luni, în cursul unei scurte discuţii cu Olszewski, acesta spuse: „Sărmanul Romanski a fost prins în flagrant delict – n-a avut nicio şansă."

După aproape o săptămână de la arestare, am fost chemat împreună cu Romanski şi Olszewski la camera de primire. Acolo mai erau deja adunaţi câţiva: dr. Dabrowski, Ignatowicz şi două femei, pe care nu le cunoşteam, dar bănuiam că aveau legătură cu organizaţia (erau doamnele Borman şi Zubrzycka). Ne-au fost înapoiate toate lucrurile, iar fiecare primi o pâinişoară neagră şi o bucată de slănină, în cursul acestui du-te-vino, Olszewski îmi şopti:

— Cred că ştiu ce se-ntâmplă – o să mergem probabil la Cracovia. De întregul caz se ocupă Gestapoul din Cracovia.

Treptat, am aflat că motivul transferului nostru era acela că doi prizonieri de război (amintiţi mai înainte) fuseseră recapturaţi în sudul Poloniei şi închişi la Cracovia. Prin urmare şi operaţiunile desfăşurate ulterior în Varşovia fuseseră coordonate tot de Gestapoul din Cracovia. Între unităţile Gestapoului din diverse părţi ale ţării exista o rivalitate considerabilă, şi fără îndoială că filiala din Cracovia considera această captură o realizare notabilă, ştirbindu-le în acelaşi timp din glorie camarazilor de la Varşovia.

Semnificativ este faptul că atât Olszewski, cât şi Romanski au fost duşi iniţial pentru interogare la sediul Gestapoului din Aleja Szucha din Varşovia, după care au fost luaţi imediat de acolo de Gestapoul din Cracovia. Deşi eu n-am fost dus niciodată acolo, Gustav a făcut, mult mai târziu, în cursul anchetării mele, o afirmaţie interesantă: „Vă puteţi considera norocoşi că aţi fost arestaţi de noi, cei din Cracovia, căci Gestapoul din Varşovia v-ar fi chinuit mult mai mult."

Ne-am suit într-un camion gri care aştepta afară. Eu

am fost aşezat imediat în spatele cabinei, iar ultimul care s-a urcat a fost Gustav, după un alt agent în civil al Gestapoului şi doi ofiţeri SS în uniformă, înarmaţi cu carabine automate Bergmann. După ce am fost zgâlţâiţi pe străzile pavate ale Varşoviei, am intrat pe şoseaua principală care ducea în sud-vest. Era groaznic de frig, cerul era plumburiu, iar zăpada groasă acoperea pământul.

Olszewski, care stătea lângă mine, şopti:

— Dacă o luăm la dreapta în următorii doi kilometri, suntem terminaţi toţi, pentru că ne vor duce la Palmiry, aşa că să ne rugăm să mergem înainte. (Se referea la câmpurile de execuţie, unde fuseseră executaţi sumar şi aruncaţi în gropi comune nenumăraţi ostatici şi deţinuţi politici.)

Mi s-a pus un nod în gât şi-am început să mă rog, dar camionul şi-a continuat drumul, iar noi ne-am mai relaxat. Mai târziu, am tras la un han de la şosea, care se goli ca prin minune la sosirea noastră, în momentul în care am fost băgaţi toţi înăuntru. Hangiul, împietrit de frică, ne-a condus la o masă lungă, unde ne-am aşezat, avându-l în capul ei pe SS-istul cel mai înalt în grad. Au fost comandate două farfurii de sandviciuri cu cârnaţi, dar gardienii noştri le-au mâncat pe cele mai multe, lăsându-ne nouă, celorlalţi, câteva resturi pe care să le împărţim. A trebuit de asemenea să plătim mâncarea. Pentru noi, nişte prizonieri înfometaţi, mirosul pâinii şi al cârnaţilor cu usturoi era aproape imposibil de suportat. Apoi, ofiţerul SS aflat la comandă ţinu un discurs în interesul nostru, spunându-ne că Germania trebuia să se pună mereu în gardă împotriva elementelor perturbatoare şi subversive care erau oricând gata să submineze efortul de război al ţării – se pare că noi intram în această categorie. „Totuşi”, adăugă el, „germanii sunt un popor omenos, iar după o audiere corectă” situaţia noastră „se va rezolva aşa cum trebuie”.

În timpul acestui discurs sforăitor, am observat că dr. Dabrowski a devenit tot mai agitat şi mai roşu la faţă. Ba chiar nu s-a mai putut abţine şi a sărit deodată în picioare – deşi, dintre noi toţi, părea a fi cel mai puţin în stare să facă acest lucru.

— Atunci, vă rog să-mi spuneţi, explodă el, cum se face că, dacă ziceţi că sunteţi atât de omenoşi, trebuie să arestaţi mii de oameni nevinovaţi şi să-i trimiteţi în lagăre de concentrare?

Toate privirile se întoarseră spre el şi se aşternu o linişte cu adevărat apăsătoare.

— Stai jos, doctore! şuieră Romanski.

— Taci! adăugă Olszewski, albindu-se la faţă, în vreme ce noi, ceilalţi, am fost repede cuprinşi de un val de tuse şi de vânzoleală.

În mod curios, cu excepţia lui Gustav, gardienii noştri păreau să ignore această ieşire, mai puţin SS-istul, care se ridică de pe scaun roşu la faţă şi repetă cu emfază:

— Noi, germanii, suntem „hart aber menschlich” („fermi, dar omenoşi”).

Am pornit din nou la drum, iar eu, ascuns în colţul meu din spatele cabinei, am început să mă gândesc la posibilităţile de evadare, în condiţiile în care camionul se deplasa, puteam să fac un salt peste tabla rabatabilă din spate, printre cei doi gardieni – un exerciţiu destul de uşor pentru un acrobat foarte experimentat, dar nu pentru mine! Prelata era prinsă de părţile laterale ale camionului cu cârlige între care era o distanţă de circa 25 cm, dar eu, cu trupul meu, nu mă puteam strecura pe acolo, chiar dacă aş fi reuşit să scot unul sau două cârlige. În plus, şoferul vedea în mod sigur ce se-ntâmpla în oglinda retrovizoare. Am luat totuşi o hotărâre şi, mânat de un amestec de sfidare şi optimism, am scos pe furiş bomboana otrăvită din buzunar şi am lăsat-o să cadă pe drum. Aveam oare să regret? mă întrebai eu.

Am petrecut noaptea într-o închisoare din Kielce,

cam la jumătatea distanţei dintre Varşovia şi Cracovia. Am fost despărţiţi şi distribuiţi în celule diferite, cele două femei fiind obligate să stea într-o celulă de bărbaţi. Mai târziu în cursul serii, au fost aduşi câţiva tineri ruşi, prizonieri de război, îngheţaţi şi înfometaţi. Un soldat amărât, extraordinar de slab, sleit şi alb ca varul, era cărat de camarazii săi. Când vorbea, glasul îi hârâia îngrozitor. Era evident că sărmanul om n-avea să mai reziste multe zile. Cel mai coerent în exprimare dintre ei era un sergent de vreo treizeci de ani, cu care începuserăm să conversăm. De departe cel mai întremat dintre ei, sergentul înţelegea germana şi fusese interpret în lagăr, dar spunea că nu ştia unde urmau să fie transferaţi. Prizonierii ruşi erau trataţi într-un mod înfiorător şi piereau cu miile din cauza bolilor şi a malnutriţiei.

Am ajuns la sediul Gestapoului de pe strada Pomorska din Cracovia în după-amiaza zilei următoare, apoi am fost duşi mai departe, până la o închisoare militară. După obişnuitele măsuri pregătitoare de la camera de primire, am fost repartizaţi în celule separate. Vacarmul dinăuntru deveni asurzitor în momentul în care gardienii începură să strige ordine mulţimii de tineri infractori din armata germană care făceau zgomot urcând şi coborând pe scările de metal şi de-a lungul galeriilor. Închis într-o celulă îngheţată, gândul de a fi aici părea oarecum de preferat celui de a te afla în custodia Gestapoului.

Foamea mă rodea acum neîncetat. Devorasem ultima bucată de slănină la Kielce, lăsând numai o mică, dar preţioasă bucată de pâine neagră din porţia primită la Pawiak. Raţia fusese consumată cu multă chibzuială, căci n-aveam de unde să ştim când urma să mai mâncăm. Toate zgomotele indicau că era ora mesei şi, brusc, micul capac din uşa celulei s-a deschis şi o bucată de pâine veche a fost aruncată pe jos. La început, n-am putut să mă conving pe mine însumi s-o ridic, gândindu-mă că aşa se hrănesc

animalele la grădina zoologică, iar eu n-o să mă cobor nicidecum la nivelul ăla! Meditaţia mi-a fost întreruptă brusc în momentul în care uşa zbură într-o parte şi patru sau cinci SS-işti se aruncară asupra mea. În câteva secunde, mi-au cotrobăit prin buzunare, mi-au desfăcut tunica, m-au făcut în fel şi chip şi apoi au dispărut la fel de brusc cum apăruseră – ca un vârtej! Se pare că era o ocupaţie preferată a lor, menită să le mai alunge plictiseala, un fel de „cine ce găseşte, al lui să fie”. Am dormit cu intermitenţe în celula îngheţată, pe o saltea subţire umplută cu paie, fără pătură – inutil să mai spun că am mâncat şi ultima fărâmă de pâine uscată.

Uşa celulei a fost deschisă de un sergent nătâng care mă chemă spunându-mi „vino, englezule!”. Am fost dus la camera de primire, unde insistă că eram englez şi fusesem auzit vorbind în englezeşte în somn. Mi-am dat seama că prostul încerca să se pună bine cu şefii şi n-am putut decât să-i răspund cu răceală că nu aveam tendinţa să vorbesc în somn, cu siguranţă nu în engleză. Erau acolo şi Olszewski, Romanski, Ignatowicz, dr. Dabrowski şi cele două onorabile doamne, foarte tăcute. Deşi Gestapoul nu făcuse niciodată aluzii cu privire la prezenţa prizonierilor britanici de război, ieşirea sergentului reprezenta o avertizare pentru mine că trebuia să fiu foarte atent dacă voiam ca păcăleala mea să ţină.

Olszewski îmi şopti încă o dată:

— Aş vrea să intrăm sub jurisdicţia Wehrmachtului. Se pare însă că vom fi predaţi definitiv Gestapoului. Apoi, dând din cap gânditor, continuă: Sunt sigur că i-au adus aici şi pe cei doi prizonieri britanici. M-am aşteptat la o confruntare cu ei, dar, dintr-un motiv oarecare, se pare că au hotărât ca aceasta să nu mai aibă loc.

Ulterior, cele două femei au fost duse la închisoarea Helclow, iar noi, ceilalţi, am fost trimişi la Montelupich, o fostă închisoare militară de la periferia oraşului. Aceasta avea să fie casa mea în următoarele cincisprezece luni.

Spre deosebire de închisoarea Pawiak, care a fost construită de ruşi în secolul al XlX-lea, complexul Montelupich-Helclow – cenuşiu, respingător, emanând o atmosferă de suferinţă veşnică prin care au trecut toate generaţiile anterioare de polonezi persecutaţi – a fost construit mult mai târziu, când sudul Poloniei se afla sub ocupaţie austriacă. Complexul era destinat armatei şi consta în cazărmi şi clădiri administrative înşiruite de-a lungul unor alei mărginite de copaci, dar efectul de ansamblu era mult mai puţin respingător. Blocul în care se afla închisoarea propriu-zisă era înconjurat de un zid înalt, însă ferestrele aveau, din fericire, dimensiuni normale şi paravane foarte mici pentru a împiedica vederea directă a drumului public de afară. Deşi drumul făcea un unghi oblic cu planul închisorii, îl puteam vedea dacă ne întindeam gâtul. Cel puţin puteam vedea nestingherit cazărmile de vizavi şi cerul de deasupra.

După o aşteptare de două ore în afara camerei de primire cu faţa la perete, am fost duşi la duşuri, în timp ce hainele ne-au fost luate pentru dezinfecţie. Operaţiunea de deparazitare dură douăzeci şi patru de ore, iar hainele ne puţeau a gaz şi după mai multe ore. Între timp, după ce ni s-au dat saboţi de lemn şi pături cu care să ne acoperim trupurile goale, am fost repartizaţi în celule diferite. Eu am fost dus în celula 152 de la etajul întâi de un SS-ist uriaş, Willi Allkămper. Dacă era cineva care să poată stârni frică în sufletul unui prizonier năucit, acesta era Allkămper. Era imens, cu trăsături de maimuţă şi o voce foarte puternică, ce reverbera în toată închisoarea. Era un personaj impresionant, dar ulterior am aflat că lătrătura lui era de multe ori mai rea decât muşcătura.

— MÂINE DIMINEAŢĂ VEI FI ÎMPUŞCAT! mugi el în timp ce eu intram în celulă.

— Nu-l băga în seamă – tuturor le spune asta, mă linişti un deţinut din celula 152 după ce uşa grea se închise în urma mea.

Celula avea cam 3,5 pe 4 metri şi adăpostea şase prizonieri, ceea ce era un lux la vremea respectivă, deşi cifra avea să crească la douăzeci şi şase în timpul arestărilor în masă din vara lui 1942. În colţ se afla o latrină tip „cabină de telefon”, care şi ea era un lux, căci în majoritatea celulelor exista doar o găleată acoperită, care nu asigura niciun pic de intimitate. Lângă un perete se afla un lavoar format dintr-o albie acoperită cu tablă de zinc şi un rezervor de apă cu robinete de alamă. Acesta era umplut de două ori pe zi. Saltelele subţiri erau aşezate ordonat una peste alta la perete şi acoperite cu pături. Noaptea, acestea erau aşezate pe jos, într-un rând. Mobila consta într-o masă de pin masivă, două bănci şi un mic bufet.

Disciplina era extrem de strictă, raportul dat ca în armată în limba germană fiind la ordinea zilei ori de câte ori un gardian intra în celulă. Fiecare celulă avea un „superior”, numit de regulă chiar de deţinuţi, care răspundea de menţinerea disciplinei şi a ordinii generale în celulă. Orice semn de dezordine era sancţionat cu promptitudine şi asprime de gardieni, aşa încât fiecare avea interes să se mişte iute şi să se supună ordinelor. Necazul era că unii gardieni, pentru a se distra, puneau ochii pe cineva pentru a-l bate!

Kempa, superiorul celulei noastre, era din Varşovia. Bărbat instruit, care ştia să comunice cu oamenii şi vorbea în mod fluent germana, el mă ajută să depăşesc şocul şi confuzia iniţială pe care le sufereau majoritatea nouveniţilor. Am avut motiv să-i fiu recunoscător mai târziu, în zilele grele care au urmat, şi am devenit buni prieteni. Mai erau acolo Otahalik, un lucrător feroviar din Cracovia – purta încă uniforma – şi prietenul lui, Peszkowski, un negustor din Rzeszow. Dr. Guzek era un distins tovarăş de-al nostru. Bine trecut de şaizeci de ani şi având din toate punctele de vedere înfăţişarea unui „profesor”, el era directorul Institutului Bacteriologic din Cracovia. Toţi

petrecuseră deja câteva luni la Montelupich, iar acest lucru se vedea în constituţia lor. Toţi prizonierii cu excepţia acelor „arbeiteri”(muncitori) aveau capetele rase.

Conform unei înţelegeri tacite, nu se puneau întrebări despre circumstanţele sau motivele arestării cuiva. Cu toate acestea, după mai multe săptămâni şi luni, în condiţiile în care majoritatea subiectelor de conversaţie s-au epuizat, unele discuţii, oricât de precaute, au atins acest subiect dureros. Kempa vorbea mai dezinvolt decât oricine despre arestarea lui, iar eu am aflat că făcuse speculă împreună cu doi SS-işti, care erau şi ei închişi în calitate de complici la Montelupich. Era un interlocutor strălucit şi priceput, cu o personalitate puternică şi complexă.

Cel de-al şaselea prizonier era dr. Dabrowski, care venise cu noi de la Varşovia. Avusese ghinionul să fie arestat în apartamentul lui Ignatowicz, pe care-l vizita în interes profesional, în calitatea lui de medic de familie. A avut norocul să fie eliberat după câteva săptămâni, în ciuda ieşirii sale de la hanul din drumul spre Cracovia.

Reacţia mea imediată la încarcerarea în celula 152 a fost aceea de claustrofobie, ceea ce nu mi se-ntâmplase nici chiar la Pawiak, în Varşovia, iar aceea fusese o închisoare teribil de deprimantă. N-aveam încotro, trebuia să mă obişnuiesc cu rutina zilnică, să fac treburile care mi se cereau şi să aflu ceea ce trebuia aflat despre Montelupich. Fără îndoială că aspectul cel mai neplăcut al vieţii de la „Monte”, în afară de veşnica lipsă a mâncării, era inactivitatea. În afara treburilor cotidiene, nu aveai să faci voie altceva. Otahalik şi Peszkowski, care erau ochii şi urechile celulei noastre, păreau a le şti pe toate şi pe toţi din închisoare. Trasaseră o tablă de şah pe dosul tăbliei mesei, care se desprindea uşor, şi confecţionaseră piese din raţia de pâine ca din argilă, aşa încât jocurile clandestine de şah deveniră singura noastră preocupare în timpul liber. Chiar şi acest joc era riscant din cauza

inspecţiilor pe nepusă masă făcute de gardieni, care se puteau sfârşi cu bătăi sau cu reţinerea raţiei de mâncare pentru o zi. Kempa, în calitate de „bătrânul înţelept” al celulei, era absolut împotriva oricui folosea tabla de şah, spunând că nu merita să rişti pentru aşa ceva. În două ocazii însă, el a trebuit să se supună insistenţei lui Otahalik şi a lui Peszkowski, care pretindeau că, cu ajutorul tuturor, puteau ascunde dovada înainte de a fi descoperiţi. În timp ce jocul era în plină desfăşurare, cineva stătea la pândă lângă uşă. Bineînţeles că cel care stătea la pândă, sau, mai precis, care „asculta”, avea o ureche lipită de uşă şi dădea semnalul dacă se auzeau zgomote suspecte pe coridor, în mod normal, paşii grei ai gardienilor şi clănţănitul cheilor se puteau auzi de la un kilometru şi, neştiind la care celulă se vor opri aceştia, şahiştii erau repede săltaţi, iar tăblia mesei întoarsă la loc, toată lumea încercând să se comporte ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Din fericire, n-am fost prinşi niciodată. Se ştia că erau doi gardieni care mergeau tiptil pe coridoare, cu papuci din material textil, şi îi spionau pe deţinuţi prin vizetă. Era evident că nu se punea problema de o partidă de şah, sau orice putea da naştere unei pedepse violente, în timpul desfăşurării rondului. Atunci, singurul semn al faptului că eram spionaţi îl reprezenta ţăcănitul perceptibil al capacului de metal care acoperea vizeta pe dinafară.

Hainele mi-au fost înapoiate a doua zi după sosire, puţind a gaz şi a mort din cauza tratamentului cu abur cald la care fuseseră supuse. Am avut noroc că nu se stricase nimic, dar îmi era milă de cei cărora hainele le intraseră la apă sau care nu mai puteau purta bocancii din cauză că se rupseseră.

M-am mirat de sistemul simplu de comunicare existent între diverse celule, al cărui principal exponent era tot Otahalik. Se descoperise faptul că toaleta oferă cea mai bună acustică necesară comunicării cu celula de alături – îndeplinind, se pare, rolul unei camere de

rezonanţă! O bătaie în perete primea imediat răspuns din partea vecinilor noştri, dar, ca să fii auzit, trebuia să strigi la perete, iar mesajele nu se puteau auzi decât dacă stăteai cu urechea lipită de perete. Toate acestea se întâmplau de obicei în amurg, după ultimul apel, când erzaţul şi pâinea fuseseră distribuite, iar în închisoare se lăsa liniştea. Nu este surprinzător faptul că sunetul loviturilor în perete şi al chemărilor se putea auzi de la un capăt la altul al coridorului, căci prizonierii, avizi de informaţii, îşi strigau mesajele. Acest mijloc de comunicare se dovedi nespus de util. Aşa am descoperit, de pildă, că Ignatowicz, tovarăşul meu de suferinţă de la Varşovia, se afla într-o celulă învecinată, iar Olszewski era închis într-o celulă de pe acelaşi coridor. Aşa se transmiteau, din celulă în celulă, mesaje de salut, mulţumire şi aşa mai departe. Fără îndoială, vedeta etajului superior era Stan, ale cărui mesaje şi „buletine de ştiri" făceau în fiecare seară minuni cu moralul nostru.

— Cine este acest oracol Stan? am întrebat eu.

Stan fusese arestat cu un an înainte şi reuşise să scape, pentru puţină vreme, împreună cu alţi deţinuţi dintr-o celulă de la parter. Aceştia au escaladat zidul înalt dimprejur şi s-au îndreptat spre liniile de tren secundare din apropiere, unde au fost prinşi în cele din urmă, iar Stan a fost împuşcat în picior. Drept pedeapsă, l-au ţinut luni de zile legat cu cătuşe la mâini şi la picioare, condamnându-l la moarte. Eliberat din îngrozitoarele lanţuri, cam în momentul sosirii mele la Montelupich, i se dădu voie să meargă la infirmerie ca să-şi trateze rana produsă de glonţ şi vânătăile provocate de frecarea cătuşelor. Era un personaj îndărătnic, venerat ca erou de aproape toţi prizonierii şi respectat chiar şi de gardieni. M-am întâlnit cu el după mai multe săptămâni, după ce a fost numit medic-şef al închisorii, iar eu am devenit practic pacientul lui.

Din păcate, aşa cum anticipasem, zilele telegrafului

nostru rapid erau numărate. Gardienii încercaseră de multă vreme să oprească ecourile loviturilor şi ale strigătelor care reverberau în toată clădirea, ameninţările şi bătăile ocazionale lovindu-se de o determinare neabătută. Abia când comandantul închisorii a ordonat suprimarea lor şi impunerea unui embargo total asupra pachetelor trimise de Crucea Roşie, a trebuit să înceteze totul. Întâmplător, celula noastră se afla la etajul superior, aproape de capătul opus al coridorului. În acea zi, când au început loviturile, un contingent de gardieni a început să meargă din celulă în celulă, înarmaţi cu bastoane şi lovind fără discernământ în victimele prinse în capcană. Când s-a auzit cheia scrâşnind, au intrat doi gardieni cu o înfăţişare vizibil neplăcută, dar aceştia, fie pentru că erau prea obosiţi din cauza efortului depus înainte, fie pentru că simţeau oarece compasiune în faţa unei celule pline de bărbaţi de vârstă mijlocie (eu eram de departe cel mai tânăr), n-au făcut altceva decât să ne mustre şi să ne împungă în coaste cu bastoanele.

Viaţa în puşcărie era suportabilă sau insuportabilă în funcţie de comandantul acesteia, deşi controlul aparţinea în general Gestapoului, care avea drept de viaţă şi de moarte. Teoretic, prizonierii aveau anumite drepturi de bază, însă practic, lucrurile stăteau altfel. Montelupich era în primul şi-n primul rând o închisoare pentru deţinuţi politici, funcţionând ca un centru de sortare. Cei găsiţi vinovaţi de crime politice împotriva celui de-al Treilea Reich erau trimişi în lagăre precum Auschwitz şi Majdanek. Auschwitz era la numai două ore de mers cu maşina. Mulţi stăteau la Montelupich câteva luni bune „în aşteptarea încheierii anchetelor”. Grupurile minoritare, precum evreii şi ţiganii, erau considerate dispensabile de către regim şi erau aduse aici în drum spre Auschwitz, unde urmau să fie exterminate. Aceeaşi soartă o aveau comuniştii declaraţi, criminalii, vagabonzii şi bolnavii psihici. Prizonierii evrei erau ţinuţi întotdeauna în cele mai

rele celule de la subsol.

Din momentul sosirii mele şi până la începutul lui 1943, comandantul, Martin, a avut reputaţia unui om necruţător şi crud. Trecut de cincizeci de ani, bărbat imens şi bine clădit, el întruchipa aroganţa fudulă a ofiţerului prusac. Cu ten rozaliu, cap ţuguiat, păr tuns scurt, ochi ca de porc şi ochelari cu ramă de oţel, era asemenea unui păun plin de sine atunci când se plimba ţanţoş în tunica frumos croită şi cizmele de călărie lustruite. Ironia amară făcea ca acea tunică să-i fi fost, poate, croită special chiar de prizonierii evrei care lucrau în *arbeitszelle* (celula de lucru). Se spunea că participase la Olimpiadă în tinereţe şi, adeseori, era văzut alergând în jurul închisorii în maiou şi pantaloni scurţi, spre marele nostru dezgust. Pentru prizonierii înfometaţi şi emaciaţi, aducea cu o manifestare obscenă şi deliberată de superioritate.

Teoretic, o dată pe lună, prizonierii aveau dreptul la un *Bedarfschein* (formular de cerere) pentru pachete cu alimente sau îmbrăcăminte de la rude sau prieteni. Între „solicitare” şi primirea efectivă a unui preţios *Bedarfschein* era însă o distanţă enormă, căci gardienii fie erau prea leneşi, fie erau de fapt instruiţi să nu ne dea formularul, cu scopul de a ne face viaţa cât mai mizerabilă cu putinţă. Cu toate acestea, datorită în mare măsură germanei pe care Kempa o vorbea în mod fluent şi prezenţei unui gardian cu judecată, am reuşit să obţin un *Bedarfschein*. Am completat formularul pentru câteva lucruri de bază, dar m-am gândit bine cui să-l trimit. Am hotărât că Hania era singura persoană, deoarece nu era exclus ca mama să se fi mutat din apartamentul ei sau (Doamne fereşte!) să fi căzut şi ea în mâinile Gestapoului. Speram că, primind ceva în schimb, îmi era destul să-mi fac o părere despre situaţia generală din Varşovia. N-aveam decât să aştept şi să văd ce se-ntâmpla, dar exista întotdeauna posibilitatea ca pachetele să fie furate de gardieni sau lăsate să se strice în beciurile închisorii. La

un moment dat, autorităţile închisorii s-au simţit chiar nevoite să distribuie aceste formulare de cerere în momentul în care au apărut păduchii şi toată lumea a fost infestată.

Exista o spălătorie de rufe la care lucrau nişte deţinute, iar, o vreme, grămezile de haine murdare erau adunate din celulă în celulă şi înapoiate curate de fete, însoţite de un gardian. Chiar şi această mică distracţie era ceva deosebit pentru noi în ziua respectivă, deşi nu ni se dădea posibilitatea decât să spunem „mulţumesc”, să zâmbim şi să ni se zâmbească. Deştepte fete, totuşi! Printre haine erau ascunse de multe ori mesaje vitale. Chiar şi acestui lucru i se puse însă capăt la un moment dat, iar păduchii au continuat să prospere în ciuda metodelor noastre drastice de a eradica aceste creaturi mici şi rezistente.

La aproape două luni de la arestare, sosi pachetul meu! Asemenea tuturor pachetelor, fusese deja deschis şi examinat, dar, din fericire, nu lipsea nimic. Am umblat în el încet, încercând să-mi păstrez calmul. Un binevenit schimb de lenjerie intimă, ciorapi, o cămaşă şi o pătură. Toate acestea erau chiar de acasă! Era o adevărată minune, dar tot aveam nevoie de alte dovezi. Atunci, am observat etichetele de pe două borcane cu gem de casă. Una era scrisă de Hania, cealaltă, de mama! Asta era tot ce trebuia să ştiu şi m-am simţit de parcă mi s-ar fi luat o mare povară de pe umeri. Mama era încă liberă. Abia în anul următor am aflat că ea nu plecase niciodată din acel apartament, cu excepţia unui „exil” de câteva săptămâni în momentul arestării mele. A fost foarte norocoasă!

Otahalik, lucrătorul de la căile ferate, avea propriile lui teorii şi previziuni referitoare la interogatorii. Acestea se desfăşurau cam aşa:

a) Oricine este chemat la interogatoriu într-o lună de la arestare are mari şanse să fie eliberat.

b) Dacă primul interogatoriu are loc după două luni

de la arestare, ai şanse destul de bune să fii eliberat.

c) După două luni, şansele sunt mici.

d) Este de preferat să fii interogat în închisoare în loc să fii dus la sediul din strada Pomorska – asta dovedeşte că în opinia lor nu eşti destul de important ca să fii plimbat cu maşina (Peszkowski contesta acest punct), iar o şedere scurtă în închisoare este mai mult decât probabilă (nu spunea însă ce putea să ţi se-ntâmple după aceea).

e) Indiferent cât de mult te-ar tortura, cere întotdeauna o ţigară. Pentru că noi (prin aceasta înţelegând el şi Peszkowski) avem şanse mult mai mici ca voi să supravieţuim unei bătăi fără o ţigară. De fapt, noi nu putem aştepta până vă duceţi voi. Necazul este (adăuga el) că în celula noastră nu sunt destui indivizi care să poată fi duşi la interogatoriu pentru a ne aduce nouă ţigări!

— Mersi, am spus eu. Voi vedea ce pot să fac când îmi va veni rândul. Şi vorbeam serios – îl admiram pe Otahalik pentru fantasticul său simţ al umorului. Sărmanul om – atât el, cât şi Peszkowski au fost trimişi la Auschwitz după câteva luni. Când dr. Dabrowski a fost chemat la interogatoriu la Pomorska şi apoi eliberat după o săptămână, m-am pregătit sufleteşte pentru a fi interogat imediat, crezând că dosarul nostru avea să fie „reanalizat”.

Auzeam adeseori strigătele înfiorătoare, agonizante, ale victimelor supuse torturii în închisoare. În acele momente, o linişte mormântală se lăsa asupra blocului de celule, iar sângele ne îngheţa în vene.

Jos, în camera de primire, am dat nas în nas cu Gustav, care avea la el o mitralieră. Am mers în linişte cu maşina pe strada Pomorska, în spatele unui Buick mare şi negru. Sediul Gestapoului era o clădire mare, modernă, folosită înainte drept cămin studenţesc. Într-o cameră de la etajul al patrulea, am fost pus să stau în picioare în faţa unui birou mare, la care şedea un ofiţer SS de rang înalt. În cerc, în spatele lui, stăteau alţi câţiva ofiţeri de acelaşi rang şi un civil cu aspect dezagreabil, îmbrăcat într-un

costum simplu, albastru-închis. Imaginea era completată de Gustav şi asistentul lui blond, mai tânăr, tot din Varşovia. N-am aflat niciodată numele acestuia, deşi era un tip mai agreabil şi mai civilizat decât ceilalţi. Fundalul adecvat al acestei scene era asigurat de un uriaş steag nazist flancat de portretele lui Hitler şi Himmler, iar pentru o clipă de nebunie, am crezut că mă aflam pe un platou de filmare! Pe birou zăceau câteva vrafuri de hârtii şi fotografii. Mi-a trecut prin minte gândul că, undeva, în acea grămadă, se aflau de fapt dovezi ale asocierii mele cu prizonierii britanici de război care evadaseră.

Bărbatul de la birou a început să scotocească tăcut prin grămada de fotografii. Din când în când, se oprea şi se uita în sus la mine, de parcă ar fi vrut să mă compare cu o fotografie. N-a avut noroc, aşa încât continuă în acompaniamentul unor mormăituri cu subînţeles. Brusc, alese una şi o aruncă pe birou, întorcând-o spre mine ca s-o pot vedea.

— Ei bine, ce ai de spus despre asta? întrebă el încet, cu subînţeles, privindu-mă fix. Fără îndoială că era fotografia unui prizonier britanic de război şi, la nevoie, putea să fi fost a mea. M-am holbat o vreme la fotografie, apoi i-am spus că nu l-am văzut niciodată pe omul din ea.

A urmat un alt mormăit şi diverse mârâituri de dezaprobare din partea celorlalţi SS-işti, iar Gustav se încruntă şi şuieră la mine:

— Ştii al dracului de bine cine este!

Mormăiturile au continuat o vreme şi, judecând după tonul conversaţiei lor purtate în şoaptă, păreau satisfăcuţi de faptul că nu eram eu cel din fotografie. Aşa se încheie etapa preliminară a şedinţei de confruntare foto. Următoarea repriză era pe punctul de a începe.

Şi ca gest de sfidare, dar şi de nevoie, purtam încă vechea tunică a armatei britanice. Poate că mi-am pus în mod necugetat speranţa în ceea ce putea fi considerat coincidenţă şi/sau ignoranţă cu privire la originea ei.

Tunica mi-a fost minuţios examinată de „comisie”, ai cărei membri au continuat să mormăie nu ştiu ce între ei. M-au întrebat în mod inevitabil de unde o aveam, iar eu am repetat din nou povestea absurdă cu ţăranul. Am respirat uşurat când, în cele din urmă, au început să dea înapoi.

Omul de la birou se aplecă în faţă.

— Acum, spune-ne ce făceai la apartamentul doamnei Markowska.

Am început să vorbesc despre dorinţa mea de a învăţa engleza şi italiana, când Gustav mă întrerupse, îndreptându-se spre mine ameninţător.

— Uite ce-i, ştim totul despre tine şi de ce erai acolo, aşa că, de ce nu ne spui pur şi simplu? Altfel, te vom convinge cu bătaia.

— Dar vă spun adevărul.

Gustav dădu să mă lovească, dar se stăpâni când bărbatul de la birou ridică mâna plin de autoritate şi începu o examinare încrucişată detaliată a „biografiei” mele. Aceasta nu trezi nicio suspiciune, la fel cum nu trezi nicio descriere detaliată a activităţii mele profesionale, în acel moment, ceilalţi au început să mă bombardeze cu întrebări, iar capul îmi vâjâia.

— De ce ai mers la apartamentul doamnei Markowska?

— Ultima oară n-ai spus asta, atunci de ce ne minţi acum?

— Ai face mai bine să ne spui adevărul de data asta, altfel îl vom scoate cu forţa destul de repede!

Tirul se intensifica, inchizitorii mei sărind înveninaţi la cea mai mică abatere de la povestea mea.

— Bineînţeles că ştiai cu ce se ocupă, mincinosule. Spune-ne adevărul.

— Vă spun.

— Spune-ne adevărul – adevărul, mincinosule!

Gustav îmi trase o lovitură fulgerătoare peste cap şi, deodată, haita de lupi se opri din urlat, lăsându-mă năucit,

pentru o fracţiune de secundă, într-o linişte totală. Aparent, nu mai aveau de ce să se agaţe. Atunci, civilul cu aspect neplăcut păşi înainte şi vorbi pe un ton liniştitor.

— Uite ce-i, nu-i nevoie să fim violenţi. Îmi poţi spune mie cine eşti. Uite, eu sunt străin aici, aşa că n-are de ce să-ţi fie frică să ne spui că şi tu eşti.

— Dar eu sunt polonez, nu străin, am replicat eu indignat.

Se trase înapoi, şi întregul spectacol reîncepu, până când am ajuns să obosesc din cauza efortului de a para tirul neîntrerupt de întrebări.

La un moment dat, au luat o scurtă pauză de consultare, care se încheie când Gustav îmi aruncă o foaie de hârtie şi un creion.

— Acum, stai jos şi scrie-ţi numele! se răsti el.

Am fost cuprins de un acces crescând de panică. Scrisul meu! Dacă ceva mă putea da de gol acum, acela era scrisul meu. Învăţasem din copilărie în Şcoala Misiunii Englezeşti, iar mai târziu de la dna Phillips să scriu frumos, cu litere rotunde, în adevăratul stil britanic. În toţi anii următori petrecuţi la şcoală în Polonia, n-am adoptat niciodată stilul polonez, destul de ascuţit. Gustav ţipă când mă văzu că ezit.

— Haide, scrie! Fă ce ţi s-a spus.

Mă urmăreau într-o linişte mormântală în timp ce eu începeam să-mi scriu numele. TOMASZ KOPYSTYNSKI. Era un dezastru.

— Este emoţionat, mormăi Gustav. Haide, scrie-l încă o dată, ordonă el.

Am trecut oarecum peste şocul iniţial şi am reuşit să fac o semnătură acceptabilă într-un stil apropiat de cel tipic polonez. Mi-au smuls hârtia de sub nas, au cercetat-o şi au transmis-o din mână în mână. Dar n-au găsit ceea ce căutau. Se aşteptau oare să vadă scrisul frumos, rotunjit, al englezilor?

În sfârşit, Gustav aruncă atuul:

— Bine, acum o vom aduce pe dna Markowska, iar ea ne va spune totul despre tine. Vrei s-o vezi, nu-i aşa? mă întrebă el cu răutate.

— Da, vreau. Va confirma tot ce am spus. Nerăbdarea prefăcută cu care am răspuns la întrebare abia a reuşit să-mi ascundă teama.

Gustav traversă ţanţoş încăperea până la uşă şi o deschise pe jumătate, apoi ezită o clipă, după care o trânti cu furie. Mă gândisem eu că era o stratagemă şi, deodată, am simţit un enorm sentiment de uşurare.

Interogatoriul se sfârşi brusc. Am fost întors şi scos repede afară din încăpere. Escorta mea era un tânăr locotenent nu cu mult mai mare ca mine. Fusese prezent pe toată durata interogării mele, dar nu jucase un rol activ. Se purta aproape ca un civil şi, în timp ce ne depărtam cu Buickul, îşi scoase o ţigară şi o aprinse.

Ah, ţigările!

— îmi puteţi da şi mie una? l-am întrebat eu.

— De ce? Ai emoţii?

— Puţin, am răspuns.

Îmi întinse o ţigară, pe care o ţinui o vreme în mână, înainte de a o strecura în buzunar.

Maşina opri lângă o clădire cu aspect oficial, iar eu am fost dus într-un studio fotografic sobru. Aşezat dedesubtul unor lămpi care luminau puternic, am fost fotografiat cu o bucată de carton în poală, pe care era scris un număr. După ce mi s-au luat amprentele, am fost dus înapoi la Montelupich, mult după stingerea luminilor.

Pe ansamblu, m-am simţit uşurat gândindu-mă la felul în care se desfăşurase interogatoriul. Obţinusem două indicii vitale: nici mama, nici dna Markowska nu fuseseră prinse. În cazul mamei mele, mi s-a confirmat ceea ce aflasem deja văzând acea etichetă deşteaptă de pe borcanul cu gem, dar n-aveam absolut nicio idee despre ce se-ntâmplase cu dna Markowska şi m-am rugat să nu fie prinsă niciodată. Ba chiar dispăruse fără urmă, pentru a

apărea abia după război şi după eliberarea Poloniei de către ruşi, împreună cu un număr de prizonieri britanici de război – o realizare remarcabilă pentru o femeie în vârstă! Nu se făcuse nicio referire la ceilalţi membri ai grupului, adică la dr. Dabrowski, Olszewski, Romanski, Ignatowicz şi cele două femei.

Adevărata mea identitate nu fusese descoperită, însă timpul nu era de partea mea şi nu putea spune nimeni dacă mi-era sortit să ajung la Auschwitz sau în altă parte. Întregul interogatoriu se desfăşurase în germană, pe care o înţelegeam destul de bine, Gustav făcând pe interpretul şi dându-mi astfel un preţios timp de gândire. Ori de câte ori a fost cu putinţă, am tras de timp spunând că nu înţelesesem întrebarea. Deşi îl făcea pe Gustav să-mi tot arunce priviri răutăcioase, tactica mea dăduse rezultate. Mă întrebam ce avea să se mai întâmple.

Ţigara pe care o cerşisem de la tânărul SS-ist fusese primită foarte bine de Peszkowski şi Otahalik. „Te văd întorcându-te întreg”, zâmbi larg Peszkowski. După multe săptămâni, făcu un comentariu curios. „Ştii, Gestapoul se poartă cu mănuşi cu noi şi nu ştiu de ce. În afară de tratamentul brutal de la început, nu ne-au atins nici măcar cu un deget pe niciunul dintre noi. Parcă li s-ar fi spus să ne ia cu uşurelul.”

Privit în perspectivă, acest lucru n-a reprezentat o mare consolare, nici pentru el, nici pentru Romanski, căci amândoi aveau să fie trimişi la Auschwitz şi să piară acolo.

1942

După primăvară, veni vara şi, ca de obicei, era foarte cald. Lâncezeam în celula noastră, pierduţi fiecare în lumea sa de speranţe şi himere, fără a fi în stare să ne eliberăm de regrete sau să ne încredem în cineva. Ne mişcam făcând şase paşi într-o direcţie, apoi şase paşi în direcţia opusă, în spaţiul liber din celulă. În asemenea momente, Kempa mi-a povestit multe despre el şi despre

visele sale, care erau ridiculizate de Otahalik şi Peszkowski. În acel moment, eram împărţiţi discret în două grupuri. Kempa, care nu avea întotdeauna aceeaşi părere cu cei doi, era susţinut tacit de îngânduratul dr. Guzek şi de mine, dar, în afara schimburilor ocazionale de replici şi a „atmosferei” care exista între Otahalik şi Kempa, ne înţelegeam realmente surprinzător de bine în circumstanţele date.

În primele săptămâni ale verii a venit un număr uriaş de prizonieri din tot sudul Poloniei. Majoritatea erau victime nevinovate ale unor razii aleatorii menite să asigure mâna de lucru necesară Reichului, însă în urma procesului malefic de eliminare, mulţi erau trimişi în lagărele de concentrare sau executaţi. Vreme de câteva săptămâni, celula noastră deveni neîncăpătoare, adăpostind douăzeci şi şase de suflete. Nu era literalmente loc să te mişti şi aveai nevoie de toată răbdarea şi tăria ca să nu-ţi pierzi minţile. Sistemul nu putea face faţă acestui număr de deţinuţi – pe măsură ce gardienii erau tot mai depăşiţi, deveneau şi mai nervoşi. Măsurile de asigurare a igienei erau insuficiente, motiv pentru care toată lumea avea dizenterie, amplificând iadul pe care trebuia să-l îndurăm, dar cu cât se vorbea mai puţin despre asta, cu atât mai bine.

În acest nou grup se aflau două personaje incredibile. Amândoi erau infractori şi, se pare, adevăraţi tovarăşi de arme, dar unul se însurase şi o apucase pe calea cea dreaptă, pe când celălalt nu avea de gând să facă niciuna, nici alta. Ultimul era cel mai grotesc individ pe care l-am văzut vreodată. Vorbea întruna despre „loviturile” pe care le dăduse şi se gândea foarte serios să jefuiască, după ce avea să fie eliberat, castelul Wawel, castelul regal din Cracovia. Vorbea deschis despre aceste lucruri şi fără să se ruşineze, iar eu ascultam vrăjit nesfârşita-i pălăvrăgeală, în vreme ce prietenul lui încerca disperat să-l facă să înţeleagă că ceea ce făcea era greşit. M-am simţit

uşurat când a plecat, dar, din păcate, prietenul lui s-a dus după el la Auschwitz. Cu timpul, numărul celor din celulă a scăzut la opt.

Într-o noapte, am fost treziţi de sunetul unor împuşcături din curtea închisorii şi, uitându-ne prin despărţitură, am putut vedea ce se-ntâmpla. Abia vizibile în întuneric, am reuşit să vedem nişte persoane care fugeau, urmărite de gardieni. Se dezlănţui iadul în momentul în care aceştia strigară şi traseră cu revolverele în încăierare, până când, în cele din urmă, se aşternu din nou liniştea. Dimineaţa, am numărat treisprezece cadavre întinse în curte. Un nor îngrozitor se lăsă deasupra închisorii şi rămase acolo toată ziua, afectându-i chiar şi pe unii gardieni. Se pare că o tentativă de evadare a câtorva nou-veniţi de la parter eşuase lamentabil. Sărmanii nu ştiuseră probabil că blocul închisorii era supravegheat în permanenţă de patrule şi că n-aveau nici cea mai mică şansă să reuşească în efortul lor de a-şi recăpăta libertatea.

În cele şapte luni petrecute în celula 152, n-am avut voie să ieşim în curtea închisorii decât de două ori. Fiecărui etaj îi venea rândul la mişcare. După ce se forma o coloană lungă, trebuia să facem în pas forţat înconjurul închisorii de zece ori. În starea noastră de slăbiciune, două tururi erau mai mult decât suficiente. Să ne ceri să facem zece era curată nebunie. Fusese ideea lui Martin, care, înconjurat de amicii săi, ne conducea de parcă se dădea startul unei curse de maraton olimpic. Gardienii, plasaţi strategic, se asigurau că nu trişa nimeni. După două tururi, am constatat cu bucurie că Martin şi ai lui dispăruseră. După trei tururi în jurul închisorii, eram terminaţi toţi, dar unii gardieni închideau ochii când ne hârşâiam literalmente picioarele pe lângă ei. Asta dovedea că nu erau lipsiţi complet de omenie. Ajunseserăm să ne târâm, iar la turul al şaselea, toată lumea şi-a pierdut interesul şi a renunţat. Altă dată, din cauza infestării cu păduchi, a

trebuit să ne cărăm saltelele în curte şi să aruncăm paiele vechi, înainte de a intra în marş pe poarta care dădea în curtea închisorii pentru femei şi a le umple la loc cu paie proaspete.

După toată operaţiunea asta, eram plini de praf şi complet epuizaţi, dar cel puţin ieşeam din starea noastră eternă de detenţie. În mod asemănător, vizita o dată la două săptămâni la duş ne oferea o binevenită schimbare, ca şi ocazia de a vorbi cu alţi prizonieri. Duşi în mare viteză la subsol, odată ajunşi în camera duşurilor, trebuia să ne grăbim ca să prindem locul cel mai bun sub duşuri, urmaţi de o mulţime de trupuri goale care se învălmăşeau. În ciocnirea care se producea însă, te puteai desfăta ceva mai mult de câteva secunde sub lichidul călduţ, iar de uscat nu mai aveai timp. Găsirea hainelor în grămada adunată pe o bancă de lemn era o altă problemă, cel care şi le punea cel mai repede evitând loviturile de cravaşă ale gardienilor. Alergam înapoi pe scări ca nişte pisici opărite şi ajungeam în celule, unde tremuram în hainele umede. Din când în când însă, dintr-un motiv oarecare, se mai făceau şi excepţii de la această regulă.

Întâmplător, în timpul unei vizite relativ relaxate făcute ulterior la duşuri, am fost uimit să aud doi bătrâni încercând să lege o conversaţie în engleză. Cum, în acel moment, singurul gardian care ne păzea stătea afară, pe coridor, nu se temeau că vor fi auziţi. Aflasem prin radio-şanţ că pe unul dintre bărbaţi îl chema Meier, că era inginer-consultant şi că stătea în celula 149.

— Vorbeşti englezeşte?

— Oh, da, puţin.

Stând lângă ei sub duş, precauţia mă părăsi în acea clipă şi lăsai să-mi scape un „ştiţi, şi eu”.

Amândoi se holbară la mine, apoi Meier, privindu-mă plin de curiozitate, continuă în poloneză:

— Extraordinar. Ai spus „şi eu”. Numai un englez ar spune asta, pentru că niciun polonez care a învăţat limba

cum se-nvaţă în mod normal nu s-ar fi exprimat aşa. Poate că ar fi spus „da, şi eu vorbesc englezeşte” sau „înţeleg engleza”, dar niciodată „şi eu”. Asta înseamnă că ştii limba din născare. Spune-mi, unde ai învăţat englezeşte?

Ieşirea mea mă surprinse pe mine însumi tot atât de mult cât îi surprinsese pe ei. M-am trezit în pană de cuvinte şi, nevoind să mai prelungesc discuţia, care se putea dovedi jenantă, m-am scuzat şi m-am dat înapoi, pierzându-mă printre ceilalţi deţinuţi.

Unul dintre marile evenimente de la Montelupich era sosirea camionului Crucii Roşii Poloneze, care aducea pachete cu alimente. În mod oficial, erau permise patru vizite în cursul anului: de Crăciun, de Paşti şi în timpul vacanţelor bancare din mai şi august. Tot în mod oficial, fiecare prizonier polonez avea dreptul la câte un pachet pe vizită. De câteva ori însă, ele au fost trimise în altă parte de autorităţile închisorii sau lăsate să se strice în pivniţă înainte de a fi distribuite, în ultimul caz, trebuia să separi viermii de ceea ce se mai putea mânca.

Cine însă, dintre cei care au fost la Montelupich, le-ar putea uita vreodată pe cele două neobosite doamne de la Crucea Roşie care soseau cu fiecare transport încurajator, riscându-şi adesea libertatea în tentativa de a comunica în mod clandestin cu *arbeiterii* în timp ce descărcau camionul, sub nasul gardienilor?

Experienţele profund impresionante abundau la Montelupich, indiferent că era vorba despre suspinele şi sunetele scoase de un prizonier încătuşat care era bătut de gardieni sau despre cineva care înfrunta moartea, ca în cazul lui Madej şi al multor altora ca el.

Madej era din Cracovia şi lucrase ca paznic la calea ferată. Având o constituţie delicată şi cam vreo treizeci de ani, sosise în cursul anului 1942 îmbrăcat în uniforma de serviciu, completată cu o pălărie în patru colţuri. Potrivit propriei mărturisiri, fusese prins în flagrant delict dând foc articolelor medicale destinate Armatei Germane din Rusia.

„Pentru mine, nu mai este nicio speranţă”, spunea el cu realism. „Ştiţi ce le fac celor care comit asemenea lucruri”. După două săptămâni, a fost dus la interogatoriu. „Or să mă execute”, anunţă el liniştit. Noi, ceilalţi, am încercat să-l ajutăm pe cât am putut, dar n-a fost uşor. În următoarele două săptămâni, părea rupt de toţi şi de toate, stând pe pervazul îngust al ferestrei de parcă intrase în transă, rugându-se în tăcere, plin de ardoare. Apoi, într-o zi, au apărut la uşă câţiva gardieni veniţi să-l înşface. Madej ieşi din starea de rugăciune şi se ridică în picioare.

— Adio, prieteni, spuse el, luptându-se cu lanţurile.

— Adio, Madej.

Aşa cum menţionam ceva mai înainte, ferestrele închisorii aveau doar un mic oblon, astfel că, în afara zăbrelelor, nimic nu ne împiedica să vedem curtea până la zidul împrejmuitor şi la clădirile din celălalt capăt al zidului. Puteam zări şi drumul de afară dacă ne lipeam capul de rama ferestrei. „Lumea liberă” cu oameni „liberi” trecând prin preajmă. Ce rai! Această mică plăcere ne-a fost însă interzisă când germanii şi-au dat seama că prietenii se puteau aşeza într-un anumit loc de pe drum pentru a le transmite prin gesturi mesaje deţinuţilor. De fapt, nişte femei fuseseră prinse făcând acest lucru, după care au fost duse la interogatoriu. Nu ştiu ce s-a-ntâmplat cu ele, dar urmarea acestui incident a fost aceea că toate ferestrele au fost aproape complet acoperite, lăsându-se doar o mică deschizătură deasupra, pe unde se vedea cerul. Operaţiunea a fost realizată de meşterul închisorii şi tovarăşul său, meşterul nefiind altul decât fostul maior Josef Klink. Înainte de război, acesta fusese istoric militar, autor al câtorva cărţi cu o valoare recunoscută.

După cinci luni de detenţie pierdusem foarte mult din greutate şi mă simţeam slăbit şi bolnav. De la izbucnirea războiului, dieta mea zilnică fusese oricum foarte deficitară. Erau permise vizite săptămânale la lazaret (infirmerie), ceea ce constituia o schimbare binevenită de

peisaj. Sperai să-ţi folosească la ceva în ciuda puţinelor medicamente disponibile. Dar dacă gardienii erau deosebit de scârboşi, era mai bine să renunţi cu totul la acest ritual. Medicul rezident, dr. Zajac, şi Stan, asistentul lui, se pricepeau să ridice moralul prizonierilor suferinzi. Dr. Zajac îmi dădu de înţeles că va încerca să-i convingă pe gardieni să fiu acceptat în lazaret timp de o săptămână.

— Te-ai putea înzdrăveni cu puţină odihnă şi ceva mai multă mâncare, spuse el înţelegător, iar într-o săptămână eram pacientul lui în *krankenzelle*.

Deşi condiţiile erau departe de cele dintr-un spital propriu-zis, aveai totuşi parte de un lux incredibil, inclusiv de paturi adevărate cu lenjerie adevărată. Pe jos nu erau saltele umplute cu paie! Mâncarea era mai îndestulătoare, dacă nu mai bună din punct de vedere calitativ, iar din când în când, un *arbeiter* omenos sau Stan ne mai strecura ceva în plus. Am părăsit acest rai simţindu-mă un alt om.

La scurtă vreme după sejurul meu în lazaret, în celula noastră veni un coleg nou. Pe parcursul discuţiei, ne spuse că stătuse deja câteva zile în *kretzezelle* (celula de decontaminare) şi că îl avusese drept tovarăş pe Olszewski. Când l-am presat, mi l-a descris în amănunt pe Olszewski. Eram convins că nu putea fi altul decât prietenul meu din Varşovia. M-am întrebat ce-o fi căutând el tocmai în *kretzezelle*. Trecuseră multe luni de la ultima noastră întâlnire, iar acum ar fi putut fără îndoială să-mi spună mult mai multe despre situaţia noastră – asta, numai dacă reuşeam să ajung la el. Eram hotărât să-l văd, iar mizerabila *kretzezelle* părea a fi locul ideal de întâlnire! I-am mărturisit totul lui Kempa, explicându-i că trebuia să văd pe cineva din celula de izolare. Kempa păru nedumerit.

— Cum vrei să faci asta? în definitiv, trebuie să le dai un motiv foarte serios ca să te lase acolo.

— S-ar putea să meargă. Ştii doar cât de mult se tem de o altă invazie de păduchi şi „sarcopţi”. Ei bine, mă voi

scărpina pe braţe şi pe piept vreme de trei zile neîntrerupt până când acestea se vor înroşi şi se vor inflama, ca şi cum aş avea „scabie”. Sper doar că nu vor vrea să-mi vadă şi restul corpului, căci atunci o să mănânc o mamă de bătaie.

După trei zile, eforturile mele de a simula „scabia” au început să aibă efect, iar Kempa a acceptat să raporteze situaţia mea gardianului, dar am aşteptat până când intră de gardă unul mai de Doamne-ajută. Am fost dus la lazaret, gardianul ţinându-se la distanţă de parcă eram un lepros. Datorită norocului, gardianului i-a fost distrasă atenţia în timpul examinării, iar eu i-am şoptit doctorului:

— N-am nimic, credeţi-mă, dar trebuie să-l văd pe Olszewski în *kretzezelle* – este vital!

Fără să clipească măcar, dr. Zajac spuse cu voce tare:

— Da, omul ăsta trebuie să meargă neapărat la *kretzezelle*. Are „scabie”.

Nu-mi venea să cred cât eram de norocos. Bunul Zajac!

Kretzezelle se afla lângă infirmerie şi era din toate punctele de vedere o celulă normală. Acolo, spre marea mea uşurare, l-am găsit pe Olszewski, dar pentru că mai era un tânăr cu el, ne-am luat obişnuitele măsuri de precauţie şi am evitat să arătăm că ne cunoşteam. Trebuia să am răbdare. După vreo zi, am fost mulţumit să constat că tânărul părea a fi inofensiv şi cu totul neinteresat de noi. A doua zi de dimineaţă, devreme, l-am găsit pe Olszewski făcând de zor exerciţii fizice.

— Este un lucru demn de toată lauda. Ar trebui să vă urmez exemplul, am remarcat eu degajat.

— Da, pregătirea fizică are o mare importanţă acum, mi-a răspuns el. Mă va ajuta să rezist la tot ce voi mai avea de îndurat în viitor. Oricum, am un plan care s-ar putea să dea rezultate.

Remarca lui îmi sună ca o aluzie vagă, dar a trebuit s-o las aşa. Era însă evident că bunul doctor Zajac era

amestecat în planul său.

Ulterior, într-o după amiază fierbinte care te trăgea la somn, când tânărul nostru tovarăş lâncezea în colţul lui moţăind, eu şi Olszewski am schimbat scurte păreri şi mesaje cu subînţeles. Olszewski a dat din cap a resemnare, indicând gravitatea situaţiei sale. A remarcat indulgenţa cu care fuseseră trataţi toţi membrii grupului nostru din Varşovia.

— M-au întrebat totuşi dacă te cunosc, dar am negat, desigur, şi n-au mai spus nimic.

A continuat să facă exerciţii ca un nebun, dar nu ne-am mai vorbit deloc. M-am întors în celula 152 a doua zi, fiind „vindecat” în mod miraculos de „scabie”. Pe de o parte, îmi părea rău de Olszewski, dar pe de alta, mă simţeam încurajat de faptul că implicarea mea în organizaţie rămăsese încă nedescoperită.

Capitolul unsprezece

Visul fiecărui prizonier era să devină *arbeiter* (lucrător în închisoare). La fiecare etaj exista un grup format din circa şase *arbeiteri*, care stăteau într-o celulă alăturată camerei gardienilor. Datoria lor era să execute toate muncile de rutină, să distribuie hrana şi aşa mai departe. Viaţa unui *arbeiter* era cu mult mai bună. Puteau să-şi lase părul să crească şi se bucurau de un statut ceva mai bun decât al celorlalţi prizonieri. Păreau a fi aleşi pe criterii arbitrare, majoritatea fiind selectaţi chiar de gardieni. Cei cu state vechi aveau şanse sporite, iar cunoaşterea limbii germane era şi ea de folos. Aprobarea trebuia să fie dată însă de cei de la centrul de pe strada Pomorska. Kempa, cu talentul lui de a-i impresiona pe toţi cei cu care venea în contact, inclusiv pe gardieni, părea să fie o alegere firească. „Tomek”, spunea el, „dacă voi deveni vreodată *arbeiter*, voi face tot ce-mi stă-n putere să te scot şi pe tine – îţi promit”. Ştiam că vorbea serios. Deocamdată însă, aceste aspiraţii erau zadarnice. Kempa a fost chemat

brusc la două interviuri succesive cu avocatul său, după care deveni abătut şi nesigur. La scurtă vreme după acestea, a fost convocat şi i s-a spus să-şi ia toate lucrurile cu el – nimeni nu ştia unde. Fusese un tovarăş fidel, iar la plecarea lui am simţit în mod firesc o mare pierdere. Viaţa trebuia să meargă însă înainte. Am fost ales de colegii de celulă să-i iau locul ca „şef de celulă" – rol care cu greu îmi făcea plăcere.

În vara lui 1942, din închisoare au ieşit tot mai mulţi prizonieri într-o procesiune înfricoşătoare de camioane care se îndreptau spre lagărele de concentrare de la Auschwitz, Majdanek şi Treblinka. Tensiunea îşi punea amprenta pe fiecare, aşteptând toţi să ne vină rândul. Dr. Guzek şi Otahalik s-au alăturat din păcate exodului. Putea oare blândul doctor să supravieţuiască acelui iad? Cum putea şti cineva înainte ca porţile acestor îngrozitoare locuri să fie sparte într-un viitor îndepărtat şi ca toţi prizonierii să fie inventariaţi?

Acum eram în timpul vacanţei bancare din august şi toţi aşteptam cu încordare sosirea camionului Crucii Roşii, cu a sa preţioasă încărcătură de alimente. Peszkowski, chiorându-se nerăbdător prin despărţitura îngustă, comenta întruna de parcă ar fi fost vorba despre un mare eveniment sportiv: „Da, uite-l că vine. Acum îl văd, opreşte – ah, iată-le, doamnele coboară, şi iată-i pe *arbeiteri* venind să descarce – Doamne, printre ei este şi Kempa."

Bineînţeles că era. Şmecherul, gândii eu în timp ce mă întrebam unde fusese în ultima lună. Cu siguranţă că nu în *arbeitszelle*!

Kempa îşi respectă promisiunea, căci, după câteva săptămâni, apăru la uşa celulei însoţit de un gardian.

— Ia-ţi lucrurile şi urmează-mă, ordonă gardianul, iar de data aceasta ştiam că nu avea să fie pentru un interogatoriu.

Mă minunam de puterea de convingere a lui Kempa. Parcă avea puteri magice, chiar şi asupra diavolului însuşi.

Primele lui cuvinte către mine au fost:

— Cred că aş fi putut să te aduc mai repede, dar, fiind eu însumi nou, n-am vrut să-mi forţez norocul.

După ce ne-am instalat bine în *arbeitszelle*, la parter, considerată „perla” închisorii, mi-a povestit ce s-a-ntâmplat cu el de când a plecat din celula 152. Stătuse o lună la Treblinka înainte de a fi dus din nou la Montelupich, dar încă nu ştia ce soartă îl aştepta până la urmă. „Numirea” sa ulterioară în calitate de superior al *arbeitszelle* de la parter nu m-a surprins, deoarece îi cunoşteam personalitatea extraordinară şi ştiam că şi unii gardieni păreau să-l respecte.

Cu siguranţă, *arbeiterii* de la parter o duceau cel mai bine, pe când cei de la etajele întâi şi al doilea aveau foarte multe restricţii. Celula noastră de la parter era de departe cea mai mare, adăpostindu-i pe toţi cei care aveau îndatoriri cu caracter general, ca şi pe instalatori, tâmplari, croitori, pe *bademeister* şi *gasmeister*. Merită menţionaţi câţiva dintre cei mai remarcabili *arbeiteri* pe care i-a avut Montelupich în timpul detenţiei mele în acel loc: pe Cyrankiewicz, un jurist devenit, în primii ani de după război, prim-ministru al Poloniei, mi-l amintesc bine. La fel pe contele Dzieduszycki, a cărui minunată voce de tenor răsuna în toată închisoarea atunci când cânta diverse arii. S-a descoperit că nu toate textele ariilor pe care le cânta erau cele originare, ci erau de fapt frânturi de informaţii din buletinele de ştiri ale BBC. Nu se pierdea nicio ocazie. Apoi era Gajewski, electricianul, un bărbat tăcut şi modest, a cărui treabă era să repare aparatele de radio ale germanilor. În atelierul lui, izolat la subsol, se adunaseră sute de aparate de radio confiscate de la populaţia civilă în primele luni de ocupaţie germană. Nemţii le alegeau pe cele mai bune, dar, evident, acestea trebuiau să fie reparate din când în când şi, muncind în general singur, cu minimum de supraveghere, Gajewski avea şansa providenţială de a asculta buletinele de ştiri

transmise de BBC în poloneză, pe care le repeta, seara, prietenilor de încredere. Pot spune cu bucurie că şi eu am devenit prietenul lui, şi astfel ştiam exact ce anume se petrecea afară. De-acolo proveneau frânturile de informaţii din cântecele contelui. Gajewski n-a fost suspectat niciodată şi a supravieţuit multă vreme până a luat şi el drumul Auschwitzului. Cât am mai stat eu la Monte, nimeni nu l-a înlocuit, iar pierderea buletinelor de ştiri ne-a zdruncinat serios moralul. Cel mai bun loc de muncă din închisoare era deţinut de Vladek Czajka, „frizer extraordinar" al SS-ului. Locul său era la celălalt capăt al coridorului de la parter, lângă *arbeitszelle*. Era un ins fermecător şi fusese frizerul Operei din Cracovia, unde îşi folosise cândva talentele profesionale tunzând renumiţi artişti ai scenei. Acum, bărbierea capetele gardienilor noştri, inclusiv pe cel al ţanţoşului Martin.

Femeile care lucrau la spălătorie şi locuiau acolo, la fel ca personalul de la bucătărie, din care făcea parte un delincvent „nebun" din Armata Germană, o brută uriaşă, ucrainean de fel. Într-o altă celulă se afla un grup de tineri delincvenţi din armata germană care lucrau în atelierul de prelucrare a metalelor. Pe ansamblu, era o echipă eterogenă, dacă se putea vorbi de o echipă. Îndatoririle pe care le avea *bademeisterul* şi *gasmeisterul* erau definite astfel: *bademeisterul* se ocupa de boilerul care deservea duşurile, în vreme ce *gasmeisterul* răspundea de camera de deparazitare. Amândoi erau oameni de toată încrederea, aşa cum erau de fapt majoritatea celor din *arbeitszelle*. Nu puteai lăsa însă niciodată garda jos, pentru că tâmplarul cu care împărţeam celula era un *Volksdeutsch* şi îl suspectam că era informator.

Privită de sus, închisoarea Montelupich semăna cu un „V" larg, având în vârf turnul central, care se termina cu o cupolă strălucitoare. Intrarea principală şi scările interioare se găseau în vârful „V"-ului. Casa scării avea un grilaj de sârmă groasă care acoperea întreaga suprafaţă a

acesteia, probabil pentru a împiedica tentativele de sinucidere. La parter, în aripile „V”-ului, se aflau administraţia închisorii, „recepţia”, celulele în care aveau loc interogatoriile, magaziile şi câteva celule de detenţie. La subsol se aflau bucătăria cu magaziile, camera boilerului, depozitul de cherestea, atelierele, duşurile şi alte câteva celule. Majoritatea acestora din urmă erau mari şi sinistre, aici având loc cele mai cumplite excese, precum şi execuţii. Aici erau ţinute aşa-numitele „elemente indezirabile”, precum ţiganii şi evreii.

Încă slăbit din cauza malnutriţiei, m-am trezit pus în faţa unei misiuni grele, trebuind să mă plec sub volumul uriaş de muncă pe care-l presupunea funcţia mea. Kempa m-a ajutat din nou pe tot parcursul acestei perioade dificile, până când mi-am mai recăpătat puterile şi am putut să stau pe picioarele mele! Atât eu, cât şi Kempa, împreună cu Kazek Japoll, formam un trio care răspundea de activităţile generale de la parter. Alţi doi fuseseră trimişi la subsol, dar când aceştia au plecat, a trebuit să le preluăm noi atribuţiile. Kazek era deja de optsprezece luni la Montelupich; abia trecut de douăzeci de ani, mic de statură, dar solid şi puternic ca un cal, fusese, înainte de război, membru al echipei olimpice de înot a Poloniei. Korbas era un alt *arbeiter* proeminent. Jucase fotbal în echipa naţională a Poloniei, iar acum era cizmar, reparând cizmele SS-iştilor.

Ca *arbeiteri*, prima noastră îndatorire cotidiană era să ne adunăm la uşa bucătăriei de la subsol, unde se strângeau bidoanele cu aşa-zisa cafea. Ne deserveam propria zonă, distribuind-o celulelor de la subsol, ca şi celor de la parter. Era singurul moment în care ne întâlneam cu *arbeiterii* de la etajele superioare, iar eu eram bucuros că nu căzuse pe mine beleaua de a căra acele obiecte extrem de grele sus, pe scări, în fugă, de trei ori pe zi. Următoarea sarcină era mai puţin plăcută şi presupunea strângerea tinetelor de zinc, care erau puse

afară, la uşa fiecărei celule. Acestea trebuia să fie golite, curăţate şi dezinfectate înainte de a fi înapoiate. După ce era îndeplinită această sarcină neplăcută, toată zona, scările, birourile, celulele abia eliberate şi fiecare ungher trebuia să fie curăţat şi dezinfectat. Pentru această operaţiune se folosea apă din abundenţă. Pardoselile de marmură nu trebuiau să aibă nicio pată de murdărie şi toate marginile trebuiau curăţate de praf. În iarna dintre 1942 şi 1943, s-a dat căldură doar foarte puţin, iar în lipsa unei alimentaţii rezonabile, am tremurat întruna, zi şi noapte, consolându-ne întrucâtva cu cafeaua şi supa îngrozitoare, care măcar erau fierbinţi. Porţiile suplimentare erau rare, din cauza respectării cu stricteţe a numărului de prizonieri, bucătarul german şi ajutoarele lui refuzând să facă cuiva vreun serviciu. În ciuda tuturor acestor greutăţi, eu şi Kazek am reuşit să punem deoparte, în secret, nişte pâine din raţia noastră, ca şi de la alţii din *arbeitszelle*. Metoda a dat rezultate, iar, o perioadă, am reuşit să distribuim pâine celor care sufereau cel mai mult, mai ales prizonierilor evrei care erau înfometaţi în mod intenţionat. În această acţiune, am fost ajutaţi în mod pasiv de unu sau doi gardieni care fie erau neatenţi, fie închideau ochii la ceea ce se întâmpla.

În privinţa prizonierilor evrei trebuia să avem mare grijă, dacă erai prins ajutându-i în orice fel însemna sfârşitul. Am fost nevoiţi deci să ne gândim la un alt sistem de a-i aproviziona cu alimente. Ne-am dat seama că, atunci când mergeam la groapa de gunoi aflată în celălalt colţ al curţii închisorii, trebuia să trecem prin faţa ferestrelor de la subsol, unde se găsea celula lor. Deşi nu se vedeau din camera gardienilor, ele puteau fi văzute de oricine mergea spre intrarea închisorii şi invers. Dar să vezi un *arbeiter* mergând în direcţia gropii de gunoi în timpul activităţilor curente desfăşurate dimineaţa era ceva perfect normal, iar acest lucru avea să ne ofere acoperirea de care aveam nevoie. Înainte însă de a ne pune planul în aplicare,

trebuia să depăşim două obstacole importante. Ferestrele cazărmilor ocupate de unităţile SD (*Sicherheitsdienst*, sau Serviciul/Poliţia de Securitate) dădeau direct înspre zona noastră de operare. Observasem că acestea păreau a nu fi ocupate uneori şi câteva zile la rând, dar, în general, mişcările unităţilor erau imprevizibile. Trebuia să fim cu mare băgare de seamă în această privinţă. Chiar dacă erau în aparenţă goale, nu era nevoie decât de o pereche de ochi răuvoitori pentru ca jocul nostru să ia sfârşit, dar acesta era un risc pe care trebuia să ni-l asumăm. Apoi, se punea problema gardienilor care patrulau alene de jur împrejurul închisorii, într-un ritm constant, previzibil, cu mişcări uşor de anticipat. Eu şi Kazek am hotărât că, pentru a reuşi, va trebui să facem cursa asta împreună, cel puţin la început. Unul dintre noi avea să „descarce" efectiv pâinea când ajungeam în dreptul ferestrelor celulei, pe când celălalt avea să ţină de şase, să asigure acoperirea şi să creeze o diversiune dacă trebuia. În plus, conta foarte mult dacă gardienii erau de serviciu înăuntru şi ce anume făceau. Ne era mai uşor dacă făceau ceva care să le-ndrepte atenţia în altă parte, nu în afara clădirii.

Cum noi lucram mai ales în interiorul clădirii, ne era greu să stăm cu ochii pe cei doi gardieni care patrulau afară – odată ce plănuiserăm să facem o „cursă", ne-am înţeles să lucrăm amândoi în acelaşi timp aproape de uşa de la intrare ca să-i vedem trecând, apoi să aşteptăm aproximativ un minut, timp în care ei arfi dat colţul clădirii. Trebuia să acţionăm cu dezinvoltură, însă inima ne era cât un purice, iar picioarele ni se înmuiaseră. Aveam la noi găleţi, perii, făraşe, cârpe şi mături, însă într-una dintre găleţi aveam nu mizerie, ci bucăţi de pâine ascunse în cârpe. Exact în momentul potrivit, am ieşit amândoi pe uşă, cărând găleţile, precum şi un făraş şi o mătură, care n-aveau niciun rost, pentru că nu era nimic de măturat afară – dar cel puţin creau impresia adecvată.

După ce am ajuns în dreptul ferestrei de la subsol şi

ne-am asigurat că aveam cale liberă, am bătut în geam şi am primit imediat un răspuns, de parcă deţinuţii dinăuntru ne citiseră gândurile. Fereastra se deschise şi nişte mâini întinse apucară de-ndată, nerăbdătoare, fiecare bucată preţioasă de pâine. Când au terminat, ne-am văzut de drum până când am ajuns la groapa de gunoi, unde, preţ de câteva clipe, ne-am prefăcut a curăţa ceva, după care ne-am întors pe acelaşi drum.

Prima cursă a fost o reuşită deplină, ca, de fapt, şi următoarele. A trebuit să ne schimbăm planul, din când în când şi în mod oportunist, mergând afară cu echipamentul obişnuit şi evaluând situaţia la faţa locului, uneori fiind obligaţi să ne oprim într-un loc sau în altul, ori să facem două „circuite" întregi înainte de a ne ieşi stratagema. Mai târziu, am considerat că nu era bine să facem întotdeauna aceste drumuri împreună şi le-am făcut separat, devenind specialişti în aşa ceva, până când, din păcate, toţi ocupanţii celulei au fost transportaţi la Auschwitz.

Viaţa în *arbeitszelle* era ciudată şi ireală – eram atât de aproape de tot ceea ce se întâmpla, asistând la multe dintre ororile care deveniseră ceva obişnuit între zidurile închisorii. În mod straniu, dintre multele incidente care mi-au rămas în memorie, îmi aduc aminte foarte bine de unul în care un tânăr ofiţer SS a fost condamnat la moarte prin împuşcare. A fost încarcerat într-o celulă de la etajul întâi şi, în seara dinaintea execuţiei, i s-a dat voie să-şi exprime o „ultimă dorinţă". S-a aflat că voia să-şi petreacă noaptea în compania a două femei, şi drept urmare, Maria şi o altă fată de la spălătorie au fost trimise să-i satisfacă dorinţa. A doua zi de dimineaţă, la ora şase, o maşină de serviciu îl aştepta în curtea închisorii; în spatele ei se afla un camion militar cu plutonul de execuţie şi un coşciug simplu din lemn. Prizonierul a fost dus jos, flancat de alţi ofiţeri, într-o linişte deplină, iar convoiul s-a pus în mişcare, dispărând pe poarta principală în ceaţa acelei dimineţi reci. N-am aflat niciodată cine era sau ce făcuse pentru a merita un

asemenea sfârşit, de care nici măcar nu ne-am bucurat.

Un alt episod care ne-a afectat mai mult a avut legătură cu cineva din grupul nostru de *arbeiteri*, un om liniştit şi muncitor, care, asemenea celor mai mulţi dintre noi, trăia cu propriile-i gânduri, sperând că o minune îl va elibera într-o zi din acest iad. Ulterior, el a fost inclus într-un grup de vreo treizeci de oameni şi dus într-o celulă de la subsol. După trei zile, într-o dimineaţă, când ne pregăteam să distribuim cafeaua şi stăteam în faţa uşii celulei, gardianul nostru lovi în ea cu biciuşca. „Aici nu. Ăştia n-or să mai aibă nevoie de ea”. Am ezitat, dar ne-am continuat treaba. După ce-am terminat, gardianul ne-a dus înapoi la celula morţii şi a deschis uşa. Era goală, dar pe jos erau numai saltele, pături, lucruri personale şi, cel mai rău, hainele pe care le purtaseră acei prizonieri. Având pe ei doar lenjeria intimă, fuseseră suiţi în camioane şi duşi undeva ca să fie executaţi. „Strângeţi totul”, ordonă gardianul. Aceasta era una dintre acele îndatoriri care-ţi întorceau stomacul pe dos.

În vara lui 1943, ni s-a alăturat Stan, un tânăr student la arte, foarte plăcut, care nu părea deosebit de preocupat de faptul că se afla la închisoare. În pauzele dintre sarcinile cotidiene, stătea la masă schiţând fericit portrete ale diverşilor ocupanţi ai celulei noastre. Fără discuţie, înveselea atmosfera cu schiţele sale şi cu atitudinea lui în general jovială. Cum şi eu eram pasionat de artă, m-am alăturat lui în scurtă vreme şi, împreună, am făcut pe toată lumea să discute despre avantajele şi dezavantajele muncii noastre. Gardienii ştiau foarte bine cu ce ne ocupam, dar, în loc să ne oprească, ne încurajau şi ne vizitau cu regularitate pentru a vedea ce făcuserăm. Nu negociaserăm această inoportună schimbare de situaţie, dar nu aveam altceva de făcut decât să nu mai desenăm, ceea ce, în acel moment, nu ne-ar fi convenit deloc deoarece activitatea aceasta avea un efect salutar asupra tuturor celor din *arbeitszelle*. Nu-mi amintesc cum

a reuşit Stan să facă rost de o cutie de pasteluri, dar hârtia de desen era o problemă. Cele mai multe desene le făceam pe hârtie igienică, pe care o găseam foarte greu, însă nimeni nu părea să fie îngrijorat. Apoi, într-o zi, am pus mâna pe o foaie de carton de Bristol şi m-am pus realmente pe treabă! Folosind pastelurile lui Stan, am terminat un peisaj marin care înfăţişa nave de luptă navigând de-a lungul unei coaste accidentate, pe vreme frumoasă. Tema desenului îi nedumeri pe tovarăşii mei, din cauză că tot ceea ce era legat de mare nu era apreciat aşa cum ar fi trebuit. Nu conta – mie-mi plăcea. Mai ales abia vizibilele drapele albe care fluturau la pupa fiecărui vas. Nu l-am putut păstra însă prea mult timp, pentru că mi l-a cerut unul dintre gardieni.

În scurtă vreme, Stan a fost dus la sediul din strada Pomorska, unde a suferit foarte mult din cauza anchetatorilor, înainte de a fi adus înapoi şi închis într-o celulă de la subsol. A doua zi, a fost vizitat de trei gardieni ucraineni sadici, Kruszewski, Gonder şi încă unul, cunoscuţi pentru brutalitatea lor, care l-au bătut fără milă. În ziua următoare, scenariul se repetă, lăsându-l în stare de inconştienţă. Când eu şi Kazek ne-am dat seama ce se întâmplase, i-am spus singurului ucrainean cumsecade din acel grup că voiam să-l vedem pe Stan, iar el a acceptat. Deşi l-am făcut să se simtă cât mai confortabil cu putinţă, era evident că avea nevoie urgent de îngrijiri medicale. În acel moment, gardianul începu să se agite şi refuză să ne mai ajute. Însă cu toate că am făcut ce am putut cât timp ucraineanul era de gardă, se dăduseră deja ordine ca Stan să fie lăsat în pace, iar după zece zile muri.

Cu o altă ocazie, un tânăr a fost adus în celulă cu trei gloanţe în burtă. Deşi avea dureri foarte mari şi era în stare de şoc profund, a trebuit să fie respectată procedura – omul a fost dezbrăcat, spălat şi îmbrăcat la loc, dus într-o celulă şi lăsat să moară.

Ştiam sigur că cei trei ucraineni diabolici erau

răspunzători de uciderea a cel puţin cinci prizonieri.

De asemenea, patru vagabonzi au fost încarceraţi în magazia de lemne de la subsol, locul cel mai puţin potrivit dintre toate. Era foarte frig acolo, dându-se ordine stricte ca ei să fie lăsaţi complet singuri, fără mâncare şi apă. După câteva zile, strigătele lor demne de toată mila au început să-i deranjeze pe gardieni, care au fost trimişi să-i bată. Eu şi Kazek nu am mai putut să răbdăm, aşa că am reuşit din nou să apelăm la ucraineanul nostru de treabă şi să le dăm ceva de mâncare, ori de câte ori era el de gardă, dar acest lucru nu i-a ajutat multă vreme.

Şi mai rău pentru noi doi era faptul că lemnele folosite la aprinderea focului în sobe trebuiau să fie luate din magazie, iar aceste vizite au devenit un coşmar, deoarece eram asaltaţi imediat de cei patru bărbaţi înfometaţi, emaciaţi, care ne apucau şi se agăţau de noi în disperare. Gardianul îi alunga atunci bătându-i cu un băţ – deşi ar trebui să vă spun că nu şi tânărul ucrainean. Ei au murit mai târziu, rând pe rând, în afară de unul, cel mai tânăr dintre ei, care a obţinut o comutare dubioasă a pedepsei, fiind trimis într-un lagăr de concentrare.

Ca de obicei, eu şi Kazek a trebuit să cărăm în curte jalnicele trupuri ale celor trei morţi, punându-le în spatele grămezii de cărbuni pentru a fi ridicate de maşina municipalităţii.

Cel Atotputernic ştia, probabil, cât de puţină demnitate mai aveau viaţa şi moartea, iar în acele momente, când trebuia să scăpăm de cei morţi, Kazek spunea: „Putem măcar să-i aşezăm încet şi cu demnitate.”

Ne întrebam când avea să se termine acest coşmar! Aveam să mai fim pe lume atunci? De fapt, speram şi ne rugam toţi să mai fim acolo când avea să vină sfârşitul. Căci sentimentul de repulsie şi ură faţă de nazişti şi nevoia de a răzbuna toate suferinţele ardeau adânc şi permanent în sufletele noastre.

Deşi noi trei, Kempa, Kazek şi cu mine, lucram

adeseori împreună, Kempa, în calitate de *arbeiter-şef*, era chemat când şi când să ajute la administraţie. Ştiam că, dacă uneori nu reuşea să-i convingă pe gardieni în legătură cu ceva, cu siguranţă îi năucea. Era conştient până unde putea să meargă şi nu depăşea niciodată limita. Reuşea de multe ori să se facă indispensabil ocupându-se de cei nou-veniţi. Acest lucru era de fapt extrem de important, pentru că oamenii soseau într-o stare de şoc şi buimăceală. În loc să-şi bată joc de ei şi să-i hărţuiască, el le vorbea cu multă înţelegere, explicându-le ce trebuiau să facă şi jucând rolul de tampon între ei şi gardienii batjocoritori. Ingeniozitatea lui este ilustrată de un asemenea episod tipic. Toţi cei nou-sosiţi, inclusiv femeile, erau luaţi în evidenţă la Montelupich. Apoi, femeile erau separate şi duse în blocul femeilor de peste drum, denumit „Helclow” (se pronunţă „Helţlov”). Într-o dimineaţă, au fost aduse la anchetă vreo douăzeci de femei, dar nimeni nu cunoştea cu exactitate circumstanţele arestării lor. Kempa le preluă imediat, liniştindu-le şi spunându-le ce să facă. Femeile erau interogate una câte una într-o încăpere separată, iar, între timp, el le vorbea liniştit şi repede, pe când ele stăteau înfricoşate şi abandonate.

— Ascultaţi, vă rog. Pe unele dintre dumneavoastră le pot ajuta, dar nu pe toate, pentru că pur şi simplu nu se poate.

Se uită atent la ele şi, după ce se hotărî, continuă în şoaptă:

— Dumneavoastră, doamnă, spuneţi-le că sunteţi însărcinată – bine? Vă vor lăsa să plecaţi pentru că nu vor dori să-şi bată capul cu aşa ceva. Iar dumneavoastră, doamnă, spuneţi-le că vă chinuie tuberculoza. Dumneavoastră, doamnă, spuneţi-le că aveţi cancer. Iar dumneavoastră, doamnă, spuneţi-le că şi dumneavoastră aşteptaţi un copil – succes tuturor.

Şi aşa mai departe. Şmecheria funcţionă, căci, una câte una, femeile ieşeau de la interogatoriu palide, dar

bucuroase că pot pleca libere din temuta închisoare. Din păcate, câteva dintre celelalte n-au fost la fel de norocoase. Kempa mijlocea adeseori pentru prizonieri cu multă pricepere, scăpându-i uneori de la bătaie, iar eu am început să mă întreb cât avea să mai dureze acest noroc. Aveam sentimentul că unii dintre gardieni s-ar fi bucurat să scape de el.

Nu m-am priceput niciodată să aprind focul. Trebuia întotdeauna să folosesc toate cocoloaşele din hârtie de ziar şi o cutie întreagă de chibrituri ca să obţin vreun rezultat. Prin urmare, am fost cuprins de nelinişte când mi-am dat seama că trebuia să aprind focul în şase sobe de două ori pe săptămână, pentru a menţine calde douăsprezece celule în lunile reci de iarnă. Pe continent, încălzirea se făcea cu ajutorul unor sobe care semănau cu un şemineu lung, acoperit cu plăci ceramice de sus până jos. În jumătatea inferioară, erau două deschizături, una pentru combustibil şi una mai mică dedesubt – canalul de fum ajuta şi la tiraj, şi la depozitarea cenuşii ca la o maşină veche de gătit. La Montelupich, aceste sobe erau încastrate în zid, aşa încât jumătate dintr-o sobă încălzea o celulă, iar cealaltă jumătate, celula învecinată. Alimentarea cu combustibil şi aprinderea focului se făceau de pe coridor, iar reuşita operaţiunii depindea de ajustarea potrivită a tirajului, căci un curent de aer prea puternic sau prea slab putea să stingă uşor focul cu totul. Aprinderea focului era o problemă; cealaltă era ajustarea corectă a tirajului pentru a-l menţine. Uitasem că era esenţial ca flacăra să fie mare înainte de a închide toate uşiţele – altfel, puteai avea probleme. Soba în chestiune deservea o celulă mare cu prizonieri germani – SS-işti şi civili, care se bucurau de luxul de a avea o sobă întreagă în celulă. În graba mea de a pune în funcţiune toate sobele până la opt şi jumătate, timp în care toate muncile curente trebuiau terminate, am închis brusc şi prea repede uşiţa de la tiraj, motiv pentru care, după cincisprezece minute, pe coridor se auzi o

bufnitură, urmată de o clipă de linişte şi apoi de lovituri şi strigăte puternice. Auzind zgomotul, un gardian se grăbi să vadă ce se-ntâmplase. Deţinuţii germani apărură tuşind şi expectorând, cu feţele înnegrite şi acoperite cu funingine. În celula lor era o mizerie îngrozitoare. În mod evident, din cauza cărbunelui care ardea mocnit, se produsese o acumulare de monoxid de carbon care se aprinse brusc, declanşând o mică explozie ce făcu să se crape soba pe la îmbinări. Se trecu repede la reparaţii, iar câţiva dintre prizonierii germani îmi aruncară cuvinte de ocară. De mult mă indigna atitudinea unora dintre aceşti prizonieri, care ne tratau ca pe gunoaie, aşa încât, în loc să întorc celălalt obraz, am hotărât că era absolut necesar un tratament asemănător. Asta da „joacă cu focul” – dar merita să-mi asum acest risc, gândeam eu.

După vreo două săptămâni, mi-am propus să umplu soba cu praf de cărbune foarte volatil, iar după ce am închis uşiţa tirajului, am plecat de la faţa locului, aşteptând să văd roadele muncii mele. Aşa cum mă aşteptam, într-un sfert de oră, de la un capăt la celălalt al coridorului se auzi o bufnitură puternică, urmată de strigăte şi lovituri violente. Rezultatul era devastator. Deja slăbită în urma primei explozii, soba fusese spulberată în întregime de a doua explozie, creând haos în celulă. Socoteam că zilele mele ca *arbeiter* îmi erau numărate, iar ulterior am fost dus în birou pentru un interogatoriu. În mod miraculos, am scăpat cu o mustrare drastică şi, în mod ciudat, fără niciun cuvânt injurios din partea victimelor.

Următoarea păţanie s-a produs la ceva timp după acest episod şi a avut urmări mult mai neplăcute. De obicei, orice fel de relaţie cu deţinutele care lucrau în *washerei*, alta decât cea ocazională de ajutorare, era strict interzisă. În mod curios însă, doi *arbeiteri* chiar au reuşit să aibă o legătură mai mult sau mai puţin clandestină cu două dintre femei. Unul a fost Vladek Czajka, frizerul, iar celălalt, Tadek Stanczyk, *arbeiter* de la primul etaj. Numai

unu sau doi gardieni care mai aveau o scânteie de omenie în ei au închis ochii la aceste poveşti de dragoste, şi trebuie spus că, făcând asta, şi-au asumat ei înşişi un risc considerabil. Iubita lui Vladek Czajka era Vladka, iar a lui Tadek, Maria, care se afla deja de doi ani la Montelupich. Ziua, femeile lucrau în spălătoria de la subsol, iar după muncă stăteau în celula lor, care se învecina cu a noastră, la parter. Într-o după-amiază plictisitoare, când majoritatea *arbeiterilor* se odihneau pe priciurile lor, am auzit un ciocănit în perete. Nimeni nu băgă de seamă până când se auzi din nou ciocănitul, iar *bademeister* Ganter începu să se agite pe priciul lui.

— Ce mai este acum? Parcă ar fi cineva în celula de alături.

— Cum, în acest moment al zilei? întrebă cineva.

— Nu-l lua în seamă, zise Ganter, întorcându-se pe partea cealaltă.

Ciocănitul continuă însă. De-acum, se stârni un protest general, iar cererea lui Ganter ca unul dintre noi să se ducă să vadă care era problema a fost întâmpinată cu un cor vehement de refuzuri.

În scurtă vreme, frecvenţa bătăilor crescu, iar eu, cu un sentiment de dezgust, am spus că mă voi duce să văd ce se-ntâmpla. Ştiam cu toţii că putea fi cineva grav bolnav, iar gestul meu a fost întâmpinat cu foarte multe persiflări rostite pe un ton vesel.

— Bunule Tomek – chiar, de ce nu te duci tu? se auzi o voce chicotind.

— Du-te, Tomek – fă o faptă bună pe ziua de azi.

— Fii atent. Nu-i lăsa să te prindă, jubilă Ganter pe un ton serios.

Pe coridor era linişte, iar la bătaia mea în uşa celulei răspunse o voce slabă care mă pofti să intru. Era Maria, care stătea întinsă pe un prici de sus şi arăta extrem de fragilă. Mi-a spus că nu se simţea bine şi că voia să vorbească cu cineva. Primul meu gând a fost să mă scuz şi

să plec, dar ea mă imploră să nu fac asta.

— Ar putea fi periculos – nu pot sta aici cu tine, m-am bâlbâit eu.

În timp ce încercam s-o împac şi-mi exprimam compasiunea faţă de starea ei de sănătate, am auzit un ţăcănit la orificiul uşii din spatele meu. Eu şi Maria am îngheţat. Ne uitam unul la celălalt, dându-ne seama că am fost urmăriţi.

— Nu-ţi fă griji, este doar Holzauge. El este de gardă în după-amiaza aceasta, spuse Maria pe un ton încrezător. (Holzauge era porecla unui tânăr SS-ist înţelegător.) Ca să mă asigur, am deschis uşa încet, doar pentru a mă trezi holbându-mă în ochii reci, de un albastru spălăcit, ai *Scharfuhrer-uhii* Froh, unul dintre cei mai răi gardieni de la Montelupich.

— *Ach*, *so*! mugi el. Luând o poziţie melodramatică, cu un braţ în şold şi cu celălalt întins, arătă spre birouri. *Los*! *Los*! strigă el.

Stârnit de agitaţie, „Faţă-de-Broască”, un alt gardian deosebit de antipatic, apăru din birou şi începu să mă bată cu biciuşca. N-aveam ce să fac sau să spun, decât să încerc să mă apăr de brutalele lovituri. Dus din birou înapoi în *arbeitszelle* sub o ploaie continuă de lovituri, am fost pus să-mi adun lucrurile, apoi am fost urcat pe scări la primul etaj şi închis într-o celulă. Spatele şi umerii îmi ardeau de durere, dar cel puţin eram întreg. Mă prăbuşisem pe pardoseală, singur în nenorocirea mea, cu un sentiment de cruntă descurajare. Mi-am dat seama că, de data aceasta, mi-am făcut-o cu mâna mea. Plătisem într-adevăr pentru mila de care dădusem dovadă.

Ulterior, după ore întregi de meditaţie, m-am întrebat dacă nu cumva exista o cale de a ieşi din această încurcătură, dar n-am găsit niciuna. Apoi, mi-am amintit brusc că fetele de la spălătorie aveau să distribuie a doua zi, ca de obicei, lenjerie curată şi m-am întrebat dacă nu cumva născociseră o stratagemă, dar am renunţat repede

la idee pentru că eu nu aveam să primesc oricum un schimb de lenjerie. Cu toate acestea, a doua zi am început să ascult cu atenţie sunetele coşului de rufe târât de la o celulă la alta şi zăngănitul cheilor cu care gardianul închidea şi deschidea uşile celulelor. Se apropiau din ce în ce mai mult. Brusc, uşa celulei mele se deschise şi, în cadrul ei, apărură Maria şi Krysia. Maria îmi dădu o grămăjoară de haine curate, care nu erau ale mele – fără să ne spunem un cuvânt măcar, ea mă privi direct în ochi, ceea ce era tot ce voiam eu să ştiu. De îndată ce uşa se închise, am început să caut cu înfrigurare în grămadă, în care am găsit un bilet scris în grabă şi în care am putut să citesc: „Te rog să mă ierţi pentru cele întâmplate, le-am spus că este numai vina mea şi că este numai o neînţelegere. Kempa face tot ce poate ca să te ajute”. Iarăşi Kempa. Ştiam eu că n-o să piardă timpul! Arzând de nerăbdare, am mai avut de aşteptat o zi până să fiu salvat, când Kempa şi un gardian m-au chemat.

— Ştii, eşti al naibii de norocos, spuse Kempa mai târziu. M-am chinuit groaznic să-i conving să-ţi dea drumul. Maria le-a spus că este bolnavă şi, cum avea nevoie de ajutor „urgent”, primul lucru la care s-a gândit a fost să bată în perete pentru a atrage atenţia – iar tu ai fost singurul care a răspuns. I-au făcut însă şi ei zile grele.

Mă sfătui să trec pe la birou când aveau să mai fie de gardă Froh şi „Faţă-de-Broască” şi să-mi cer scuze.

— Ar fi un gest de diplomaţie în situaţia dată, adăugă el.

Deşi ideea de a-mi cere scuze celor două canalii îmi stătea în gât, am făcut cum a zis el, şi încă în germană. Cu prima ocazie, i-am mulţumit Mariei pentru rolul jucat în eliberarea mea şi n-am putut decât să zâmbesc gândindu-mă la minciuna cu nevoia ei urgentă de ajutor.

Incidentul a fost consemnat în registrul oficial al închisorii şi, cu toate că, ulterior, a fost adus în discuţie într-una sau două ocazii despre care voi vorbi mai târziu,

se pare că el n-a avut nicio influenţă asupra deznodământului evenimentelor.

Dumnezeu ştie cât de puţine lucruri stârneau râsul la Montelupich. Cu toate acestea, se mai ivea câte o ocazie, ca o adevărată şi binevenită uşurare.

Nu este de mirare că micul informator *Volksdeutsch*, tâmplar de meserie, care poate că ar fi trebuit să fie mai degrabă compătimit decât detestat, era un paria în celula noastră şi, în acelaşi timp, ţinta unor farse. Încerca să comunice cu noi, ceilalţi, iar eforturile lui erau chiar jalnice uneori, stârnind adesea reacţii batjocoritoare. Se pare însă că era prea bătut în cap ca să-şi dea seama de asta. Într-o seară, când el dormea, un deştept îi prinse saboţii de podea cu şuruburi, după care strigă: „Domnule Samek, sunteţi chemat imediat la camera gardienilor”. Arătând ca un cocoşel zbârlit, Samek se ridică drept pe priciul său ca şi cum ar fi fost propulsat de o catapultă, lovindu-se cu capul de priciul de deasupra. Apoi, se dădu jos anevoie din pat, îmbrăcat în indispensabili şi bluză de corp şi, uitând să-şi pună pantalonii, sări în saboţii imobilizaţi. Cum aceştia nu se mişcară din loc, el veni de-a berbeleacul pe podea, ţipând scurt şi, furios din cauză că fusese batjocorit, se împăună şi ameninţă că ne va reclama gardienilor – ceea ce şi făcu. Când se întoarse de la camera gardienilor, a fost întâmpinat de un cor vesel de glasuri care voiau să ştie ce au spus „ei” despre asta. „O să vedeţi. O să vedeţi”, mormăi el, dar nu se-ntâmplă absolut nimic.

Cu o altă ocazie, nefericitul Samek se întorcea într-o seară de la Helclow, unde lucrase, şi se plângea că-l durea tare burta.

— Dle Vladek [Czajka, frizerul], puteţi să-mi daţi ceva care să-mi mai aline durerea? se văicări acesta. Mă doare îngrozitor. Ultima dată când mi-aţi dat un medicament, a mers de minune.

Acum, Vladek n-avea niciun medicament.

— N-am nimic, dle Samek, veni răspunsul blând al lui Valdek.

Samek nici nu vru să audă şi îl imploră pe Vladek să-i dea poţiunea magică.

— Dar trebuie să aveţi ceva pentru durerea mea.

— Dle Samek, chiar nu am niciun medicament.

— Dar trebuie să aveţi ceva…

În cele din urmă, disperat, Vladek îşi „aminti” brusc că avea ceva care să-i fie de folos.

— Bine, dle Samek, vă voi prepara ceva, dar o să-mi ia ceva timp. Vi-l aduc eu.

— Fiţi binecuvântat, dle Vladek, fiţi binecuvântat, mormăi Samek umil.

În scurtă vreme, Vladek apăru cu o ceaşcă în mână.

— Iată, dle Samek, beţi asta. O să vă facă bine.

Samek lipăi nerăbdător, iar după câteva minute ne anunţă că se simţea mult mai bine. Toată noaptea n-am mai auzit niciun cuvânt de la el. Am aflat mai târziu că acest medicament infailibil era de fapt o combinaţie de „cafea” rece, săpun, apă de colonie şi puţină apă de la spălatul părului.

Crăciunul anului 1942 a fost foarte ciudat. Ca de obicei, punctul culminant l-a reprezentat sosirea camionului Crucii Roşii cu preţioasele-i pachete cu alimente şi bidoane cu băutură tradiţională de Crăciun, multă şi hrănitoare, care a fost împărţită fiecărui prizonier. Deşi nu era destinat prizonierilor germani, au primit şi ei un bidon întreg împărţit de către gardieni. Un bidon era de ajuns pentru a hrăni de zece ori numărul lor.

Pe 24 decembrie, în Ajunul Crăciunului, stăteam toţi liniştiţi la masă, delectându-ne cu bunătăţile primite, vorbind şi încercând să nu ne gândim la lumea urâtă din jurul nostru şi la existenţa noastră precară. Kempa se gândi că poate era bine să-i invităm pe gardienii de serviciu la o „băutură”, în semn de bunăvoinţă. „Le vom arăta că ştim să ne purtăm în mod civilizat chiar dacă ei nu

ştiu”, explică el, dar ideea nu a fost aprobată de toată lumea.

Eu am spus că n-aveam de gând să le urez „sărbători fericite”, dar Kempa tot credea că ideea lui ne va oferi măcar un avantaj moral în ziua respectivă. Chestiunea n-a mai fost supusă la vot, dar majoritatea şi-a dat până la urmă, cu multă reticenţă, acordul. Ca urmare, nu doar gardienii aflaţi de serviciu ne-au vizitat, ci şi alţii, aflaţi în trecere, au venit să ne ureze „sărbători fericite”, inclusiv câţiva *arbeiteri* germani. Zimmer, nebunul bucătar german, se aşează la masa noastră cu o halbă de bere (ceea ce aveau voie) şi începu să se delecteze cu bunătăţile noastre. Curând, totul se transformă într-un fel de serată a pălărierului nebun, cu Zimmer, pe jumătate beat, şi Kempa, cât se poate de treaz, cântându-i în strună neamţului, de parcă ar fi format amândoi un involuntar cuplu de comedianţi. Între toasturile repetate închinate păcii şi prieteniei veşnice, amândoi se îndopară unul pe celălalt cu delicioasele paste făinoase până când le ieşiră pe urechi. După aceea, Kempa rosti un discurs simplu şi binevenit, urmat de Zimmer care, ceva mai treaz de data aceasta, reuşi să rostească un discurs scurt, surprinzător de impresionant, în germană. Nu l-am crezut niciodată în stare de asemenea sentimente umane autentice. A stat cu noi multă vreme şi se pare că i-a făcut plăcere compania noastră. Unii *arbeiteri* au primit pachete de acasă, dar eu nu primisem niciun semn de viaţă de la Varşovia din vară, lucru care nu m-a îngrijorat din cale afară, pentru că acum eram convins că totul era bine şi nu voiam ca mama să mai facă alte sacrificii, mai ales acum, când aveam mai multă mâncare şi condiţii mai bune datorită slujbei mele de *arbeiter*.

Într-o zi, a început să mă doară groaznic măseaua, durerea persistând zile în şir până când n-am mai luat-o în seamă. Din fericire, Vladek Czajka mi-a dat nişte calmante Kogutek, care mi-au mai alinat suferinţa. Ştiam că

infirmeria avea ustensilele necesare, dar nu era nimeni care să mă ajute. Stomatologia nu intra în agenda închisorii. Atunci, cineva a spus că exista un prizonier pe undeva care avea un talent minunat să extragă dinţi fără anestezic. Acum deja nu mă mai interesau amănuntele şi voiam doar să-mi fie scoasă sâcâitoarea măsea. Gardianul ucrainean cel cumsecade spuse că a auzit de acest vrăjitor şi că-l va căuta pentru mine. A fost om de cuvânt şi mi-a aranjat să mă-ntâlnesc cu el a doua zi. Am aşteptat împreună în infirmerie la ora stabilită, iar un alt gardian a venit cu doi bărbaţi.

— Iată-i, anunţă el.

— Şi cine-i pacientul?

— Eu sunt pacientul, dar de ce sunteţi doi? am întrebat eu.

— Suntem fraţi şi lucrăm mereu împreună. Fratele meu este specialistul, iar eu sunt asistentul lui – eu o să te ţin.

M-am aşezat pe un scaun, în timp ce asistentul îmi prinse capul cu putere.

— Gata – atunci începem. O să fie scoasă înainte să ai timp să te gândeşti la ea.

Specialistul îmi prinse măseaua cu o pensă şi, cu o mişcare extraordinară de împingere, răsucire şi smulgere, extrase molarul. După clătirea cu permanganat, chinul luă sfârşit. Metoda era brutală, dar eficace, şi a meritat să suport durerea ce a urmat.

— Tomek, cred că acum te cunosc destul de bine ca să am încredere în tine. Kazek mă ajută deja de ceva timp, dar dacă mă puteţi ajuta amândoi, ar fi şi mai bine. Vorbitorul continuă pe un ton liniştit şi serios: Am nevoie, din când în când, de informaţii despre anumiţi prizonieri. De exemplu: ştii dacă un prizonier este în zona ta? Dacă este, a fost el interogat, iar dacă a fost, cu ce rezultat? Voi mai vrea şi nişte liste cu toţi prizonierii noi şi să ştiu ce s-a întâmplat cu anumiţi prizonieri, adică dacă au fost trimişi

la Auschwitz sau în altă parte. S-ar putea să-ţi cer să încerci să afli asemenea lucruri despre un anumit prizonier în orice moment şi, bineînţeles, s-ar putea să mai fie întrebări la care va trebui să se dea un răspuns dacă se va putea.

Interlocutorul meu era Vladek Czajka, plăcutul, delicatul frizer, al cărui comportament liniştit şi fermecător putea păcăli pe oricine.

— Vladek, ştii că te poţi bizui pe mine, dar îmi poţi spune un lucru? Dacă nu poţi, nu mi-l spune, dar ce naiba faci cu toate informaţiile astea?

— Nu ştiu dacă trebuie să afli, dar eu am voie să mă duc în oraş [Cracovia] pentru cumpărături. În definitiv, trebuie să-mi refac mereu stocul. Bineînţeles că sunt escortat de un gardian sau doi şi întotdeauna mă duc la aceeaşi farmacie. Ei bine, farmacistul care mă serveşte este omul meu de legătură. Aşa cum îţi poţi închipui, tactica nu dă rezultate dacă gardienii sunt atenţi, dar de cele mai multe ori sarcina asta îi plictiseşte, devin neglijenţi şi interesaţi de alte lucruri din prăvălie; atunci este în regulă. Mai trebuie să adaug ceva?

Am acceptat să-l ajut fără nicio rezervă. Kazek aduna de ceva vreme informaţii pentru Vladek fără ca eu să ştiu. Acum, ocupându-ne amândoi cu aşa ceva, sarcina putea fi îndeplinită mai uşor.

Două perechi de ochi care observau venirea şi plecarea prizonierilor erau mai bune ca una singură. Una dintre misiunile noastre zilnice era să socotim numărul prizonierilor din fiecare celulă şi să scriem cifra pe uşa celulei. Cifra totală era apoi transmisă la camera gardienilor. Sarcina aceasta însă nu revenea întotdeauna *arbeiterilor*, o îndeplineau şi unii gardieni. Cum se proceda? Se bătea pe rând la uşa fiecărei celule şi se întreba câţi prizonieri erau înăuntru. Celulele „solitare” nu presupuneau, bineînţeles, niciun calcul. Aşa cum am arătat deja, această operaţiune de rutină ne oferea posibilitatea

de a culege informaţii, cum ar fi numele prizonierilor etc. Trebuia totuşi să avem mare grijă, pentru că dacă erai văzut vorbind cu un prizonier „prin uşă”, urmările puteau fi dezastruoase. Mai mult, vocile se auzeau foarte bine pe coridoare. Când era nevoie să se strângă informaţii urgente într-un moment nepotrivit al zilei, de exemplu, obişnuita curăţenie se dovedea a fi de o valoare inestimabilă. În acel moment, îmi procurasem o pereche de pantaloni de trening care aveau elastic la manşetă şi îmi erau de mare folos. După fiecare expediţie de culegere a informaţiilor şi după ce făceam repede nişte însemnări pe o bucată de hârtie, o strecuram în pantaloni, unde era prinsă bine la bază. După ce informaţiile îi erau transmise lui Vladek, hârtia era ruptă în bucăţele şi aruncată la toaletă.

Astfel, după o anumită perioadă, Vladek Czajka putea să-i transmită farmacistului, omul său de legătură, numele multor prizonieri, însoţite de alte amănunte pe care reuşeam să le culegem de la ei. Ştiam de multă vreme că, în afară de Vladek, erau şi alţii care aveau nevoie de informaţii. Observatori pasionaţi ai curţii închisorii, precum Otahalik şi Peszkowski, care stătuseră înainte în celula 152, erau întotdeauna foarte atenţi la orice schimbare apărută în situaţia obişnuită – feţe noi printre *arbeiteri*, ori altceva, oricât de mărunt. Vederea limitată pe care o aveau din celula 152 s-a dovedit a fi suficientă pentru a observa mişcările oamenilor din curtea aflată dedesubt, mai ales sosirea doamnelor de la Crucea Roşie cu vechiul lor camion. O privire de ansamblu asupra curţii revelă în curând faptul că, în vreme ce una dintre bunele doamne discuta cu un gardian, cealaltă dispărea treptat din raza vizuală a acestuia, ducându-se în spatele camionului şi având un schimb de cuvinte cu unul dintre *arbeiterii* care trudeau. Dar vai, la un moment dat, aceştia au fost prinşi şi duşi în camera gardienilor, dar se pare că au reuşit să-i convingă pe gardieni că a fost vorba despre o

discuţie nevinovată cu privire la operaţiunea de descărcare şi despre nimic altceva.

Apoi, la Crăciunul din 1942, pentru prima oară, am făcut parte dintre *arbeiterii* chemaţi să descarce micul camion. Nu-mi venea să cred ce noroc aveam. Lucrând în tăcere, mi-am dat foarte bine seama că doamnele se uitau discret la noi tot timpul, întrebându-se, poate, cine eram, din moment ce nu mă cunoşteau, iar pe Kazek îl ştiau bine din vedere. Nici măcar n-am putut să le mulţumim pentru tot efortul extraordinar depus de ele în tentativa de a ne ajuta să rămânem în viaţă!

Cu următoarea ocazie, de Paştile anului 1943, la apogeul activităţilor noastre de culegere a informaţiilor, clopotul închisorii anunţă din nou sosirea camionului Crucii Roşii. Strigaţi de un gardian, câţiva dintre noi au început să descarce preţioasele pachete cu alimente, însă, între timp, am observat că una dintre doamne a trecut în dreptul meu, timp în care tovarăşa ei a început o conversaţie cu gardianul. Mişcarea era inconfundabilă. Manevrând în mod voit stângaci pachetele, m-am aplecat şi am murmurat „*sluşam*” („ascult”).

— Îl ştii pe unul Sasorski? şopti ea.

— Da, am răspuns eu şi, sărind din camion, am cărat câteva pachete şi le-am stivuit în pridvorul de la intrarea în închisoare. Când m-am întors la camion, ea era încă acolo. Am sărit în camion şi, prefăcându-mă din nou că manevrez în mod stângaci pachetele, m-am aplecat, încercând să mă fac cât mai nevăzut.

— O duce bine?

— Da, se ţine bine, am răspuns, ştiind că mesajul va fi transmis rudelor neliniştite. Era cât se poate de vag, dar chiar şi aceste frânturi de informaţii însemnau foarte mult. Pe faţa ei se zări un zâmbet abia schiţat, după care se depărtă şi se alătură tovarăşei ei.

Eram fericit că eforturile noastre se dovedeau a fi folositoare, aşa cum se poate vedea din acest incident, în

schimb eram frustraţi din cauza incapacităţii noastre de a urmări soarta diverşilor prizonieri după repartizarea lor în alte părţi ale închisorii. Aceasta se datora bineînţeles separării aproape perfecte a acestor zone una de cealaltă. În aceste condiţii, ne bazam pe propriile observaţii, ca şi pe cele ale altora şi pe remarcile ciudate făcute de *arbeiteri* din alte zone, precum şi pe speculaţii şi zvonuri.

De obicei, celulele de la parter şi subsol erau ocupate pentru relativ puţină vreme; cu excepţia germanilor, ceilalţi prizonieri erau în cele din urmă repartizaţi la primul şi al doilea etaj. Printre excepţii se afla însă şi o tânără femeie. Surprinzător, ea părea întotdeauna veselă şi indiferentă până când Kazek a reuşit să-i afle adevărata identitate.

— Oh, sunt spioană, îi spuse ea. Este foarte adevărat – sunt o spioană rusoaică şi ştii ce-mi vor face.

Din câte ştiam, nu fusese niciodată maltratată fizic şi, uneori, reuşise să poarte conversaţii animate cu doi tineri SS-işti încarceraţi într-o celulă alăturată. Ca să se facă auziţi, acest schimb de cuvinte avea loc pe un ton foarte ridicat care se auzea probabil în jumătate din închisoare, motiv pentru care, aşa cum era de anticipat, gardienii i-au pus capăt. Pentru a face timpul să treacă mai uşor, ea scrijeli pe pereţii celulei sloganuri comuniste şi schiţe pe teme patriotice care înfăţişau soldaţi şi tancuri sovietice avântându-se într-un atac năvalnic. Curios este faptul că ea părea a fi oarecum respectată de gardieni, iar după multe luni de captivitate, n-am putut decât să presupunem că, într-o dimineaţă, în primele ore ale zilei, a fost luată şi executată. În orice caz, celula ei a rămas goală, doar cu sfidătoarele desene de pe pereţi, ca o mărturie absolută a spiritului ei nesupus.

Primăvara lui 1943 a adus un nou val de prizonieri la Montelupich, majoritatea evreice. Se spunea că femeile urmau să fie deportate în Canada, potrivit unui acord încheiat între germani şi o organizaţie internaţională de

ajutorare. Nouă, toate acestea ni se păreau foarte suspecte, şi abia după încheierea războiului s-a aflat că naziştii au apelat de fapt la acest soi de păcăleală. Promiţându-le că vor fi duşi în siguranţă în sanctuarul unei ţări neutre, în virtutea unui acord internaţional, ei au trimis de fapt mii de evrei la moarte în lagăre de concentrare. Între timp, cât au stat la Montelupich, evreii au fost trataţi cu brutalitate, dar, pentru că erau prea mulţi, n-am putut face mare lucru pentru a le uşura nefericita soartă. Nu-i puteam ajuta decât atunci când era de gardă tânărul nostru ucrainean, care închidea ochii la porţiile suplimentare de supă şi pâine pe care li le dădeam.

La Montelupich au stat ceva timp şi doi prizonieri britanici de război. Unul dintre ei, Griffiths, galez, mi-a spus că fusese capturat iniţial pe insula Creta, iar ulterior, după ce a fost transferat la un etaj superior, l-am mai văzut de două ori, arătând epuizat şi slab. A stat multe luni acolo, dar nu ştiu ce soartă a avut mai departe. Celălalt era Tom Blanche din RAF. Ganter, *gasmeisterul*, a ţinut să mă informeze de prezenţa lui în camera de deparazitare – lucru care m-a făcut să mă gândesc de ce a trebuit să-mi spună asta. Oricum, am hotărât să profit de ocazie şi să mă duc la subsol sub pretextul măturării coridorului. Din fericire, nu se vedea niciun gardian. L-am remarcat imediat pe Blanche în grupul de prizonieri care aşteptau să li se înapoieze hainele deparazitate. I-am făcut semn şi m-am identificat, dar l-am făcut să înţeleagă că trebuia să nu spună nimănui nimic despre întâlnirea noastră. Am vorbit pe scurt despre mersul războiului, şi-mi amintesc că mi-a spus despre moartea ducelui de Kent într-un accident de avion. Blanche a plecat la scurt timp după aceea, petrecându-şi restul captivităţii într-un „stalag”[3]. Războiul a făcut de fapt posibile multe întâlniri ciudate.

Cu altă ocazie, am fost chemat la administraţie. M-

3 Lagăr pentru prizonierii de război, (n.tr.)

am dus, alarmat, gândindu-mă la ce mă putea aştepta. Acolo, Zander, şeful administraţiei închisorii, mă anunţă că avea nevoie de ajutor şi mă conduse la o uşă care fusese întotdeauna încuiată, făcându-ne să ne întrebăm ce secret întunecat ascundea în spatele ei. Nici eu, nici Kazek n-o văzuserăm folosită vreodată. În încăpere era o grămadă uriaşă de genţi asortate, pachete şi valize deteriorate care ajungea practic până în tavan. Am fost surprins când mi-am dat seama că asta era tot ce mai rămăsese de la atâţia oameni sărmani trimişi să fie executaţi pe parcursul lunilor şi al anilor.

— O să mă ajuţi să cotrobăi prin lucrurile astea. Căutăm mesaje secrete. Dacă găseşti vreunul, mi-l dai mie, ordonă el pe un ton tăios.

Doar gândul că voi scotoci prin lucrurile private, intime, ale unor oameni mă făcu să mă simt rău. Nu puteau fi lăsate aşa cum erau? Oare nu făcuseră deja destul omorându-i pe toţi aceşti oameni? Chiar trebuiau să scormonească prin resturi asemenea gunoierilor şi să jubileze?

Fără a mai spune ceva, se puse pe treabă cu mult zel, în timp ce eu ezitam.

— Haide, haide, caută! strigă el.

Luând o valiză, am deschis-o cu grijă şi m-am uitat la ce conţinea, nevrând să deranjez nimic.

— Nu, nu, nu! Trebuie să faci aşa, se răsti el şi, smulgându-mi valiza, îi răsturnă conţinutul pe jos. Din fericire, era atât de absorbit de propriile eforturi, încât părea să-mi acorde prea puţină atenţie. Deveni însă repede evident faptul că descoperise deja câteva bileţele cu mesaje patetice pe care le arăta triumfător. Mai mult, începu să scoată la iveală, cu chiote de plăcere, diverse lucruri femeieşti cu volănaşe, pe care le punea deoparte, într-o grămadă separată. Lua-te-ar naiba! Fără îndoială, gândeam eu, că acestea vor împodobi cândva trupul gras al doamnei tale – sau al amantei!

Am reuşit totuşi să fac ceva pentru a împiedica acest jaf de proporţii – am început să lucrez mai repede decât el. Cum nu era interesat doar să găsească mesaje, ci era în mod evident pus şi pe furat, am avut o şansă, căci, în nerăbdarea lui, era mai puţin atent la mine. Mi-am dublat eforturile, străduindu-mă cât puteam de mult şi de convingător, dar abia atingând lucrurile. Treceam repede de la un pachet la altul şi de la o valiză la alta, lăsând multe mesaje intacte. O vreme, totul a mers bine, dar ştiam că n-o să dureze prea mult. Zander începu să se neliniştească din cauza aparentului meu insucces, aşa încât, în cele din urmă, a trebuit să-i dau două bucăţi de hârtie, închizându-i astfel gura.

A doua zi, a sosit camionul Crucii Roşii, iar noi am fost puşi să încărcăm în el toate acele lucruri personale, pentru a fi înapoiate rudelor. Întreaga operaţiune mi-a produs un sentiment de tristeţe şi dezgust; am avut însă şi un strop de consolare – plăcerea de a-l fi păcălit pe Zander.

Veştile despre lumea de dincolo de zidurile închisorii erau puţine, deşi, în 1943, ştiam foarte bine că soarta războiului devenise favorabilă Aliaţilor. Victoria de la Alamein, în nordul Africii, şi apărarea Stalingradului de către ruşi ne gâdilară plăcut urechile, iar noi ne rugam ca nimic să nu schimbe acest curs al evenimentelor. Cum avea să ne găsească sfârşitul războiului pe noi, cei de la Montelupich, era un lucru prea greu de anticipat şi nu vorbeam niciodată despre el. În cel mai rău caz, ce şansă aveam dacă germanii hotărau să ne şteargă de pe faţa pământului înainte de a se retrage în patrie? Trăiam cu speranţe, aşa cum n-o mai făcusem niciodată până atunci. Propriul meu optimism n-a cedat niciodată în faţa ideii că puteam să nu mai revăd niciodată Anglia.

Trecuse aproape un an de la primul meu interogatoriu şi, deşi extrem de îndepărtată, posibilitatea de a evada nu trebuia desconsiderată. Eu şi Kazek vorbeam despre felurile în care se putea fugi de la

Montelupich, iar la sfârşit am tras concluzia că numai unul avea şanse de reuşită. El şi-a amintit o situaţie ciudată în care un *arbeiter* se oferise să lucreze în Reich, fiind, de fapt, „ajutat” de unul dintre gardieni. Planul a funcţionat, iar norocosul prizonier a fost trimis să lucreze la o fermă. Dacă putea fi aplicată din nou, această idee părea a fi de o mie de ori mai bună decât aceea de a lâncezi între zidurile închisorii. În plus, fuga de la o fermă era o variantă mult mai simplă. Cu cât mă gândeam mai mult la ea, cu atât ideea îmi plăcea mai mult, deşi, ulterior, optimismul meu începu să se afunde în cea mai cruntă deznădejde în momentul în care mi-am dat seama cât de improbabilă era. Gustav şi tovarăşii săi încă nu terminaseră cu mine, iar după aceea, se putea întâmpla orice. Trebuia să dau uitării această idee şi să am răbdare.

Între timp, schimbări bizare erau pe punctul de a se produce la Montelupich. Comandantul Martin plecă în acompaniamentul unor urale potolite, locul lui fiind luat, după câteva săptămâni, de *Oberscharfiihrer* Wedemeyer. Dacă era să ne luăm după aparenţe, Wedemeyer părea a fi o altă mâncare de peşte, şi am avut dreptate. Era un bărbat chipeş, de vreo patruzeci de ani, înzestrat cu acea calitate rară numită „politeţe”. Este incredibil cum, aproape instantaneu, starea de încordare din toată închisoarea s-a mai domolit, ceea ce a început chiar să se reflecte în comportamentul gardienilor. Apoi, ca printr-o minune, fiecărui prizonier i s-a dat un preţios *bedarfschein* (cerere de pachet de acasă), lucru care lipsise în mod evident în lunile trecute. S-a simţit de asemenea o îmbunătăţire a calităţii hranei şi, culmea culmilor, ni se dădu o raţie de margarină.

Mi-am completat cererea de pachet şi am hotărât s-o trimit pe adresa Haniei, deşi nu ştiam dacă mai locuia în acel apartament. M-am gândit că era totuşi prea riscant s-o trimit pe adresa mamei – oricum, nu puteam fi sigur unde stătea. Merita să încerc însă, iar dacă Hania o

primea, cel puţin îi dădeam un semn că mă aflam încă la Montelupich.

Din păcate, „minunea” lui Wedemeyer nu ţinu mult. Din motive necunoscute nouă şi pe care le puteam doar bănui, bunăvoinţa lui Wedemeyer se sfârşi brusc într-o lună. Vladek Czajka a fost dat afară din salonul său „exclusiv”, iar acesta a fost transformat într-o celulă obişnuită în care a fost condus, cu toată ceremonia cuvenită rangului său, Wedemeyer însuşi. Aşa a devenit el prizonier în propria-i închisoare. A rămas acolo vreme de câteva săptămâni, dispărând în cele din urmă cu totul, iar cu el s-au dus şi speranţele noastre pentru o viaţă mai bună.

Cam în acea perioadă, Kazek apăru într-o dimineaţă palid şi foarte agitat, spunându-ne că o tânără femeie dusă într-o celulă de la subsol cu o seară înainte fusese găsită spânzurată şi că el, împreună cu un gardian, a trebuit să coboare cadavrul. Deşi obişnuit să asiste la foarte multe tragedii, omul se prăbuşi şi începu să plângă amarnic de durere.

Cu o altă ocazie, măturam coridorul principal când tânărul gardian ucrainean trecu repede pe lângă mine şi dispăru în birou, de unde reapăru cu o puşcă şi o luă sărind în sus pe scările care duceau la primul etaj. Înainte însă de a ajunge acolo, se auzi o împuşcătură, urmată de o vânzoleală teribilă. Ulterior, ne-a spus că un prizonier pe care-l escorta îi luase revolverul din toc şi se împuşcase.

înţelegeam foarte bine traumele îngrozitoare pe care le sufereau noii prizonieri, mai ales când îi aşteptau interogatoriul şi, poate, tortura. Şocul arestării urmate de încarcerare era suficient să împingă pe cineva la o măsură atât de disperată.

În vara lui 1943, am remarcat că unii dintre gardienii germani se întorceau din concediul pe care îl făceau în Reich cu o expresie de nemulţumire pe faţă şi mai puţin aroganţi ca de obicei. Chiar şi uriaşul Allkamper, care

ameninţase că voi fi „împuşcat în zori” la venirea mea la Montelupich, devenise într-atât de prietenos, încât îţi dădea senzaţia că-i simpatiza pe prizonieri. Ne întrebam dacă vom asista la o schimbare radicală a atitudinii lor generale faţă de noi, având în vedere că destinul le devenea tot mai nefavorabil, un gardian recunoscând că, în ţară, situaţia era proastă din cauza bombardamentelor Aliaţilor. Niciodată însă nu ne-am permis să fim prea optimişti. Sosirea unui nou comandant a spulberat repede orice speranţă pe care ne-am fi putut-o face din acest motiv. O nulitate şi un birocrat absolut, el a reinstaurat vechiul regim. Aşa că am luat-o iar de la capăt.

Allkamper ne chemă pe mine şi pe Kazek să-l ajutăm la o sarcină neobişnuită. Primise autorizaţie, în mod evident de la centru, iar noi îl urmam pur şi simplu în timp ce el ne conducea dincolo de porţile închisorii, în stradă. După câteva minute de mers pe jos, am ajuns într-o zonă aglomerată a oraşului, amestecându-ne în mulţimea care se îmbulzea pe trotuare, de parcă am fi făcut parte din peisaj. A fost ceva ce ne-a produs ameţeală şi, într-un sens, ne-a luat prin surprindere – eram total nepregătiţi pentru aşa ceva. Să fugim? Cum eram doi, trebuia să acţionăm într-o manieră coordonată şi să avem un oarece plan. Ar fi fost dezastruos ca unul dintre noi s-o ia deodată la fugă. Nu era atât de simplu pe cât se părea, căci, oricum ar fi fost, Allkamper ne urmărea cu multă atenţie, iar „discuţiile” dintre noi doi erau *verboten* [interzise – n.red.].

În cele din urmă, am ajuns la cunoscutul sediu al Gestapoului din strada Pomorska. Majoritatea clădirilor din oraş aveau o curte interioară, cu straturi de flori şi spaţiu de parcare. În mijlocul acestei curţi însă, care nu era cu totul lipsită de decoraţiuni florale, se aflau un cal şi o căruţă. După ce am fost conduşi la etajul al patrulea şi am intrat într-o încăpere plină cu obiecte de mobilier, ni s-a spus să cărăm jos lucruri până umpleam căruţa. Ne-am muncit vreo oră-două, iar când căruţa s-a umplut, ne-am

întors la Montelupich. Allkamper ne-a spus că se muta cu locuinţa şi că, în ziua următoare, aveau să fie mai multe de făcut.

A doua zi, Allkamper a reuşit să ne ia cu Buickul negru despre care deţinuţii de la Montelupich îşi aminteau cu oroare, pentru că servea la transportul prizonierilor în strada Pomorska pentru interogatoriu. Am fi preferat să mergem pe jos, cum merseserăm cu o zi înainte. Deşi nu aveam experienţă în manevrarea obiectelor de mobilier de asemenea dimensiuni şi greutate – care erau masive, ca să nu spun mai mult, şi se aflau la etajul al patrulea, – am reuşit. Odată treaba făcută şi căruţa încărcată până sus, am luat-o din loc, noi, cei trei, urmând-o agale pe jos. Căruţa fusese închiriată sau, mai probabil, confiscată în acest scop, iar căruţaşul, cu care n-aveam voie să vorbim, numai fericit nu era.

Mergeam anevoie, ajungând la un drum suburban pavat cu piatră brută, aşa încât trebuia să aranjăm întruna încărcătura ca să nu se strice ceva. Într-un sfârşit, ne-am oprit în faţa unei vile frumoase, care era noua casă a lui Allkamper.

După ce am descărcat obiectele pe trotuar, căruţei i se dădu voie să plece. Cărând primul obiect greu la etajul întâi, am fost surprinşi să le găsim deja acolo pe soţia şi fiica lui Allkamper. La început, Allkamper a stat cu ochii pe noi, urmărindu-ne fiecare mişcare, curând însă, vigilenţa i se mai diminuă şi, deodată, ne-am trezit singuri pe drum!

— Doamne, ce şansă avem să fugim, îmi amintesc că i-am zis lui Kazek. Nu era însă momentul potrivit. Nu încă.

Pentru prima oară, aveam ocazia să vorbim nestingherit şi ne-am dat seama că aveam şanse şi mai mari să facem asta manevrând obiectele mai grele, când era mai greu să le „întoarcem”. Pentru a-l testa pe Allkamper, am tras cât am putut de timp cu un bufet deosebit de greu, până când omul apăru în uşă. Am măsurat din priviri drumul şi zona înconjurătoare. Drumul

era complet drept şi monoton, majoritatea caselor fiind aliniate pe acea parte a drumului pe care ne aflam şi noi, iar în spatele lor, la o oarecare distanţă, se aflau liniile de cale ferată dinspre care puteam auzi sunetul trenurilor trecând pe la macazuri. Pe partea opusă nu prea găseai locuri în care să te poţi ascunde, iar circulaţia pe drum era inexistentă – nu trecea nicio maşină sau camion în care să poţi sări. Situaţia nu era deloc promiţătoare.

Ne-am mişcat greu şi cu următorul obiect masiv; este inutil să vă mai spun că Allkamper apăru din nou. Nu voia să rişte nimic. Ne-am dat seama acum că singura noastră şansă era să alergăm ca nebunii de îndată ce duceam sus un obiect şi ne-ntorceam după următorul. Astfel, cu ceva noroc, puteam conta pe un avans de vreo patru minute.

Apoi veni însă întrebarea hotărâtoare – nu-mi mai amintesc care dintre noi a pus-o:

— Ştii ce se va-ntâmpla cu ceilalţi dacă noi fugim? Nu vor avea milă faţă de ei. Oare chiar am putea trăi cu gândul ăsta?

Şi, bineînţeles, era perfect adevărat. Nici Convenţia de la Geneva, nici altă convenţie cu privire la drepturile omului nu se aplicau vreunuia dintre noi. Libertatea noastră nu merita represaliile care aveau să se abată asupra prietenilor noştri din *arbeitszelle* în primul rând şi, inevitabil, asupra familiei lui Kazek din Cracovia în al doilea rând, ca să nu mai vorbesc despre mama, în cazul în care o găseau. Aceasta era problema care ne-a împiedicat să acţionăm.

După ce ne-am terminat în sfârşit treaba, Allkamper ne invită înăuntru şi ne conduse în sufragerie. Acolo, aşezate la masa pregătită cu gustări, se aflau planturoasa lui soţie şi fiica sa. Dintre toate experienţele, aceasta a fost cea mai ciudată.

Stăteam în jurul mesei bând ceai cu omul care ne-ar fi împuşcat dacă am fi făcut o mişcare greşită. În ceea ce o priveşte pe nevastă-sa, aceasta stătea lipsită de orice

expresie, fără nici un pic de blândeţe pe faţa ei lată; fiica ei, destul de slăbănoagă, cu părul împletit în coadă şi palidă, stătea lângă ea, devorând în tăcere un sandvici. Parcă eram la petrecerea cu ceai a pălărierului nebun, iar conversaţia se purta într-o manieră politicoasă şi preţioasă, dar poate că undeva, într-un alt moment şi-ntr-o altă lume, am fi fost cu toţii nişte oameni obişnuiţi, însă nu acum.

După ce ne făcuserăm speranţe atât de mari, eu şi Kazek ne simţeam acum descumpăniţi. N-avea însă niciun rost să ne plângem de milă pentru că nu reuşiserăm să fugim.

Cine era familiarizat cu traiul din Europa Centrală cunoştea foarte probabil unul dintre flagelurile vieţii de zi cu zi, deşi „viaţa de noapte” ar fi o expresie mai potrivită. Mă refer în mod deosebit la ploşniţe. Aceşti mici monştri au obiceiul de a se băga în cele mai accesibile colţuri şi crăpături din cadrele paturilor, unde se înmulţesc şi se bucură de tot confortul domestic. Vietăţi mai ales nocturne, ele devin foarte vizibile vara, când este cald şi încep să mărşăluiască una după alta sau în formaţie aleatorie, strecurându-se încet sub aşternuturi cu un singur scop – să sugă cât mai mult sânge cu putinţă din omul care stă întins pe ele, apoi, sătule, să se retragă încet asemenea unor balonaşe care stau să explodeze. Dacă aprinzi lumina brusc în toiul nopţii, le poţi vedea căzând, luate prin surprindere, de pe tavan şi pereţi! Este o poveste simplă despre un om care, după ce a alungat din patul său supărătoarele insecte, a crezut că avea soluţia perfectă pentru a le ţine la distanţă, punând fiecare picior al patului în câte un lighean cu apă, asemenea unui castel înconjurat de un şanţ. Apoi, ducându-se fericit la culcare, se trezi doar pentru a constata că bestiile se paraşutau de pe tavan. Era greu de luptat cu ele, iar vara lui 1943, care a fost fierbinte şi secetoasă, le-a priit de minune, aşa cum am descoperit spre marea noastră groază. Priciurile

noastre de metal, stivuite pe trei niveluri, erau pline de ploşniţe, iar singura soluţie eficace a fost să le demontăm, să le ducem în curte şi să le ardem cu o lampă de sudat.

Când un gardian striga numele cuiva şi apoi adăuga cumplitele cuvinte „*zum erhorung*”, care însemnau „la audiere”, în realitate fiind vorba însă despre un interogatoriu, era destul pentru ca bietului om să înceapă să-i tremure genunchii. În cazul meu a fost aşa: „Tomasz Kopystynski, *zum erhorung*!”

M-am întrebat dacă, de data aceasta, aveam să merg în Buickul negru până pe strada Pomorska, dar gardianul mă conduse pe lângă biroul administraţiei şi mă băgă în celula alăturată, destinată interogatoriilor. Era, într-un fel, în sfera mea de responsabilitate, căci făcusem de multe ori curăţenie în ea! înăuntru nu era nimic, cu excepţia unei mese şi a două scaune, iar prins de perete, la o înălţime de aproape doi metri, se afla un rând de cârlige masive din metal, cu o mască de gaze atârnând de unul dintre ele. Gustav era acolo, aşteptând cu acel zâmbet crud pe faţă, în vreme ce tovarăşul său, acelaşi german blond, stătea la masă în spatele unei maşini de scris portabile. Spre deosebire de Gustav, acesta nu părea a se implica vreodată în bătaia şi maltratarea prizonierilor, ocupându-se doar cu scrisul la maşină. Mai degrabă, părea a avea o influenţă liniştitoare asupra lui Gustav.

Era o după-amiază fierbinte, iar Gustav părea foarte plictisit. Preambulul se desfăşură în maniera obişnuită: Numele? Adresa? Data naşterii? Locul naşterii? etc. Vechea şi obişnuita rutină.

— Acum, poate o să ne spui ce legătură este între tine şi dna Markowska.

La fel ca în rândurile anterioare, am repetat povestea mea, cum că trecusem pe la ea în acea seară ca să întreb despre lecţiile de engleză, subliniind că, de fapt, nu ştiam despre ea decât că era profesoară de limba engleză.

— Ai învăţat ceva germană de când eşti întemniţat?

întrebă Gustav.

Am spus că am învăţat, dar că, într-o bună zi, aş vrea să iau lecţii ca lumea. În acel moment, se întoarse spre mine într-o criză de nervi şi spuse strigând că povestea mea despre lecţiile de engleză era inventată de mine, fiind o mare minciună.

— Dacă nu ne spui adevărul, te vom lega de cadru şi te vom bate până ne vei spune. Deci, ce ai de gând să faci?

Înainte de a putea spune eu ceva, interveni blondul:

— Uite ce-i, chiar nu este nevoie de asemenea ameninţări. Şi-i şopti ceva lui Gustav.

Eram convins că, în acel moment, nu ştiau mai multe decât ştiuseră cu un an înainte, iar acest lucru îmi dădea curaj. Am spus din nou că evenimentele descrise de mine erau adevărate şi că dna Markowska va confirma toate spusele mele.

— S-o ia naiba pe dna Markowska! mârâi Gustav. Ştiai că este implicată în activităţi menite să-i ajute pe duşmanii Reichului?

Am spus că nu ştiam nimic despre asta, încercând să par îngrozit chiar şi numai de acest gând. Nu ştiam că, în calitate de agent al ei, puteam să fiu împuşcat? Se uită la mine lung, cu cruzime. L-am asigurat că, pe lângă faptul că nu aveam habar de activităţile ei, n-aş fi vrut să fiu implicat în ele. Lucrurile păreau a lua din nou o întorsătură deosebit de urâtă.

A urmat apoi o pauză prelungită în cursul căreia ambii bărbaţi m-au studiat cu atenţie, iar cel care a vorbit în cele din urmă a fost blondul de la maşina de scris.

— Când ai fost ultima oară la Dunkerque? întrebă el într-o engleză acceptabilă. Eu privii în gol, ca şi cum n-aş fi înţeles, şi am cerut să mi se traducă, dar cererea mea a fost ignorată, iar cei doi au început să vorbească încet între ei în germană.

Când interogatoriul în sfârşit se termină, Gustav deschise uşa şi-mi spuse să ies. În timp ce păräseam

celula, un glas strigă în englezeşte: „Hei, aşteaptă o clipă”. Mi-am ţinut respiraţia şi am continuat să merg. Atunci, glasul a început a striga din nou: *„Warte mahl, warte mahl’*, ceea ce însemna acelaşi lucru în germană. În acel moment, m-am oprit şi m-am întors oarecum nesigur. Poate că ar fi trebuit să răspund la trucul lor ieftin spunând „ce mai este?” în engleză. Amândoi aşteptaseră să vadă reacţia mea, dar, iritaţi în mod evident, mi-au făcut semn cu mâna să mă duc. Câştigasem acea rundă şi, cu toate că fusese relativ scurtă, îngrozitoarea experienţă mă vlăgui. Eram mai sigur ca oricând că, în ultimele douăsprezece luni, nu găsiseră nimic care să mă incrimineze. Dna Markowska nu fusese încă arestată şi, de asemenea, nu începuseră s-o caute pe mama, căci, în mod evident, şi ea era încă liberă.

Instinctul îmi spunea că voiau să termine cu toate fleacurile acestui caz şi să scape de mine într-un fel sau altul. Întrebarea era cum aveau de gând să facă asta, iar răspunsul nu se lăsă mult timp aşteptat.

Acum am hotărât că era momentul să urmez firul subţire al poveştii lui Kazek despre *arbeiterul* devenit lucrător agricol. N-aveam timp de pierdut. Următoarea întrebare era la cine să apelez şi cum să pun în aplicare planul. Vladek Czajka părea a fi omul cel mai indicat, încă o dată, aşezat confortabil în vechiul său salon după ciudatul episod cu Wedemeyer, am aşteptat momentul potrivit ca să-l întâlnesc.

— Da, aşa este, începu el. Trebuie să se fi întâmplat cu vreo doi ani în urmă. Bautz este cel care a reuşit să facă asta; are o fermă undeva în regiunea Poznan. Chiar este un om cumsecade şi pot să pun pariu că ar da o mână de ajutor dacă ar putea.

Bautz se găsea deja la Montelupich când am ajuns eu acolo, iar reputaţia sa de om cumsecade şi civilizat era bine cunoscută în rândul prizonierilor. El era un alt fenomen de la Montelupich, fiind surprinzător faptul că

reuşise să supravieţuiască atât de mult. Deşi fusese transferat de curând în altă parte, trecea din când în când pe la salonul lui Vladek ca să se tundă. Vladek îmi dezvălui apoi cum proceda el cu unii gardieni, mai ales cu cei implicaţi în pregătirea listelor cu prizonierii care urmau să fie transportaţi la Auschwitz.

— Ştii, îi aşez în scaunul ăla, îi fac să se simtă bine, să se relaxeze, să uite de problemele lor şi să se gândească la „migdale albastre" [în poloneză însemnând „dulci nimicuri", „*niebieskie migdały*"]. Apoi, când văd că sunt receptivi, încep să stau la taclale cu ei. În cele din urmă, îndrept discuţia spre lucrurile care contează cu adevărat. Trebuie să am răbdare, pentru că metoda nu funcţionează întotdeauna, dar de foarte multe ori ei sunt bucuroşi să poată vorbi. De două ori, am reuşit să-i fac să scoată numele unui prizonier de pe o listă. Doamne, ce noroc am avut.

Brusc, am auzit sunetul unor paşi apropiindu-se.

— Ascultă, lasă totul în seama mea, spuse el repede. O să vorbesc cu Bautz despre asta şi-ţi voi da de ştire când are să fie aici. Atunci vei putea veni ca şi cum ar trebui să faci curăţenie, iar eu îi voi spune: „Ah, acesta este băiatul de care-ţi vorbeam."

Am plecat din salon aşa cum venisem, cu făraşul şi mătura în mână, prefăcându-mă ca de obicei că fac curăţenie.

Cuvintele lui Vladek erau încurajatoare, iar din acel moment am stat ca pe ghimpi, nevrând să mă gândesc la un eşec. După câteva zile, un *arbeiter* mi-a şoptit la ureche că Vladek voia să mă vadă. Când am intrat în „salon", Bautz era acolo, iar Vladek m-a prezentat exact aşa cum spusese. Era evident faptul că Vladek îl informase deja pe Bautz în privinţa planului, iar primul lui răspuns a fost acela că, înainte de a lua o hotărâre, trebuia să discute despre el cu cei care se ocupau de cazul meu. I-am explicat că fusesem interogat de două ori, iar el m-a întrebat cine

se ocupa de cazul meu. Am răspuns că nu cunoşteam decât pe unul zis Gustav. Bautz dădu din cap aprobator, spunând că ştia la cine mă refeream. I-am mulţumit lui Bautz şi am părăsit „salonul”. Parcă aş fi făcut o cerere de angajare în circumstanţe perfect normale, iar potenţialul angajator mi-ar fi spus că, mai întâi, trebuia să obţină nişte referinţe înainte de a se hotărî. Cel puţin însă n-a respins din start ideea.

Zilele următoare au fost greu de suportat, prin cap îmi treceau tot felul de idei, mai ales despre cum puteam s-o „şterg” de la ferma lui Bautz! N-am spus nimic nimănui, cu excepţia lui Kazek, în care ştiam că puteam să am încredere şi care, în definitiv, îmi băgase în cap această idee de la bun început.

Zilele treceau fără alte evenimente, iar eu am început încet, încet să-mi pierd speranţa. Mă întrebam dacă Bautz chiar avea să se bage singur într-o primejdie fără să ştie ceva despre mine şi pentru ce fusesem întemniţat. Îl admiram totuşi. Apoi, într-o dimineaţă, când făceam ca de obicei curăţenie în holul principal, Bautz apăru brusc şi ridică mâna în semn de recunoaştere.

— Aaa, Kopystynski. Voi vorbi cu Gustav despre tine – de fapt, este chiar acum la el în birou. Hai să-l căutăm – ai spus că Gustav este, nu-i aşa?

— Da, Herr Scharfuhrer, aşa-i, am răspuns eu.

Când am ajuns în hol, Gustav părăsise de fapt biroul şi traversa deja curtea, îndreptându-se spre poarta principală. „Hei!” strigă Bautz, luându-se după el. Eu îi urmăream pe amândoi din hol, încercând cu înfrigurare să înţeleg ce discutau. Când, în sfârşit, s-au despărţit, Bautz s a întors să-mi spună ce s-a întâmplat, iar ceea ce mi-a spus n-a fost deloc liniştitor.

În mod evident, cazul meu era încă investigat, iar eu trebuia să mă mai aştept la un interogatoriu. Deocamdată, nu-mi putea dezvălui mai multe, în afară de faptul că avea să încerce din nou altă dată. Părea realmente preocupat şi

nu se grăbea să plece. Am stat de vorbă ca de la bărbat la bărbat, într-un mod cât se poate de firesc. Acesta era Bautz, un „tovarăş bun”, într-adevăr o raritate, care speram să supravieţuiască războiului ca să apuce zile mai bune.

Am rămas cu tentaţia de a diseca fiecare cuvânt al discuţiei avute cu el pentru a găsi vreun semn dătător de speranţă sau un mesaj implicit, singurul fiind de fapt cuvintele sale „voi încerca din nou altă dată”. Erau ele un indiciu? Pe de altă parte, spectrul unui alt interogatoriu începu să mă bântuie mai mult ca orice. Simţeam oarecum că acesta avea să fie ultimul, cel care urma să decidă dacă aveam să fiu trimis într-un lagăr de concentrare sau închis la Montelupich. Singurul remediu pe care-l aveam la dispoziţie pentru a pune stavilă gândurilor bune şi rele care-mi răvăşeau mintea la nesfârşit şi fără niciun rost era să mă deconectez şi să-mi văd de treabă.

După plecarea lui Wedemeyer, mâncarea a devenit de la o săptămână la alta tot mai puţină, nu doar din cauză că anonimul lui succesor era absolut nepăsător, ci şi din cauză că situaţia nefastă a Germaniei îşi punea şi ea amprenta. După ce m-am îngrăşat de când începusem să lucrez în *arbeitszelle* cu câteva luni în urmă, am început să simt din nou întruna dureri din cauza foamei. Într-o zi, m-am dus la bucătărie cu gândul de a şterpeli câteva fărâme de pâine, dar, spre dezgustul meu, uriaşul bucătar ucrainean nu a fost deloc de ajutor sau înţelegător.

— Mâncare, mâncare? Cred că glumeşti, minţea acesta fără să clipească. Nu, amice, nu-i nimic, dar te poţi uita în cazanul de colo, adăugă el cu sarcasm, arătând spre un cazan enorm din inox care fierbea încet. Du-te şi te uită.

Întrebându-mă ce avea acesta atât de deosebit, am ridicat capacul, am aruncat o privire şi l-am trântit imediat la loc. Dinăuntru se uita la mine, cu un surâs mortal încremenit, capul cu tot cu gât al unui cal, parţial scufundat în lichidul care bolborosea. Fusese aruncat în

oală întreg, aşa cum fusese desprins de pe carcasă, cu dinţii îngălbeniţi, ochi şi coamă.

— Nu-i aşa că-i bun? strigă ucraineanul râzând. Îţi place? îl fierb ca să pun zeama la ciorbă.

Momentul culminant al verii acelui an, 1943, l-au reprezentat nişte zile pe care nu le voi uita uşor. Într-o activitate febrilă, sosiră o mulţime de prizonieri noi, fiind trimise în acelaşi timp la Auschwitz alte camioane pline cu prizonieri. Aceste activităţi deveniră ceva aproape cotidian, feţe cunoscute dispărând peste noapte. Fără îndoială, am socotit eu, zilele îmi erau numărate. Avea să mai fie încă un „*erhorung*", cazul meu urma să fie închis, iar eu aveam să fiu luat asemenea celorlalţi.

Serviciile închisorii au fost prelungite atât cât s-a putut pentru a face faţă nebuniei, atât Ganter, *gasmeisterul*, cât şi Klink, *bademeisterul*, lucrând fără întrerupere, deoarece regulamentele cereau ca şi cei care plecau să treacă pe la duşuri, să-şi cureţe trupul. Apoi, de pe înfricoşătoarea listă a fost strigat numele lui Klink, şi s-a dus şi el. În confuzia creată în acea zi, am fost chemat de un gardian care, ducându-mă jos, la subsol, îmi spuse că, acum, eu eram cel care răspundea de sala boilerului.

S-a aflat că lui Klink i se spusese să numească un succesor înainte de a pleca, iar acesta le spusese gardienilor că eu ar trebui să fiu un candidat serios la acest post, lucru cu care ei au fost de acord. Bineînţeles, eu habar n-aveam cum funcţiona tot sistemul. Era o grămadă de ţevi, robinete şi un boiler negru uriaş, alimentat cu cărbune. Sărmanul Klink s-a străduit din răsputeri, în puţinul timp cât a mai stat la Montelupich, să-mi explice mecanismul complicat de funcţionare a acestui monstru – iar eu n-am putut decât să dau din cap şi să mă prefac că înţelegeam foarte bine ceea ce spunea el. N-am îndrăznit să refuz postul, însă mi-am dat seama că o să am probleme. Ce n-am prevăzut totuşi a fost poziţia excepţională în care aveam să mă aflu în ceea ce privea

culegerea „informaţiilor”, căci fiecare prizonier trebuia să treacă pe la baie la un moment dat. Nu putea exista un prilej mai bun de a acţiona ca element de legătură între prizonier şi lumea de afară, prin intermediul lui Vladek Czajka şi al deplasărilor sale la farmacist.

Apoi, a venit rândul unora dintre fetele care lucrau la spălătorie să se alăture infamului „transport”. Printre ele se afla şi înalta brunetă, Vladka, prietena lui Vladek Czajka. Cei doi reuşiseră oarecum să aibă o relaţie discretă, care era pe punctul de a se încheia brusc. Amândoi erau înnebuniţi, însă Vladek a făcut tot posibilul pentru a-l convinge pe gardianul care se ocupa cu această operaţiune să scoată numele ei de pe listă. Încercarea a dat rezultate, n-aş putea spune pentru câtă vreme, iar cei doi au plâns de uşurare şi bucurie.

Efectivele noastre erau decimate fără milă. Cei doi croitori evrei, care trebuiau să fie morţi deja, au fost trecuţi în ordinul de trimitere la Auschwitz. Când se anunţă acest lucru, Kempa şi Ganter, cei mai în vârstă dintre noi, s-au adresat fără ezitare conducerii închisorii încercând să obţină anularea ordinului. În mod incredibil, s-a acceptat o amânare, iar cei doi au mai trăit o vreme. După două săptămâni însă, nu a mai fost posibilă nicio amânare, în ciuda eforturilor reînnoite ale lui Kempa şi Ganter. Era aproape neîndoielnic faptul că cei doi îşi riscau pielea, pentru că a interveni în numele unui evreu echivala cu o sinucidere curată, iar cei doi nefericiţi bărbaţi, a căror soartă era acum fără îndoială pecetluită, s-au purtat întotdeauna cu calm şi demnitate, fără să se plângă.

Ca şi cum trebuia să se încheie un capitol, Kazek şi Kempa au primit şi ei ordinul de a se pregăti pentru „transport”. Au acceptat acest fapt cu tărie de caracter, iar Kazek, tipic pentru el, purtând costum şi pălărie pe care le păstrase undeva, a declarat că putea să meargă la fel de bine la Auschwitz îmbrăcat elegant. Kempa însă, din câte

ştiu, urma să fie închis într-un alt lagăr. N-am aflat niciodată ce s-a întâmplat cu Kazek, dar Kempa a reapărut după război, fiind implicat în alte activităţi ciudate. Dar asta este o altă poveste.

Eliberarea bruscă a Mariei după trei ani petrecuţi la Montelupich a fost singurul eveniment fericit în acele zile îngrozitoare. Astfel, odată cu plecarea lui Kempa şi a lui Kazek, am pierdut doi prieteni buni şi săritori.

Groaznicele „epurări" din toiul verii au luat în cele din urmă sfârşit, iar viaţa şi-a reluat cursul obişnuit – nu însă şi normal.

Aşa cum prevăzusem, prima mea încercare de a le oferi unor deţinuţi posibilitatea de a face un duş fierbinte a fost un dezastru, iar până când n-am reuşit să stăpânesc întregul aparat, n-am primit nicio mulţumire de la nimeni. N-aveam la cine să apelez pentru sfaturi. Nimeni nu părea să ştie, dar când am descoperit secretul, mi-am răscumpărat toate greşelile săvârşite la început. Iar acest lucru a mulţumit pe toată lumea.

Chiar şi la Montelupich, viaţa avea surprizele ei plăcute. Krystyna, o fetiţă plăcută, brunetă, de la spălătorie, mi-a dat pe furiş o carte pe care o ascunsese sub şorţ.

— Am crezut că ţie s-ar putea să-ţi placă s-o citeşti, pentru că eu nu pot, spuse ea, privind atentă în jur, asigurându-se că nu ne urmărea nimeni. Vezi tu, este în engleză şi am auzit că tu vorbeşti englezeşte.

Impresionat de generozitatea ei, i-am mulţumit şi am ascuns cartea sub cămaşă. În realitate, am fost mai mult deranjat decât mulţumit, căci, lăsând la o parte gafa făcută în sala duşurilor cu multe luni în urmă, legăturile mele cu britanicii nu erau cunoscute nimănui. Iar acum, practic o străină, chiar dacă una drăguţă, pretinsese brusc că eu cunoşteam limba engleză! Cartea respectivă era o ediţie Penguin verde, al cărei titlu l-am uitat de mult. Ca s-o citesc era o nebunie, şi nici nu ştiam cum să scap de ea,

aşa că, în cele din urmă, am băgat-o sub saltea şi am dormit literalmente pe ea, rugându-mă să nu aibă loc vreodată un control inopinat. Şi acolo a rămas multă vreme.

Următorul incident a fost şi el o surpriză, deşi nu neapărat una plăcută. În orice caz, mi-a dat de gândit. Thiele, un deţinut german cu constituţie firavă, care ajuta la munca în birou, mi-a făcut pe ascuns semn să mă duc la el. Dintr-un motiv oarecare, părea binevoitor faţă de mine – nu-şi dădea aere şi mă trata ca pe un egal. Nu era nimeni în birou. Deschise un dosar gros, dând repede paginile.

— Ştii întâmplarea cu Maria. Ei bine, totul este consemnat aici, dar nu trebuie să-ţi faci griji.

— Bun, spusei eu. Ce altceva mai au despre mine?

Se uită cu atenţie prin dosar şi îmi şopti, indicând locul cu degetul:

— A, da. Trebuie să mai fii supus unui interogatoriu.

Spunând aceasta, închise dosarul şi se depărtă, clipind cu subînţeles. În mod evident, erau mai multe de spus decât era el pregătit să-mi dezvăluie – puteam da ce interpretare doream acelei clipiri.

Între timp, locul lui Kazek a fost luat de un nou-venit, Zbigniev, de loc din Cracovia, fire jovială şi sociabilă, un om bun cu care puteai să colaborezi. Am devenit repede foarte buni prieteni. Principalul său avantaj era faptul că vorbea fluent germana, lucru pe care am avut motive să-l preţuiesc mai târziu, în alte circumstanţe. Suporta viaţa de închisoare cu o surprinzătoare seninătate, fiind capabil să se descurce într-o situaţie spinoasă atunci când aceasta apărea. Încrederea şi optimismul lui erau într-atât de molipsitoare, încât mă invită cu multă căldură să-i vizitez pe el şi pe soţia lui când şi dacă soarta va binevoi vreodată să-mi dea ocazia să fac acest lucru. După trei săptămâni, a fost eliberat.

Am fost chemat la ultimul meu interogatoriu în ultima zi de iulie din 1943. Lucru neobişnuit, acesta avu

loc la primul etaj al clădirii şi, în afară de Gustav şi prietenul lui blond, m-am aflat în compania lui Ignatowicz, care făcea parte din grupul iniţial de la Varşovia, un om bolnăvicios, care acum, după luni de închisoare, arăta şi mai rău. Interogatoriul lui era aproape de sfârşit, când Gustav îl întrebă dacă era adevărat că suferea de tuberculoză, ceea ce Ignatowicz confirmă. Următoarea întrebare a fost însă foarte revelatoare. Întrebat fiind ce plănuia să facă dacă era eliberat, el răspunse că s-ar întoarce la Varşovia şi şi-ar relua vechea muncă. Părea prea frumos ca să fie adevărat, dar eu m-am rugat ca, pentru binele lui, lucrurile să se-ntâmple astfel.

Acum îmi veni mie rândul, iar Gustav deveni imediat sarcastic. A început cu obişnuitul preambul – numele, data naşterii şi aşa mai departe – apoi, fără alte intimidări şi aşteptatele ameninţări, mi-a pus următoarea întrebare: ce ai face dacă ai fi eliberat? Am luat-o ca pe o glumă de prost gust şi, amintindu-mi de sfatul unui deţinut, am spus fără ezitare că aş căuta de lucru în Reich. Mimica lui Gustav se schimbă într-o clipită, radiind de plăcere.

— Vezi? Vezi? spuse el, adresându-se lui Ignatowicz. Are de gând să lucreze în Germania. *Schon*, *schon* [bine, bine].

În timp ce el se umflase de mândrie patriotică, numai Ignatowicz a înţeles gluma şi i-a fost foarte greu să-şi reprime un zâmbet. După ce, până atunci, nu crezuse nimic din ceea ce-i spusesem, mă întrebam de ce ar trebui să creadă acum o minciună atât de evidentă. Acum însă, nu mai părea să conteze. Era cât se poate de evident că zilele petrecute de noi la Montelupich erau numărate. Dacă eram sigur că Ignatowicz urma să se îndrepte în scurt timp spre Varşovia, aveam toate motivele să mă îndoiesc de viitorul meu, aducându-mi aminte de cuvintele spuse de Olszewski chiar la început, în închisoarea Pawiak din

Varşovia: „Doamne, ai fost arestat în cel mai rău loc cu putinţă” – apartamentul dnei Markowska. Ea fusese

personajul central al întregii organizaţii şi era căutată în continuare.

Pentru a putea relata episodul următor, este necesar să fac o întoarcere în timp. De-a lungul anilor, acesta mi s-a întipărit definitiv în memorie, nu doar cu tristeţe, ci şi cu un sentiment de umilinţă.. Când veni rândul prizonierilor evrei să fie duşi la duşuri, plăcerea provocată de faptul de a mă vedea în rolul de *bademeister* a fost evidentă şi reconfortantă. Acum, posibilitatea de a fura şi de a depozita pâine era mai mare ca oricând, iar mie nu-mi părea rău că am renunţat la corvoada aprovizionării cu găleata şi mătura în mână. Micul dulap din lemn pe care-l moştenisem deveni curând depozitul perfect al unei şi mai mari cantităţi de pâine, aşa încât, atunci când gardienii nu erau de faţă, puteam s-o distribui aşa cum ar fi făcut-o un asistent social în circumstanţe normale. Era ceva minunat să vezi marea fericire de pe feţele sărmanilor deţinuţi. Mi-am propus întotdeauna să distribui pâinea când prizonierii se întorceau de la duşuri în celule, şi nu înainte, pentru că era mai sigur.

Odată însă, am fost asaltat de prizonierii evrei de îndată ce au pus piciorul în sala de duşuri şi, în ciuda rugăminţilor mele de a avea răbdare şi de a aştepta până la plecare, pur şi simplu nu şi-au schimbat atitudinea. S-a produs astfel un blocaj, care-i împiedică pe ceilalţi să intre, iar gardianul venea în urma lor mugind *los*, *los*[4] şi plesnind din biciuşcă ameninţător. Ei tot nu s-au mişcat. Cuprins de panică, am aruncat câteva bucăţi de pâine şi le-am urmărit dispărând ca prin minune sub cămăşi sau haine.

— Mai multe, mai târziu, am strigat eu, vocea fiindu-mi acoperită de hărmălaia generală.

Şmecheria a avut succes, dar a fost o treabă riscantă care mi-a dat fiori. Ieşirea lor, dimpotrivă, a fost ordonată, iar cum gardianul aştepta din fericire în capătul

4 Hai, hai!

coridorului, situaţia era ideală, permiţând de fapt distribuirea în tihnă a pâinii, spre încântarea tuturor.

Ultimul care a plecat de la duşuri a fost Koper, cel mai în vârstă din grupul prizonierilor evrei, împreună cu trei tovarăşi de-ai săi.

Koper era un individ altruist care, cu mult curaj şi multă demnitate, dusese întotdeauna greul îngrozitoarelor privaţiuni de care toţi sufereau şi pe care noi, *arbeiterii*, îl admiram foarte mult. Acest mic grup stătea acum chiar înaintea mea, după cum se părea, în „calitate oficială". Koper a început să vorbească.

— Noi, toţi, te binecuvântăm şi te venerăm. Ne vom aminti de tine cât timp vom trăi. Dacă te vom putea ajuta vreodată cu ceva, şi dacă vom scăpa cu viaţă de aici, o vom face. Pentru tine, vom face orice.

Ceilalţi au dat din cap în semn de aprobare. Îmi aduc aminte că le-am mulţumit şi că am rămas fără grai, cu ochii în lacrimi.

S-a întâmplat ca eu să fiu mai norocos decât ei şi ca eu să-i pot ajuta la nevoie. Dacă rolurile noastre ar fi fost inversate, nu mă îndoiesc că ar fi făcut la fel. Chiar şi după cincizeci de ani, ori de câte ori îmi vine în minte acest scurt episod, lăcrimez.

Capitolul doisprezece

La o săptămână de la ultima mea întâlnire cu Gustav, un gardian îşi vârî capul pe uşa de la sala boilerului şi anunţă cu un glas vesel:

— Tomek, *komm*. *Du gehst nach hause*. („Vino, Tomek, te duci acasă.)

— Nu cred, am răspuns eu sincer.

— Ba da. Uite ce scrie: *Kopystynski zum entlassung*. Ţinea un petic de hârtie în faţa mea ca să pot vedea.

Cu un mic efort de imaginaţie, dialogul se transformă aproape într-un joc de-a „ba da, ba nu", atât de suspicios devenisem în privinţa intenţiilor lor. N-aveam însă de gând

să mai discut despre asta. Ne-am dus la *arbeitszelle*, de unde mi-am luat puţinele lucruri care îmi aparţineau. Abia am avut timp să-mi iau bun-rămas. A fost un moment trist. Era atât de puţin timp ca să mai spui ceva. Mi-am recuperat de la magazie alte câteva lucruri care-mi fuseseră luate în momentul sosirii la Montelupich, dar puţinii bani pe care-i avusesem îmi erau acum reţinuţi drept contribuţie la „întreţinerea" mea, aşa încât eram complet lefter! Apoi, am fost dus afară, unde aştepta Gustav cu Buickul său negru. Am mers cu maşina, în tăcere, până la sediul de pe strada Pomorska.

După ce-am sosit, am intrat într-o încăpere în care ajutorul blond al lui Gustav stătea răsfoind un vraf de hârtii. Îi dădu două foi lui Gustav, care se uită peste ele şi amuţi. A fost un moment agonizant. Apoi, încet şi cu multă grijă, ca şi cum l-ar fi durut, a început:

— Ei bine, am hotărât să te eliberăm. Te poţi considera foarte norocos că ai ajuns la Cracovia – dacă ai fi fost arestat de Gestapoul din Varşovia, nu numai că ai fi fost bătut, ci probabil că ai fi fost împuşcat de mult.

Împingându-mi repede un formular, el adăugă că, dacă nu-mi ţineam gura în legătură cu tot ceea ce văzusem şi trăisem la Montelupich, urmările pentru mine aveau să fie foarte grave, aşa că, dacă eram pregătit să respect acel ordin, trebuia să semnez documentul. La aceasta, am răspuns că voi semna doar dacă voi citi şi voi înţelege textul (care era în germană). El a replicat agasat că nu era decât o formalitate şi să nu fiu atât de impertinent. (Din câte ştiam, puteam să semnez trimiterea mea la Auschwitz sau la muncă forţată în Reich.) Am semnat. Apoi, mi-a spus că eram liber să plec, dar dacă urma să am de-a face, pe drumul către Varşovia, cu Poliţia de Securitate sau cu Gestapoul, să-i trimit la el.

Îi telefonă gardianului care stătea de pază la intrare să mă lase să trec nestingherit, iar când mă îndreptam spre uşă, ultimele lui cuvinte au fost: „*Also*,

aufwiedersehen, *du alte Englander*.” (Deci la revedere, bătrânule englez.”) Jucându-mi rolul până la sfârşit, abia i-am aruncat o privire nedumerită şi am dispărut pe uşă.

O vreme, m-am desfătat hoinărind pe trotuar, savurându-mi libertatea, inspirând aerul proaspăt al verii şi amestecându-mă în mulţime. Aveam o dorinţă irezistibilă de a fugi întruna, cât mai departe de strada Pomorska şi să mă ascund undeva, într-un ungher liniştit, ca să mă gândesc. A trecut ceva timp până când mi-am dat seama că nu aveam nicio leţcaie şi că toţi banii îmi fuseseră „reţinuţi” de administraţia închisorii. Nu aveam unde să mă duc şi, mai rău, eram în posesia unui act de identitate expirat, emis într-un alt oraş. În acel moment însă, eram cât se poate de fericit, aşa că am hotărât să profit la maximum de această stare şi să găsesc faimoasa Planty din centrul oraşului. Planty, a cărei denumire îi trăda semnificaţia, „plantaţii”, era un loc în care straturile de flori mărgineau drumul larg pe o distanţă de aproape un kilometru, într-o explozie de culoare care încânta privirea. În plus, cafenelele şi barurile situate pe marginea drumului contribuiau din plin la crearea unei atmosfere splendide. Totul părea mult mai trist acum decât trebuie să fi arătat înainte de război, dar mie, locul acela îmi părea încă raiul pe pământ. În acel moment, pierdut în gândurile mele, mi-am amintit brusc de invitaţia lui Zbigniev. „Dacă vei fi eliberat vreodată de la Montelupich, vino să mă vezi”, spusese el. Fusese eliberat cu o lună înaintea mea, aşa încât acum nu mă mai oprea nimic ca să fac acest lucru. Îi memorasem adresa, Zyblikiewicza 5, şi, fără să mai stau pe gânduri, am pornit s-o găsesc. Poate că acesta avea să fie ungherul liniştit în care urma să mă aşez şi să mă gândesc. După ce m-am oprit să întreb pe unde s-o iau, am apucat-o pe o stradă laterală, îndepărtându-mă de aglomerata arteră principală. Când am trecut de un alt colţ de stradă, mi-am dat seama că eram urmărit. O clipă, m-am gândit ce să fac, iar un impuls m-a făcut să mă-ntorc şi

să-l înfrunt pe neobositul meu urmăritor.

Buickul negru, în care se aflau Gustav şi prietenul lui blond, mergea încet pe marginea drumului. Când m-am opri să-i înfrunt, Gustav a întors capul cu obişnuita lui expresie sarcastică şi a şters-o, dispărând după colţ. „Să te ia naiba, Gustav!”, mi-am zis. Într-o clipă eram în culmea fericirii, iar în cealaltă, cine ştie ce mi se pregătea.

În loc să mă-ndrept direct spre apartamentul lui Zbigniev, am început să merg în cercuri, în caz că eram urmărit de cineva pe jos, căci nu voiam nicidecum să-i bag pe el şi pe nevasta lui în problemele mele. Am tras furios concluzia că voi fi urmărit tot timpul până când, sperau ei, aveam să-i duc în cele din urmă la dna Markowska. Am hotărât ca, din acel moment, să-mi iau toate măsurile de precauţie. Chiar dacă ipoteza mea era greşită, tot trebuia să procedez astfel. Deocamdată, nu puteam să fiu sigur.

Am găsit blocul în care locuia Zbigniev, aflat pe o stradă liniştită, şi am trecut pe lângă el. După ce am dat colţul pe strada următoare, am aşteptat în holul întunecat de la intrarea unui alt bloc vreme de câteva minute. Pentru că nu s-a întâmplat nimic, m-am întors şi am urcat pe scări. Am sunat la uşă şi am fost întâmpinat de un tânăr care se prezentă drept cumnatul lui Zbigniev. I-am explicat cine eram şi de unde veneam, spunându-mi-se că Zbigniev şi soţia lui erau plecaţi „cu treburi” şi nu aveau să se-ntoarcă până sâmbătă, peste două zile. Mă invită înăuntru şi-mi spuse să mă fac comod.

Din fericire, Zbigniev şi soţia lui au sosit a doua zi şi m-au primit ca pe o rudă pierdută de multă vreme. Bine dispus şi expansiv ca de obicei, Zbigniev se strădui din răsputeri să mă facă să mă simt confortabil. În vreme ce soţia lui ieşi să cumpere ceva de mâncare, noi am stat de vorbă, am mâncat ceea ce pregătise ea şi am discutat până seara târziu. Am spus că voiam să plec cât mai repede cu putinţă spre Varşovia, dar că n-aveam bani de bilet. Asta nu-i o problemă, spuse el şi-mi puse în mână 400 de zloţi.

Îmi zise totuşi că nu era recomandat să plec în acea noapte de vineri – era mai sigur sâmbătă, pentru că atât cei de la Gestapo, cât şi cei de la Poliţia de Securitate erau fie prea beţi, fie prea relaxaţi ca să mai facă controale. Oricum, nu era decât un tren spre Varşovia, iar acesta pleca la 9:30 seara, adică după începerea restricţiei de circulaţie la ora 21:00. Însemna că trebuia să ajung la gară înainte de nouă şi să mă-nvârt pe-acolo o jumătate de oră, dându-i chiar şi unui membru beat al Gestapoului destul timp să mă aresteze pentru că aveam asupra mea un act de identitate expirat într-un loc în care nu aveam voie să mă găsesc.

Încrederea lui Zbigniev a fost însă molipsitoare. Îmi dădu asigurări că nu aveam de ce să fiu îngrijorat. Urma să plecăm la nouă şi să ajungem la gară la timp pentru a prinde trenul. Îmi spuse să nu-mi fac griji. A doua zi de dimineaţă, am făcut o plimbare în partea veche a oraşului, foarte încărcată de istorie şi relativ neafectată, după care ne-am îndreptat spre o micuţă cafenea ca să luăm o gustare şi un „ceai”.

La nouă seara, eu şi Zbigniev am pornit-o în pas alert spre gară. Străzile începură să se golească cu repeziciune, ultimii trecători grăbindu-se spre case. În această atmosferă nefirească şi fantomatică, paşii noştri răsunau într-un mod alarmant pe străzile pavate cu piatră.

În cele din urmă se zări gara, dar ca să ajungem la ea, mai trebuia să traversăm o piaţă mare. În acel moment, am auzit nişte paşi apropiindu-se. Era evident faptul că urma să ne ciocnim. Din întuneric, apăru o patrulă SS, iar inima îmi stătu în loc instantaneu. Ce aveam să facem acum? Ne-am oprit în loc, iar Zbigniev a păşit înainte, arătându-i sergentului-şef cartea de identitate şi explicându-i, într-o germană fără cusur şi cu o încredere absolută, motivul prezenţei noastre acolo. Tânărul sergent a ascultat, a aprobat din cap şi ne-am despărţit, urându-ne unii altora „noapte bună”.

Ajungând la destinaţie cu câteva minute înainte de

sosirea trenului, m-am simţit uşurat nevăzând pe nimeni de la Gestapo. Zbigniev insistă să-mi plătească biletul, iar când stăteam aşteptând pe peron, un lucrător de la calea ferată se opri să ne-ntrebe dacă auziserăm de „accident”. Ce accident? am întrebat noi. Cu o seară în urmă, trenul de Varşovia fusese atacat şi deraiat de partizani, lăsând în urmă numeroase victime. Am mulţumit stelelor mele norocoase că ascultasem sfatul lui Zbigniev de a lua trenul de sâmbătă.

Când trenul a intrat în gară, i-am mulţumit pentru tot ajutorul, promiţând să-i dau înapoi cei 400 de zloţi cât de repede puteam. Răspunsul său a fost unul caracteristic:

— Las-o baltă – drum bun.

Eram singur în compartiment şi numai vreo doisprezece călători în tot trenul – era limpede faptul că trenul spre Varşovia nu era foarte solicitat în acea seară, după evenimentele din seara precedentă. În lumina slabă, am putut vedea că pereţii vagonului erau plini de găuri de gloanţe şi multe geamuri fuseseră sparte, ceea ce producea un curent de aer neplăcut. În mod evident, vagonul respectiv supravieţuise ciocnirii din seara precedentă. Într-o oră, viteza trenului se reduse simţitor în timp ce treceam pe lângă trenul distrus, cu vagoane suite unul peste altul sau aruncate de-a lungul şinei şi pe câmpul dimprejur, şi cu locomotiva scoţând în continuare nori de fum asemenea unui dragon doborât. Făcuseră cu siguranţă o treabă temeinică. La scurtă vreme după aceea, am văzut flăcări ţâşnind spre cer dintr-o mulţime de focuri care ardeau la mică distanţă de calea ferată şi, privind cu atenţie în întuneric, mi-am dat seama că veneau de la două sate separate. Era preţul îngrozitor care trebuia plătit pentru recentul atac şi obişnuita pedeapsă aplicată de SS.

Cum aveam de mers câteva ore, gândurile mi se îndreptau mereu spre mama. Mă întrebam ce făcea şi unde era, rugându-mă să nu fi suferit privaţiuni mai mari din cauza arestării mele. N-aveam nicio idee despre ce urma

să găsesc când voi sosi la Varşovia, presupunând că ajungeam acolo fără a întâmpina nicio problemă. M-am simţit devastat că nu primisem nicio veste vreme de un an şi jumătate. Credeam că Hania avea şanse mai mari să fi trecut nevătămată prin această perioadă, căci dacă i s-ar fi întâmplat ceva, cu siguranţă aceasta n-ar fi avut legătură cu arestarea mea. Am hotărât ca prima oprire s-o fac la apartamentul mamei din Saska Kepa.

Trenul ajunse în Gara Centrală din Varşovia la 7:30, într-o dimineaţă senină de duminică. Din fericire, în holul principal şi pe scări nu era niciun om în haină de piele de la Gestapo, iar eu ieşii ca să prind un tramvai pe drumul pe care, în trecut, l-am făcut de un milion de ori.

Circulau puţine vehicule la această oră, nu se vedeau patrule pe străzi şi era o zi frumoasă. Saska Kepa avea un aer proaspăt şi atrăgător, iar faptul că râul Vistula îl separa de oraşul în sine îţi dădea impresia că te aflai într-o altă lume. După câteva minute de mers pe jos, am ajuns în strada pe care se afla apartamentul mamei. Înainte de a intra pe ea, m-am asigurat că nu fusesem urmărit şi, ajungând la nr. 18, am intrat şi am sunat la uşa apartamentului nr. 1. Mi-a deschis o doamnă necunoscută, care mă privi o clipă înainte de a spune:

— N-oi fi oare, din întâmplare, Tom?

— Ba da, am răspuns eu, moment în care dispăru înăuntru pentru o clipă. Se auzi apoi un amestec încântat de glasuri, şi mama apăru întâmpinându-mă cu lacrimi de fericire.

Ulterior, mama îmi povesti ce s-a întâmplat după dispariţia mea în martie 1942. În momentul în care, după restricţia de la ora 9 seara, nu m-am întors acasă, ea a telefonat imediat prietenilor, întrebându-i dacă aveau idee ce mi se întâmplase. Din cauza unei comunicări deficitare, mama nu ştia numărul de telefon al Haniei şi deci n-a putut s-o întrebe şi pe ea – acest lucru a trebuit să fie lăsat în seama altcuiva. Hania a luat apoi cu promptitudine

legătura cu mama şi i-a spus despre vizita pe care intenţionam să i-o fac dnei Markowska, ea însăşi neavând bineînţeles nici cea mai vagă idee că aş fi dat de bucluc. Dispariţia bruscă a cuiva însemna de regulă un singur lucru, că fusese arestat de Gestapo. Pentru binele ei, mama a trebuit să dispară înainte de a fi vizitată de Gestapo, dar a fost obligată să aştepte până dimineaţă. A fost o experienţă nedorită, ştiind că o vizită se putea produce în orice moment în cursul nopţii, însă n-a putut să plece de acasă din cauza restricţiei de circulaţie.

În realitate, ea a stat trei săptămâni la prieteni într-o altă parte a oraşului, iar când pericolul imediat părea să fi trecut, s-a întors acasă. Potrivit vecinilor vigilenţi, în lipsa ei, Gestapoul n-a trecut niciodată pe acolo. Avusese din nou noroc, dar tot n-a ştiut unde eram eu până la primirea acelei prime *bedarfschein* (cerere pentru pachet) de la Montelupich la şase săptămâni de la dispariţia mea.

Din reţeaua varşoviană care se ocupa cu evadările n-a mai rămas nimic. Majoritatea membrilor ei de bază fuseseră prinşi, cu excepţia dnei Markowska, conducătoarea acesteia, alţii ascunzându-se în diverse locuri, inclusiv George Newton, George Weeks şi John Grant. Kathleen Smith „dispăru” şi ea o vreme, încercând să fie cât mai puţin vizibilă şi neîndrăznind să comunice cu niciunul dintre cei care aveau legătură cu organizaţia. A fost însă destul de norocoasă ca să nu fie arestată. Efectele dezastrului se resimţiră şi în afara Varşoviei, căci tentaculele organizaţiei se întindeau departe, în provincii, dar în ce măsură nu ştiam. În afară de mine, fuseseră eliberaţi alţi doi, Ignatowicz şi Bormanova, una dintre femeile din grupul nostru. Dr. Dabrowski, care a fost eliberat la şase săptămâni după încarcerarea noastră la Montelupich, n-avea nicio legătură cu organizaţia, el vizitându-l pe suferindul Ignatowicz în calitate de medic. Nu ştiam dacă Ignatowicz şi dna Bormanova erau implicaţi în vreun fel.

Capitolul treisprezece

Între timp, viaţa în Varşovia devenise din ce în ce mai periculoasă. Tragedia ghetoului evreiesc, despre care, la Montelupich, auzisem numai zvonuri, se încheiase cu distrugerea lui totală, fiind bine consemnată în istoria celui de-al Doilea Război Mondial. Am putut să văd eu însumi ce a mai rămas în urma uneia dintre, probabil, cele mai mari tragedii ale acelui război.

În condiţiile în care şansele unei victorii se diminuau pe toate fronturile, naziştii, asemenea unui animal rănit şi înnebunit, îşi vărsau toată furia pe populaţia civilă, în efortul disperat de a zdrobi orice încercare de rebeliune. Uciderea unui german era răzbunată prin executarea a zeci de ostatici în pieţele oraşului şi chiar pe o plajă de pe malul râului din Saska Kepa. Am fost cât pe-aci să fiu prins chiar în timpul acelui episod, abia reuşind să nu dau de bucluc zbughind-o pe o alee de îndată ce am detectat semnele unei „activităţi neobişnuite” din partea a doi SS-işti înarmaţi. De fapt, erau mai mulţi prin preajmă, aceştia apărând aproape din senin, dar eu am luat-o încet într-o direcţie care mi s-a părut a fi sigură şi m-am ascuns într-o mică prăvălie de pe strada Francuska (strada Franceză), avertizându-l în acelaşi timp pe patron în legătură cu cele ce se întâmplau. O linişte mormântală s-a lăsat peste zona respectivă, de parcă toată lumea simţea pericolul iminent. De fapt, veştile cu privire la asemenea evenimente se răspândeau ca focul, avertizându-i pe oameni să nu se apropie. În scurt timp, răsună o salvă, urmată de o altă perioadă de linişte. „Pentru ei, totul s-a terminat” şopti, cu lacrimi în ochi, nevasta proprietarului prăvăliei.

Douăzeci şi cinci de oameni au fost împuşcaţi atunci pe plajă, la numai câteva sute de metri distanţă de apartamentul mamei mele. Raziile în masă ale forţelor de securitate s-au intensificat şi ele. În cursul acestora, blocuri întregi erau înconjurate, după care se făcea

percheziţie din casă în casă, operaţiune care dura uneori cel puţin două ore. Chiar faptul de a-ţi vedea de treburile zilnice devenise o ocupaţie periculoasă, tramvaiele erau oprite şi percheziţionate (autobuzele nu mai circulau de mult), iar când mergeai pe stradă, trebuia să te uiţi cu un ochi înainte şi cu celălalt în spate.

În aceste condiţii, nevoia de a avea o carte de identitate valabilă şi un certificat bun de angajare, chiar dacă era unul fictiv, deveni mai importantă ca oricând. Patronii cumsecade le dădeau adeseori angajaţilor aceste acte făcând o foarte impresionantă descriere a postului, cum ar fi „muncă vitală pentru Wehrmacht", ceea ce, probabil, nu era nicidecum adevărat, dar putea însemna diferenţa dintre a deveni un alt ostatic şi a putea să pleci liber. Gestapoul nu putea să verifice toate recomandările, iar dacă reuşeai să scapi, foarte bine, dar, în ultimă instanţă, erai pe cont propriu.

Procurarea unei cărţi de identitate deveni, repet, o chestiune vitală. Aceasta însemna că trebuiau întrebaţi discret câţiva prieteni care cunoşteau pe cineva la departamentul potrivit din cadrul primăriei. În scurtă vreme, am fost înştiinţat să mă prezint la un anumit individ, cu o fotografie de-a mea. Poate că era o persoană importantă în cadrul departamentului, dar dacă manierele lui inspirau o anumită încredere, înfăţişarea sa era cu totul neobişnuită pentru acele vremuri. Era îmbrăcat într-un costum de vară de un alb imaculat, cu cămaşă albă şi cravată de mătase, arborând o pălărie de panama bej, îmbrăcăminte mult mai potrivită pentru sudul Franţei în vreme de pace. Am aşteptat preţ de o oră, timp în care el tot intra şi ieşea din birou, încercând să ascundă de ochii germanilor care lucrau acolo adevărata lui activitate. Tot timpul era nevoie de oameni ca el. În cele din urmă, apăru cu documentul vital, spunând: „A fost un pic cam greu, dar am reuşit". Nu se puneau niciodată întrebări.

În acel moment, eram încă foarte îngrijorat de

posibilitatea de a fi urmărit de oamenii lui Gustav, aşa încât m-am străduit să evit contactul cu prietenii pe care nu-îmi doream să-i implic.

I-am telefonat Haniei şi i-am spus că o întâlnire n-ar fi recomandată, discuţia dintre noi desfăşurându-se pe un ton destul de oficial, deoarece convorbirea putea să fie şi ea ascultată. Realitatea era că, fiind evreică, nu puteam să risc – între timp, ea se mutase din centrul oraşului într-un cartier îndepărtat din suburbie şi lucra într-un birou undeva. De fapt, motivul pentru care am păstrat distanţa a fost, după toate probabilităţile, greşit înţeles, şi, în cele din urmă, când au intervenit alte lucruri, ne-am îndepărtat unul de celălalt. Îi eram totuşi recunoscător pentru multe, mai ales pentru contribuţiile ei preţioase la mult aşteptatele pachete pe care le-am primit în închisoare. În cele din urmă, a emigrat în Israel când ostilităţile au încetat.

Suspiciunile mele au sporit când am dat în Cracovia peste un SS-ist pe care-l ştiam bine din vedere – aştepta în oraş într-o staţie de tramvai şi a trebuit să fac repede stânga împrejur ca să evit o întâlnire directă. Îl chema Sarger. Văzându-l, m-am temut că Gestapoul din Cracovia îşi putea arunca din nou plasa, aşa că am hotărât că cel mai bine era s-o şterg din Varşovia cât mai repede cu putinţă. Mama, care-şi făcuse griji pentru siguranţa mea încă de când mă întorsesem, a fost pe deplin de acord cu planul meu. Norocul a jucat şi el un rol. Aveam mare nevoie de nişte bani şi, întâmplător, un prieten, care nu-mi cunoştea însă adevărata identitate, mi-a oferit de lucru, propunându-mi să particip împreună cu el la construcţia unui pod în districtul Tarnow. I-am spus că eram pregătit să fac orice, atâta vreme cât mă aflam departe de Varşovia.

Într-o asemenea situaţie, formalităţile în ceea ce privea înregistrarea erau uşor de îndeplinit, căci se găsea întotdeauna ceva de lucru. Ceea ce nu ştiam era faptul că

proiectul respectiv se anunţa unul de anvergură şi presupunea construirea unui viaduct de cale ferată. În mod evident, viaductul în sine făcea parte dintr-un plan măreţ, a cărui amploare părea a fi oarecum greşit evaluată.

Oricum, când eu şi prietenul meu Karwowski am pornit-o într-o duminică spre Tarnow, nu ştiam bine care va fi rolul meu. În orice caz, când am ajuns la destinaţie, ne aştepta un BMW cu patru ingineri germani de construcţii civile înăuntru. Am fost obligat să stau în poala unuia dintre ei, sperând să aibă cea mai incomodă călătorie a vieţii sale – probabil că aşa a şi fost, din cauza condiţiilor oribile în care am călătorit. În cele din urmă, am coborât din maşină într-o zonă pustie, nisipoasă, şi am mers anevoie cel puţin vreo opt sute de metri până la locul cu pricina, lăsându-i pe germani să-şi continue drumul.

După ce am urcat un povârniş, am ajuns într-un cătun frumos, înconjurat din toate părţile de copaci, iar Karwowski a intrat într-o colibă şi şi-a lăsat bagajul. Mi-a explicat că, din păcate, toate colibele fiind deja ocupate de „conducere”, mă va conduce la locuinţa mea. Am ajuns la celălalt capăt al acestui loc frumos, dând de un peisaj sumbru, şi ne-am îndreptat spre o cabană aflată la marginea povârnişului, aşa încât era expusă din toate părţile. Vedeam nestânjenit toată zona şi, în plan apropiat, imaginea vastului proiect, aflat încă în primele faze ale execuţiei. Când am intrat în cabană, un tânăr se ridică de pe prici şi ne întâmpină. Îl chema Jan şi era şeful echipei. Karwowski spuse că voi lucra în echipa lui Jan, care avea să-mi explice tot ceea ce trebuia să ştiu despre munca mea, şi apoi plecă.

Cum Jan era singurul ocupant al cabanei, a trebuit să aleg unul dintre priciurile libere suprapuse. Făcându-se ecoul experienţei mele anterioare, el mă sfătui să optez, din cauza puricilor, pentru un prici de sus – se aştepta ca locul să se umple foarte curând, aşa încât de ce să nu-i lase pe ceilalţi să atragă atenţia puricilor?

Ne-am învârtit agale pe şantier timp de vreo oră, Jan explicând entuziasmat ce se întâmpla acolo, după care mă duse la una dintre cele două sonete aşezate pe şine la marginea unui şanţ adânc. Eu trebuia să-l ajut să lucreze cu una dintre ele. Cealaltă sonetă era folosită la realizarea unui şanţ paralel, dar aparţinea unei alte companii. Trebuiau excavate şi consolidate mai multe asemenea şanţuri, iar eu încercam să-mi închipui care avea să fie rezultatul final al trudei noastre. În acel moment, ne aflam într-o adâncitură situată cu vreo 10 metri mai jos decât terenul dimprejur. Marginea povârnişului, unde se afla cabana noastră, era situată la unul dintre capetele gropii, în vreme ce, la vreo patru sute de metri depărtare, era construit un taluz asemănător cu ajutorul unor vagoane basculante care se deplasau pe o şină cu ecartament îngust. Şanţurile erau excavate la o adâncime de circa trei metri, iar marginile erau consolidate cu dulapi masivi pentru a preveni surparea lor. Dulapii, care aveau capetele ascuţite, erau băgaţi în solul nisipos cu ajutorul sonetelor, aflate în locul în care apăruserăm noi. În cele din urmă, şanţurile aveau să fie umplute cu tone de beton, formând baza suporturilor verticale menite să susţină podul. În condiţiile în care, pentru nemţi, lucrurile mergeau rău acum, mai ales cu retragerea lor constantă de pe teritoriul sovietic, nu vedeam ce şanse aveau să-l folosească, ca să nu spun să-l termine la timp.

Şina cu ecartament îngust şi cele două sonete erau singurele componente mecanice de pe tot şantierul. Nu existau săpătoare mecanice sau excavatoare – totul era făcut de mulţimi întregi de tineri ţărani obligaţi să muncească, unii dintre ei încă copii, îmbrăcaţi într-o uniformă simplă şi aduşi pe şantier în fiecare dimineaţă cu camioanele armatei. Caracteristic era faptul că toţi lucrau desculţi, aşa cum munceau întotdeauna ţăranii în acea parte a lumii.

Azi însă, era duminică, iar pe şantier nu găseai pe

nimeni (în mod evident, germanii nu-i dădeau cine ştie ce zor cu treaba), dar, a doua zi, locul respectiv avea să fie plin de viaţă.

Cuvântul „confort” nu fusese auzit aici şi nu avea practic niciun echivalent. În afară de o toaletă şubredă cu „un singur cilindru”, situată la oarecare depărtare, singura sursă de apă era o coloană de alimentare montată de Jan la baza povârnişului. Cea mai mare problemă o constituia obţinerea hranei. În mod evident, Jan reuşise să convingă o femeie dintr-un sat îndepărtat să vină o dată la două zile să pregătească nişte ciorbă la soba aflată într-un colţ al cabanei, dar acest lucru nu dură, şi nimic nu avea să convingă femeile din „conducere” să se ocupe cu aşa ceva. Nu ne mai rămăsese decât o amărâtă de rezervă de pâine. Povestea din 1940 se repeta. La o săptămână sau două, ne-am dus în acel sat îndepărtat într-o duminică, încercând s-o convingem pe aceeaşi femeie, de data aceasta pentru o remuneraţie mai mare, să mai vină pe la noi, să ne aducă nişte pâine şi să ne gătească ciorbă, lucru pe care ea-l făcu, fără tragere de inimă, puţină vreme, după care am rămas iarăşi să ne descurcăm singuri.

Am petrecut primele zile cu Jan învăţând să folosesc soneta – când am devenit suficient de îndemânatic, m-a lăsat să fac treaba singur, împreună cu trei-patru băieţi. Era o muncă plictisitoare, dar nu fără probleme, căci deplasarea uriaşei maşinării pe şine în vederea înfigerii fiecărui stâlp în pământ necesita multă grijă, marginea şanţului fiind atât de instabilă, încât, în două rânduri, aceasta era să se răstoarne în groapă. Maşinăria în sine era totuşi o mostră ingenioasă de inginerie germană, singura problemă fiind aceea că nu făcea faţă. În vreme ce rivalii noştri de la şanţul de alături avansau permanent cu maşina lor veche pe aburi, noi am început să ne oprim cu regularitate. Maşina noastră funcţiona în mare pe principiul unui motor diesel, dar segmenţii de piston şi garnitura sau segmentul elastic se tot rupeau. Aşa încât, în

vreme ce aşteptam sosirea pieselor de schimb, mă duceam să-l ajut pe Jan la ce avea nevoie.

În concluzie, munca se dovedi a fi foarte dificilă, iar în condiţiile în care soarele încins ne ardea fără încetare şi n-aveam unde să ne adăpostim, am găsit-o greu de suportat. La sfârşitul fiecărei zile, eram prea obosiţi ca să mai mergem undeva şi petreceam cea mai mare parte a timpului odihnindu-ne pe priciuri, alungând muştele şi ţânţarii.

La vreun kilometru şi jumătate distanţă de şantier, terenul sterp se termina cu o pădure luxuriantă, verde, care se întindea până departe. Se zvonea că era plină de partizani şi că germanii n-au îndrăznit niciodată să se aventureze în ea. Pădurile de aici erau păduri în adevăratul sens al cuvântului, fiind foarte întinse şi, pe alocuri, dese, încât era foarte uşor să te rătăceşti. Prin urmare, dacă se putea, trebuia să foloseşti soarele pentru a te orienta şi, în cel mai bun caz, după ce ai găsit o cărare, să n-o părăseşti până nu ajungeai undeva unde locuiau oameni. Într-o seară, era cât pe ce să constatăm pe pielea noastră că zvonul era adevărat. Dormind liniştiţi pe priciurile noastre, am fost treziţi de sunetul unor focuri de armă care se transformară într-o luptă aprigă, gloanţele vâjâind prin aer foarte aproape de cabana noastră. Ne-am apărat băgându-ne sub priciuri, pentru că unele gloanţe pătrundeau prin lemnărie. Lupta dură vreo zece minute, după care se stinse treptat şi, în cele din urmă, încetă cu totul.

Dimineaţa devreme, primul lucru pe care l-am văzut a fost un detaşament de soldaţi înaintând cu încetineală şi cercetând cu atenţie terenul în timp ce se apropiau de marginea pădurii dese, unde însă se opriră.

Foamea cruntă de la sfârşitul celei de-a cincea săptămâni mă determină în cele din urmă să părăsesc acel loc. Poate că Jan era mai motivat să rămână şi să-şi continue lucrul, construcţiile civile fiind profesia sa, însă

munca asta nu era de mine. În plus, nu mai voiam să-i ajut pe nemţi în planurile lor. În orice caz, Jan a fost înţelegător în această privinţă.

Şi aşa, într-o vineri, am hotărât că aş putea să plec cu mult tam-tam. În momentul în care lovea, forţa ciocanului putea fi controlată cu ajutorul unei manete acţionate manual, aflate la capătul unui cablu lung. Era exact ca maneta acceleratorului de pe ghidonul unei motociclete vechi sau al unei maşini de tuns iarba. Deci, cu o ajustare adecvată a pârghiei mai mici, puteai permite ciocanului să lovească fie cu cea mai mare „blândeţe", fie cu multă putere, după cum era nevoie. De regulă, pagubele apăreau la partea superioară a braţului. Astfel, la momentul oportun, am fixat maneta la puterea maximă şi am urmărit matahala de metal dezintegrându-se încet, cu mult zgomot, într-o ploaie de fragmente metalice roşii, fierbinţi. Am făcut zgomotele şi gesturile de rigoare, în timp ce toată lumea de pe şantier stătea şi se uita uimită. În scurtă vreme, se arătă un inspector german ca să vadă pagubele, iar acesta făcu nişte zgomote la fel de urâte, îndreptate în mare parte spre mine. Aveam însă un pretext foarte bun: maşina ne făcuse întruna probleme, iar el ştia asta.

Nu intenţionam să aştept să văd ce se-ntâmplă, aşa că mi-am luat la revedere de la Jan şi am sărit în spatele unui camion militar, îndreptându-mă spre Tarnow. La gară, funcţionarul de la casa de bilete îmi ceru permisul de călătorie, iar eu i-am spus că nu aveam şi că mă duceam acasă doar pentru sfârşitul de săptămână. Nu, trebuia să-i arăt mai întâi permisul, iar eu, temându-mă că voi atrage atenţia celor doi-trei membri ai Poliţiei de Securitate care se plimbau agale pe acolo, i-am cerut un bilet, pe care l-am primit. Exact la ţanc, deoarece, în timp ce nişte poliţişti erau ocupaţi cu cotrobăitul în valizele altui bărbat, trenul intră în gară. Am ajuns la Varşovia fără alte probleme.

Beneficiind în continuare de un permis excelent de muncă, valabil încă vreo câteva săptămâni, dar neavând de

lucru, am remediat repede situaţia în momentul în care am început să lucrez la un service în celălalt capăt al oraşului. Totuşi, în absenţa mea, mama a avut un şoc când o tânără a trecut pe la apartamentul ei şi s-a prezentat drept o angajată de la poştă. I-a înmânat mamei o scrisoare care, spunea ea, fusese interceptată de un lucrător poştal de la biroul de sortare, căci era adresată Gestapoului de pe Aleea Shucha. Textul ei, scris de mână, era pe de-a-ntregul compromiţător, dezvăluind adevărata identitate a mamei şi legăturile ei cu prizonierii de război britanici. Semnificativ era faptul că nu se amintea absolut nimic despre mine, ceea ce însemna că autorul scrisorii trebuie să fi avut ceva personal împotriva ei. Din păcate, aceasta nu era o faţetă rar întâlnită a războiului, multe scrisori asemănătoare fiind interceptate în zilele ocupaţiei. Nu puteam decât să le mulţumim acelor susţinători pentru vigilenţa lor. Pe de altă parte, mişcarea de rezistenţă avea metodele ei de lucru cu autorii.

O vreme, a trebuit să fac greul şi riscantul drum la şi de la service, iar când vechiul meu prieten, Jurek, şi mama lui mi-au propus să stau la ei cât timp era necesar, m-am bucurat. Astfel, drumul meu s-a redus la jumătate, dar nici centrul oraşului nu era un loc sigur. Bineînţeles că nicăieri nu erai în siguranţă, iar noi trăiam pe muchie de cuţit de la o zi la alta. Dar, pe moment, cel puţin, ştiam că nu eram supravegheat în niciun fel, dacă chiar am fost vreodată supravegheat. Dar asta nu voi şti niciodată.

Am supravieţuit iernii dintre 1943 şi 1944 în condiţiile în care atât mâncarea, cât şi combustibilul s-au împuţinat permanent. Îmi amintesc că, în fiecare zi, eram înnebunit de foame, iar gândul de a mă bucura de o masă ca lumea îmi rodea întruna măruntaiele.

Cam în acea perioadă, am dat nas în nas cu o „fantomă” a trecutului: Tadek Stanczyk. Mi-l amintesc ca pe un tânăr cu faţa curată, făcând parte din grupul *arbeiterilor* de la primul etaj de la Montelupich. Era un om

lipsit de griji, fiind considerat fără îndoială de gardieni drept un individ inofensiv. Acest lucru, combinat cu buna stăpânire a limbii germane, l-a ajutat să fie transferat temporar la infirmerie, unde a îndeplinit funcţia de asistent pe lângă medicul responsabil. În afară de Vladek Czajka, el era singurul prizonier care avea voie să iasă escortat pentru a obţine articolele medicale necesare la infirmerie. În complicitate cu tânărul gardian ucrainean, care ne fusese de ajutor şi mie, şi lui Kazek, reuşise oarecum să aibă o relaţie amoroasă clandestină cu Maria de la spălătorie. Ca *arbeiteri*, bănuiserăm ceva despre această relaţie, dar după ce am plecat de la Montelupich, n-am crezut că-l voi mai vedea vreodată. Şi iată-ne stând la acelaşi rând, aşteptând tramvaiul pe o stradă aglomerată din Varşovia! A trebuit să mă uit de două ori ca să mă asigur că era el. Purta uniforma kaki a Organizaţiei Todt şi părea slab şi obosit. Când privirile ni s-au întâlnit, a părut surprins şi a plecat de la coadă, îndreptându-se spre intrarea unui bloc. L-am urmărit şi am început să vorbim numai când nu ne putea auzi nimeni. Exprimându-mi surprinderea, l-am întrebat ce făcea în uniformă. Era în mod evident înfricoşat şi jenat, vorbind precipitat. Implorându-mă să nu par surprins şi să mă port normal, mi-a spus că el şi Maria fuseseră căsătoriţi în taină la Montelupich de un deţinut-preot; când Maria a fost eliberată, el n-a mai suportat. A fugit în timp ce plecase, ca de obicei, să cumpere ceva, iar acum era căutat de Gestapo. Atunci îşi dădu seama că cel mai bun loc în care se putea ascunde era Organizaţia Todt, aşa că se înscrise în ea de bunăvoie. Spera să fie trimis la muncă în portul Stettin sau în oricare alt port de unde să poată fugi în străinătate la bordul unui vas suedez. I-am urat succes şi ne-am despărţit.

Organizaţia Todt era formată din voluntari şi persoane mobilizate din toate ţările aflate sub ocupaţie nazistă, care erau puse să muncească la construcţia de

drumuri, în transporturi, la manipularea proviziilor şi aşa mai departe. Cum nemţii aveau nevoie disperată de mână de lucru suplimentară, orice doritor era binevenit să se înscrie – fără să-şi dea seama, oameni ca Tadek Stanczyk, care erau urmăriţi de Gestapo, şi ca mulţi alţii de fapt, se înscriau cu gândul expres de a fugi fie în tabăra Aliaţilor, fie, pe mare, într-o ţară neutră, în special în Suedia.

Capitolul paisprezece

Primăvara lui 1944 veni cu o senzaţie de ameninţare şi cu o prevestire. Deşi erau acum în plină retragere din faţa forţei devastatoare a armatei sovietice, naziştii găseau încă tăria şi mijloacele necesare pentru a ţine sub călcâi populaţia aflată în pragul unei rebeliuni făţişe. Acum, simţeai în mod constant acest lucru. Toată lumea îl ştia şi-l dorea. Se vedea inclusiv în comportamentul nemţilor. Explozia avea să se-ntâmple în curând. Viaţa însă trebuia să meargă înainte, iar uneori, în mod surprinzător, comportamentul oamenilor părea atât de nepotrivit cu tendinţa ameninţătoare prevalentă. Natura umană părea a dicta necesitatea continuării existenţei într-un mod cât mai firesc cu putinţă, aşa cum o ilustrează următorul episod.

În iunie, veştile cu privire la debarcarea Aliaţilor în Franţa au reprezentat un tonifiant minunat, căci ele anunţau începutul sfârşitului pentru germani. Cu toate acestea – nu că noi n-am fi ştiut – trebuia să se mai verse mult sânge şi să se îndure mai multe suferinţe până la venirea sfârşitului. După ce ratasem şansele anterioare de a fugi, am început acum să mă gândesc serios la o tentativă de redobândire a libertăţii, doar că, de această dată, nimic nu avea să mă mai împiedice să fac asta. În plus, îmi închipuiam că o să fie mai uşor ca la Montelupich! Trebuia însă să plec din Varşovia, care, după părerea mea, avea să devină o capcană mortală după ce ruşii ajungeau la porţile oraşului. Din surse germane, era greu să obţii informaţii precise despre lupte, aşa că ne

bazam mai mult ca oricând pe buletinele de ştiri de la BBC, ca şi pe zvonurile răspândite de oamenii care veneau de pe front. Pe lângă aceasta, pe străzile Varşoviei au început să apară unităţi ungureşti aflate în serviciul germanilor, care se îndreptau spre vest, semn clar că armata se retrăgea. În mod naiv, aşa cum avea să se dovedească, planul meu era să mă îndrept spre liniile ruseşti şi să trec dincolo cu prima ocazie. Cum aceştia erau acum aliaţii noştri, nu puteam să cred că voi avea vreo problemă după ce treceam în partea cealaltă. Aveam însă nevoie de o bază undeva, la est de Varşovia, ca punct de plecare – şi asta era o problemă care trebuia să fie rezolvată. Atunci, printr-una dintre acele ciudate coincidenţe, mama îmi trimise un mesaj să mă duc la o anumită casă din oraş şi să mă văd cu nişte oameni care mă puteau ajuta să-mi duc planul la îndeplinire.

Am aranjat prin telefon o întâlnire, iar când am vorbit cu dna Kondratowicz, am găsit foarte bizară „propunerea” ei. Ambele fete ale doamnei învăţaseră englezeşte (în secret) şi aveau nevoie de exerciţii de conversaţie pentru a şti mai bine limba. Fusese abordată Kathleen Smith, dar aceasta refuzase oferta în favoarea mea. Din prudenţă, nu s-au pus întrebări cu privire la identitatea mea, deşi, de regulă, oamenii trăgeau propriile concluzii, indiferent care erau acestea. Atunci, am început să caut un pretext potrivit pentru a respinge oferta (pentru care aveam să fiu plătit), când ea îmi explică unde anume urmau să se ţină aceste „lecţii”. Totul avea să se petreacă la ferma lor de la ţară, unde aveau o locuinţă, lângă Minsk Mazowiecki, la vreo 55 de kilometri est de Varşovia, în ultimele două săptămâni ale lui iunie. Problema mea, aceea a găsirii unei „baze”, părea astfel a fi rezolvată, aşa că am acceptat de-ndată misiunea.

Cu mult înainte de data stabilită, am obţinut de la patronul meu un concediu de două săptămâni, precum şi o scrisoare justificativă în acest sens, în caz că eram oprit la

un moment dat pentru a fi întrebat. Deşi trecerea unor maşini şi camioane, în mare parte civile, de pe benzină pe gaz lichefiat, nu era o muncă foarte importantă, săritorul meu şef făcu să pară astfel în scrisoare.

Când sosi în sfârşit ziua plecării mele, despărţirea păru tristă şi definitivă. Din fericire, mama se ţinu foarte tare, reuşind oarecum să nu verse un potop de lacrimi, iar eu simţeam că, în adâncul sufletului, ea ştia că eu aveam şanse mai mari de supravieţuire, şi poate chiar toate şansele de a reuşi în planurile mele, dacă nu rămâneam la Varşovia. Dintre prietenii mei, numai Jurek şi mama lui ştiau, şi mi-au urat succes. Nu aveam să-i mai văd niciodată.

Am plecat din Varşovia cu trenul într-o frumoasă dimineaţă de duminică, fără a fi deranjat de prezenţa omniprezentului Gestapo şi ajungând la Minsk Mazowiecki după o oră. Aici, ca de obicei, un şir lung de trăsuri şi căruţe aştepta sosirea proprietarilor, a oaspeţilor şi a altor doritori să călătorească cu asemenea taximetre rurale. Am mers de-a lungul acestui şir strigând numele familiei Kondratowicz, până când unul dintre vizitii a răspuns cu un „ho”, ridicând braţul în semn de recunoaştere. Drumul până la Rudzienko a fost foarte scurt, desfătându-mă, în timpul călătoriei făcute fără grabă în paşnicul peisaj rural, cu soarele dimineţii, care ardea cu putere, şi cu liniştea lumii care se odihnea. Dacă n-ar fi fost două camioane cu jandarmi gonind în direcţia opusă într-un nor de praf şi stricând această imagine liniştită, aş fi crezut că mă aflam în vremuri mai paşnice. Mă întrebam totuşi ce mă aştepta la Rudzienko, cum aveam să fac faţă celor două sarcini şi cum urma să se realizeze planul meu de a trece la ruşi. De fapt, acest următor şi foarte important pas nu prea avea să depindă de mine, pentru că evenimentele mult mai ample au urâtul obicei de a prelua oricum controlul asupra destinului unei persoane. Soarta sau norocul cel puţin îmi oferi ocazia de a face primul pas în realizarea planului meu

– sosirea mea la Rudzienko.

Aici, am fost surprins să găsesc o mulţime de oameni, în afară de dl şi dna Kondratowicz, cele două surori, Jadwiga, cea mare, şi Irena, precum şi fratele lor, Zbigniew. Mai erau două mătuşi necăsătorite aproape identice, o blondă atrăgătoare, Danuta, pretinsa prietenă a lui Zbigniew, Mietek, intendentul, şi, în fine, Jurek Berezowski, care se afla şi el acolo ca musafir, pentru a organiza întâlnirea. Prezentările au avut un caracter formal şi ritualic, însă odată făcute, atmosfera a devenit prietenească şi relaxată.

Curios era că, printr-o rară întâmplare, îl întâlnisem pe Jurek Berezowski înainte de război şi ne frecventaserăm foarte mult o vreme. Ştia foarte bine cine eram, dar a acceptat numele meu de împrumut, Kopystynski, fără să se arate surprins. Totuşi, spre binele celorlalţi, am comentat în treacăt că ne-am cunoscut înainte de război şi atât. Oricum, cu prima ocazie, i-am relatat toată povestea mea, iar el a înţeles şi a promis într-un mod reverenţios că n-o va spune nimănui. În adolescenţă, ne înţeleseserăm întotdeauna foarte bine şi eram bucuros să constat că puteam face asta în continuare.

Proprietatea Kondratowicz era întinsă. În faţa conacului cu un singur nivel se afla o terasă mare dotată cu scări în serpentină la ambele capete, care duceau jos, la drumul de acces pentru vehicule, ce înconjura un strat uriaş de flori, plin cu tot felul de plante colorate. În spate se găseau o magazie de lemne, un beci şi alte construcţii anexe. Întreaga proprietate era înconjurată de mulţi copaci care creau o impresie de siguranţă şi relativă izolare. Dincolo de inelul de copaci se întindeau, pe kilometri întregi, câmpurile aurii de grâu, întrerupte ici-colo de arbori şi păduri. Chiar în spatele inelului de copaci se afla însă grădina de zarzavaturi pentru consum propriu, iar dincolo de ea, o livadă şi plantaţii de arbori cu fructe cărnoase, şoproane pentru vite şi grajduri pentru

paisprezece cai de povară. Mai departe, pe câmp, se vedeau câteva iazuri pline cu o mulţime de crapi graşi. Pe partea mai luminoasă, găseai un teren de tenis ascuns după copacii învecinaţi. Pe ansamblu, era un loc idilic. Doar înainte de război mai avusesem eu parte de atâta plăcere şi abundenţă de mâncare.

Mi-am luat în serios îndatorirea de „profesor particular” şi am introdus regula ca, timp de două ore pe zi, după masa de prânz, eu, Jadwiga şi Irena să citim şi să conversăm în englezeşte. Aveam un manual de engleză, iar pentru citit, am ales o carte potrivită din vasta lor bibliotecă. În afară de asta, am încercat cât am putut să fac conversaţie în timpul zilei, dar, curând, am constatat că această sarcină era extrem de grea, căci, deşi Jadwiga, care avea douăzeci şi trei de ani, lua lucrurile în serios, Irena, o fată poznaşă de şaisprezece ani, plină de viaţă, găsea orice pretext ca să nu participe la aceste şedinţe. Atmosfera de vacanţă o îmboldea să nu prea respecte oricum foarte multe reguli. M-am străduit totuşi să-mi justific prezenţa acolo.

Ca intendent, Mietek petrecea majoritatea zilelor călare, făcând înconjurul vastei proprietăţi şi întorcându-se de regulă plin de praf şi mort de oboseală exact la masa de seară. Avea douăzeci şi cinci de ani, era înalt şi drept de statură, destul de reţinut în comportament. Zbigniew Kondratowicz, care avea aceeaşi vârstă, băiat ager la minte, sufletul grupului adunat acolo, petrecea şi el o mare parte a timpului ocupându-se de chestiuni privind administrarea proprietăţii, adeseori împreună cu Mietek, dar, din când în când, dispărea cu motocicleta într-un loc neştiut de nimeni – se bănuia că pentru a desfăşura o activitate clandestină în zonă. Motocicleta, de fabricaţie germană şi vopsită în cenuşiul tern al tuturor mijloacelor de transport nemţeşti, era mândria şi bucuria lui, modul în care şi-o procurase rămânând un mare secret. La sfârşitul zilei, era ascunsă întotdeauna cu grijă într-un hambar. Nu

era fraier.

În aceste condiţii, cele trei fete îşi vedeau adesea de treburile lor, în vreme ce eu şi Jurek petreceam mult timp împreună, hoinărind fără grabă sau nefăcând absolut nimic. Era un tip afabil şi lipsit de griji, cu un simţ dezvoltat al umorului, cu care mă potriveam de minune. Ori de câte ori însă grupul era în formaţie completă, ne distram din plin şi eram cât se poate de nepăsători, întâlnirile durând adesea până târziu în noapte. Uneori, îmi spuneam că nu era decât un vis, un vis care trebuia să se termine curând. De fapt, noi băteam fierul cât încă mai era cald.

În a treia zi a vizitei mele, s-a stabilit să jucăm tenis destul de târziu în cursul serii, când soarele apunea. Trebuia să jucăm toţi, împărţind între noi cele două-trei rachete disponibile, însă, pe măsură ce se întuneca, am băgat de seamă luminile strălucitoare care explodau pe cerul de la răsărit, a căror semnificaţie n-o ştiam în acel moment. Cuprinşi de microbul tenisului, am încercat să continuăm să jucăm în întuneric, observând din nou acele lumini nocturne, însoţite, de această dată, de bubuituri îndepărtate. Pe măsură ce bubuielile au crescut în intensitate, ne-am dat seama de semnificaţia lor. Ele anunţau sfârşitul partidei noastre de tenis, sfârşitul distracţiei noastre, sfârşitul stării de normalitate în sine. Totul s-a schimbat într-o clipită. În condiţiile apropierii a ceea ce poate fi descris ca un val uriaş, era timpul să se ia nişte decizii. Membrii familiei Kondratowicz s-au cufundat într-o discuţie serioasă, ştiind cât se poate de bine că, foarte curând, viaţa lor în acel loc avea să se-ncheie, poate pentru totdeauna. De asemenea, şi mandatul meu de „profesor particular” lua sfârşit.

A doua zi de dimineaţă, a sosit cu două maşini un grup de ofiţeri germani, care au început să inspecteze locul, rechiziţionând curtea fermei cu toate clădirile, şoproanele şi hambarele dimprejur. După-amiaza, toată

proprietatea a vuit de zumzăitul motoarelor, sosind camion după camion cu soldaţi care au ocupat fiecare locşor. Am aflat că era vorba despre o unitate de întreţinere şi reparaţii. Soldaţii au început imediat să descarce echipamentul şi, curând, s-au pus serios pe treabă. Măcar ne-au lăsat în pace în conac. Am fost surprinşi să observăm cât de liniştiţi şi relaxaţi erau, având în vedere faptul că se retrăgeau. Deşi se purtau frumos şi nu se băgau peste noi, am hotărât totuşi că situaţia necesita multă precauţie, şi ne ţineam cât mai departe de ei cu putinţă. Când intram însă în contact cu ei, căutam de regulă să fim politicoşi unii cu alţii. Printre ei se aflau nişte ruşi, foşti prizonieri de război care lucrau în unitate, iar conversaţia cu aceştia ni se păru interesantă. Purtând încă uniforme ruseşti, păreau a fi retraşi, dar, în mod curios, germanii nu păreau a fi deranjaţi de faptul că vorbeam cu ei. Cu o singură excepţie, erau tineri simpli şi direcţi. Când i-am întrebat de ce mergeau cu germanii, cel mai în vârstă dintre ei, un rus autentic, blond, înalt, cu vorba apăsată, mi-a răspuns că toţi detestau regimul comunist din Rusia, acesta era motivul. Nu erau dornici să discute despre politică, iar nu după mult timp, au adus o balalaică şi au început să fredoneze voios un cântec, moment în care ne-am alăturat şi noi bucuroşi.

Plecarea unităţii după câteva zile lăsă un gol ciudat, concluzia evidentă fiind aceea că sosirea ruşilor nu avea să mai întârzie mult. Măcar de-ar fi fost atât de simplu.

Între timp, Zbigniew se dusese în satul din apropiere de Rudzienko (de la care îşi trăgea numele ferma) şi se întoarse încântat cu vestea că o unitate din avangarda armatei ruse sosise acolo. El observă că unul dintre tancuri era comandat de o femeie-ofiţer. Ruşii iradiau încredere şi bravură, explicând că intenţionau să străpungă frontul până la Varşovia, după care au luat-o din loc într-un nor de praf. Toate acestea păreau să confirme părerile noastre, însă mulţimile de refugiaţi care au început deodată să

năvălească spre Rudzienko spuneau cu totul altceva. Principala unitate germană aflată în retragere era încă intactă şi se apropia de Rudzienko. Ca pentru a confirma această veste, apăru brusc o formaţie de avioane ruseşti, care a început să bombardeze în picaj o ţintă situată la vreo trei kilometri depărtare. (Mult mai târziu, un comunicat dat de ruşi arăta că o unitate de avangardă formată din tancuri a străpuns liniile germane şi s-a îndreptat în mare viteză spre Varşovia, fiind distrusă la mică distanţă de oraş.)

În scurtă vreme, se auzi sunetul unui foc sporadic de armă însoţit de huruitul tancurilor germane care mergeau pe drumul principal situat la vreo 400 de metri distanţă. Noi, toţi cei patru, am devenit tot mai neliniştiţi, dorindu-ne să fi avut una sau două arme cu care să tragem în nemţi. Începurăm astfel să ne facem iluzii, când Jurek anunţă că ştia exact unde putea să găsească una – nici mai mult, nici mai puţin decât o mitralieră! Urmându-l, ne-am îndreptat în grabă spre un hambar, unde el începu să caute cu înfrigurare prin fân şi scoase o frumoasă mitralieră Kalaşnikov. Din păcate, nu aveam muniţie, însă Jurek ştia unde puteam găsi şi aşa ceva. La vociferările noastre, ne răspunse de fapt cu un „of, în iazul raţelor”. După ce şi-a scos pantofii, a păşit cu greu în apa mocirloasă şi a stat acolo privind de-a dreptul cu frică, lipăind, anunţând din când în când „cred că-i aici, nu – trebuie să fie acolo”, aplecându-se de fiecare dată să dibuie în noroi cu mâinile goale. Până la urmă, eforturile lui au fost încununate de succes când găsi două cutii de metal pline cu muniţie. Îi văzuse pe ruşi ascunzându-le în ziua plecării lor.

Deşi n-aveam nicio idee dacă muniţia mai era bună după ce stătuse în apă, am început să facem „planuri strategice” în privinţa folosirii cu eficienţă maximă a mitralierei. Eu am sugerat să mergem la drumul principal şi să ne ascundem, aşteptând sosirea camioanelor şi a

maşinilor, având în vedere că şanţurile de pe ambele laturi asigurau un bun adăpost. Planul a fost acceptat de toată lumea, dar câteva trageri de probă erau necesare înainte de a pleca. Ne deplasam deja în grabă spre şosea, când cineva observă că lipsea importantul percutor. Întorcându-ne din drum dezgustaţi, am aruncat inutilul obiect şi cutiile cu muniţie în iaz, când, chiar în acel moment, o maşină de serviciu cu patru ofiţeri SS îmbrăcaţi în uniformă de luptă intră cu mult zgomot în curte, iar, în câteva minute, locul se umplu de soldaţi înarmaţi până-n dinţi şi care se aflau în mod evident într-o stare de agitaţie. Din fericire, ne-au ignorat, însă eu nu voiam să mă gândesc ce ni s-ar fi întâmplat dacă ne-ar fi prins, cu câteva secunde mai devreme, vânturând o mitralieră.

Acum, era o zarvă totală, o mulţime de refugiaţi înfricoşaţi asaltându-ne şi amestecându-se cu soldaţii abătuţi care se precipitau în momentul în care soseau tancurile, doborând copăcei şi tufe şi răvăşind frumoasa peluză cu straturile ei de flori. În acelaşi timp, ofiţerii au preluat controlul conacului, ocupând două dintre încăperile cele mai mari din spate, de unde aveau să conducă în mod evident lupta, care părea iminentă.

Amânând decizia de a părăsi Rudzienko până în ultima clipă, familia Kondratowicz împachetă repede câteva lucruri şi se pregăti să plece cu o camionetă care-i aştepta în curtea din spatele casei. Fiul lor, Zbigniew, se simţi obligat să rămână şi să îngrijească de proprietate atât cât se putea. Eu, Jurek şi Mietek am ales să rămânem. Motivele mele au fost explicate deja, în plus, îmi făcea plăcere compania lor. Dl Kondratowicz ne-a spus liniştit că, dacă vreunul dintre noi nu era foarte sigur că voia să rămână, eram bineveniţi să călătorim împreună cu ei, până la Varşovia, dar dacă rămâneam, atunci, îndrumaţi de Mietek în calitate de intendent, trebuia să încercăm să ţinem ferma pe picioare cât mai mult cu putinţă. În aceste circumstanţe, nu ne puteam bizui pe ajutorul lucrătorilor

de la fermă, deoarece aceştia aveau să fie în mod firesc mai preocupaţi de siguranţa familiilor lor. Recoltatul trebuia să mai aştepte, dar cele treizeci de vite, ca şi cei paisprezece cai trebuiau să fie hrăniţi şi îngrijiţi. El ne-a spus că nu era pregătit să-i aştepte pe ruşi din cauză că, fiind proprietar funciar, ştia ce le vor face aceştia lui şi familiei sale, şi indiferent că erau sau nu erau aliaţii noştri, nu puteai avea încredere în ei. Dna Kondratowicz îmi mulţumi pentru efortul meu de a-i învăţa fetele şi-mi dădu suma convenită de 300 de zloţi, deşi lucrasem mai puţin, adăugând alţi 100 de zloţi în caz că aveam nevoie.

Cele două mătuşi necăsătorite, atât de tăcute şi de liniştite, încât abia dacă fuseseră observate în tot acel tumult, aleseseră şi ele să rămână, Zbigniew devenind astfel responsabil şi de siguranţa lor. Pentru a căpăta încredere în el, acesta le tratã cu multă grijă şi consideraţie, asigurându-se, în zilele nebune care au urmat, ca ele să nu aibă nimic de suferit.

Între timp, mulţi refugiaţi umpluseră pivniţele în încercarea de a scăpa de iminentul bombardament. Seara, în timp ce Zbigniew era ocupat să-i ajute pe refugiaţi în problemele lor, noi, ceilalţi, vedeam de vite şi de cai, întorcându-ne la conac după lăsarea întunericului.

În aceeaşi seară, pe când nemţii săpau încă de zor şi se pregăteau de luptă, am auzit un zvon că mult-aşteptata revoltă de la Varşovia începuse. Evenimentele se desfăşurau acum într-un ritm rapid şi, cu toate că doream foarte mult să ştim ce se întâmpla cu bravii cetăţeni ai Varşoviei, n-am putut afla mai multe.

Contrar aşteptărilor noastre, timp de două zile se aşternu o stranie acalmie, iar unii dintre noi, profitând de această perioadă de linişte, se aventurară pe terasă pentru un „respiro”. Atunci, în înaltul cerului care se întuneca, am observat umbra unui bombardier mare cu patru motoare care se îndrepta spre Varşovia. Raza îndepărtată a unui proiector ţâşni spre cer, încercând, agitată, să dea de

obiectul urmărit. Căută în zadar, însă, curând, i se alăturară altele, încrucişându-şi ici, colo, tentaculele, până când, prins în sfârşit în centrul reţelei, bombardierul deveni o ţintă perfectă. Priveam cu uimire cum avionul era urmărit de un baraj antiaerian constant până când a fost lovit. Cu un motor în flăcări, îşi continuă zborul neabătut, înainte de a-l pierde complet din vedere. Undeva în spatele meu, o femeie se ruga cu voce tare pentru siguranţa aviatorilor, în vreme ce alta, văzând avionul în flăcări, izbucni în lacrimi.

(Istoria consemnează că, în timpul revoltei de la Varşovia din 1944, RAF a încercat să arunce din avioane muniţie pentru luptătorii asediaţi din Rezistenţă. Aflate la bordul unor bombardiere Halifax şi Liberator, echipajele acestor misiuni erau formate din britanici, polonezi şi neozeelandezi.)

În ciuda propriilor noastre probleme, acest episod a produs o impresie profundă asupra tuturor celor care au asistat la el, dându-ne speranţa că totuşi, până la urmă, era cineva de partea noastră acolo, departe.

Am continuat să ne îngrijim de animale, acesta fiind primul lucru pe care-l făceam dimineaţa şi seara, şi la care am primit ajutorul neaşteptat al unui lucrător credincios de la fermă. În cursul zilei însă, ne străduiam să nu dăm ochii cu soldaţii SS. Erau în mod evident nervoşi, iar prezenţa noastră în curte părea a nu fi binevenită. În cele din urmă, ni se spuse să nu ne apropiem. Apoi, preţioasa noastră rezervă de alimente a fost furată din pivniţă, lăsându-ne doar cu rezerva de urgenţă ascunsă în conac. Chiar şi aceasta a fost şterpelită de germani când, întâmplător, am dat de şase dintre ei ducându-se la dulapul în care o ţineam. În acel moment, am văzut roşu înaintea ochilor şi m-am aşezat între ei şi uşa dulapului. Soldaţii au ezitat o clipă, iar eu am început imediat o conversaţie banală cu ei, care îi făcu să se răzgândească. Unul deveni oarecum agresiv, dar ceilalţi îl potoliră şi, în

cele din urmă, se retraseră timid, părând mai degrabă ruşinaţi. Nu puteam să cred ce noroc am avut. Degeaba însă, căci, în ziua următoare, şi acea rezervă dispăru. Mai rău chiar, strecurându-ne în grajduri şi în adăpostul vacilor pentru a hrăni animalele, am constatat că erau goale. Acest lucru trebuia să se-ntâmple odată şi-odată. Mai târziu, am constatat că germanii ne luau vacile şi caii lipsind astfel, dintr-un foc, comunităţile ţărăneşti de sursa lor de existenţă.

Zbigniew ne mărturisi că avea 40 de litri de votcă ascunse sub pardoseala beciului, pe care promise că le va păzi cu viaţa. „Aţi fi surprinşi dacă aţi şti ce puteţi face cu o sticlă, două de tărie, mai ales în vremuri ca acestea”, adăugă el cu înţelepciune. Cuvintele lui profetice se dovediră a fi cât se poate de adevărate.

Cu tancurile bine ascunse în şanţuri săpate în perimetrul exterior al enclavei noastre protejate, germanii au început un foc de baraj în direcţia liniilor ruseşti, reacţia fiind pe măsură. Obuzele ruseşti vâjâiau deasupra capului, căzând în cea mai mare parte în spatele conacului. În loc să ne întoarcem în pivniţe, am hotărât să rămânem în camere şi să ne încredem în protecţia oferită de zidurile solide ale clădirii. Singurul neajuns era că ne aflam chiar în calea focului şi că un obuz putea să ne intre pe fereastră, dar parcă preferam acest lucru în locul pivniţelor ticsite cu refugiaţi înfricoşaţi şi copii plângăcioşi. Lupta a continuat până târziu în noapte, obuzele explodând din când în când în faţa casei, iar restul căzând undeva în spate. Pe măsură ce se lăsa întunericul, bombardamentul încetă, permiţându-ne să ne odihnim puţin, iar după ce am tras obloanele de lemn, am căzut într-un somn adânc.

A doua zi, nu se văzu nicio schimbare, lupta începând la opt dimineaţa şi urmând un anumit tipar toată ziua. Indiferent cine începea primul, bombardamentul continua vreme de circa cincisprezece minute, urmate de o pauză

de vreo zece minute. Apoi, cealaltă parte răspundea cu un baraj cu o durată similară, şi aşa mai departe. Totul părea a merge ceas, iar încordarea ne-a slăbit nervii. Alte câteva obuze au explodat pe ceea ce mai rămăsese din peluză, restul zburând în continuare, din fericire, peste acoperiş. Din când în când, coboram în pivniţe ca să vedem dacă puteam să ajutăm cu ceva, altfel limitându-ne la cele două camere de la etaj, iar când lupta a încetat din nou, ne-am culcat. Am avut norocul să găsesc în sertarul de la noptieră un vraf de reviste de dinainte de război, care m-au transportat, la lumina unei lumânări, într-o lume de mult apusă. Era o terapie minunată pentru nişte nervi distruşi.

În a treia zi a bătăliei, am avut de-a face cu un alt pericol, total neaşteptat. Umbla vorba că nu trebuia să ne arătăm la faţă pentru că un detaşament al *Feldgendarmerie* căuta pe cineva în jurul conacului. Apoi, soldaţii au înconjurat casa, ordonând tuturor bărbaţilor să iasă şi să se adune în curtea din spate. N-am avut nicio şansă. I-au adunat deja pe toţi lucrătorii de la fermă, care stăteau acolo înşiruiţi, cu teama întipărită pe feţe. Eram îngroziţi, mai ales că niciunul dintre noi nu-şi făcea nicio iluzie cu privire la ceea ce putea să urmeze, dându-ne seama că nu aveau de gând să permită vreunui bărbat să cadă în mâinile ruşilor.

Între timp, Zbigniew, care reuşise într-un fel să treacă neobservat de *Feldgendarmi*, se duse imediat la ofiţerul-comandant care stătea în acel moment aplecat deasupra hărţilor militare şi-i spuse că, în calitate de proprietar, era obligat să asigure bunul mers al fermei şi că, pentru aceasta, mai avea nevoie de cel puţin trei oameni. Menţionă ca lucrători indispensabili pe Jurek, pe Mietek şi pe mine. Germanul nu avea însă chef să asculte, aşa că nu-i permise lui Zbigniew decât să rămână.

Încolonaţi pe două rânduri, am pornit într-un marş de câţiva kilometri prin zonă sub pază înarmată, evitând orice

locuinţă şi ajungând în cele din urmă într-un sătuc, unde am fost băgaţi într-un hambar şi închişi. Am stat acolo tot restul zilei şi noaptea, aproape sufocându-ne din cauza căldurii, a mirosului înţepător de fân şi a supraaglomerării. Părea să ne fi venit sfârşitul, căci hambarele pline cu fân erau locul perfect unde nemţii puteau să ne incinereze fără a risipi nici măcar un singur glonţ. Noi, cei trei, am reuşit să găsim un loc liber în capătul opus, lângă un perete, şi am început să testăm rezistenţa planşeului. Era solid şi ferm, iar eforturile noastre de a disloca o placă nu au avut succes. Alţii au făcut la fel, cu acelaşi rezultat. Aleseseră cu siguranţă locul potrivit pentru ceea ce voiau să facă. Nu exista nicio posibilitate de scăpare. Şi chiar dacă ar fi existat, eram înconjuraţi, iar oricine încerca să fugă ar fi fost prins ca o muscă. Din fericire, nu se întâmplă nimic, iar când se lumină de ziuă, ne-am socotit fericiţi.

Uşile hambarului s-au deschis brusc şi ni s-a ordonat să ieşim, apoi am fost încolonaţi şi am mers vreo doi-trei kilometri pe un drum prost, nisipos, până într-un loc în care acesta cobora brusc până la albia unui râu, urcând apoi pe malul celălalt. Aici se desfăşura o activitate intensă, construindu-se un pod înalt din lemn, care, atunci când avea să fie gata, urma să fie folosit la retragerea germanilor, ale căror mijloace de transport s-ar fi scufundat în nisipul moale de dedesubt. Forţa de muncă era formată din tineri de la ţară, asupra lor veghind ochiul de vultur al unui ticălos sergent SS, al cărui singur mijloc de comunicare părea a fi tonul foarte ridicat al vocii sale. Invectivele lui stridente reverberau în toată valea, stârnind teamă în inimile băieţilor. Cu excepţia acestui spectacol vocal, totul îmi amintea de zilele în care participasem la construirea unui alt pod, lângă Tamow, dar la o scară mai mică.

Sergentul, care răspundea în mod evident de lucrări rutiere, i-a dat unuia dintre gardienii noştri ordine să ne pună la muncă, ceea ce însemna de fapt umplerea gropilor

de pe căile de acces către pod. Cum nu existau unelte de niciun fel, am fost obligaţi să ne folosim mâinile. Astfel, sub privirile atente ale celor doi gardieni ai noştri, am început să râcâim şi să ne umplem mâinile cu nisip. Acest lucru nu făcu decât să dispară nişte gropi şi să apară altele în loc, iar în ritmul acesta, am fi stat acolo şi în ziua de azi, la multă vreme de la plecarea germanilor! Am atras atenţia paznicilor cu privire la această stupizenie, dar ei au dat din braţe într-un gest de zădărnicie. Imaginea atât de multor bărbaţi alergând de colo, colo, cu nisip în palme era de-a dreptul ridicolă – dacă situaţia n-ar fi fost gravă în esenţă, ar fi putut fi chiar hilară.

Abia ne întorseserăm la mizerabilul hambar, când o gardă ceru să se prezinte trei voluntari. În ce scop, n-aveam nici cea mai mică idee, dar, într-o clipită, noi, cei trei, am făcut un pas înainte. Eu, Jurek şi Mietek conveniserăm să analizăm fiecare posibilitate de evadare, iar aceasta părea să fie o şansă pe care nu trebuia s-o ratăm. Puseserăm însă o condiţie, aceea de a evada toţi trei sau niciunul.

Ni s-a spus că o cireadă de vaci fusese dusă pe o pajişte alăturată şi, ca să nu fugă niciuna, am fost aşezaţi în diferite puncte ale acesteia. „Supravegherea” trebuia să dureze de pe la ora opt seara până la unu dimineaţa, locul nostru fiind luat apoi de alţii. Ni s-a spus ca, la fiecare zece minute, să strigăm „totu-i bine”, iar în cazul în care apăreau probleme, să facem semn. Doi gardieni înarmaţi patrulau întreg perimetrul pajiştii, fiind mereu cu ochii pe noi, dar şi pe vaci.

La prima vedere, părea cea mai bună şansă pe care o puteam avea vreodată ca s-o ştergem, şi de aceea era cu atât mai enervant faptul că nu avuseserăm ocazia să ne facem un plan de acţiune. De unde stăteam eu, abia îi puteam vedea pe cei doi tovarăşi ai mei, dar, când se lăsa întunericul, nu ne puteam vedea unul pe celălalt, ceea ce împiedica orice comunicare prin semne. Ceva mai

devreme, reuşisem să studiez în fugă terenul, observând un pâlc de arbori şi tufe la vreo sută de metri distanţă, într-o pajişte alăturată, care putea reprezenta un bun adăpost imediat, dincolo de acesta întinzându-se un câmp deschis.

Pe măsură ce minutele treceau, gardianul care patrula în sectorul meu apărea cu regularitate ca o fantomă în noapte, noi strigam cum ni se ordonase, iar vacile docile nu ne făceau probleme – nici măcar nu încercau să fugă, cum le stă în fire. În condiţiile în care frustrarea creştea, m-am întrebat cum să fac să comunic cu prietenii mei ca s-o ştergem toţi odată, dar cum aşa ceva era imposibil, am început să-mi doresc să nu fi făcut niciodată acel „pact”.

Habar n-aveam cât era ceasul, când, deodată, mi-am dat seama că ceilalţi doi nu mai strigau ce li se ceruse. Zadarnic am aşteptat şi am ascultat. Era o linişte asurzitoare. Primul meu gând a fost acela că indivizii plecaseră fără mine şi m-am simţit înşelat. Gardianul apăru însă iarăşi din întuneric şi, anunţându-mă că rondul meu se încheiase, mă duse înapoi la hambar. În întuneric, m-am lovit de Jurek şi Mietek, care au fost surprinşi să mă vadă, căci şi ei erau siguri că eu plecasem pe nepusă masă, lăsându-i pe ei acolo, şi erau pe punctul de a face la fel când îşi făcu apariţia gardianul. Enervaţi la culme de ratarea acelei ocazii, ne-am petrecut restul nopţii dormind.

A doua zi de muncă la repararea drumurilor se desfăşură în acelaşi mod, doar că rămăsese cu noi un singur gardian, ceea ce reprezenta o nouă ocazie tentantă, dar ca să-l anihilăm, dat fiind numărul nostru covârşitor de mare, era nevoie din nou de un acord şi de o acţiune concertată. Oricum, era foarte puţin probabil că am fi scăpat toţi cei cincizeci. Mulţi ar fi fost prinşi, cu urmările de rigoare.

Singura bucurie a acelei zile a fost adusă de un avion rusesc de recunoaştere care zbura la altitudine mică,

moment în care ni s-a ordonat să ne adăpostim, deşi nu aveam unde, însă avionul a continuat să zboare încet şi jos.

Ne era îngrozitor de foame, deoarece nu mâncaserăm nimic de trei zile, iar spiritele începură să se-ncingă.

În ziua următoare, principalul subiect de conversaţie a fost mâncarea. Potolit şi rezervat din fire, Mietek prinse aşa o ură pe pămpălăul de gardian, încât stătea chiar în spatele lui şi îi imita fiecare cuvânt şi gest cu un efect devastator. Noi ne prăpădeam de râs, ceea ce nu făcea decât să-l înfurie pe gardian. Cel puţin acest unic subiect de conversaţie, mâncarea, părea să ne unească şi să ne ajute să ne mai omorâm vremea. Într-un final, s-a ajuns la concluzia generală că trebuia făcut un protest către germani. Nu aveam decât să încercăm. În cele din urmă, după un proces de selecţie aleatorie şi după ce se puse întrebarea „cine ştie cel mai bine germana?”, atât Jurek, cât şi Mietek au declarat că, fără îndoială, eu eram cel potrivit pentru misiunea respectivă. În plus, era evident că singurul german cu autoritate la care puteam apela era ticălosul sergent SS. Gardianul nostru nu formulă nicio obiecţie şi mă duse la el. După tot ceea ce mi se-ntâmplase la Montelupich, asta era joacă de copil, astfel că am stat în picioare în faţa încruntatului omuleţ şi am prezentat ceea ce credeam eu a fi nişte argumente destul de convingătoare, în cel mai bun limbaj cvasimilitar. Prima lui reacţie a fost să se lanseze într-o avalanşă de invective, dar apoi, după ce-şi pierdu energia, deveni brusc raţional şi, promiţând că va vedea ce putea să facă, se întoarse pe călcâie şi plecă cu un aer demn. Întoarcerea mea fusese aşteptată cu multă nerăbdare şi a trebuit să repet totul cuvânt cu cuvânt, însă ultima afirmaţie a sergentului stârni un murmur de dezamăgire.

Opinia generală era acum că trebuia să muncim ca sclavii până când cădeam morţi de foame, iar când ne-am întors la hambar în acea seară, arătam foarte dărâmaţi.

Abia ce ne târâserăm picioarele în curtea fermei, când cineva ne avertiză să ne adăpostim. În timp ce ne băgam la adăpost, un avion rusesc, posibil acelaşi pe care-l văzusem cu o zi înainte, apăru deasupra capului nostru şi aruncă peste noi cu bombe mici. Pe măsură ce proiectilele se apropiau ţiuind, aveai impresia că pe mulţi dintre cei care se ghemuiră de frică în curte îi aştepta sfârşitul, dar, ca prin minune, bombele au fost purtate mai departe de inerţia creată de viteza avionului şi şi-au ratat ţinta, producând o serie de mici explozii într-un crâng din apropiere. Ulterior, ni s-a dat voie să rămânem în curte o vreme şi am intrat în vorbă cu câţiva germani cazaţi în casa de la fermă. Erau bavarezi şi păreau să ne trateze ca pe nişte oameni, ceea ce era o schimbare plăcută în raport cu felul în care stăteau de obicei lucrurile. Acest lucru nu-l împiedică totuşi pe unul dintre ei să-mi spună că Reichul dispunea acum de o armă nouă cu care aveau de gând să distrugă Marea Britanie. Se referea la rachetele V2, şi cu toate că l-am privit cu îndoială, îmi amintesc că vestea nu m-a lăsat chiar aşa de indiferent. O vorbă spune că nu este animal mai periculos ca un tigru încolţit, şi cu toate acestea, m-am rugat să nu fie vorba decât despre propaganda germană.

După ce am fost duşi înapoi în hambar, reveni în discuţie subiectul mâncării, dând naştere unui sentiment general de deznădejde şi deprimare. Urma să avem însă o surpriză, căci uşile hambarului se deschiseră şi un gardian ceru trei voluntari, adăugând că aveam să primim toţi ceva de mâncare. Au sărit repede trei dintre noi. Conduşi de doi gardieni, ne-am îndreptat spre o colibă aflată la vreo opt sute de metri distanţă, unde aceştia au intrat fără să bată la uşă şi au cerut ca fermierul şi soţia lui să pregătească mâncare pentru cincizeci de oameni. Sărmanii au rămas fără grai, apoi fermierul, desfăcându-şi braţele în semn de consternare, a spus că nu aveau nimic de mâncare.

Gardienii au devenit agresivi şi au cerut să se

pregătească ceva de mâncare, adăugând că erau oameni înfometaţi care n-au mâncat nimic de câteva zile.

Situaţia era îngrozitoare, căci, deşi aveam o foame disperată, nu ne-am aşteptat niciodată ca ea să ne fie potolită astfel. De fapt, ne simţeam ca nişte hoţi, dar acum nu mai aveam ce să facem. Nici fermierul şi soţia lui nu prea mai puteau face mare lucru. Ulterior, am reuşit totuşi să le explicăm situaţia noastră grea şi ne-am cerut scuze. În timp ce fermierul şi soţia lui s-au retras ca să pregătească ceva, unul dintre gardieni s-a întors la hambar după un grup de douăzeci şi cinci de oameni.

O oră mai târziu, ne-a fost adus un platou enorm pe care se afla carcasa întreagă a unui viţel proaspăt pregătit; când a fost pus pe masă, am început să tăiem felii din el şi să mâncăm cu mâna. Eu am luat o gură şi mi-a fost de ajuns. Am simţit pur şi simplu că nu pot accepta acest act de cruzime al naziştilor. Totul fusese făcut fără îndoială din ordinul acelui mic şi nesuferit sergent. Şi aşa, după ce primul grup a luat parte la masă şi a fost escortat înapoi la hambar, a venit rândul ultimului contingent să repete experienţa. Eu am plecat înfometat.

Se spune că surprizele vin câte două odată şi, astfel, unii dintre noi, cel puţin, au fost pregătiţi pentru încă una.

După ce am terminat de reparat drumul, am fost duşi jos, la baza văii, aşteptând să ni se dea altceva de făcut. Era evident că lucrările la pod întârziaseră şi că unii dintre noi aveau să fie puşi la treabă pentru a grăbi finalizarea lui. În vreme ce sergentul şi subordonaţii lui erau ocupaţi să pună lucrurile la punct, apăru brusc pe o motocicletă un curier, care opri şi-i înmână sergentului un mesaj. Acesta îl studie o clipă, apoi începu să strige nişte nume. Printre ele se găseau şi numele meu, al lui Jurek şi al lui Mietek. El anunţă apoi că toţi cei menţionaţi erau liberi să plece, adăugând: „Haideţi, duceţi-vă”. Neînţelegând semnificaţia cuvintelor sale, nimeni nu se mişcă. Dar doar pentru o clipă, pentru că nu a trebuit să ni se spună de două ori ce

să facem. Oarecum năuciţi de această întorsătură a evenimentelor, cei opt norocoşi ale căror nume fuseseră strigate au ieşit în faţă şi, luându-şi la revedere de la ceilalţi, s-au grăbit să pună o distanţă cât mai mare între ei şi sergent. Nu ne-am oprit până când nu ne-am simţit în siguranţă. Am tras concluzia că numai Zbigniew putea să facă această minune, pentru că toţi cei opt veneam de la Rudzienko, în timp ce restul grupului era format din bărbaţi din alte sate şi cătune. În afară de mine, Jurek şi Mietek, cei cinci tovarăşi ai noştri erau vechi lucrători la ferma Rudzienko, ceea ce explica în parte norocul nostru, însă răspunsul la întrebarea principală, şi anume cum a reuşit Zbigniew să obţină acest lucru, l-am aflat mai târziu. Cu siguranţă că, din punctul meu de vedere, întoarcerea la Rudzienko împreună cu ceilalţi părea a fi singura soluţie, şi, oricum, mai interesantă decât să ne ducem în pădure, unde trebuia să-i aşteptăm pe ruşi o perioadă necunoscută. În orice caz, noi, cei trei, am căzut de acord asupra acestui aspect. Marea întrebare era cum să ajungem în „partea cealaltă”.

Deşi mergeam cu multă atenţie, încercând să evităm trupele germane şi mai ales pe soldaţii din SS, înainte de a ne da noi seama, am dat peste un detaşament care se odihnea în pădure, dar soldaţii nu s-au arătat interesaţi de noi, iar după aceea, traversând un lan de grâu, am trecut pe lângă o baterie cu tunuri antiaeriene uşoare, deservite de soldaţi tineri. Atât de bine erau ascunşi, încât i-am văzut în ultima clipă, dar nici aceştia nu ne-au creat probleme.

Am ajuns la Rudzienko după două ore, apropiindu-ne de fermă cu grijă, moment în care ne-am despărţit de cei cinci lucrători, care se îndreptară direct spre colibele lor. La prima vedere, totul părea liniştit, fără urmă de nemţi. Ne-am întrebat dacă nu cumva aceştia se retrăseseră deja de pe proprietate, dar, când ne-am apropiat, am zărit o căruţă încărcată până sus, cu Zbigniew şi cele două mătuşi

cocoţate în vârful ei. Salutările au fost călduroase, dar scurte. Zbigniew explică pe nerăsuflate că situaţia de la Rudzienko devenise imposibilă şi că nu avea altă variantă decât să caute un loc mai sigur pentru el şi cele două mătuşi ale lui. Noi puteam să rămânem dacă voiam, dar el ne sfătui să mergem cu ei spre proprietatea familiei Illowiecki, care se afla încă, în mod evident, într-o relativă siguranţă. Am acceptat să mergem cu ei.

Căruţa foarte încărcată se mişca extrem de greu pe drumul cu făgaşe adânci, iar la scurtă vreme după ce am părăsit Rudzienko, se porni în spatele nostru un baraj de artilerie. Germanii se agăţau cu toate puterile de Rudzienko, iar situaţia generală părea absolut confuză.

Când, în sfârşit, ne-am depărtat în siguranţă de Rudzienko, Zbigniew ne spuse totul despre eliberarea noastră. Ca oaspeţi ai familiei sale, el se simţea pe deplin răspunzător de siguranţa noastră, ca de fapt de siguranţa tuturor lucrătorilor de la fermă care-i slujiseră atât de bine familia. Cu acest gând, îi ceru ofiţerului superior german să ne elibereze pe motiv că eram indispensabili la fermă. Nereuşind să-l impresioneze pe german, se duse din nou, înarmat cu două sticle de votcă. La momentul potrivit, când alcoolul începu să producă efectul dorit, Zbigniew îl convinse cu abilitate să scrie o scrisoare prin care autoriza eliberarea noastră, ceea ce şi făcu. Restul poate fi pus pe seama eficienţei armatei germane în îndeplinirea ordinului unui comandant beat.

Aşadar, preţioasa rezervă de votcă a fost cea care a făcut treaba în definitiv, dar ne-a arătat şi ce fel de om era Zbigniew – după toate probabilităţile, fapta sa altruistă ne salvase viaţa. M-a impresionat atenţia deosebită cu care avea grijă de cele două mătuşi bătrâne, manifestând un simţ de răspundere pe care nu-l vezi de obicei la cineva de vârsta lui.

Pentru a scuti de efort caii care trebuiau să suporte încărcătura suplimentară, noi patru am mers pe jos, pe

lângă căruţă, în timp ce Zbigniew ţinea frâiele şi îndemna caii ori de câte ori căruţa se împotmolea în nisip.

(După foarte multă vreme, am auzit că ceilalţi oameni împreună cu care lucrasem au fost duşi în marş forţat timp de mai multe zile şi, în cele din urmă, au fost ucişi.)

Epuizaţi deja după întoarcerea noastră la Rudzienko, am început să ne simţim picioarele de parcă ar fi fost nişte entităţi separate. N-aveam însă timp de pierdut, aşa că am continuat să ne mişcăm încet, până când am ajuns în cele din urmă pe proprietatea familiei Illowiecki chiar înainte de amiază. Am fost întâmpinaţi cu căldură de Illowiecki şi soţia lui, care ne-au invitat să ne simţim ca acasă. Asemănător cu Rudzienko din punctul de vedere al aranjării, locul respira un aer de pace şi confort casnic. Era greu de crezut că abia văzuseră un neamţ în luni de zile.

Ne-am dus direct la apă, căci nu mai băuserăm o cană de apă, darămite să fi văzut o bucată de săpun, de o săptămână. Când mă gândesc la asta, probabil că n-am fost o companie plăcută!

Apoi, la o elegantă ceaşcă de ceai servită de o slujnică în salonul cu mobilier comod, familia Illowiecki ascultă cu înţelegere experienţele cumplite trăite de noi la Rudzienko.

Mă întrebam dacă fuseserăm transportaţi într-o lume în care războiul era un fenomen nemaiauzit. Asemenea fiicelor lui Kondratowicz, şi ei veniseră aici pentru perioada verii, împreună cu cele două fetiţe ale lor, şi aveau aceleaşi responsabilităţi în ceea ce privea conducerea unei ferme de dimensiuni considerabile. Proprietatea era formată dintr-un cătun în care locuiau lucrătorii de la fermă, în vreme ce gospodăria familiei Illowiecki, o clădire solidă, zugrăvită în alb, construită după modelul unei cabane englezeşti, era înconjurată de o centură groasă şi verde de arbori şi tufe, dincolo de care se întindeau câmpuri vaste pe care unduiau lanuri de grâu.

Spre deosebire de Rudzienko, unde recoltatul fusese întrerupt din cauza luptelor, nenumărate şiruri de căpiţe frumos aranjate stăteau mărturie despre ordinea netulburată a lucrurilor care domnea încă aici. La un kilometru şi jumătate depărtare, unde se terminau lanurile aurii de grâu, se înălţa zidul compact şi verde al pădurii care se întindea fără întrerupere de la un capăt la celălalt al orizontului.

La cina din acea seară, am stat la o masă pe care fuseseră puse tacâmuri argintate strălucitoare, şervete frumos împăturite în dreptul fiecărui loc şi două coşuri pline cu chifle în mijloc. Când servitoarea termină de aprins lumânările, anunţă după regula ştiută, adresându-se stăpânei casei: „Cina-i gata, doamnă”. Deşi nu prea eram deprinşi cu o aşa ceremonie, am savurat fiecare minut, simţindu-ne încă o dată asemenea unor oameni civilizaţi. Veselia debordantă nu-şi avea locul aici. Totul părea să funcţioneze într-o manieră liniştită, bine organizată. Acum, din cauza neaşteptatei supraaglomerări, trebuiau pregătite locurile de dormit, eu şi Jurek împărţind o cameră, iar Zbigniew şi Mietek, alta.

În vremuri ca acestea, puteam spune fără teama de a greşi că trăiam de pe o oră pe alta, iar a doua zi de dimineaţă am văzut un cu totul alt scenariu. Puhoaie de refugiaţi jigăriţi şi epuizaţi curgeau spre sat, revărsându-se pe terenurile conacului. Ele au fost urmate de familiarul huruit al tancurilor care se răspândeau în jurul perimetrului exterior al proprietăţii, ascunzându-se în frunzişul des. Aveau de înfruntat un duşman aflat la un kilometru şi jumătate distanţă, ascuns în lizieră, în spatele lanurilor aurii de grâu. În mod ciudat, deşi auzeam toate aceste sunete ameninţătoare, nu vedeam de fapt niciun german. În afară de asta, imaginea începea să semene surprinzător de mult cu cea de la Rudzienko.

Noi, cei patru, ne-am întâlnit ca să analizăm situaţia. Zbigniew era cât se poate de hotărât, angajându-se să aibă

grijă în primul şi-n primul rând de cele două mătuşi ale lui. În virtutea acestui fapt, el avea să se abţină de la orice încercare de a trece la ruşi. Avea totuşi să ne ajute cum va putea, dar şi să ne avertizeze, în caz că apăreau cei de la *Feldgendarmerie*. Rămaserăm aşadar eu, Jurek şi Mietek, de data aceasta absolut hotărâţi ca următoarea tentativă de a ajunge la ruşi să reuşească. În acel moment, se auzi cineva strigând: „Repede, ascundeţi-vă, vin nemţii!” Am alergat să ne ascundem, sărind în tufişuri şi aşteptând cu inima bătându-ne cu putere. A fost însă o alarmă falsă.

Între timp, familia Illowiecki se pregătea de o plecare grabnică în caz că situaţia devenea de nesuportat, iar o căruţă trasă de un cal stătea în aşteptare.

Din experienţa noastră de la Rudzienko, am reţinut că de la ocuparea unor poziţii noi de către ambele părţi şi până la reluarea luptei treceau vreo douăzeci şi patru de ore. Ziua s-a scurs fără evenimente deosebite, iar când s-a apropiat seara, a fost pregătit iarăşi totul pentru cină. Preotul locului, prieten de familie, se aşeză în capul mesei şi începu o discuţie serioasă cu membrii familiei. Atmosfera era chiar sumbră. După câteva minute însă, se porni un foc de baraj extraordinar, care zgudui casa din temelii. Germanii începuseră primii, iar când s-au oprit, după zece minute, a fost rândul ruşilor să răspundă.

Acum eram noi supuşi unui foc de artilerie atât de feroce, încât parcă se apropia sfârşitul lumii. La Rudzienko fusese destul de rău, dar aici era şi mai rău. Toată lumea îndură cu stoicism o perioadă, dar, în cele din urmă, preotul li se adresă Ulowieckilor:

— Cred că a venit vremea să plecaţi, dragi prieteni. Pentru binele vostru şi al copiilor voştri, vă implor să nu mai amânaţi. Plecaţi acum.

Acestea fiind spuse, cei doi Illowiecki se ridicară de la masă, îşi luară fetiţele şi plecară. Ceilalţi se împrăştiară în pripă, fiecare căutând un refugiu, de preferat în faţa casei, rugându-se ca zidurile groase să fie suficiente

pentru a-i apăra de o lovitură directă.

Ne-am ghemuit toţi din instinct în momentul în care se auzi sunetul tânguitor al unui obuz apropiindu-se, însă acesta, din fericire, trecu pe deasupra, ratând la mustaţă acoperişul şi explodând în sat. Alte obuze au explodat mult mai aproape de poziţiile germane. Când s-a întunecat, bombardamentul a încetat cu totul. Noi trei am urcat pe scări în camera copiilor şi am tras nişte saltele pe podea, căzând repede într-un somn adânc.

Ruşii au început bombardamentul cu promptitudine a doua zi de dimineaţă, la ora opt. Acesta dură zece minute, fiind urmat de o pauză de cinci minute, reîncepând apoi pentru alte zece minute. Bombardamentul urma un program stabilit, dar era mai intens ca la Rudzienko, fiind evident că măreau presiunea.

Am ieşit cu prudenţă din casă pentru a vedea cum puteam să trecem la ruşi. În tot zgomotul şi sunetul metalic enervant, nu se vedea niciun suflet. Ascunşi la marginea tufişului care se ridica deasupra lanurilor de grâu, am studiat situaţia şi am făcut un plan. Forţele germane păreau a fi concentrate la dreapta noastră, în vreme ce sectorul din stânga părea a nu fi apărat. Am ajuns la concluzia că, dacă aveam ceva noroc, puteam să ajungem în mijlocul câmpului şi să ne ascundem în sutele de căpiţe răspândite peste tot. Eram pregătiţi să ne asumăm riscul de a fi observaţi de germani, dar simţeam că era momentul să acţionăm acum ori niciodată. Mulţumiţi de concluziile trase, unul dintre noi a fost trimis să-l găsească pe Zbigniew şi să-i comunice intenţia noastră. Zbigniew ne-a asigurat că ne va găsi ceva de mâncare dacă unul dintre noi va risca să se întoarcă şi s-o ia mai târziu. Căutaserăm deja prin toată casa şi constataserăm că toată mâncarea dispăruse, însă am convenit ca, la douăsprezece fix, unul dintre noi să-şi ia inima-n dinţi, iar Zbigniew să aştepte în spatele casei cu ceea ce reuşea să găsească.

Am aşteptat apoi pauza de cinci minute ca s-o pornim pe câmp. În loc să ne târâm, am mers în picioare, îndreptându-ne plini de cutezanţă spre liniile ruseşti. După ce am ajuns cam la jumătatea drumului, am fost foarte tentaţi să mergem mai departe, dar am hotărât să nu ne forţăm norocul. În acel moment, ruşii au tras din nou, astfel că ne-am trezit sub o ploaie de obuze ţiuitoare care se dovedi insuportabilă, făcându-ne să ne aruncăm în căpiţe, Jurek şi Mietek într-una, iar eu într-alta, la câţiva metri depărtare. Am stat întinşi acolo râzând şi glumind oarecum isteric, cu toate că nu ne vedeam, întrebându-ne cât puteam să supravieţuim în acele condiţii fără mâncare, dacă era nevoie. Sporovăiala noastră a fost întreruptă brusc când câteva obuze au explodat la câţiva metri de noi, aruncând fragmente de metal ce pătrunseră în căpiţe şi trecură pe lângă noi la câţiva centimetri. Apoi a urmat obişnuita pauză de cinci minute, dar când bombardamentul s-a reluat, am constatat că eram învăluiţi de explozii şi ne cuprinse o teamă teribilă. Ne întrebam dacă ruşii ne văzuseră şi ne confundaseră cu germanii, căci pe toată întinderea câmpului nu părea să existe o ţintă care să merite atenţia. Ajunşi în pragul unei prăbuşiri nervoase, eram gata să ne părăsim ascunzătoarea şi s-o zbughim spre un loc mai sigur. Oriunde părea a fi mai bine ca acolo. Apoi, convingându-se fără îndoială că îşi consumau în mod inutil muniţie preţioasă pe un inamic inexistent, ruşii şi-au îndreptat din fericire atenţia spre ţinte mai îndepărtate, aşa încât doar din când în când mai ateriza câte un obuz lângă noi. Când bombardamentul a atins intensitatea maximă, strigam foarte des unul la celălalt doar ca să ne asigurăm că eram încă în viaţă şi nevătămaţi.

Sporovăiala fără sens şi dătătoare de curaj dintre noi se reluă din nou şi, cum se apropia miezul zilei, trebuia să stabilim care dintre noi avea să-şi asume dificila misiune, după cum conveniserăm cu Zbigniew. Simţeam încă

crampele provocate de foamea îndurată cât timp fuseserăm la mâna germanilor, o foame ce nu fusese potolită niciodată de la sosirea noastră la familia Illowiecki. Am luat însă repede hotărârea, cu o majoritate de doi la unu, să mă duc eu. Cei doi au râs tare, adăugând că decizia se bazase pe faptul că eu ştiam mai bine germana.

Am aşteptat următorul moment de acalmie ca să pot ieşi din căpiţa mea şi am început să merg. Când am trecut pe lângă prietenii mei invizibili, am ameninţat că voi mânca toată mâncarea pe care o voi primi, la care ei au răspuns cu un strigăt sardonic de aprobare. Aveam acum la dispoziţie cinci minute pentru a-mi atinge obiectivul, până la începerea următorului baraj, ştiind foarte bine că aşa ceva era imposibil. Însă în scurtul moment de acalmie, m-am minunat de peisajul paşnic în aparenţă. Nu se auzea niciun sunet, iar cu excepţia figurii solitare a unui bărbat care traversa un câmp în depărtare, nu se întrezărea niciun semn de viaţă. Eram la jumătatea drumului când reîncepu bombardamentul şi m-am aruncat la pământ. Am continuat să mă deplasez cu intermitenţe, ajungând până la urmă la perimetrul verde al proprietăţii. Ieşind din tufişuri, m-am apropiat de casă prin faţă, apoi am ocolit-o cu precauţie, ducându-mă în spate. Cum era de aşteptat, Zbigniew se afla acolo, iar când mă văzu, dădu agitat din mâini, strigând că cei de la *Feldgendarmerie* erau prin preajmă şi să plec imediat. Reuşi de asemenea să-mi spună, înainte de a mă retrage în grabă în tufişuri, că nu avea nimic de mâncare. Am stat întins la pământ nemişcat, gândindu-mă ce să fac mai departe. Am aşteptat următoarea pauză – acel moment ciudat de linişte în care puteai auzi căzând un ac – şi apoi am început să traversez câmpul îndărăt, pe acelaşi drum. În scurtă vreme, obuzele au început să ţiuie din nou pe deasupra capului şi mi-am dat seama că am pierdut reperele după care mă orientam. N-aveam unde să mă opresc, aşa că am început să mă

târăsc pe burtă şi să strig „unde naiba sunteţi?” – behăind ca o oaie pierdută.

În cele din urmă, am auzit răspunzând:

— Aici suntem.

— Unde AICI? strigai eu. Când dintr-o căpiţă apăru un braţ care-mi făcea semne, am ştiut că sunt pe calea cea bună, însă vestea tristă cu privire la situaţia alimentelor îi făcu pe însoţitorii mei să mormăie nemulţumiţi.

Şi astfel, hotărârea noastră de a rămâne pe câmp două zile a fost puternic zdruncinată. Bineînţeles că n-aveam de unde să ştim cât timp vor putea să reziste germanii pe poziţiile lor de atunci – dacă luam în considerare ce se întâmplase la Rudzienko, putea fi vorba despre câteva zile. (De fapt, au ocupat Rudzienko timp de circa două săptămâni.) Acum, din punctul nostru de vedere, perspectiva încercării de a continua drumul spre liniile ruseşti părea mult mai puţin atrăgătoare, şi asta din două motive: ruşii se aflau încă la vreo opt sute de metri distanţă şi, până la urmă, căpiţele nu ofereau cine ştie ce adăpost, căci un trăgător de elită german le putea lua la ţintă cu uşurinţă. Dacă reuşeam să traversăm lanul de grâu, intram direct în vizorul armelor grele ale germanilor. Apoi, existau toate şansele ca ruşii înşişi să ne confunde cu nişte soldaţi care voiau să se infiltreze în teritoriul lor şi să ne împuşte. Eram profund descurajaţi şi, în cele din urmă, lipsa hranei înclină balanţa în favoarea întoarcerii la conac. Astfel, pe la vreo patru după-amiaza, am aşteptat întreruperea bombardamentului şi am pornit-o spre conac. Pe drum, un tun german de 88 mm deschise focul de la vreo cinci metri distanţă de noi. Atât de bine era camuflat, încât nici nu-l observasem. Şi apoi, nu ne aşteptaserăm să amplaseze un tun într-o poziţie atât de avansată. Iată-i însă acolo, şi acest lucru explica fără îndoială toate neplăcerile noastre. N-am mai stat să vedem dacă ruşii au reuşit până la urmă să-l doboare sau nu.

Am fost uimiţi să găsim casa încă neatinsă şi goală,

aşa cum o lăsaserăm de fapt când plecaserăm dis-de-dimineaţă. Masa din sufragerie era la locul ei, împodobită cu tacâmurile lucitoare, iar puţinele resturi ale ultimei noastre mese zăceau încă pe farfurii. Toate acestea păreau acum a se fi întâmplat într-o altă viaţă. După ce am închis toate uşile, am început să căutăm încoace şi-ncolo în speranţa că vom găsi ceva alimente abandonate, dar în zadar.

În acel moment, ruşii îşi intensificaseră într-atât bombardamentul, în tentativa lor disperată de a-i alunga pe nemţi, încât ajunseserăm să ne temem că aveam să fim loviţi, astfel că am zbughit-o afară şi ne-am repezit într-un beci din spatele casei. Aici i-am găsit pe Zbigniew, pe mătuşile lui şi alte câteva suflete ghemuite în semiîntuneric. În condiţiile în care obuzele explodau pretutindeni împrejurul nostru, iar beciul ne apăra şi mai puţin decât casa de o lovitură directă, fiind de fapt

O groapă care avea drept acoperiş o movilă de pământ, ne-am grăbit să ne-ntoarcem în casă şi am rămas în salon, care era locul cel mai îndepărtat de linia focului. Aici cel puţin erau trei ziduri groase care să ne apere. Mietek scoase capul pe o fereastră din faţă, rămase înmărmurit şi ţipă:

— Jandarmii, repede, ascundeţi-vă!

Am rupt-o în sus pe scări, căutând agitaţi un loc în care să ne ascundem, iar în camera copiilor am descoperit o uşiţă care dădea în mansardă. Mansarda era ultimul loc în care ne puteam ascunde de obuzele zburătoare, dar, în acel moment, n-aveam altă alegere şi, deşi nu vedeam încă nici urmă de jandarm, am pus la punct o tehnică inteligentă cu scopul de a ascunde uşiţa în spatele unui bufet. Mai întâi, după ce am găsit o coardă pe care am legat-o în jurul bufetului, l-am aşezat în faţa uşii într-un anumit unghi, lăsând destul spaţiu pentru ca noi să ne putem strecura după el şi să ajungem în mansardă. După ce am ajuns în mansardă, am tras de coardă, aşezând

bufetul chiar în faţa uşii acesteia, ascunzând-o în totalitate. Ne-a ieşit foarte bine, iar noi am rămas acolo cât ne-au ţinut nervii, înainte de a ne hotărî să ne repezim din nou până în beci. Eram de-acum într-o asemenea stare de încordare, încât acţiunile noastre deveneau iraţionale, însă aveam cel puţin libertatea de a alege noi înşine unde să ne ascundem, şi am constatat că acest lucru era infinit mai bun decât să stăm paralizaţi într-un ungher, uluiţi.

Decizia noastră de a ne ascunde în acel moment în beci a fost providenţială, deoarece s-a produs o explozie atât de aproape de noi, încât din acoperişul acestuia au fost dislocate bucăţi de pământ. Alarmaţi, am privit afară şi am văzut o gaură uriaşă în peretele camerei copiilor.

Ulterior însă am constatat că, în loc să producă distrugeri în interior, obuzul trecuse prin toţi pereţii şi explodase în grădina din faţa casei.

Odată cu apropierea serii, ferocitatea bombardamentului ruşilor ne reînnoi speranţele unei retrageri iminente a germanilor, dar, ghemuiţi în acel mic beci întunecat, avea să ni se-ntâmple în curând un lucru neobişnuit şi neaşteptat. Uşa şubredă a acestuia se deschise brusc şi trei ofiţeri SS au dat buzna înăuntru, cărând cu ei o masă pliantă şi scăunele de campanie, iar după ce s-au uitat în grabă la toţi cei prezenţi, au pus masa şi au început să studieze hărţile militare. Vorbeau încet între ei şi erau în mod evident extrem de obosiţi. Au dormit cu rândul câte puţin, iar, în cele din urmă, unul dintre ei a plecat. Uşa beciului a fost lăsată deschisă, iar din când în când apărea un curier care dădea raportul cu privire la situaţia din teren. De la el am aflat în ce belea erau băgaţi germanii. Începu să raporteze din ce în ce mai des un număr tot mai mare de victime. Ulterior, a apărut un soldat cu un binoclu atârnat de gât, şi a fost întrebat cui îi aparţinea. „A fost al locotenentului, domnule”, răspunse soldatul. Ofiţerul abia mormăi ceva în semn de nemulţumire. Noi urmăream fascinaţi toate acestea, în

timp ce obuzele explodau unul după altul tot mai aproape de beci, acoperindu-ne cu sfărâmături şi praf. Deşi creierele noastre erau paralizate, ofiţerii păreau imuni la explozii, doar aplecându-se şi înjurând de fiecare dată când se producea una chiar în apropiere. Unele dintre femeile din beci se rugau în linişte, cu ochii pierduţi şi cu privirea fixă, în vreme ce noi aşteptam acum obuzul bine ţintit care să pună capăt la toate.

Povara răspunderii începu acum să-şi spună cuvântul în cazul ofiţerului aflat la comandă, iar când un curier coborî în grabă scările ca să-i raporteze că tancurile cu numerele 5 şi 6 rămăseseră fără muniţie şi că aşteptau ordine, el se ridică de pe scăunel şi izbucni plin de furie:

— Deci tancurile 5 şi 6 au rămas fără muniţie! Ce vrei să fac eu, soldat? Crezi că am în buzunar o fabrică de muniţie? Şi zicând acestea, îl lovi pe tânărul soldat peste faţă.

Instinctul ne spunea că acesta era momentul potrivit pentru a pleca din beci, iar trei dintre noi au ieşit la intervale scurte de timp, frecându-se practic de nemţi în trecere, însă aceştia nici nu ne-au băgat în seamă. Fără muniţie, nu mai rămăsese decât un singur lucru de făcut – retragerea. Pe de altă parte, noi ne-am gândit că era prudent să plecăm înainte ca germanii să se hotărască să arunce în mijlocul nostru o grenadă în semn de bun-rămas. Am alergat în casă, încuind şi blocând uşile şi obloanele.

Am tras apoi toate draperiile, iar după ce am aprins lumânările de pe masa din sufragerie, ne-am aşezat comod în salon. Ni se părea că eram în rai comparativ cu atmosfera încărcată şi sufocantă din beci. De ce nu l-au folosit şi alţii ca adăpost a rămas un mister. Mai târziu, am mers la etaj pentru a lua nişte saltele, pe care le-am adus în salon, observând că distrugerile produse de acel obuz nu erau serioase. După ce am tras saltelele jos, le-am aşezat una lângă alta şi ne-am trântit pe ele sleiţi din punct de vedere fizic şi psihic. A fost însă un semn bun faptul că

ne-a revenit cheful de vorbă, iar spre marea mea plăcere, am găsit un maldăr de reviste dinaintea războiului, la fel ca la Rudzienko. Punând o lumânare aproape de mine, am început să le citesc cu pasiune – ce terapie minunată revistele astea vechi!

— Nu ştiu cum poţi să stai şi să citeşti reviste, când afară este aşa un zgomot, mormăi Jurek de sub pătură.

De somn, nici vorbă. După ce am stins lumânările, am stat întinşi pe întuneric, mormăind câte ceva din când în când până pe la miezul nopţii, când am remarcat că bombardamentul a mai slăbit în intensitate, moment în care, amestecându-se cu sunetul armelor mai grele, se porni răpăitul sacadat şi ascuţit al mitralierei. Era binevenit acest sunet, asta însemna că ruşii dădeau un ultim asalt asupra poziţiilor germane, apropiindu-se. A fost de ajuns pentru a ne cuprinde un somn adânc şi a adormi instantaneu.

Capitolul cincisprezece

M-am trezit în dimineaţa următoare cu o tresărire ce părea să indice faptul că se întâmplase ceva neobişnuit. Liniştea era copleşitoare. L-am văzut în semiîntuneric pe Jurek privind printre scândurile obloanelor, pe unde soarele dimineţii arunca săgeţi înguste de lumină.

— Se-ntâmplă ceva? întrebă Mietek de sub pătură.

— Nu văd niciun suflet şi este o linişte mormântală, răspunse Jurek.

— Păi, dacă ai tăcea măcar, am putea încerca să ascultăm, spuse Mietek chicotind.

Am hotărât să studiem situaţia şi, deblocând uşa din faţă, am întredeschis-o. Un individ cu ochii împăienjeniţi se plimba pe-acolo, iar noi l-am întrebat ce se-ntâmpla. „Ruşii sunt aici”, răspunse el cu o voce monotonă, fără să se oprească. Am păşit afară, în soarele strălucitor, şi am pornit-o spre beci ca să vedem ce se-ntâmplase cu cei rămaşi acolo în acea noapte de pomină. Pe când ne

apropiam, ieşi Zbigniew, care confirmă informaţia cu privire la ruşi şi spuse că, din fericire, toţi cei din beci supravieţuiseră. Apoi ne povesti ultimele clipe dinaintea retragerii nemţilor din sat. Când cei doi ofiţeri au părăsit beciul, toată lumea a crezut că n-o să mai vadă alţii, dar, curând după aceea, au apărut alţi doi ofiţeri care şi-au scos revolverele. În acel moment, Zbigniew era convins că urmau să fie împuşcaţi toţi, însă germanii au cerut să le dea ceasul de mână, pe care, spunea el, l-a dat aproape cu plăcere, iar ei au plecat.

Apoi, am pornit în căutarea ruşilor şi, în cele din urmă, i-am găsit şterpelind mere din livadă. Erau patru, toţi nişte băieţi cu puşti cât ei de mari, dar nu prea ne-au băgat în seamă. Când le-am spus „bună dimineaţa” în ruseşte, ne-au răspuns, după care ne-au întrebat pe un ton relaxat dacă ştiam unde erau nemţii. Le-am spus că germanii părăsiseră satul în cursul nopţii, dar că nu ştiam exact unde erau. Apoi, ei ne-au explicat că făceau parte dintr-un grup din avangardă, dar cum erau mai interesaţi să găsească ceva de mâncare, i-am lăsat în pace. Sărmanii, păreau groaznic de epuizaţi şi de năuciţi!

Este remarcabil faptul că niciun civil nu fusese ucis – dată fiind violenţa atacului, era aproape o minune. N-am aflat niciodată câte pierderi au avut germanii, însă, potrivit informaţiilor sosite din sat, doi dezertori au fost găsiţi ascunzându-se într-un hambar.

Aveam acum sentimentul ciudat că ne aflam într-un vid. Dar cel puţin ne atinseserăm scopul, chiar dacă, deocamdată, eram ameţiţi, confuzi şi dărâmaţi din punct de vedere fizic. După ce trecuserăm cu bine prin acea furtună, era timpul să ne adunăm minţile şi să plănuim următoarea noastră mişcare. N-am îndrăznit decât să ne facem planuri imediate care să ne ofere siguranţă şi să servească scopurilor noastre. Cel mai prudent era să părăsim zona, în cazul în care germanii puneau ochii, la rândul lor, pe acest sat. Împreună cu Zbigniew, am avut o

discuţie şi am stabilit să ne îndreptăm spre Rudzienko, care, după socoteala noastră, trebuia să fie deja în mâinile ruşilor. Cum mătuşile lui aleseseră să rămână acolo unde erau, Zbigniew era liber să facă ceea ce considera el a fi cel mai important în acel moment – să afle ce se-ntâmplase cu proprietatea respectivă.

În privinţa situaţiei mele, ştiam că trebuia să am ceva mai multă răbdare şi să aştept ca praful luptelor să se aştearnă înainte de a mă gândi să abordez o persoană cu autoritate care să mă poată ajuta. Aşa că, deocamdată, eram fericit să mă alătur celorlalţi în drumul lor spre Rudzienko, mai ales că stabiliserăm între noi o relaţie extraordinară, iar acum simţeam că, în poziţia mea superioară, speram eu, de „aliat britanic”, dacă puteam să ajut cu ceva, eram hotărât s-o fac. Cum nu mai era nevoie să-mi ascund identitatea, le-am spus lui Zbigniew şi Mietek adevărul; bineînţeles că Jurek ştia deja. Surpriza a fost foarte mare, iar într-o atmosferă optimistă, am pornit pe drumul de întoarcere, traversând lanul de grâu în care pătimiserăm atâta cu o zi înainte. Când am ajuns la marginea pădurii care se înălţa în faţa noastră asemenea unui zid verde, gros şi ameninţător, unde se ascunseseră ruşii împreună cu artileria lor, un rus apăru dintre copaci şi, făcându-ne cu mâna, strigă agitat să ne dăm la o parte căci urmau să deschidă focul. Nici măcar nu remarcaserăm prezenţa lor şi mergeam fără să ne dăm seama chiar în direcţia tunurilor care păreau a fi îndreptate spre noi, doar la câţiva metri distanţă.

Am alergat ca nişte pisici călcate pe coadă şi am observat câţiva ruşi uitându-se la noi şi râzând cu toată pofta.

Mult mai târziu, ne-am întâlnit cu un alt grup din satul Rudzienko, care ne-a spus că n-avea rost să mergem mai departe pentru că germanii rezistau încă acolo. Am mers cu ei la o căsuţă unde ne-am odihnit şi am petrecut noaptea optsprezece oameni înghesuiţi pe podeaua unei

singure camere. Mâncarea a fost atât de săracă, încât micul dejun a constat într-o îmbucătură de pâine şi o ceaşcă cu apă de la fântână. Ne era atât de foame, încât începu să ne doară stomacul.

Am hotărât atunci toţi să ne continuăm drumul şi să aflăm singuri cum stăteau lucrurile. Cei vreo doi ruşi pe care-i întâlnirăm în cale habar n-aveau ce se-ntâmpla la Rudzienko, iar, în cele din urmă, am dat peste un sergent care ne-a sfătuit să nu mergem mai departe, căci acolo se duceau lupte grele chiar în acel moment, dar nu credea că germanii vor mai sta multă vreme acolo. Cu toate acestea, ne-am continuat drumul, cu precauţie însă, până când, ajunşi pe un loc mai înalt, am putut vedea satul şi proprietatea.

Era ciudat să putem sta deoparte şi să asistăm la o luptă care se desfăşura chiar înaintea ochilor noştri. Trâmbe de fum se înălţau din colibele care fuseseră lovite în plin, iar când tunurile germane au tăcut, soldaţii ruşi au început să avanseze pe câmp de-a valma, într-un ultim asalt. Rudzienko era în sfârşit liber. Sergentul îşi făcu din nou apariţia şi ne spuse că, acum, puteam să avansăm în siguranţă.

Locul era plin de ruşi şi nemţi morţi, ca şi de o mulţime de cai şi vite, acestea din urmă amintindu-mi de nişte animale de jucărie răsturnate. Vederea atâtor animale moarte a fost mai tulburătoare ca orice.

Ne-am despărţit de ceilalţi oameni din sat şi ne-am îndreptat spre proprietate, unde Zbigniew se lovi de o altă problemă, legată în mod evident de vechea atitudine a sovieticilor faţă de proprietarii de pământ, cu care polonezii făcuseră cunoştinţă în mod nefericit în prima parte a războiului. Este adevărat că acum se presupunea că erau de aceeaşi parte a baricadei cu polonezii – şi cu britanicii, ca şi cu Statele Unite ale Americii – şi că semnaseră cutare şi cutare acord, dar, în realitate, din motive foarte întemeiate, polonezii nu aveau deloc

încredere în ei. Acum, totul depindea de atitudinea acestora. În orice caz, Zbigniew nu avea nicio intenţie să fie arestat pe loc pentru că era un „capitalist care sugea sângele poporului”. Am discutat ce puteam face fără a-l pune în pericol pe Zbigniew, iar eu m-am arătat dispus să-mi asum singur riscul. N-aveam decât să încerc. Socoteam că, dacă făceam suficient de mult caz de calitatea de „aliat britanic”, puteam să mă înţeleg cu ruşii. Zbigniew nu voia decât să poată să-şi inspecteze proprietatea şi să vadă în ce stare se găsea. Ceilalţi trei au aşteptat în timp ce eu am pornit-o plin de îndrăzneală spre intrarea din spate, unde un soldat stătea de pază. Arătându-mă foarte încrezător, i-am explicat că eram britanic şi că voiam să inspectez casa, care era proprietatea mea. „Nu, nu-i voie” (*„Nyet, nyelzya”*) răspunse el scurt. Am repetat solicitarea mea cu mai multă vigoare, ocolindu-l şi ducându-mă spre uşă. El deveni agresiv, îndreptând puşca spre mine şi înjurând de mama focului. Eu am dat înapoi, iar Zbigniew, dându-şi seama că era inutil ce făceam, spuse că va încerca mai târziu, când lucrurile se vor fi aşezat, iar ruşii vor fi mai puţin nervoşi.

Zbigniew ne-a dus apoi la coliba unui prieten din sat, unde toată lumea a luat parte la o discuţie serioasă despre viitor. Am rămas acolo peste noapte, dormind într-un hambar. Îmi amintesc că mă gândeam ce idee prostească a fost să pretind că proprietatea Rudzienko îmi aparţinea, pentru că puteam fi arestat *eu*, nu Zbigniew. Faptul că eram britanic – nu că aş fi putut-o dovedi – ar fi putut înrăutăţi situaţia, iar gândul acesta îmi dădu fiori. La vremea respectivă, doctrina sovietică era foarte radicală, nu tolera proprietatea asupra unor terenuri atât de întinse, iar cine avea legătură cu aşa ceva era considerat duşman al societăţii, menit să fie „eliminat”, adică să fie trimis în Siberia la muncă silnică. Nu conta absolut deloc naţionalitatea pe care spuneai că o aveai, rezultatul ar fi fost acelaşi. De fapt, temerile noastre cele mai mari au fost

confirmate.

A doua zi de dimineaţă, Zbigniew era hotărât să încerce să intre el însuşi în casă şi chiar a făcut asta. La întoarcere, ne-a spus că gardienii au fost mai cooperanţi şi i-au dat voie înăuntru, unde a fost înfruntat de un ofiţer care, deşi beat criţă, l-a ameninţat că-l va împuşca dacă nu-i va spune unde ţinea votca pe care Zbigniew o ascunsese în pivniţă. Nu ştia nimeni dacă ofiţerul chiar avea cunoştinţă despre aceasta sau doar blufa, însă Zbigniew se întoarse din acea vizită profund dezgustat şi dezamăgit.

(De fapt, Zbigniew a fost arestat mai târziu şi trimis în Siberia, împreună cu mulţi alţi polonezi, dar a fost eliberat în cele din urmă şi s-a întors la Varşovia după încetarea ostilităţilor.)

În ciuda situaţiei incerte, Zbigniew hotărî să rămână la Rudzienko, noi, ceilalţi, trebuind să decidem dacă să rămânem ori să plecăm. Erau multe de făcut la Rudzienko, dacă ne gândeam la recolta care începea deja să putrezească pe câmp, ca şi la refacerea fermei în forma anterioară – bineînţeles, cu condiţia să nu se producă o schimbare a proprietarului. Atât eu, cât şi Jurek, aveam cunoştinţele noastre în capitală, iar acum, gândindu-mă întruna că Varşovia putea să cadă repede în mâinile ruşilor, neliniştea mea cu privire la siguranţa mamei mele începu să aibă mai multă greutate decât toate celelalte considerente. Pe de altă parte, Mietek părea a nu avea nicio obligaţie, nepăsându-i unde avea să se ducă, aşa încât, atunci când eu şi Jurek i-am spus că ne-am hotărât să ne-ntoarcem la Varşovia, el acceptă de-ndată să ni se alăture. N-am luat absolut niciun bagaj, mergând şi dormind în hainele pe care le aveam pe noi.

Am părăsit deci Rudzienko voioşi şi optimişti, aşteptându-ne să ajungem la Varşovia în câteva zile. Ne gândeam că, în cel mult trei săptămâni, ruşii vor cuceri oraşul. Pentru noi, era o concluzie inevitabilă. Am înaintat

cu greu peste câmpuri şi prin păduri toată dimineaţa, îndreptându-ne spre vest, dar, după-amiază, am ajuns fără să vrem în spatele poziţiilor ruseşti. Fapt ce ne-a încurcat planurile şi, oricât am încercat noi, înaintarea părea a fi imposibilă. Ne-am dat repede seama că ruşii avansau mult mai încet decât anticipaserăm. La un moment dat, am trecut încet, fericiţi, pe lângă un lansator de rachete ascuns după nişte tufe exact în clipa în care înfricoşătorul dispozitiv începu a se dezlănţui. Ulterior, am întrebat un ofiţer dacă avea vreo informaţie despre Varşovia, dar nu ne-a putut spune nimic. Niciunul dintre ruşii pe care i-am întrebat după aceea n-a ştiut să ne spună ceva. În cele din urmă, am fost sfătuiţi să nu mergem mai departe de către un sergent care arătă spre un cadavru aflat la circa o sută de metri depărtare şi care ne spuse că germanii opuneau încă rezistenţă acolo.

Luând-o îndărăt, am ciocănit mai târziu la uşa unei colibe şi am întrebat dacă puteam să cumpărăm ceva de mâncare. Spre surprinderea noastră, ni se aduse un castron mare emailat, cu picioare de porc în aspic. După ce le-am devorat, micuţa şi bătrâna doamnă apăru cu altul, dar oricât de înfometaţi eram în continuare, pur şi simplu nu ne-a lăsat sufletul s-o lipsim şi de acela şi, punându-i nişte bani în mână, i-am mulţumit pentru bunătate şi ne-am văzut de drum.

Mai târziu, am ajuns într-un sat care gemea de soldaţi ruşi, ca şi de refugiaţi, care, la fel ca noi, nu aveau unde să se ducă. Majoritatea lor erau adunaţi în biserică şi împrejurul ei, unde i-am găsit pe preot şi pe un ajutor care împărţea pâine. Am fost recunoscători să primim o bucată fiecare şi ni s-a spus că, dacă am fi sosit mai devreme, am fi putut primi şi nişte supă, din care nu mai rămăsese însă nimic. Locul fremăta de zumzetul discuţiilor, căci toată lumea povestea întâmplările prin care trecuseră în aceste ultime zile agitate, unii exprimându-şi optimismul cu privire la viitor, alţii dând din cap plini de tristeţe şi

disperare. Însă discuţiile conform cărora ruşii nu intenţionau să înainteze spre Varşovia în viitorul apropiat ne interesau şi ne îngrijorau de fapt cel mai mult. În acea seară, a sosit un cinematograf mobil rusesc, care a fost instalat într-un hambar, unde s-au înghesuit soldaţi şi civili deopotrivă. Jurnalul de actualităţi a fost urmat de un film artistic despre faptele eroice ale unui pilot de vânătoare.

După o noapte neconfortabilă petrecută într-un hambar, am plecat din sat, hotărâţi să ne încercăm iarăşi norocul, dar am dat peste poziţiile avansate ale ruşilor. Am vorbit cu un ofiţer, spunându-i despre planul nostru de a ajunge la Varşovia, dar acesta a dat din cap neîncrezător, zicând că „va mai dura ceva”. Veştile nu erau bune, iar noi eram obligaţi să ne schimbăm planurile. Trebuia în mod evident să ne pregătim pentru o perioadă grea, care putea să dureze mai multe săptămâni sau chiar luni. Cum nu se punea problema să ne întoarcem în sat, am început să ne gândim fie să ne ducem la Rudzienko, fie să ne îndreptăm spre cel mai apropiat oraş, care era Siedlce. În cele din urmă, am optat pentru Siedlce, gândindu-ne că vom găsi mai uşor un serviciu şi o locuinţă pentru a putea trece cu bine perioada grea care urma, chiar şi lunile de iarnă dacă era nevoie.

În condiţiile în care indicatoarele şi drumurile adecvate lipseau cu desăvârşire, era uşor să te rătăceşti. Când am ajuns totuşi la şosea, vehiculele militare circulau în ambele direcţii în număr mare şi în mare viteză. Cum Siedlce se afla la 35 de kilometri distanţă, am făcut cu mâna unui camion care transporta containere goale de muniţie şi care părea să se îndrepte în direcţia potrivită. Din fericire, acesta încetini suficient de mult pentru ca noi să ne putem urca în el, după care o porni în goană. Containerele fuseseră aruncate fără doar şi poate la întâmplare, iar noi, cocoţaţi pe această grămadă instabilă, ne ţineam bine, temându-ne de o moarte sinistră. Când vehiculul a luat, fără să încetinească, o curbă în unghi

drept pe un drum prăfuit, plin de hârtoape, care ducea într-o pădure, Jurek strigă să ne aplecăm. Am făcut asta din instinct. Apoi am trecut la numai câţiva centimetri pe sub un cablu întins de-a curmezişul drumului. De ce se afla acolo nu conta. Important era că foarte puţin a lipsit să fim decapitaţi. Până la urmă, camionul încetini, şoferul strigând că întoarce din nou, moment în care ne-am despărţit bucuroşi. Însă chiar când ne pregăteam să sărim, camionul acceleră din nou, făcându-ne să aterizăm grămadă, unul câte unul, în praf. N-am avut altă variantă decât să ne continuăm drumul pe jos.

Ulterior, am fost depăşiţi de o căruţă mânată repede de doi tineri, iar noi, alergând, am reuşit să ne suim în ea. Cei doi erau foarte agitaţi, spunându-ne că, în unele zone, ruşii nu doar operau arestări în masă în rândul populaţiei civile, ci şi ridicau tineri în putere, asemenea detaşamentelor care luau cu forţa bărbaţi la oaste, şi-i înrolau obligatoriu în armata sovietică. Povesteau că ruşii apelau în mod evident „din nou la vechile lor şmecherii” şi că, dacă situaţia se înrăutăţea, se gândeau amândoi în mod serios să ia drumul codrului, cum făcuseră şi sub nemţi.

Le-am urat succes şi, sărind din căruţă, am continuat să mergem pe jos până când, spre seară, am ajuns la periferia oraşului Siedlce. Acum eram profund marcaţi de ultima noastră întâlnire, iar moralul nostru era la pământ. Ne-am apropiat de un rând de colibe, îngrijite şi tentante, neafectate întrucâtva de lupte. Deşi nu se făcuse încă bine seară, aveam nevoie de odihnă şi mâncare. Ne-am oprit să vorbim cu un om care lucra în grădina lui de zarzavat, dar acesta spuse că-i părea rău că nu ne putea oferi adăpost peste noapte, sugerându-ne să încercăm mai aproape de oraş. În timp ce vorbea, se apropie de noi un ofiţer rus, care ne ceru să-i arătăm cărţile de identitate. I le-am prezentat, explicându-i că erau emise de autorităţile germane, iar după ce le-a studiat, ni le-a dat înapoi fără să spună ceva. Deşi eram obişnuiţi cu un asemenea control de

rutină din partea germanilor, am fi preferat să nu atragem în acest moment (sau chiar deloc) atenţia ruşilor. Ofiţerul se îndepărtă agale, iar noi ne-am continuat discuţia cu omul din grădină. La scurtă vreme, ofiţerul se întoarse, însoţit, de data aceasta, de un soldat înarmat. Ne ceru încă o dată cărţile de identitate, iar când i le-am dat, acestea au dispărut imediat în buzunarul său, iar el ne-a cerut să-l urmăm.

După cum stăteau lucrurile, se părea că eram arestaţi, şi ne-a cuprins imediat teama că vom fi luaţi cu forţa în armata sovietică. În acel moment, cel mai bun lucru pe care puteam să-l fac era să-i dezvălui naţionalitatea mea şi să mă rog la Dumnezeu. Aşa că, într-o rusă stricată, i-am explicat că eram un „*vojennoplenny*" (prizonier de război) britanic care evadase de la germani, iar cei doi colegi polonezi ai mei mă ajutaseră să fug. I-am spus însufleţit cât de minunat era că britanicii şi ruşii se aflaseră împotriva naziştilor pentru cauza comună a libertăţii şi democraţiei. Însă cu cât vorbeam mai mult, cu atât părea să asculte mai puţin, iar, în curând, mi-am dat seama că un zid ar fi fost mai sensibil la cuvintele mele. În cele din urmă, am renunţat, iar Jurek şi Mietek au făcut o grimasă jenată. Cu toate acestea, socoteam eu, povestea prizonierului de război părea mai plauzibilă decât o interpretare prost însăilată a faptelor reale şi complexe petrecute. Nu puteam decât să mă rog ca această asociere cu britanicii să ne ajute pe noi trei să ieşim din situaţia respectivă, şi de aceea a trebuit să insist asupra ei cât mai mult cu putinţă.

Între timp, am fost duşi la o adunătură de colibe, trecuţi dincolo de o barieră şi puşi să aşteptăm, păziţi de un soldat. Am stat acolo o veşnicie până când, atât lui Jurek, cât şi lui Mietek, li s-a spus să intre într-una dintre colibe. Acum era deja întuneric, iar când au reapărut, a fost rândul meu să intru. În camera în care am intrat era semiîntuneric, o lampă solitară cu ulei aruncând pe pereţi

umbre întunecate asemenea unor siluete negre. Am fost întâmpinat cu indiferenţă de un general de vârstă mijlocie şi chel-lună. Mă privi cu ochii lui obosiţi, încercănaţi, fixaţi pe o faţă palidă, trasă. Mi s-a oferit un scaun. Aşezată la o masă aflată în celălalt capăt al încăperii, o femeie corpolentă, roşie la faţă, îmbrăcată în uniformă, stătea înaintea unei maşini de scris. Generalul începu prin a pune întrebări de rutină cu privire la vârstă, adresă, numele părinţilor, ocupaţia tatălui şi altele (ocupaţia tatălui a părut întotdeauna a fi importantă în orice chestionar sovietic). Apoi am explicat că eram britanic şi că tata a lucrat la consulatul britanic din Varşovia înainte de război – motivul pentru care a trebuit să iau un nume polonez şi felul în care eu şi mama am rămas blocaţi în Varşovia când oraşul a fost ocupat de nemţi. Am explicat că singurul meu scop era să mă întorc în oraş ca să-mi găsesc mama şi apoi să merg în Anglia, unde trăia acum tata. Am minţit în mod deliberat cu privire la ocupaţia tatălui meu, sperând că aceasta va avea mai multă greutate, în loc să încerc să explic semnificaţia termenului „om de afaceri”, care, credeam eu, putea fi greşit interpretat în mod sinistru, şi, în acele zile, de obicei era.

Cum cu rusa mea nu puteam explica toate acestea, am vorbit în poloneză, şi cu toate că mă asculta impasibil, generalul părea să înţeleagă ceea ce-i spuneam. Dactilografa trebuie să fi înţeles şi ea, căci bătea la maşină aproape fără întrerupere. Deşi nu avea o atitudine neprietenoasă, caracterul lui enigmatic îmi crea un sentiment de nelinişte. Eram fără îndoială în mâinile „Serviciului de Securitate”, probabil notoriul NKVD sau KGB.

Toţi trei am fost escortaţi apoi la o oarecare distanţă până la un hambar, unde ni s-a ordonat pe un ton nepoliticos să ne aşezăm pe podea. În momentul în care am protestat, un gardian ne-a ameninţat cu patul puştii. În beznă, ne-am împiedicat, călcând peste trupuri întinse pe

jos, care gemeau când erau deranjate, dar până la urmă am găsit un ungher cu totul incomod în care să ne aşezăm. În timp ce stăteam acolo întrebându-ne ce avea să ni se-ntâmple, murmurul constant de afară ne dădu de înţeles că eram bine păziţi.

Sărmanii Jurek şi Mietek erau în culmea disperării şi nu puteau să înţeleagă de ce eu, ca britanic, trebuia să fiu tratat atât de rău, în vreme ce ei înşişi nu se aşteptau la nimic bun din partea ruşilor. Era totuşi adevărat că nu aveam absolut nimic care să dovedească adevărata mea identitate, iar ruşii nu aveau cum s-o verifice. Nu puteam decât să sper în proverbialul miracol, îndeosebi pentru că ruşii nu se purtau cu blândeţe cu străinii care umblau nestingheriţi pe teritoriul lor. Situaţia noastră numai roză nu era, iar dacă eu aveam să fiu considerat un personaj suspect, atunci, implicit, şi prietenii mei aveau să fie. Vremurile acelea erau încă foarte departe de „glasnost” şi de căderea regimului comunist.

Când s-a crăpat de ziuă, toţi trei am fost treziţi şi duşi să ne spălăm la o pompă de apă – abia atunci ne-am dat seama cât de bine păziţi am fost, căci hambarul era înconjurat de soldaţi înarmaţi, cu un comportament agresiv. Apoi, am fost duşi imediat la coliba în care fuseserăm anchetaţi în seara precedentă şi ni se spuse să aşteptăm afară. În scurtă vreme, însoţiţi de doi gardieni înarmaţi, ne-am suit într-un camion militar şi am fost duşi într-un alt loc, la vreo 25 de kilometri distanţă. Aici, totul se schimbă în mod dramatic. Sosiserăm într-o tabără, cu corturi înşiruite frumos într-o livadă, iar după ce am trecut de o poartă mare, am fost opriţi lângă o vilă din teracotă şi băgaţi repede într-un cort încăpător de un maior binevoitor.

— Aha, deci dumneata eşti englezul, spuse el. Am vorbit între noi şi i-am explicat pe scurt cum am ajuns să mă aflu acolo, în acea parte de lume; el încheie lăudându-i pe britanici pentru că erau buni aliaţi.

Mai târziu, o ordonanţă, trimisă să se ocupe de nevoile noastre, ne aduse prosoape şi săpun, iar nu după mult timp, nişte mâncare gustoasă şi caldă. Nu prea ne dădeam seama ce ni se-ntâmpla. În acea seară, după ce ne-am retras în cort, ordonanţa ne-a învelit frumos în paturile noastre, ca şi cum am fi fost copiii lui.

— Eşti un aliat atât de bun, Tom. Dacă aşa are să fie de acum înainte, cred că nu ne vom dezlipi de tine tot drumul, chicoti Jurek.

A doua zi de dimineaţă, am fost luaţi la întrebări fiecare în parte, astfel că a trebuit să repetăm povestea noastră de mai multe ori, dar cel puţin prietenosul maior se purta omeneşte şi, de asemenea, părea că-i făcea plăcere să stea de vorbă. Când l-am întrebat însă când vom putea să ne vedem de drum, deveni evaziv. Deşi puteam să înţeleg motivele pentru care voiau să mă reţină pe mine, nutream speranţa că cei doi prieteni ai mei vor fi lăsaţi să plece.

Ne-am lăfăit în acel mediu relaxant vreo două zile, dar când am hotărât să facem o plimbare în jurul taberei, ni s-a cerut cu promptitudine şi politeţe să rămânem lângă cortul nostru. Cu toate acestea, eram plini de speranţă, iar eu aproape că mă puteam vedea trimis în Anglia în orice moment, planul meu de a ajunge la Varşovia fiind acum compromis. Nu puseserăm însă la socoteală comportamentul imprevizibil al ruşilor. Când apăru ca din senin un sergent care ne spuse că urma să fim mutaţi altundeva, noi am protestat, iar eu am cerut să-l văd pe maior pentru explicaţii. Când sergentul mi-a spus că „nu-i nevoie”, am trecut ca un uragan pe lângă el şi m-am dus la cartierul general al maiorului încercând să-i dau de urmă, cu sergentul după mine, într-o evidentă stare de panică. Zâmbitorul maior se făcuse însă nevăzut. Pentru noi, acel „altundeva” se dovedi a fi un ocol pentru găini situat în spatele unui hambar.

— Poftiţi, tovarăşi, faceţi-vă comozi. Veţi sta acum cu

noi, soldaţii, spuse sergentul cu bunăvoinţă. Aşa ne-am pomenit noi într-un ocol pentru găini, cu un strat de paie pe care să ne culcăm şi neprotejaţi de nimic în afara unui acoperiş din tablă ondulată.

În următoarele patru zile, am mâncat şi am dormit cu vreo şase soldaţi, care veneau şi plecau după cum le cerea datoria. Din fericire, vremea se menţinu frumoasă, altfel am fi fost o şleahtă jalnică şi udă leoarcă. Soldaţii erau nişte oameni simpli, fără pretenţii, cu o filosofie foarte practică şi fără opinii politice manifeste. Am mâncat de două ori pe zi porţiile lor uriaşe de *kasha* şi pâine neagră până a început să ne iasă pe urechi. Duse erau raţiile şi gratuităţile ofiţerilor, cum ar fi săpunul şi ţigările cu filtru. Am reuşit să ieşim pe furiş în două rânduri în căutarea maiorului, iar după ce l-am găsit, l-am întrebat despre schimbarea bruscă a tratamentului nostru, însă el nici nu şi-a cerut scuze, nici nu ne-a dat vreo explicaţie, ci a spus doar că totul se va lămuri în curând şi că să nu ne facem griji. Aveau expresiile lor preferate, cum ar fi *zavtra* (mâine) şi *skoro budiet* (va fi în curând), care aveau aceeaşi semnificaţie atemporală ca *mariana*. Neavând altceva de făcut, ne-am lăsat imaginaţia s-o ia razna, visând cum ar fi să ni se dea voie să călătorim în Anglia, departe de toată această mizerie şi persecuţie.

Din păcate pentru Jurek şi Mietek, a rămas doar un vis, căci, în a cincea zi, a apărut un sergent care le citi numele de pe o bucată de hârtie. Am simţit instinctiv că drumurile noastre se puteau despărţi aici, aşa că ne-am urat unul altuia succes, strângându-ne mâinile. I-am văzut pentru ultima oară când se urcau într-un camion pentru a porni într-o călătorie în necunoscut. După toate aventurile şi suferinţele îndurate împreună, m-am simţit foarte trist şi singur. (Amândoi au fost înrolaţi în divizia poloneză a Armatei Roşii şi au supravieţuit războiului.)

N a trebuit să mă gândesc mult la nenorocirea mea, pentru că un alt sergent îşi făcu apariţia, de această dată

pregătit de marş, cu o carabină automată atârnată pe piept, şi-mi spuse să-l urmez. În acelaşi timp, era preocupat să bage în buzunar un plic galben, care, după cum mi-am dat seama, conţinea nişte ordine. Am mers pe jos, deplasându-ne cu greu, kilometri întregi, pe drumuri de ţară şi poteci necirculate de nimeni. Mai mult ca orice, eram curios să aflu destinaţia noastră finală, şi cum mi s-a părut un om cumsecade, i-am pus această întrebare.

— Mi-e teamă că nu trebuie să-ţi spun, zise el.

— Vrei să spui că nu ştii unde mergem?

— Ba da, ştiu, începu el, dar l-am întrerupt.

— Păi, ce scrie pe plicul pe care-l ai în buzunar? l-am întrebat eu.

Îl scoase din buzunar şi începu să-l citească cu voce tare, iar apoi, dându-şi seama de greşeală, îl înghesui înapoi în buzunar, rostind cuvintele „*da nietu*, *da nietu*" (o, nu, o, nu), vizibil jenat de faptul că fusese victima unei şmecherii atât de simple – nu înainte însă ca eu să observ toate cuvintele. Cu siguranţă că acestea nu m-au liniştit, căci ele sunau astfel:

CĂTRE OFIŢERUL-COMANDANT

SEDIUL SERVICIULUI DE CONTRAINFORMAŢII Nr. 1

WORSACH

Habar n-aveam unde se afla Worsach, aşa că mi-am zis că nu putea fi decât un cătun sau un sat puţin important.

Mai târziu, am făcut semn unui camion militar şi am scutit mulţi kilometri de mers anevoios, sărind până la urmă din el la o răscruce. După o altă bucată de mers anevoios, ne-am aşezat la marginea drumului ca să ne odihnim, sergentul punându-şi, oarecum neglijent, gândii eu, arma între noi. Brusc, am fost tentat să fac un gest disperat. Ar fi fost bine să pun mâna pe armă înainte de a-l ameninţa cu ea, pentru că nu ştiam unde era piedica – trebuia, cumva, să aflu asta mai întâi, însă într-un mod

subtil, ca să nu-i stârnesc bănuieli. Nu prea ştiam ce să fac. În timp ce stăteam acolo uitându-ne la mulţimea de ciori-de-semănătură care ţopăiau de colo, colo pe câmpul de alături, i-am sugerat să tragă la nimereală în zgomotoasele creaturi. Aşa aveam să văd unde era piedica. La început, a refuzat, dar când l-am provocat să nimerească una, s-a răzgândit şi, uitându-se în susul şi-n josul drumului spre a se asigura că nu se vedea nimeni, încetă a se mai mişca şi îşi fixă cu grijă ţinta. Căzuse din nou victimă micii mele stratageme, iar eu îl urmăream înlemnit, întrebându-mă dacă aveam curajul să fac ceea ce-mi propusesem. Îmi părea rău să-l rănesc, căci era un om de treabă, şi-mi dădeam seama că, odată fapta săvârşită, aveam să fiu urmărit fără încetare, până la sfârşit, ca un fugar. Puteam să-mi compromit pentru totdeauna orice şansă de a-mi dobândi libertatea. Iată însă că el se ridică brusc în picioare şi spuse: „Nu, mai bine nu”. Apoi, rămânând în picioare, se hotărî că trebuia s-o pornim la drum.

Ne-am petrecut noaptea într-o colibă, la o fermă, unde fermierul şi soţia lui au fost deosebit de neprietenoşi, iar eforturile mele de a conversa cu ei au fost zădărnicite de sergent. În cele din urmă însă, am reuşit să încheg o discuţie, cerându-mi scuze pentru sosirea noastră neaşteptată şi explicându-le cine eram. Din acel moment, atitudinea lor se schimbă cu desăvârşire.

Pe la mijlocul dimineţii, am ajuns în lunga noastră călătorie într-un cătun ocupat de armată, care fremăta de activitate. Aici, sergentul mă duse la o colibă, asigurându-mă că era cineva care înţelegea englezeşte, după care dispăru în cea de alături pentru a raporta sosirea noastră. Am spus *good morning* (bună dimineaţa) unui ofiţer care stătea la o masă.

— *Ach*, *ja*, *guten morgen*, răspunse el, strâmbându-se.

— Nu aşa, mă grăbii eu să-l corectez. *Guten morgen*

se zice în germană, pe când *good morning se* zice în engleză – iar eu sunt englez.

La auzul acestor cuvinte, el se ridică de pe scaun arătându-se deranjat şi ridicându-şi braţele.

— Englez sau german – ce importanţă are? Toţi sunt saxoni.

A continuat să spună în şoaptă ceva dezagreabil unui tovarăş care tocmai intrase în cameră, iar eu m-am bucurat când a trebuit să pornim din nou la drum. Cam asta era ideea lui de un „bun aliat.

Worsach a fost greu de găsit, dar, până la urmă, am ajuns acolo într-o oră. Sediul Serviciului de Contrainformaţii Nr. 1 consta într-o adunătură de colibe, eu fiind dat în grija unui maior pe nume Levkov.

După îndeplinirea unor formalităţi, maiorul m-a anunţat că voi fi dus într-o colibă unde mi se vor oferi cele mai confortabile condiţii cu putinţă. Era politicos, dar, după cum am constatat, asemenea atâtor sovietici ajunşi în poziţii de autoritate, absolut insensibil şi lipsit de orice însufleţire, ceea ce era frustrant. Când am pus întrebarea esenţială „totuşi, de ce sunt reţinut?”, el a răspuns că, până la clarificarea anumitor chestiuni, era spre binele meu ca ei să procedeze astfel. Şi acesta se dovedi a fi un răspuns banal, convenţional, repetat apoi şi cu alte ocazii. Împreună cu un locotenent scund, cu înfăţişare tristă, ne-am suit într-un jeep. Pe drum, am remarcat că o mare parte din sat era înconjurată cu un gard înalt din sârmă ghimpată. În scurt timp, am ajuns la o păşune comunală întinsă, rectangulară, mărginită de rânduri de colibe cu aspect îngrijit. Am tras lângă una dintre ele, iar eu am fost împins înăuntru. În acel moment, am fost întâmpinaţi de doi soldaţi ruşi şi doi indivizi murdari şi neîngrijiţi. M-am holbat o clipă la cei doi şi am întrebat:

— Sunteţi britanici?

— Eu zic că suntem! răspunse unul zâmbind larg.

— Şi eu sunt, am răspuns eu, şi ne-am strâns mâinile.

Noii mei însoţitori erau Bob Easterbrook, sergent în Serviciul de Intendenţă al Armatei Britanice, originar din Bristol, şi soldatul Len Mann din Regimentul de Puşcaşi „Queen's Westminster", care se trăgea din Shiplake Cross, de lângă Henley-on-Thames; curând, am ajuns să ne povestim unii altora experienţele trăite. Amândoi fuseseră luaţi prizonieri în Franţa în 1940 şi, în cele din urmă, transportaţi în lagărele de prizonieri de război create pe teritoriul polonez de germani, de unde evadaseră. Timp de mai multe luni, au fost îngrijiţi şi adăpostiţi de polonezi curajoşi, Len reuşind să supravieţuiască lângă Varşovia până la sosirea ruşilor. Când s-a întâmplat acest lucru, a ieşit din ascunzătoare, dar, ulterior, s-a răzgândit când şi-a dat seama că ruşii îi arestau pe polonezii loiali guvernului polonez din exil, de la Londra, recunoscut de Marea Britanie, America şi alte guverne importante în acel moment. Se părea că Rusia Sovietică acceptase doar de formă acea înţelegere, având propriile planuri. Înfricoşat de întorsătura pe care o luau evenimentele, el s-a retras din nou în ascunzătoare, dar a fost găsit, arestat, interogat şi acuzat că era spion britanic. Apoi, se pomeni aici, în Worsach.

Dacă Len părea liniştit din fire, Bob Easterbrook era cu totul altfel. Individ ingenios, spiritul său liber şi neobosit îl duse la Gdansk după evadare, înainte de a se muta în zona Varşoviei, unde se alătură unui grup de partizani care duceau o existenţă rudimentară, deplasându-se întruna la adăpostul pădurilor dese. Cum majoritatea acestor deplasări se făceau călare, deveni un călăreţ priceput. Au avut multe ciocniri cu germanii, iar când au sosit ruşii, partizanii s-au oferit de-ndată să lupte alături de ei. În schimb, au fost dezarmaţi şi ţinuţi în captivitate, iar Bob a fost şi el adus la Worsach. De atunci, au fost ţinuţi întruna sub pază, interzicându-li-se orice contact cu sătenii. Acest tratament i-a înfuriat, făcându-i să se plângă atât locotenentului, cât şi maiorului Levkov, dar

în zadar.

Experienţele lor păreau să confirme zvonurile potrivit cărora ruşii erau puşi pe eliminarea, de la bun început, atât a grupărilor de rezistenţă, cât şi a persoanelor care nu erau cu comuniştii. Toate acestea îmi sunau cunoscut.

Polonezilor le era deja refuzat accesul la informaţii din surse occidentale. De exemplu, când s-a aflat că Churchill avea să rostească la radio un discurs important cu privire la viitorul Poloniei şi al altor ţări din Europa Răsăriteană, marea masă a populaţiei a fost deosebit de interesată. A doua zi, trebuia să fie tipărit un buletin special, dar nu se întâmplă nimic, nici atunci, nici mai târziu, deoarece ruşii impuseseră o cenzură totală. În schimb, după câteva zile, a fost publicat un buletin care cuprindea discursul integral al lui Stalin.

În această atmosferă vădit ostilă, era limpede că noi trei nu ne simţeam deloc bine, în primul rând, pentru că eram obligaţi să năvălim peste fermier şi modesta lui familie, iar în al doilea rând, pentru că n-aveam voie nici măcar să vorbim cu ei. În ciuda eforturilor gardienilor însă, am reuşit până la urmă să facem asta, spre marea lor frustrare. În camera noastră aveam un prici amărât, destul de mare ca să dormim toţi trei în el, un bufet şi un scaun. Cei doi gardieni care rămăseseră cu noi zi şi noapte împărţeau spaţiul existent în cameră, dormind pe jos sau şezând rezemaţi într-un ungher. Asemenea tuturor soldaţilor ruşi, suportau fără să crâcnească disconfortul şi privaţiunile.

Bob, a cărui îmbrăcăminte se reducea la o pereche de pantaloni jerpeliţi, stătea de departe cel mai rău din acest punct de vedere în comparaţie cu mine şi cu Len. Din fericire, era un caracter puternic, iar vremea deosebit de blândă îl ajută să supravieţuiască încă o lună, până când primi o pereche de bocanci, şi aceasta, după repetate proteste adresate locotenentului. Am remarcat că bocancii erau de fabricaţie americană. Ni se dădeau o mare

cantitate de pâine o dată la două zile, grăsime de porc, ceai, zahăr, conserve de carne din America şi, din când în când, săpun, ca şi ţigări ruseşti de bună calitate şi tutun de calitate inferioară numit „mahorcă”, deşi ar fi o greşeală să i se spună „tutun”, pentru care îţi trebuia multă îndemânare ca să-l „rulezi singur”, de obicei în bucăţi de hârtie rupte din ziarul *Pravda*.

Aşadar, în primele zile, n-am dus lipsă de mâncare, nici nu mai puteam face faţă cantităţilor incredibile de pâine pe care le primeam şi pe care nu le puteam da nici măcar fermierului şi soţiei acestuia, care-şi făceau pâinea lor, pe care oricum o preferau. În cele din urmă, era folosită la îngrăşatul găinilor.

Era un lucru bun că noi ne înţelegeam bine, având în vedere spaţiul limitat în care ne duceam existenţa şi faptul că eram trei indivizi cu caractere foarte diferite. Toată ziua discutam despre soarta noastră nenorocită – mai ales despre ceea ce intenţionau să facă ruşii cu noi – jucând la nesfârşit „vapoare” şi zgândărindu-i pe gardieni cu ameninţarea că aveam să plecăm. Neastâmpăratul Bob, căruia îi era chiar foarte greu, descoperi că se distra foarte bine sâcâindu-i ori de câte ori se ivea ocazia. Gardienii nu erau obişnuiţi cu un asemenea comportament rebel, îndurând de fapt totul extraordinar de bine şi adoptând în general un ton conciliant. Uneori însă, dădeau semne de iritare când mergeam prea departe cu zeflemeaua.

La fel ca în majoritatea situaţiilor de captivitate, speranţele creşteau şi scădeau cu fiecare zi care trecea, marele nostru dezavantaj fiind acela că niciunul dintre noi nu avea un act de identificare, Bob fiind convins că destinaţia noastră finală aveau să fie minele de sare din Siberia. Vorbele monotone, vagi, atât ale maiorului, cât şi ale locotenentului nu făceau decât să alimenteze furia lui Bob, declanşând o serie de confruntări cumplite care au avut ca rezultat relaxarea regulilor, astfel că ni s-a permis să facem, sub pază, scurte plimbări în jurul fermei. Astfel,

în interiorul propriei noastre tabere, au apărut două puncte de vedere contrare, Bob voind să-i „zgândăre” întruna, eu, care credeam că-i cunoşteam mai bine pe ruşi, susţinând o atitudine mai „diplomatică”, iar Len plasându-se undeva la mijloc.

Din când în când, se schimbau gardienii, ceea ce însemna că trebuia să ne obişnuim cu felul lor de a fi. Ori de câte ori ne pomeneam cu unul nesuferit, făceam repede cunoscut acest lucru şi el era curând înlocuit. Am remarcat însă că cei prietenoşi nu rămâneau nici ei prea mult, cu siguranţă nu din cauza noastră. În cele din urmă, a venit un soldat înalt, uscăţiv, care a stat cel mai mult şi căruia îi ziceam „Cheliosul”, din cauză că avea părul (roşcat) ras. Era un tip conştiincios, care încerca din răsputeri să le facă pe plac superiorilor, şi nouă în acelaşi timp.

Între timp, viaţa în sat se schimba încet, încet în rău, primul semn fiind numirea unui comisar care trebuia să se asigure că recolta, care stătea pe câmp din cauza luptelor, avea să fie culeasă repede. De asemenea, orice gospodărie care nu dădea o cantitate obligatorie de cinci tone de cartofi era pasibilă de o amendă de 5.000 de zloţi. Părea a fi o cifră arbitrară, cu mult superioară resurselor materiale la care puteau apela majoritatea fermierilor. Ravagiile provocate de război din punctul de vedere al mâinii de lucru şi al uneltelor necesare muncii, n-au fost nici măcar luate în calcul, provocând o nelinişte profundă şi suferinţă în comunitate.

Apoi au venit miliţienii, înarmaţi cu puşti şi purtând banderole cu secera şi ciocanul. Ei trebuiau să fie cu ochii pe toţi şi pe toate, lumea se temea şi-i ura de moarte. Păreau a fi recrutaţi dintre cele mai josnice elemente ale societăţii, fiind selectaţi pentru această treabă, în mod evident, din alte domenii. Când fermierul nostru află toate acestea, se aşează şi îşi îngropă capul în mâini, în vreme ce nevasta lui izbucni în lacrimi de disperare. Parcă se abătuse o calamitate asupra întregii comunităţi. Ne-am

oferit imediat să-i ajutăm, şi trebuie să-i fi văzut cum s-au schimbat în acea clipă. Nici măcar gardienii noştri n-au mai putut să ne oprească şi, în sinea lor, păreau solidari cu cauza noastră. Ulterior, după ce toate muncile agricole au fost încheiate la timp, ei şi-au exprimat admiraţia pentru fapta noastră plină de spirit civic!

Munca a fost plictisitoare şi obositoare, fiind făcută în cea mai mare viteză pentru a îndeplini cota. Când am terminat la ferma noastră, am trecut la următoarea. A fost o mobilizare extraordinară, toată lumea dând o mână de ajutor în cel mai bun spirit comunitar, ceea ce a făcut ca pe câmp să nu mai rămână nimic şi să nu se aplice nicio amendă. Pentru a-şi atribui merite, câţiva soldaţi au ajutat şi ei ici, colo, iar la urmă satul a sărbătorit în stilul vechi, tradiţional, toată lumea mergând de la o gospodărie la alta şi dând pe gât litri întregi de votcă făcută în casă. Din cauza crizei teribile de alimente, *zakaski* (gustările) au fost însă puţine. Votca făcută în casă era îngrozitoare şi nu se asemăna în niciun fel cu alcoolul pur care se găsea în Marea Britanie în acea perioadă. Din cauza situaţiei generale însă, sărbătoarea s-a desfăşurat în surdină, iar noi trei n-am avut voie să vizităm pe nimeni – chiar şi gardienii au stat stingheriţi deoparte.

În aceste ultime zile de vară, ruşii au instalat un nou guvern polonez în oraşul Lublin. Spre deosebire de guvernul aflat în exil, la Londra, despre acesta nu se ştia nimic, iar polonezilor li se impusese acum un guvern comunist, strecurat cu abilitate, ca să zic aşa, pe uşa din dos. Era format din polonezi care petrecuseră mulţi ani în Rusia, unii ca fugari de braţul legii în perioada dinaintea războiului, şi care, de fapt, nu mai erau cetăţeni polonezi. Unii abia puteau să mai comunice în limba maternă. A fost un moment tragic pentru polonezi, care vedeau cum ţara şi poporul lor erau înghiţite treptat de o altă putere străină.

Plictiseala era cel mai mare duşman al nostru. Pentru noi, totul s-a întors la normalitate după sărbătoarea

recoltei, dacă s-o fi gândit cineva să-i spună astfel, iar, din plictiseală, le-am jucat gardienilor o farsă. Sau aşa am crezut noi. Obişnuita noastră plimbare zilnică consta în parcurgerea perimetrului fermei, cu hambarul, cocina, adăpostul pentru vite şi alte adăposturi de acolo, gardienii venind supuşi la câţiva paşi în urma noastră. După o vreme, au început să se mişte destul de încet şi, am remarcat noi, aveau tendinţa să rămână tot mai în urma noastră. Acesta era momentul potrivit, iar, cu următoarea ocazie, ne-am ascuns în spatele unui hambar, urmărindu-i pe gardieni cum treceau agale pe lângă noi. Negăsind pe nimeni în camera noastră, l-au întrebat pe fermier, care habar n-avea unde ne aflam. În acel moment, am ieşit din ascunzătoarea noastră şi ne-am dus în cameră, având aerul că am fi fost acolo tot timpul. În scurtă vreme, am auzit afară nişte împuşcături şi mult zgomot. Am înţeles că se pornise o vânătoare în toată regula a „englezilor evadaţi”. Deşi situaţia părea serioasă, trebuia acum să mergem până la capăt cu păcăleala. După un sfert de oră, unul dintre gardieni apăru fulgerându-ne cu privirea şi, pe un ton de-a dreptul melodramatic, ne acuză de înşelăciune şi insubordonare. I-am răspuns cu un nevinovat „ce, noi?”, dându-ne seama ce tărăboi stârniserăm când şase soldaţi înarmaţi până-n dinţi au intrat în cameră, privindu-ne bănuitor. Ulterior, maiorul Levkov şi abătutul său însoţitor, micuţul locotenent, au venit să afle ce anume se întâmplase. Ceea ce începuse ca o glumă se transforma acum într-o confruntare în toată regula, căci, în loc să ne recunoaştem vina, am trecut la ofensivă, acuzându-i că ne tratau ca pe nişte prizonieri de război duşmani, nu ca pe nişte aliaţi, şi cerându-le să ne spună când se va face ceva în privinţa repatrierii noastre. Cei doi au ascultat şi au încercat să liniştească lucrurile, dar noi am cerut să vedem o autoritate superioară. Spre marea noastră surprindere, a doua zi, am fost vizitaţi de un colonel şi alţi trei ofiţeri, cărora le-am expus în termeni neechivoci sentimentele

acumulate de noi. Colonelul îşi exprimă nemulţumirea provocată de fapta noastră şi încercă şi el să liniştească situaţia, dar, de fapt, nu ne spuse nimic.

Cel mai mare în grad dintre cei doi gardieni ai noştri a fost schimbat şi, fie că fusese planificat dinainte, fie că nu, raţiile noastre au fost drastic reduse, şi aşa au rămas până la sfârşit. Ţigările, conservele de carne pe care le preţuiam atât de mult, grăsimea şi zahărul – toate au fost scoase din meniu.

Într-o zi, un prieten de-al gazdei noastre a venit în vizită şi, din întâmplare, am putut să vorbim cu el fără ştiinţa gardienilor. Când a auzit că eram britanici, ne-a spus că fusese de curând în zona Koval (la circa 100 de kilometri sud de Worsach) şi că întâlnise misiunea unor observatori ai armatei britanice, aflată în vizită acolo. Încântat să-i vadă, a reuşit să-i abordeze, dar a fost imediat arestat şi interogat de ruşi. Povestea lui părea adevărată, iar mult mai târziu i s-a confirmat autenticitatea, însă ruşii s-au asigurat ca nimeni altcineva să nu mai poată intra în contact cu ei. Încurajaţi de aceste informaţii, am cerut să-l vedem pe maior, dar, în locul lui, a venit să ne vadă un alt ofiţer. Când l-am întrebat de ce n-am fost predaţi britanicilor aflaţi în vizită, omul a fost evaziv. Acest lucru ne-a demoralizat în aşa hal, încât am început să ne gândim în mod serios la evadare, în ideea de a ajunge la englezi. Am discutat şi analizat pe larg şansele noastre, însă de la început era evident faptul că nu se putea pune problema să fugim toţi trei. Ideea ne-a frământat până la mijlocul lui septembrie, când ni s-a spus să ne pregătim pentru a fi mutaţi la Sediul Nr. 1.

Când veni ziua mutării, priciul demontat şi tot ce aveam noi au fost adunate într-un camion deja încărcat cu echipament militar. Prin urmare, ne-am început călătoria înghesuiţi printre toate acele lucruri, împreună cu Cheliosul şi alţi câţiva soldaţi tineri. Noii noştri tovarăşi de drum formau cea mai jalnică şleahtă de soldaţi pe care au

văzut-o vreodată ochii mei. Erau mai mult nişte băieţi, dar, în afară de asta, arătau trişti şi zăpăciţi, unul ieşind în mod deosebit în evidenţă cu faţa lui palidă şi emaciată. Părea să nu-i pese ce se-ntâmpla în jurul lui şi se holba în mod jenant la noi, de parcă eram marţieni. În scurtă vreme, ne imploră să-i dăm ceva de mâncare, dar n-am putut să-i dăm nimic din cauză că toate raţiile noastre fuseseră puse în lăzi care zăceau undeva la fundul grămezii. El nu se mulţumi însă cu răspunsul nostru şi se rugă de noi întruna cu o voce tristă şi monotonă. Aveam impresia că sărmanul băiat o lua încet, încet, razna. Într-un sfârşit, Cheliosul îl mustră pentru comportamentul lui atât de nepotrivit pentru un soldat, manifestat în faţa unor străini, şi puse capăt rugăminţilor sale. Era greu de înţeles ce se ascundea în spatele stării nenorocite a acestui băiat – dacă era vorba doar despre lipsa hranei, părea cu atât mai greu de înţeles, deoarece trupele ruseşti nu mureau cu siguranţă de foame.

Camionului nostru i s-au alăturat altele şi am mers în convoi câteva ore, după cum ni se păru nouă, sosind în cele din urmă într-un sat al cărui nume n-am reuşit să-l ţin minte. Aici, am descărcat toate lucrurile personale şi le-am dus într-o casă situată la oarece depărtare, cu ajutorul unui soldat. Casa care trebuia să ne găzduiască în următoarele săptămâni arăta mult mai bine decât coliba de la Worsach. Ne-am instalat într-o cameră plăcută, cu intrare şi prispă proprie.

Când proprietarul şi soţia lui au venit să ne întâmpine, nu păreau deloc fericiţi, până când le-am spus cine eram. În acel moment, feţele lor s-au luminat, iar nevasta, Janina, nu mai ştia ce să facă pentru a ne simţi confortabil. Era însă evident că gardienii priveau cu preocupare, nemulţumire şi suspiciune această manifestare firească a prieteniei, iar)anina îşi dădu repede seama că precauţia trebuia să fie cuvântul ei de ordine.

N-am încetat să ne minunăm de rezultatele teribile ale îndoctrinării şi izolării la care au fost supuşi ruşii de la

revoluţia lor din 1917, care i-a înstrăinat de oamenii din afara propriilor graniţe.

În scurtă vreme, micul locotenent şi maiorul Levkov au trecut să ne vadă, iar după câteva zile, noile noastre gazde ne-au invitat pe noi şi pe cei doi ofiţeri la cină. A fost un gest prietenesc pe care noi, cei trei, l-am acceptat cu dragă inimă, dar care i-a jenat în mod vizibil pe ruşi, deşi, nedorind să pară grosolani, au acceptat şi ei – cu evidentă reticenţă. În realitate, ceea ce ar fi putut fi o ocazie plăcută s-a dovedit a fi aproape un dezastru. În locul maiorului, veni un alt ofiţer împreună cu micul locotenent, iar conversaţia deveni formală, fără urmă de prietenie din partea lor, şi amândoi s-au ridicat să plece înainte de sfârşitul mesei, ceea ce voia să însemne că şi noi trebuia să plecăm. Am fi putut insista să mai rămânem, dar n-am vrut să creăm probleme gazdelor noastre, aşa că, cerându-ne scuze, am plecat şi noi. În pofida tuturor acestor lucruri, Janina a continuat să fie prietenoasă şi să treacă din când în când pe la noi ca să mai stăm de vorbă, ignorându-i pe gardieni.

Capitolul şaisprezece

Luna septembrie a adus cu sine un aer inconfundabil de toamnă. Gata cu zilele lungi şi fierbinţi ale verii, locul lor a fost luat de temperaturi mai scăzute, averse frecvente şi un cer sumbru, înnorat. Se reinstală plictiseala, iar gândurile noastre se îndreptară din nou spre o posibilă evadare. Cu toate că Bob era mai hotărât ca oricând să fugă, problema evadării întregului nostru grup părea a fi în continuare de nerezolvat. Speranţele noastre se înmulţiră însă când ne-am oferit să ajutăm la recoltatul sfeclei, care era mult întârziat şi cu care Janina şi soţul ei trebuiau să se lupte. Alte două femei s-au alăturat grupului nostru, iar, de la o vreme, am început să elaborăm un fel de plan bazat pe observaţiile făcute de noi în timp ce lucram la câmp.

În primul rând, cei doi gardieni ai noştri au stat

aproape de noi vreme de câteva zile, după care, lăsându-l în urmă pe tovarăşul lui mai mic în grad, Cheliosul începu să dispară câteva ore. Atunci, ca să încercăm vigilenţa gardianului rămas, când unul dintre noi trebuia să se ducă la toaletă, aflată la oarecare distanţă, stăteam cât mai mult ca să vedem cât timp trecea până când acesta începea să se agite şi să se uite după noi. Când dădea semne de nervozitate, îi spuneam să nu-şi facă griji. În cele din urmă, am socotit că dura aproape cincisprezece minute până reacţiona. Era excelent, dar ne-am dat seama că nu puteam merge toţi trei la toaletă în acelaşi timp fără să dăm de bănuit. De aceea, am început să mergem câte doi, lucru la care el protestă, dar o lăsă repede mai moale, arătând că înţelegea nevoile noastre fireşti.

Acum, trebuia să ne mişcăm repede, deoarece avansul câştigat se putea evapora foarte repede. De fapt, numai doi dintre noi puteau să fugă, nu toţi trei. După ce ne-am pus de acord asupra acestui lucru, următoarea problemă era să stabilim cine urma să plece. Cel care rămânea avea datoria să-l oprească pe gardian cât mai mult timp cu putinţă, cum ştia el mai bine. Am tras pe loc beţişoare, cel mai scurt revenindu-mi mie, aşa că eu urma să fiu momeala. Fără a mai sta să discutăm despre dezavantajele evidente ale acestui rezultat, am trecut la pasul următor. După ce am stabilit cu exactitate cât dura totul, trebuia ca gardianul să se obişnuiască cu faptul că Len şi Bob se duceau la toaletă împreună. El nu-şi făcea griji din această cauză ori din cauza absenţei lor timp de un sfert de oră, ceea ce însemna că se puteau baza din start pe un avans de 15 minute, iar, cu ajutorul meu, poate chiar pe unul şi mai mare. Acum, aveam nevoie de ajutorul cuiva din afară, iar, aici, alegerea noastră se opri în mod evident la Janina. Trebuia obţinută o cantitate suplimentară de mâncare, pe care nu ne-o puteau asigura raţiile noastre insuficiente. De asemenea, din cauza vremii rele, era vital ca evadaţii să poarte haine mai călduroase,

de care era mare nevoie în acele condiţii.

I-am explicat toate acestea Janinei în timp ce lucram la câmp, iar discuţia noastră trebuia să pară ceva întâmplător, banal. Învăţaserăm să facem aşa ceva în timpul războiului, iar Janina nu ezită în niciun moment, promiţând să ne ajute cum va putea.

Ideea era ca Bob şi Len să plece şi să găsească o autoritate britanică, de preferat o misiune militară, precum cea care vizitase în mod evident zona de curând, cu scopul de a-i atrage atenţia asupra prezenţei noastre şi a probabilităţii ca ruşii să aibă în detenţie mulţi alţi prizonieri de război britanici fugiţi. Era un plan foarte îndrăzneţ – probabil, unul dintre cele mai îndrăzneţe concepute vreodată.

Acum, era esenţial să ne coordonăm mişcările cu Janina, iar singurul mod de a comunica era să ne întâlnim când şi când în taină, pentru a nu stârni bănuieli. Pretextul unei ultime vizite la de acum faimoasa toaletă înainte de a ne duce la culcare a fost o bună acoperire pentru o întâlnire clandestină, iar gardienii ne permiteau, oricum, să mergem singuri acolo. Întâlnirea noastră urma să aibă loc însă în hambarul de lângă toaletă şi trebuia să dureze zece minute într-un interval orar stabilit. Nefiind o începătoare în privinţa activităţilor clandestine, Janina pregătise totul şi, în seara dinaintea evadării, ascunse mâncarea şi hainele călduroase înăuntru, lângă uşa hambarului, pentru ca Bob şi Len să le ia înainte de a pleca.

A doua zi de dimineaţă, eram hotărâţi ca evadarea să aibă loc la scurtă vreme după obişnuita plecare a Cheliosului în sat. Între timp, ne-am făcut treaba la câmp ca de obicei, împreună cu Janina şi celelalte ajutoare, aşteptând cu emoţie clipa în care Bob şi Len aveau să se ducă întâmplător, ca de obicei, la toaletă. Când au făcut asta, eu şi Janina ne-am uitat unul la celălalt, gardianul, plictisit de tot acest spectacol, nu observă nimic, iar eu

stăteam locului şi aşteptam focurile de artificii. După vreo zece minute, gardianul a început să întrebe de ei, dar eu l-am liniştit, spunându-i că se vor întoarce dintr-un moment într-altul. Curând după aceea, începu să se îngrijoreze şi întrebă din nou. Am reuşit să-l liniştesc încă o dată, spunându-i de data aceasta că poate s-au dus să facă o plimbare. El înjură şi spuse că nu era treaba lor să facă asta. Acum, neştiind dacă să plece în căutarea lor sau să mă lase pe mine nepăzit, hotărî să meargă după ei. La întoarcere, dădu de veste că nu erau acolo. Când i-am spus că s-ar putea să se fi dus la casă, el alergă acolo şi, negăsind pe nimeni, se întoarse panicat la culme.

— Eşti sigur că s-au dus la toaletă? întrebă el cu vocea tremurându-i de teamă.

— *Nu dar*, am răspuns eu relaxat, adăugând: Deci, nu pot fi departe.

În acel moment, Janina scoase un chicot. Gardianul dădu de pământ cu boneta, sărind înfuriat pe ea, apoi o şterse urlând ca un copil bătut:

— Unde s-or fi dus, unde s-or fi dus?

Ultima oară l-am văzut pe sărman gonind înspre sat cât îl ţineau picioarele.

Până acum era bine, căci Bob şi Len aveau de fapt un avans de aproape o jumătate de oră, mai mare decât socotiserăm. Noi, ceilalţi, am continuat să muncim pe câmp ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Cum lipseau amândoi gardienii, şi mie mi-ar fi fost uşor să dispar!

Gardianul nostru se întoarse cu Cheliosul şi amândoi au scotocit zona fără succes vreme de o jumătate de oră încheiată.

— Cum a putut Bob să-mi facă una ca asta, când eu l-am ţinut practic ca în palme? se văicări el cu o naivitate mişcătoare, de care doar un rus era în stare.

După cum am spus, în felul lui enervant, el s-a străduit cât a putut, cu siguranţă, să suporte crizele şi cererile lui Bob şi, în mod evident, a luat foarte în serios

sarcina de a „avea grijă de englezi”.

Seara a fost neplăcută. Eu am stat lângă lampa cu ulei care pâlpâia, gândindu-mă la tot ce se întâmplase şi unde aveau să ducă toate acestea. Foarte târziu în noapte, sosi un detaşament bine înarmat, cu un maior în frunte şi doi câini de urmărire. Păreau să aibă intenţii serioase, iar eu speram că Bob şi Len se vor fi depărtat destul de ei. Nu erau deloc ameninţători, iar ofiţerul, care-şi trimise oamenii în căutare, îmi propuse să facem o partidă de şah amândoi cu setul de piese pe care îl cumpărasem cu câteva zile în urmă. Când i-am spus că eram jucător foarte slab, el se oferi prompt să mă-nveţe regulile. Am stat acolo două ore, până când i s-au întors în sfârşit oamenii, cu mâna goală.

Ziua următoare a fost una a frustrării şi, în acelaşi timp, a anticipării, pentru că ştiam că, mai devreme sau mai târziu, trebuia să se-ntâmple ceva. Cel mai mult îmi făceam griji pentru cei doi tovarăşi ai mei. Faptul că nu ştiau limba poloneză putea fi o problemă reală, chiar dacă ei credeau că nu va fi şi se bazau pe dorinţa oamenilor de a-i ajuta pe parcurs. Odată extrase beţişoarele, n-am mai discutat despre acest aspect, zarurile fuseseră aruncate.

După lăsarea întunericului, un ofiţer şi doi soldaţi au venit să-mi spună că urma să fiu transferat în altă parte. Mi-am luat la revedere de la Janina şi de la soţul ei şi am plecat, luând tot ce puteam căra, mai puţin priciul. Era întuneric beznă când am ajuns în sat, şi ne-am trezit în faţa unei porţi înalte din sârmă ghimpată. Un soldat dibui un lacăt în lumina slabă a unei lanterne şi am intrat, mergând poticnindu-ne prin mocirlă până când am ajuns la o colibă cufundată în întuneric. Am urcat pe prispă şi am intrat într-o cameră, unde, la lumina slabă a unei lămpi cu ulei, i-am văzut pe Bob şi Len.

— Hristoase, deci te-au adus şi pe tine aici, zise Bob primul. Acum chiar că am dat de belea. Ieri aproape că ne-au împuşcat nenorociţii.

Amândoi păreau profund demoralizaţi.

Mi-au povestit cum, după un start foarte bun, au mers cu autostopul până la o gară, unde s-au urcat într-un tren de marfă, plin de refugiaţi, care se îndrepta spre vest. După o călătorie cu întreruperi, trenul nu a putut merge mai departe, aşa încât au fost obligaţi să se adăpostească peste noapte într-o colibă. Spre dezamăgirea lor, a doua zi de dimineaţă, o patrulă rusească le ceru să se identifice şi-i arestă. Amândoi bănuiau că fuseseră daţi de gol de gazde, care-i confundaseră cu nişte dezertori sau soldaţi germani rămaşi în urmă. Aşadar, până la urmă, limba le venise de hac. Aşa se sfârşi o altă tentativă de evadare, iar acum înfruntam viaţa de după gardul de sârmă ghimpată înalt de doi metri şi jumătate. Avuseseră într-adevăr noroc că n-au fost împuşcaţi, pentru că nu şi-au recunoscut identitatea decât mult mai târziu.

În acea noapte, am dormit pe jos. Vechiul nostru prici a venit a doua zi şi a fost montat din nou, ocupând aproape toată camera, care era de fapt o bucătărie dotată cu o sobă de gătit. Situaţia părea foarte proastă. Camera era o adevărată închisoare, uşa care dădea în camera de alături fiind barată şi închisă şi, ceea ce era cel mai rău, singura fereastră fusese astupată cu scânduri bătute în cuie, ceea ce însemna că trebuia să stăm practic în întuneric. Niciun strop de lumină nu pătrundea printre scânduri – oricum, în acea perioadă a anului, nu mai era cine ştie ce lumină afară. Singura sursă de lumină o reprezenta o călimară umplută cu seu şi prevăzută cu fitil. Doi gardieni noi ne păzeau toată ziua în acest spaţiu minuscul, într-un colţ, şi, noaptea, dormeau pe prispă. Nu păreau să fie înarmaţi, dar, în timpul rondului de seară, patrulele le dădeau întotdeauna o puşcă-mitralieră, deşi, când i-am întrebat despre acest lucru, ei l-au negat vehement. Dintr-un motiv oarecare, noi nu trebuia să ştim despre asta. De asemenea, adusesem cu mine modesta noastră provizie de pâine şi cuburi de supă pe care ne-o făcuserăm înainte, căci acum

nu aveam, practic, nimic de mâncare. De două ori pe săptămână, venea un soldat cu un sac şi arunca pe podea câteva bucăţi de pâine uscată, cu scopul evident de a ne umili – când i-am spus asta, nu ne-a mai adus nimic. Din când în când, ni se dădea nişte ciorbă de peşte pe care n-o puteam mânca. Uneori, nu era decât un castron plin cu apă caldă şi nimic mai mult. Astfel, raţionalizând în mod judicios cuburile de supă, amestecându-le cu *kipiatok* (apă caldă), am putut-o duce două săptămâni. După aceea, şi după ce s-a terminat rezerva de pâine, am răbdat de foame.

Treaba mică ne-o făceam oriunde în afara casei, stând cufundaţi până la gleznă în noroi, şi, cu toate că era o toaletă undeva, la oarecare distanţă, pentru treaba mare, gardienii nu ne lăsau niciodată să ieşim din raza lor vizuală.

Fără îndoială că planurile noastre fuseseră date peste cap şi că suportam consecinţele. Acum eram destul de obişnuiţi să supravieţuim în spaţii închise, dar întunericul permanent şi lipsa de mâncare au început să ne zdruncine treptat moralul. Am avut însă noroc, pentru că noi ne aflam în partea „de lux” a unui complex de detenţie mai mare şi mai sinistru. În interiorul unei zone întinse, înconjurate de un gard înalt din sârmă ghimpată, se afla o zonă mai mică, de mărimea unui teren de fotbal, împrejmuită şi ea cu gard, dar cu turnuri de pază în fiecare colţ. Prizonierii încarceraţi în bordeiele din acea zonă sufereau probabil privaţiuni fizice îngrozitoare. Acolo, firea omenească a atins nivelul cel mai de jos, iar vederea acelor lucruri îţi făcea pielea de găină. Nu avea să se afle niciodată cine erau aceia şi ce făcuseră ca să merite un asemenea tratament.

Am protestat în faţa gardienilor noştri în legătură cu tratamentul la care eram supuşi şi am fost răsplătiţi cu o vizită-surpriză din partea micului şi tristului locotenent, care ascultă nemulţumirile noastre, dar, ca de obicei, nu

veni cu nicio soluţie şi nu ne linişti în niciun fel, apărând mai târziu, spre edificarea noastră, cu nişte exemplare din *Pravda*. Am aflat din ele că ruşii se pregăteau pentru instalarea unui nou guvern german „democratic” în aceeaşi manieră în care-l instalaseră pe cel polonez. Înaintarea Aliaţilor în Europa Occidentală sau în Pacific abia dacă era menţionată. Prin omisiune, se considera în mod evident că aveau o contribuţie minoră la încheierea războiului.

Acum, ne aflam într-o stare destul de jalnică şi respingătoare. Am avut noroc că n-am contractat nicio boală de piele şi nu ne-am umplut de păduchi. Apoi însă, într-o zi, am fost duşi la spălător, unde ni s-a permis luxul să ne spălăm cu apă caldă din găleţi, aceasta fiind prima baie pe care o făceam după luni de zile. Cu toate acestea, în condiţiile în care proviziile noastre de alimente se terminaseră de mult şi nu era niciun semn că raţiile normale vor fi reinstituite, aveam un sentiment de izolare, începând să ne retragem într-o stare de disperare tăcută. Niciuna dintre cererile noastre ulterioare de a-l vedea pe micuţul locotenent n-a fost ascultată.

Întunericul şi mizeria în care trăiam a durat o lună încheiată, după care am început să vedem din nou lumina zilei. Cred că m-am agăţat de o fărâmă de speranţă că, într-o bună zi, toate se vor rezolva în vreun fel, deşi, pe moment, se părea că toate drumurile aveau să ducă în Siberia – acel tărâm îngrozitor, mistic, al purgatoriului în care, de-a lungul generaţiilor, fuseseră duşi oameni ca noi, ce nu conveneau regimului. Dacă reuşeam să-i supravieţuiesc, poate că în zece ani aveam să revăd Anglia. Da, ruşii aveau un război de dus, şi noi nu însemnam nimic în comparaţie cu el, dar, în acel moment, pentru noi, lucrurile nu arătau cu siguranţă astfel.

Era de-acum sfârşitul lui noiembrie, şi iarna sosi, învăluindu-ne cu o vreme umedă, neprietenoasă. Apoi, într-o zi, ni s-a spus să ne dichisim şi să facem curat în

şandramaua noastră, pentru o inspecţie. Sosi un ofiţer cu grad înalt, care ne examină cu atenţie. Părea deosebit de omenos şi ne informă că, în curând, aveam să fim trimişi acasă. L-am întrebat când, iar el ne spuse să nu ne facem griji, căci acest lucru avea să se-ntâmple nu peste mult timp. Auziserăm de prea multe ori povestea asta înainte ca să-i mai dăm crezare, motiv pentru care ne-am lăsat din nou cuprinşi de deprimare. Totuşi, chiar şi gardienii noştri mumificaţi au prins brusc viaţă şi au devenit realmente mai prietenoşi.

După o săptămână, au început să se mişte lucrurile. Au sosit doi soldaţi cu tot felul de unelte, au scos scândurile de la fereastră, iar, după aceea, au deblocat uşa care ne despărţea de camera alăturată. Păreau mulţumiţi de eforturile lor şi ne-au asigurat că, în curând, vom merge acasă. În acea după-amiază, ni s-au adus două franzele şi o cutie de *kasha*. După alte două zile, ni s-au dat uniforme (ruseşti). „Astea să le puneţi pe voi”, spuse omul, zâmbind. Când l-am întrebat de ce ar trebui să purtăm aşa ceva, ne-a răspuns că pentru siguranţa noastră, dar adăugă: „Să fiţi pregătiţi mâine dimineaţă, la opt, de plecare. Mergeţi acasă.”

În ciuda tuturor acestor semne promiţătoare, aveam încă îndoieli în privinţa sincerităţii lor. Între timp, iată-ne stând acolo, îmbrăcaţi ca trei adevăraţi soldaţi ruşi, cu căciuli de blană în cap.

Dimineaţa zilei de 3 decembrie 1944 sosi rece, cenuşie şi absolut liniştită, fără pic de vânt care să împrăştie norii încărcaţi cu zăpadă. Am fost întâmpinaţi de maiorul Levkov, care ne conduse afară, unde aştepta o maşină de serviciu. Am mers cu ea câţiva kilometri pe drumuri cu făgaşe adânci, în tăcere – maiorul n-a avut niciodată multe de spus, nici chiar în perioada petrecută la Worsach – ajungând în cele din urmă la un aerodrom improvizat. Într-o cabană care servea drept cameră de control, am fost prezentaţi unui locotenent de vârstă

mijlocie, despre care ni s-a spus că ne va escorta în timpul călătoriei, deşi destinaţia acesteia a rămas în continuare un mister.

Vremea, care se înrăutăţise şi devenise ceţoasă, a întârziat plecarea noastră cu două ore. După ce se dădu însă permisiunea de decolare, ne-am suit într-un Dakota, faimosul aparat bun la toate. Cum fusese folosit doar la transportul mărfurilor, acesta n-avea deloc scaune. Accesoriile de genul hamurilor de siguranţă lipseau cu desăvârşire. Am zburat printr-o pătură nesfârşită de nori la mică altitudine, dar, din când în când, puteam vedea câmpurile dedesubt şi, brusc, am fost cuprins de un puternic sentiment de tristeţe.

Nu mai călcam cu picioarele pe pământul Poloniei, ci eram suspendaţi deasupra lui ca într-un vis. Nu mai puteam să-l simt, să-l ating sau să zâmbesc şi să fac cu mâna nimănui în semn de rămas-bun. Simţeam tristeţe şi deznădejde pentru Polonia şi oamenii ei, ale căror ataşament şi altruism faţă de cauza Aliaţilor erau fără pereche. În acel moment al istoriei, viitorul Poloniei ca ţară liberă, care-şi lega speranţele de Occident, era în cumpănă, pentru ca, în numai câteva luni, să fie înghiţită de imperiul sovietic.

După o oră, am aterizat pe un aerodrom izolat. Lângă avion, a fost trasă o căruţă cu cal, care transporta un motor radial care a fost repede ridicat la bord şi legat cu frânghie de nişte suporturi din cabină. După părerea mea, ar fi trebuit să stea pe nişte bârne, ca să nu vină în contact cu puntea de aluminiu, dar nu se întâmplă astfel. A fost tras pe poziţie până când diversele componente ale masivului motor Pratt and Whitney au început încet, încet să perforeze planşeul. A fost o manevră executată la repezeală, deloc sigură. După ce am plecat fără a mai pierde o clipă în această pustietate izolată, în timp ce avionul decola zgâlţâindu-se de pe pista denivelată, mă uitam fascinat şi îngrozit cum încărcătura grea de lângă

noi alunecă spre spate până când frânghiile se întinseră la maximum, după care se afundă şi mai mult în planşeul fragil. Mai trebuiau doar câteva zgâlţâituri pentru ca teribilul obiect să se prăvălească prin fuselaj, dar, din fericire, în acel moment, am început să ne desprindem de pământ.

După o oră, am aterizat la Minsk. Vremea nu dădea semne de îmblânzire. Aici, am fost duşi la popotă pentru o masă frugală şi am stat alături de piloţi care se întorseseră în mod evident din misiuni de luptă, printre aceştia aflându-se şi câteva femei, îmbrăcate în salopete de zbor. A fost ceva inedit. Escorta ne-a informat, pentru prima oară, că destinaţia noastră era Moscova, dar, după o lungă aşteptare, ne-a anunţat că, din cauză că prognoza vremii era încă nefavorabilă, vom fi obligaţi să ne petrecem noaptea acolo şi să ne continuăm drumul cu trenul a doua zi. Până la urmă, sosi o maşină de serviciu, care ne duse în centrul Minskului şi mai departe. Distrugerile îngrozitoare provocate oraşului erau cât se poate de vizibile. Am fost şocaţi să vedem mulţimi întregi de oameni umblând aiurea, cu paşi mărunţi şi repezi, asemenea unor furnici printre ruine. Totul părea atât de deprimant şi trist! Noi însă, ca străini, urma să fim trataţi mai bine, şi am tras în faţa unei vile frumoase, care se vedea că fusese renovată în grabă. Era extraordinar de izolată, strălucind ca un far pe un tărâm pustiit. Construită fără îndoială pentru vreun potentat local în perioada ţaristă, ea le-a fost de folos cu siguranţă germanilor, iar acum părea a servi drept casă de oaspeţi pentru străini şi pentru actualii ştabi ai Partidului Comunist. Înăuntru, restaurarea se făcuse în spiritul epocii, folosindu-se pe pereţi culori pastelate. Am fost duşi în dormitoarele noastre, care păreau confortabile, dar, spre consternarea noastră, am constatat în curând că WC-urile nu funcţionau şi că la robinet nu curgea apă caldă. În cele din urmă, au adus o cană mare cu apă caldă, pe când noi tânjeam după experienţa liniştitoare şi civilizatoare a

unei simple băi. Până să vină însă apa caldă, Len sărise deja în singura cadă existentă, doar pentru a descoperi un firicel de apă roşiatică scurgându-se încet din robinetul de apă „caldă”.

Hârtia igienică lipsea cu desăvârşire, ceea ce stârni alte huiduieli şi ne făcu să cerem urgent câteva exemplare de *Pravda*. Erau câţiva servitori care se fâţâiau de colo, colo într-o tăcere plină de reverenţă, părând a nu face mare lucru, de toate nevoile noastre îngrijindu-se locotenentul, „escorta noastră personală”. Mai târziu, am fost duşi în sufrageria destul de mare, unde era aşternută frumos o masă lungă, pentru douăsprezece persoane. În dreptul fiecărui loc stătea o sticlă de bere, iar locotenentul, care se vedea că era mândru de această etalare a bunăstării, ne conduse la locurile noastre cu mult aplomb. Aveam să fim singurii care au cinat în acea seară.

Meniul a fost simplu şi gustos, dar departe de a reuşi să ne potolească foamea. A trebuit totuşi să ne socotim norocoşi, mai ales când ne-am adus aminte de acele figuri emaciate dintre ruinele oraşului. Ce aveau să mănânce ele în acea seară? Foarte probabil, nimic. „Asta bun, da?” întrebă locotenentul într-o engleză stâlcită. Din nefericire, bariera limbii împiedica orice încercare de conversaţie fluentă şi inteligibilă, dar am reuşit să ne înţelegem, chiar dacă discuţia deveni monotonă. Într-un fel, locotenentul devenise plictisitor, dar atitudinea lui de superioritate era din ce în ce mai nesuferită, mai ales atunci când, pe nepusă masă, se lansă într-o diatribă patriotică şi înşirui câteva mari realizări ale industriei sovietice din punctul de vedere al producţiei, debitând date statistice şi cifre care, în mod evident, erau menite să impresioneze. Apoi, după ce termină şi după ce luă alte două înghiţituri de bere, se aplecă în faţă şi, cu o privire pătrunzătoare, ne întrebă:

— Când vă veţi duce acasă, în Anglia, ce veţi spune? Că Uniunea Sovietică este bună, mâncare bună, totul bun?

Deşi nu aveam chef să-i ascultăm discursurile, după

alte câteva înghiţituri de bere, părea hotărât să-şi impună punctul de vedere.

— Deci, ce credeţi acum despre Uniunea Sovietică, Uniunea Sovietică loc bun, ţară bună?

În acel moment, am început să ne întrebăm dacă divagaţiile lui nu aveau cumva un motiv ascuns, dar, ca să-l mulţumim, l-am asigurat că vom merge acasă cu cele mai plăcute amintiri despre Uniunea Sovietică. Era păcat, căci ieşirile lui au stricat ceea ce ar fi putut să fie o seară frumoasă.

După cină, locotenentul a discutat în şoaptă cu „directorul" localului. Ultimul anunţă că au adus pe cineva care ştia englezeşte. Acea persoană se dovedi a fi o tânără extrem de emotivă şi de palidă, care refuză să se depărteze de uşă, aşa încât am rămas cu gura căscată, neştiind ce să spunem. În cele din urmă, am spart gheaţa cu nişte întrebări banale, dar nu se înfiripă nicio conversaţie, căci femeia vorbea în monosilabe, iar, într-un sfârşit, am renunţat. În acel moment, ea a dispărut imediat. Fără îndoială că intenţiile lor au fost bune.

Cum vremea continua să fie rea, trebuia să facem o lungă călătorie cu trenul la Moscova. În timp ce eram duşi cu maşina la gară, am văzut ceva incredibil, care ne-a amintit de anul 1940. Mii de oameni se înghesuiau pe căile de acces spre gară, familii întregi dormind afară, lângă lucruri, nenorocite şi disperate, aşteptând trenul care avea să le ducă cine ştie unde, pe teritoriul imens al Uniunii Sovietice. După război, milioane de oameni se deplasau prin Rusia, fie întorcându-se la casele distruse, fie căutând o viaţă şi un adăpost nou în altă parte. Drumul nu era însă uşor, din cauza numărului insuficient de trenuri şi din cauză că, pentru deplasările pe distanţe mari, era nevoie de permise de călătorie, iar acestea erau greu de obţinut.

Importanta bucată de hârtie pe care o ţinea locotenentul şi care preciza că eram străini ne-a ajutat să ajungem repede pe peronul gării, unde un tren care

mergea la Moscova era luat cu asalt de o mulţime tumultuoasă. Odată urcaţi în tren, locotenentul îşi croi drum spre un compartiment plin cu ofiţeri obosiţi, cărora le ordonă pur şi simplu să plece. Protestele acestora nu au avut niciun efect, deoarece noi eram străini şi trebuia oricum să ni se ofere acele locuri. Acum veni rândul nostru să protestăm împotriva acestei atitudini despotice, pentru că, în compartiment, puteau încăpea cu uşurinţă câţiva dintre ei, dar cum locotenentul nu a acceptat, ofiţerii au plecat, plângându-se fără încetare. Noi credeam că fusese o răutate, dar locotenentul părea mulţumit de ceea ce făcuse.

După ce am plecat din gară, am mers exasperant de încet. Nu cred că am depăşit vreodată 35 km/h. Uneori, ne opream într-un loc izolat şi luam apă pentru astmatica locomotivă, apoi ne opream din nou ca să luăm o încărcătură de lemne, deoarece cărbuni nu erau, ceea ce explica probabil viteza redusă cu care înaintam. Adeseori abia ne târam din cauza reparaţiilor la calea ferată, făcute de echipe de femei corpolente, înfofolite până la ochi în şaluri negre care să le apere de frigul aprig. Nu voi şti niciodată cum au ajuns ele să facă această muncă deosebit de grea în acele locuri pustii şi neprimitoare. Am trecut pe lângă ruinele sinistre a zeci de sate şi chiar orăşele, ultimele aflate de regulă la oarece depărtare, rase de pe faţa pământului din cauza războiului. Pur şi simplu, n-a mai rămas nimic care să folosească cuiva, în afara unor grămezi de moloz şi scânduri arse.

N-am avut de mâncare decât o rezervă infimă de pâine şi cârnaţi pe care locotenentul o împărţi între noi, un „prânz la pachet” ce-i fusese dat când am plecat din casa de oaspeţi de la Minsk. Ne-am mişcat greu toată noaptea, iar când se crăpă de ziuă, m-am dus la fereastră să văd Moscova apropiindu-se. În scurtă vreme, am străbătut o câmpie mărginită în depărtare de o pădure care se întindea pe cel puţin trei kilometri. În loc să fie netedă,

câmpia era plină de movile care semănau cu nişte muşuroaie uriaşe, aflate foarte aproape unele de altele şi întinzându-se cât se vedea cu ochii. Era o privelişte care mă deruta, până când am observat ciudatul fir de fum care se ridica din unele dintre ele şi, apoi, silueta unui om care mergea printre movile; apoi, altul, mişcându-se încet, asemenea unei fiinţe primitive dintr-o poveste de groază. Mi-am dat brusc seama că acolo, în acea sălbăticie lipsită de viaţă, trăiau de fapt în muşuroaie, asemenea cârtiţelor, sute, chiar mii de oameni. Era o privelişte pe care n-aveam s-o uit niciodată. Cu 25 de kilometri înainte de destinaţie, am trecut pe lângă nişte tranşee care indicau limita înaintării germanilor în Rusia şi cât de aproape fuseseră aceştia de atingerea scopului. Întregul drum a fost atât de deprimant, încât sosirea la Moscova ne-a adus o binevenită uşurare.

La gară, am fost întâmpinaţi de un maior, care ne-a luat în primire de la neînduplecatul nostru locotenent. Fără păreri de rău că-l vedeam pentru ultima oară, ne-am înghesuit într-una dintre acele omniprezente maşini Dodge şi ne-am îndreptat spre centrul oraşului. Am mers în tăcere, maiorul afişând o indiferenţă totală; încercările mele de a conversa au avut puţin succes. Nicio tresărire nu se putea vedea pe faţa lui, singurul său răspuns fiind un mormăit monosilabic.

Eram convinşi că următoarea noastră oprire avea să fie la ambasada britanică şi ne simţeam în al nouălea cer. Nu conta că escorta noastră scotea vreun cuvânt sau nu, atâta vreme cât ajungeam acolo. Am traversat însă Piaţa Roşie, trecând de biserica Sfântul Ştefan, cu cupolele ei aurite, strălucitoare, şi, curând după aceea, de Kremlin, iar, după ce am ieşit din oraş, am bănuit că vom avea probleme. Întrebărilor mele despre biserică li se răspunse cu o mişcare grăbită a mâinii – de fapt, maiorul n-a vorbit decât atunci când a trebuit să-i dea şoferului instrucţiuni. Am intrat pe o şosea care ducea în afara oraşului şi am

mers pe ea câţiva kilometri înainte s-o luăm pe un drum accidentat, care ducea într-o pădure. Zăpada groasă acoperea pământul, pomii arătând deosebit de frumos înveşmântaţi m albul imaculat, dar pe noi nu ne mai interesa nimic pe măsură ce neliniştea noastră creştea. Şoferul manevră cu pricepere maşina printre copaci, până când ne-am apropiat de un grup de vile din lemn şi ne-am oprit. După ce am intrat într-una dintre ele, ne-am izbit imediat de o imagine neobişnuită. Locul fusese păstrat în mod evident într-o stare ireproşabilă, câţiva soldaţi aflaţi la datorie mişcându-se repede şi eficient. Am fost duşi într-o cameră cu un rând de paturi, pe fiecare aflându-se pături împăturite frumos şi stivuite; într-un colţ, erau aranjate grămezi de prosoape şi diverse cutii de carton cu alte lucruri. Totul era marcat la loc vizibil cu inscripţia „Crucea Roşie Britanică”.

Doi indivizi, care erau ocupaţi cu o partidă de şah, s-au ridicat de pe un pat şi ne-au salutat. Cei doi noi tovarăşi ai noştri erau Cyril Rofe din RAF şi Charles Hillebrand din Regimentul de Pioneri „Palestina”. Cyril supravieţuise unei prăbuşiri la aterizare în Olanda, iar Charles fusese luat prizonier, cred eu, în Africa de Nord şi, din nefericire, nu se simţea bine. Amândoi evadaseră dintr-un lagăr din sudul Poloniei şi, ulterior, se alăturaseră unui grup de partizani. Erau acolo de câteva zile, dar li se interzisese să ia legătura cu ambasada britanică. Am aflat că eram primul lot de foşti prizonieri britanici de război (în afară de mine) care soseam la acel centru de primire special pregătit. Dar pentru ce atâta secret?

Aveam la dispoziţie o cantitate nelimitată de conserve americane, lux de care am văzut că se bucurau şi soldaţii ruşi, iar pentru prima oară ne era cald şi ne simţeam confortabil, dar, în acelaşi timp, nu aveam voie să ieşim din vilă. Acestor vile, care erau răspândite în număr mare prin pădure, li se spunea „dacea”, fiind folosite de moscoviţi vara, în concediu; fiecare cameră era

numerotată, iar fiecărei familii i se repartiza o cameră. Nu aveai unde să te speli înăuntru, căci se presupunea că, vara, făceai duş şi baie afară.

Băile publice erau populare în Rusia, iar a doua zi am fost escortaţi la una dintre ele. Fiecare dintre noi trebuia să obţină o plăcuţă metalică de la o femeie de serviciu zeloasă, pentru a putea intra în vestiar şi, apoi, în camera de îmbăiere comună, unde stăteai pe nişte bănci lungi şi te spălai aruncând pe tine cu apă caldă dintr-o găleată. Era în mod evident un ritual important şi un eveniment social în viaţa oamenilor, însă duhoarea era insuportabilă. Am ieşit de acolo fără a mă simţi curat, cum ar fi trebuit, deoarece în tot locul acela era o mizerie de nedescris. Dar nici de acolo nu am plecat fără ca între zeloasa femeie de serviciu şi Bob să nu aibă loc o altercaţie minoră. Totul a început de la ceva banal, după care s-au amestecat şi alţii – localnici – iscându-se o dispută verbală aprinsă. Bob bălmăjea ceva într-un amestec neinteligibil de poloneză, rusă, germană şi engleză, până când l-am tras deoparte, strigându-i: „O să ajungi în Siberia dacă nu-ţi ţii gura!” în acel moment, am ieşit repede în frigul de afară. Invectivele care ne-au urmărit la plecare sunau ceva de genul „blestemaţii de străini”.

În a patra zi de şedere la *dacea*, ni s-a spus să ne pregătim de plecare. Umbla vorba că, de data aceasta, vom fi duşi în mod hotărât la ambasada britanică.

Am mers cu maşina într-o stare de entuziasm domolit, pe drumul care ducea înapoi la Moscova şi în centrul oraşului, oprind în cele din urmă în faţa unei clădiri înalte, elegante, vechi. Ursuzul maior ne încredinţă unui locotenent tânăr, agitat, care ne duse înăuntru, într-o încăpere de la etajul întâi. Era o relicvă dinaintea Revoluţiei, totul având o înfăţişare sobră, impunătoare. Am aşteptat în ceea ce era în mod evident o sală de consfătuiri, mobilată cu o masă lungă, acoperită cu postav verde şi flancată de rânduri de scaune. Pe perete, atârna o

hartă mărită a Insulelor Britanice. Locotenentul se învârtea în jurul nostru, întrebându-ne agitat dacă aveam să-i comunicăm vreo nemulţumire. Nevrând să-i exacerbăm starea de agitaţie, l-am asigurat pe sărmanul om că n-aveam nicio nemulţumire şi că totul era bine. De fapt, mai bine ca în acel moment nu ne putea fi, căci, în scurtă vreme, au intrat în încăpere doi ofiţeri britanici şi, prezentându-se, ne-au strâns mâinile. Apoi, fără alte comentarii, spuseră: „Bun, urmaţi-ne, băieţi.”

Am parcurs cu două maşini o distanţă scurtă, intrând pe o poartă dincolo de care se afla o clădire mare, sediul Misiunii Militare Britanice. Unul dintre ofiţeri ne spuse că ambasada a fost înştiinţată de existenţa noastră doar cu o oră în urmă!

Am intrat într-o cu totul altă lume. Întâmpinaţi de ceilalţi membri ai misiunii, ni s-a dat „libertatea” de a ne mişca nestingherit prin clădire. Am putut cu adevărat să ne relaxăm, să ne punem la curent cu ultimele informaţii, să răsfoim o grămadă de cotidiene şi reviste, iar, la ora mesei, să participăm, alături de ceilalţi, la discuţii aprinse. La masă, eram serviţi de o fată şi de un servitor mai bătrân, ruşi amândoi, fiind avertizaţi să nu spunem nimic compromiţător despre ruşi în prezenţa lor. Un tânăr locotenent spunea: „Trebuie să ai grijă ce spui când este el prin preajmă. Toţi procedăm aşa. Deşi pretinde că nu înţelege englezeşte, noi ştim al naibii de bine că înţelege”. În continuare, ne-a atras atenţia că ei ştiau sigur că ruşii angajaţi acolo îi spionau şi raportau totul stăpânilor lor. Nu am avut nevoie să mă conving, iar gustul lăsat de acest lucru a fost amar, însă aşa era Rusia acelor vremuri. Sper din suflet că, odată cu schimbările care au avut loc acolo în anii 1990 şi după aceea, acele timpuri triste să nu se mai întoarcă niciodată.

Eram liberi să ieşim în oraş, dar şi de data aceasta am fost avertizaţi să nu ne depărtăm prea mult şi, oricum, să evităm să stăm grupaţi, pentru că vom atrage atenţia

poliţiei. În acel moment, nu ni se eliberase niciun fel de carte de identitate sau paşaport, ceea ce ne putea pune în situaţii extrem de neplăcute. Cu toate acestea, Cyril şi Charles au ales să meargă într-o seară la Balşoi, iar după ce am reflectat mai bine, mi-am dorit să mă fi dus şi eu cu ei. Mi-am găsit în schimb un colţişor liniştit la popotă şi m-am afundat, într-o izolare totală, în vraful de reviste. Purtam încă uniformele ruseşti cu care veniserăm şi ne-am simţit mult mai bine după ce am fost duşi la magaziile de la subsol şi echipaţi cu uniformă de luptă, mască de gaze şi cască. Mi-am schimbat căciula rusească de blană cu o căciulă din piele de focă, specifică Armatei Britanice, lucru pe care n-am încetat să-l regret niciodată. În ceea ce priveşte uniforma rusească, o am şi acum, inclusiv cureaua de piele Sam Browne pe care sunt marcate literele „CCCP” şi anul 1942.

Centrul nevralgic al misiunii era localizat la subsol. Aici se găseau camera de comunicaţii şi semnale, precum şi serviciul fotografic. De aici se ţinea legătura direct cu Ministerul de Război de la Londra. În baza unui acord reciproc, un specialist rus în radiocomunicaţii fusese detaşat acolo pentru a urmări fluxul de informaţii. Era un individ brunet, îmbrăcat în haine civile, care, după cum mi-a spus un tânăr operator, „nu ne dă deloc pace şi îşi bagă nasul în tot ceea ce facem şi trimitem. Ştim că se află aici ca să ne spioneze”.

Fiecare dintre noi a fost fotografiat, eliberându-i-se un paşaport într-un timp record. Era mijlocul lui decembrie şi se depuneau eforturi ca noi să ajungem acasă până la Crăciun. Acasă de Crăciun – cel mai frumos cadou de Crăciun pe care mi l-aş fi putut dori! înainte de a pleca din acest colţ de Anglie, fiecare în parte a fost intervievat de general-locotenentul Hali. Pentru tovarăşii mei, o fi fost o chestie de rutină, dar eu, fiind civil, a trebuit să dau multe explicaţii. El mă ascultă cu atenţie, luându-şi când şi când notiţe şi punând întrebări. Poate că, în ciuda informaţiilor

amănunţite pe care am reuşit să i le dau, se întreba şi el dacă eu eram cel care pretindeam că sunt. Nu aveam însă nicio îndoială că ambasada ştiuse despre mine, iar, în ceea ce mă priveşte, asta era tot ce conta.

A doua zi, am fost chemaţi la o întâlnire cu amiralul Archer, comandantul Flotilei de Nord, care, pe un ton grav, ne informă că vom pleca din portul Murmansk cu un convoi şi, „cu puţin noroc”, trebuia să ajungem acasă înainte de Crăciun. Acest lucru ne făcu să ne simţim bine, de parcă se făcea un efort special în beneficiul nostru. Drumul spre Murmansk avea să dureze aproape două zile cu trenul, dar, după aceea, aveam nevoie de tot norocul, căci perspectiva unei întâlniri cu invizibilele submarine în apele Mării Arctice nu era una plăcută. Acesta avea să fie ultimul nostru obstacol.

Ne-am luat la revedere de la toţi membrii misiunii, iar ei ne-au urat succes, invidiindu-ne că plecam acasă de Crăciun. Apoi, escortaţi de un ofiţer, am mers cu maşina la gară, care gemea de lume. Făcându-ne loc cu coatele, am ajuns la peronul la care trăgea trenul nostru, unde ne aştepta căpitanul Nairn. Urma să călătorim cu el până la Murmansk, împreună cu vreo duzină de saci diplomatici grei, care-i fuseseră daţi în grijă. Noi cinci împărţeam un compartiment, în vreme ce căpitanul stătea singur, împreună cu sacii lui, într-un alt compartiment, lângă al nostru.

Astfel, am plecat din Moscova, îndreptându-ne spre nord, spre un nou tărâm cu nori încărcaţi de zăpadă deasupra şi cu peisajul sumbru desfăşurându-se în maniera cunoscută, dar, de data aceasta, din ce în ce mai pustiu pe măsură ce avansam spre nord. Ne opream când şi când în gări inexistente, în mijlocul pustietăţii, fiind asediaţi de fiecare dată de o mulţime de ţărani cu *tobolki* (boccele), care voiau să se urce în tren. Era un balamuc total. Paznicii de la calea ferată se asigurau însă că masele agitate stăteau departe de vagonul nostru. Ca străini,

aveam şi aici prioritate, iar acest privilegiu era respectat cu stricteţe. Mai târziu, când ne-am oprit în două rânduri într-o zonă atât de pustie şi deprimantă, încât nu te-ai fi aşteptat să vezi o fiinţă vie, am fost asaltaţi de mulţimi de oameni emaciaţi şi zdrenţuroşi, care ne implorau să le dăm ceva de mâncare. Strigătele lor jalnice îţi rupeau sufletul, iar paznicii începeau să-i alunge, dar ei se-ntorceau rugându-se stăruitor, cu lacrimi în ochi. Cei mai mulţi dintre ei erau bruneţi, fiind, după înfăţişare, din sudul Europei sau din regiunea mediteraneeană şi vorbind prost ruseşte. Cine erau ei şi de ce se aflau aici, în acest loc uitat de Dumnezeu? Făceau parte, fără îndoială, dintre acele epave umane produse de război, dar oare erau atât de nedemni de un tratament omenesc, normal, ca să fie lăsaţi să moară de foame şi frig? Poate că nu-şi aveau locul în societatea sovietică.

La lăsarea întunericului, ne-am oprit iarăşi într-un loc necunoscut, de unde am luat alţi călători; de data aceasta, am putut auzi o ceartă între paznic şi cineva care, după glas, părea a fi englez. Se dovedi bineînţeles a fi un locotenent din Marina Regală, căruia nu i se dădea voie să intre în vagon. Un matroz stătea alături cu o sanie încărcată pe care o căraseră între ei pe întinderea nesfârşită din portul Arhanghelsk. Am intervenit cu toată autoritatea noastră în sprijinul lui, încercând să forţăm o decizie favorabilă. Paznicul renunţă până la urmă când căpitanul Nairn, vorbind într-o rusă perfectă, ceru ca ofiţerului să i se dea voie să urce în tren, explicând că drumul pe care-l făcea acesta avea o importanţă vitală. Am împărţit bagajul suplimentar între cele două compartimente ale noastre şi am făcut cu mâna în semn de rămas-bun matrozului, care porni singur pe drumul de întoarcere la bază.

Trenul nostru era împărţit aproximativ în două părţi, una fiind rezervată personalului militar, iar cealaltă, călătorilor civili. Din întâmplare, în vagonul de după noi se

serveau băuturi răcoritoare – numai ceai – iar foarte întreprinzătorul Bob dispăru imediat, pornind în căutarea distracţiei oferite de soldaţii ruşi, cu cântecele şi dansurile lor frenetice, care erau pe placul lui. Tot acolo, a găsit-o pe Tamara, una dintre cele două fete sau însoţitoare care serveau ceai soldaţilor însetaţi. El a insistat să merg şi eu s-o cunosc pe Tamara, iar, când i-am refuzat oferta, a promis că o va aduce să facem cunoştinţă. Eram prea preocupat cu gândurile mele, întrebându-mă ce avea să urmeze şi ce trebuia să facem când ajungeam în Anglia, şi-mi petreceam cea mai mare parte a timpului privind în gol pe fereastra de la coridor – Tamara era ultimul lucru la care-mi stătea mintea. Bob se ţinu însă de cuvânt şi o convinse să-l urmeze în vagonul nostru. Am fost foarte surprins, pentru că Tamara era o fată extraordinar de frumoasă şi mă întrebam ce naiba căuta ea acolo. Nu părea a fi un loc potrivit pentru ea. Acum, eram obligat să fac conversaţie, străduindu-mă din răsputeri să vorbesc limba ei; pe de altă parte, compania ei se dovedi a fi încântătoare, foarte naturală şi animată. Ne-am înţeles de minune. Datoria o chemă însă, iar ea se întoarse la muncă, promiţând că va reveni cât mai repede cu putinţă. Şi chiar se-ntoarse, foarte mulţumită să-şi petreacă timpul stând la taclale şi uitându-se pe fereastră. Nerăbdarea ei evidentă de a-mi căuta tovărăşia îmi stârni suspiciuni, şi am aşteptat inevitabila întrebare cu încărcătură sentimentală, dar aceasta n-a venit niciodată, iar, la un moment dat, îmi făcu un compliment, numindu-mă un „adevărat gentleman”, prin aceasta vrând să spună că nu eram „ca toţi ceilalţi”. Am fost impresionat de sentimentele ei şi, în acelaşi timp, mi-a părut foarte rău pentru ea, care trebuia să facă ce făcea într-un loc atât de pustiu şi lipsit de frumuseţe. A rămas până când a trebuit să se-ntoarcă la locul ei cu un vesel „ne vedem mâine”. Un general rus, care călătorea în lux, singur, în acelaşi vagon, ceva mai departe de noi, ieşi din compartiment, aruncă o privire pe

fereastră, nu văzu nimic şi se duse şi el la culcare.

Eu eram însă cu gândul la sosirea acasă. Mă întrebam cum o să mi se pară Anglia pe timp de război, ce făceau în acel moment tata şi fratele meu, George, şi am constatat că, din cauza anilor de despărţire şi tăcere, nu reuşeam să-mi imaginez nimic. Nu ştiam dacă trăiau ori au murit, dacă s-au înrolat ori altceva. Şi totuşi, simplul fapt că mă întorceam în Anglia era o bucurie în sine.

în primele ore ale dimineţii, am fost trezit de Bob care mă trăgea de mânecă.

— Hei, Tom, ştii ceva? şopti el stăruitor.

— Ce? am zis eu fără să mă mişc.

— Tocmai am văzut-o pe Tamara ieşind din compartimentul generalului, îmbrăcată într-o adorabilă rochie lungă, albastră.

— îţi mulţumesc mult, Bob, am răspuns eu.

Aşa deci, m-am gândit. Ar fi trebuit să-mi dau seama, şi am simţit doar o uşoară durere. N-am fost însă nici surprins pe de-a-ntregul. Cum spun francezii, „aşa-i la război" sau „asta-i viaţa. Iar în confuzia mea de atunci, am iertat-o – tovărăşia ei îmi făcuse oricum plăcere.

Acum, peisajul era foarte schimbat. Luminaţi de un soare strălucitor, traversam dealurile acoperite de zăpadă ale Kareliei, părând a ne legăna periculos de mult pe cel mai îngust dig, de o parte şi de alta lui întinzându-se o apă limpede, sticloasă, pe care se reflectau la perfecţie pantele înzăpezite şi cerul albastru de deasupra, într-un peisaj scânteietor, de o serenitate şi frumuseţe care-ţi tăiau răsuflarea. Undeva, dincolo de acele dealuri, se afla Marea Albă. Paznicul de la calea ferată ne informă că germanii tocmai părăsiseră zona şi că avem norocul s-o traversăm fără incidente. Tamara veni iar să mă vadă şi, deşi conversaţia noastră devenise searbădă acum, nu părea să fie deranjată. Eram mulţumit că nu avea un motiv ascuns ca să caute tovărăşia mea şi că părea să-i placă realmente să stea la palavre cu mine.

Toţi tânjeam după o masă ca lumea, dar n-am avut acest noroc şi a trebuit să împărţim între noi pâinea şi conservele de carne pe care le aveam. După ce-am mâncat, am băut nişte „ceai” luat de la vagonul-restaurant.

Pe măsură ce ne apropiam de Murmansk, cerul devenea plumburiu. Era sfârşitul după-amiezii, iar preţioasa zi-lumină era scurtă, fiind cuprinsă cam între orele unu şi patru. În rest, era un semiîntuneric permanent, ceea ce avea un efect deprimant. Înainte de a ajunge la destinaţie, Tamara veni din nou să mă vadă, implorându-mă să-i scriu şi dându-mi adresa părinţilor ei, care stăteau undeva, în sudul Rusiei. Am promis că-i voi scrie, dar am ştiut imediat că, fiind un „străin”, nu voi risca niciodată s-o pun în pericol făcând aşa ceva. Poate că m-am înşelat fiind precaut, dar am considerat că era mai bine să fii în siguranţă decât să-ţi pară rău. În realitate, amândoi tânjeam după căldura şi bunătatea omenească. În ciudata ei lume a călătoriilor continue şi a prieteniilor trecătoare, ea nu cunoştea pe nimeni, iar eu ştiam în sinea mea cât de mult îmi doream aşa ceva. Mai aveam însă cale lungă până acolo, iar războiul era departe de a se fi încheiat.

Gara Murmansk era capătul liniei. Se afla singură în pustietate, la vreo trei kilometri de oraş, la fel ca atâtea alte gări din Rusia. Fără îndoială că, astăzi, ea a fost înglobată într-o mare metropolă, dar, atunci, semăna cu ceva din *Dr. Jivago*. Trenul îşi eliberă călătorii obosiţi în zăpada groasă, iar locomotiva stătea acolo pufăind şi scoţând coloane albe de fum, mulţumită că-şi făcuse datoria.

Doi matrozi din Marina Regală, cu sănii, ne aşteptau acolo pentru a ne ajuta să transportăm la bază toţi sacii diplomatici. Am încărcat şi am legat sacii pe sănii, după care am pornit-o pe întinderea acoperită cu zăpadă, folosind stâlpii de telegraf drept reper. M-am întors să văd dacă o mai puteam zări pentru ultima oară pe Tamara, iar

ea stătea acolo, arătând minunat într-o haină lungă de blană şi o căciulă uriaşă de blană, asemenea unui model dintr-o revistă de modă. Ne-a făcut cu mâna până când am fost înghiţiţi de întunericul care creştea. La revedere, Tamara, n-o să te mai văd niciodată, dar îţi doresc succes!

Urmând şirul stâlpilor de telegraf, am ajuns până la urmă la un drum presărat cu câteva locuinţe. La un moment dat, ne-am despărţit, primind explicaţii cum să ajungem la spitalul Marinei Regale, în vreme ce matrozii cu săniile au luat-o spre bază. În spital, am fost duşi într-o secţie cu rânduri de paturi imaculate şi ni s-a spus să ne alegem fiecare un loc. Un matroz spunea că avuseserăm noroc, căci, cu o lună înainte, toate paturile erau ocupate. Tot aici l-am cunoscut pe Garth Glasson, un sud-african evadat dintr-un lagăr de prizonieri de război, însă nu reuşesc să-mi amintesc mai multe despre el, în afară de faptul că era un individ sincer, cu o înfăţişare aspră.

Se auzeau tot felul de voci însufleţite, tinerii matrozi din Marina Regală venind şi plecând întruna, dar ceea ce mă mira pe mine era veselia lor. Am încercat să-mi închipui cum trebuie să fi fost pentru ei când războiul era în toi, expunându-se atacurilor înspăimântătoare ale submarinelor şi avioanelor în periculoasele lor călătorii de escortare a convoaielor de nave care transportau material de război şi provizii în Uniunea Sovietică. În acel moment, ştiam foarte puţine lucruri despre aceasta.

Câţiva dintre ei îşi reveneau încă de pe urma suferinţelor îndurate, aşteptând un vapor care să-i ducă înapoi, acasă; alţii aşteptau să fie mutaţi de pe un vapor pe altul şi aşa mai departe, pe banda de la beretă fiind scris vasul de război de pe care veneau.

în acea seară, la popotă, am mâncat carne de vacă la conservă şi piure de cartofi servite în porţii consistente, am băut mult ceai dulce şi fierbinte, iar, la sfârşit, ne-am dus la cinematograf, într-o sală alăturată, să vedem filmul *Ziegfeld Follies*, turnat în 1940. A fost un moment deosebit

de relaxant, o adevărată evadare din realitate, lucru de care aveam mare nevoie în acel moment. Cel mai mult m-au emoţionat însă jurnalele de actualităţi, mai ales imaginile cu aviatorii din RAF vânând bombele zburătoare, rachetele V-I, şi făcându-le să se prăbuşească după ce le loveau cu vârful aripilor. A fost o revelaţie absolută, pentru că noi nici măcar nu auziserăm de asemenea aparate diabolice.

În ciuda oboselii, am adormit greu în acea seară. Gândurile la ceea ce avea să urmeze ocupau întotdeauna primul loc în mintea noastră.

Trebuia să ne pregătim mai ales pentru acea ultimă încercare. Apoi, m-am gândit la Garth Glasson, care era atât de departe de casă şi căruia regiunea subarctică i se părea, probabil, atât de străină. Avea un drum foarte lung de făcut, iar călătoria spre Marea Britanie era doar începutul lui. Charles Hillebrand părea foarte grav bolnav, dar îndura fără să se plângă. Oare avea să ajungă acasă, oriunde ar fi fost aceasta? Îl admiram pe Cyril Rofe, tovarăşul său de evadare, care stătea cu el, îl ajuta şi arăta în orice clipă o preocupare deosebită pentru starea lui. Cyril ajunse în cele din urmă proprietarul unei cârciumi în Sussex. În vreme ce atât Bob, cât şi Len aveau să fie în curând acasă, la Bristol şi Henley, cu familiile lor, eu habar n-aveam ce m-aştepta la sfârşitul călătoriei.

A doua zi de dimineaţă, în timp ce ne aflam pe chei, în portul Murmansk, am fost întâmpinaţi de o privelişte minunată. În depărtare, ancorate la mare distanţă de ţărm, pluteau mai multe nave ale Marinei Regale, împreună cu câteva vase comerciale. Dintre acestea, ieşeau în evidenţă două nave cu fundul plat, care se înălţau deasupra celorlalte vase. Erau portavioanele-escortă HMS *Campania* şi HMS *Nairana*, două nave identice. Împreună cu un număr de marinari de la spital, am fost repede suiţi într-o barcă mare, care se îndreptă spre portavionul *Campania*.

Duşi pe puntea pe care se lua masa, care era situată

foarte în faţă, de fapt, aproape la proră, ne-am dat seama, puţin amuzaţi, că, dacă vaporul lovea o mină, aveam să fim primii care aflam, deşi lucrurile nu trebuiau să stea neapărat aşa. Eram o ceată amestecată, nişte rătăciţi, ca să spun aşa, împărţind sala de mese cu câţiva membri ai echipajului. Micului nostru grup i se dădu libertate pe vas, ceea ce însemna că puteam merge oriunde voiam, între nişte limite raţionale. Înainte de a ridica ancora, am fost prezentaţi contraamiralului Roderick McGrigor, comandantul convoiului, un scoţian mic şi vânos, în ale cărui mâini stătea soarta tuturor navelor. Odată plecaţi, am fost obligaţi să ne conformăm obiceiurilor de la bord, inclusiv aceluia de a ne aşeza la coadă pentru mica porţie zilnică de rom. Nu era pe gustul meu, aşa că l-am dat omului de după mine.

Cum hamacurile erau încă în uz la acea vreme, agăţarea lor se dovedi a fi o operaţiune de-a dreptul hilară. Fiind atârnat aproape de nivelul capului, trebuia să te ridici în el cu ajutorul unei frânghii, meşteşug pe care nu-l deprinsesem încă. Între timp, spre amuzamentul tuturor, veneai de multe ori cu capul în jos, peste acel hamac nenorocit, aterizând foarte rău pe partea cealaltă. Era ca şi cum ai fi încercat să mergi pe un stâlp unsuros. Agăţat în mod corect, era extrem de confortabil.

De îndată ce n-am mai zărit uscatul, ne-am luat în primire rolul de paznici ai convoiului odată cu decolarea de pe puntea de zbor a primului avion Swordfish. Aceste biplane fiabile străbăteau alene cerul cenuşiu, dispărând adesea cu totul dincolo de orizont. Acum, întregul convoi, alcătuit din numeroase nave comerciale, patru distrugătoare şi cele două portavioane ale noastre, erau adunate într-o flotă impresionantă, care se întindea pe o distanţă de vreo trei kilometri. Nava soră cu a noastră, *Nairana*, se menţinea la vreun kilometru şi jumătate în urmă. Aceste convoaie avansau de obicei cu viteza navei celei mai lente, aşa încât nouă ni se părea că înaintăm

îngrozitor de încet. În acest timp, distrugătoarele ţâşneau asemenea unor câini ciobăneşti vigilenţi, unul dintre ele accelerând când şi când ca reacţie la prezenţa suspectă a unui submarin care ne dădea târcoale. Când am ajuns în apropierea coastei norvegiene, ni s-a spus să ne aşteptăm la probleme.

A doua zi, vântul sufla cu putere, însoţit de valuri uriaşe. Vremea era atât de rea, încât zborurile de recunoaştere au fost anulate şi speram noi ca şi submarinele să renunţe să mai iasă în larg. Cu toate acestea, de îndată ce condiţiile meteorologice au devenit mai favorabile – ceea ce însemna că, în loc de valuri de zece metri, aveam valuri de cinci metri – zborurile de recunoaştere au fost reluate. Admiraţia mea deplină se îndrepta însă spre acei membri ai forţelor aeriene ale marinei militare care înfruntau cu bărbăţie aceste condiţii îngrozitoare, ştiind că o prăbuşire în mare pe un asemenea frig însemna moarte sigură.

Trebuia să vezi ca să crezi că un avion poate ateriza pe o punte care se balansează. Momentul contactului cu puntea trebuia să fie foarte bine ales, altfel ricoşeul putea proiecta avionul şi echipajul acestuia pe o traiectorie tangentă şi poate chiar în mare. Din fericire, acest lucru nu se întâmplă, însă am asistat la un incident care era cât pe ce să mă coste, când un avion ricoşă şi se răsuci pe punte, iar o aripă a acestuia trecu pe lângă capul meu la vreo 30 de centimetri. Se opri înclinat într-o poziţie îngrijorătoare, atârnând deasupra apei, dar cu o parte a trenului de aterizare prinsă într-o platformă. În condiţiile în care vântul sufla cu putere, pentru o clipă, situaţia părea delicată, indiferent dacă avionul rămânea sau nu rămânea acolo. Într-o clipită însă, puntea mişuna de salvatori, printre care mă aflam şi eu, şi care ţinură de el cu toată puterea până la sosirea unui tractor ce-l trase înapoi la loc sigur. Pe toată durata acestei operaţiuni, cei trei membri ai echipajului păreau foarte calmi.

Erau efectuate şi zboruri de patrulare şi antrenament cu aparate Grumman Wildcat, micile avioane de vânătoare.

Convoiul înainta foarte greu în apele internaţionale – „cea mai groaznică deplasare din câte am văzut”, cum spunea un marinar. Uneori, micile distrugătoare dispăreau cu totul din vedere, iar *Nairana*, ca şi *Campania*, nava noastră, înfăţişau privirii un spectacol incredibil, punţile lor plate ridicându-se şi coborând întruna.

La amplificatoare, se transmiteau adeseori ştiri de interes, când nu erau întrebuinţate pentru probleme mai serioase, însă un anunţ de pregătire pentru luptă, însoţit de sunetul strident al sirenei, în toiul nopţii, nu era o glumă. Am sărit din hamacuri, ne-am tras repede pe noi hainele, ne-am pus vestele de salvare şi am aşteptat noi ordine. Sonarul recepţionase bineînţeles sunetul unui submarin, iar un distrugător a fost trimis să-l găsească. Din fericire, de data aceasta, nu s-a-ntâmplat nimic.

Ulterior, în seara zilei următoare, am fost informaţi cu amabilitate că era cât pe ce să ne ciocnim cu *Nairana*. Am pălit doar gândindu-ne că se putea întâmpla aşa ceva, mai ales când era întuneric, însă eu n-am fost surprins, deoarece uneori cele două nave chiar păreau să meargă aproape una de alta în cursul zilei, iar noaptea, când se stingeau toate luminile, iar marea era foarte agitată, acest lucru se putea întâmpla cu uşurinţă.

În sfârşit, am lăsat ce era mai rău în urmă şi am pătruns în ape mai sigure şi mai liniştite. Când toate avioanele au fost băgate în hangar şi echipajele care manipulau tunurile antiaeriene n-au mai fost nevoite să stea permanent de veghe, am ştiut că eram aproape de casă. Deşi am avut parte de unele dintre cele mai rele condiţii meteorologice, am avut norocul să depăşim situaţia fără a fi atacaţi de duşmani.

Abia acum am aflat că destinaţia noastră era Scapa Flow, loc în care fuseseră scufundate multe nave germane după predarea lor în 1918. Am aruncat în cele din urmă

ancora undeva la mijloc, abia zărind pământul. Aveam invariabil un sentiment de tristeţe când părăseam un vapor, şi cam la fel simţeam şi acum, însă a trebuit să ne luăm rămas-bun de la *Campania* şi să debarcăm pe o mică flotă de remorchere care trase aproape şi se depărtă în întunericul care creştea. Nu-mi amintesc unde anume am ajuns, dar, după trei ore, un alt feribot ne duse la Thurso. Aici, am fost îndrumaţi spre un vas de tranzit, vechiul *Duluth Castle*, amarat la chei, în aşteptarea unor noi ordine.

Ca membri ai forţelor armate, celor cinci însoţitori ai mei li s-a spus să meargă în diverse părţi ale Marii Britanii, Bob şi Len trebuind să se prezinte într-o tabără din Wonersh, lângă Guildford, în Surrey. Nimic nu părea să mă împiedice să părăsesc şi eu nava, din moment ce nu primisem niciun ordin şi nimeni nu părea interesat în mod deosebit de mine. Eram trist că trebuia să mă despart de prietenii mei, mai ales de Bob şi Len, cu care împărţisem şi bune, şi rele, dar ordinele erau ordine. Când m-am dus să-l văd pe omul care „deţinea comanda” şi i-am relatat despre intenţia mea de a părăsi vasul, acesta se burzului la mine, spunându-mi să aştept, căci avea să vină cineva şi după mine. Prin urmare, ştiau totuşi de mine. În cele din urmă, veni într-adevăr cineva, care se prezentă drept sergentul Meteyard, de la Serviciul de Informaţii Militare, şi care mă anunţă că era instruit să mă escorteze la Londra. Ne-am dus în oraş şi am căutat un loc în care să stăm peste noapte, ceea ce n-a fost uşor, ajungând în cele din urmă la o pensiune deloc confortabilă.

Am fost bucuros să constat că escorta mea era un om plăcut. Am prins trenul de dimineaţă spre Glasgow, iar, de acolo, am luat un tren de Londra, sosind seara la Euston. Am vorbit foarte mult în cursul călătoriei spre sud, eu având puternica impresie că urma să petrec ceva timp într-o aşa-numită „şcoală patriotică”. Aceasta mă ducea cu gândul la un fel de aşezământ pentru sufletele pierdute

care, după ce au petrecut multă vreme la poarta iadului, trebuiau să fie deprinse din nou cu viaţa normală. Eram pregătit să accept acest lucru, dar mi-era frică de faptul că putea fi vorba despre un sanatoriu destinat celor dezechilibraţi mintal. De fapt, o scurtă perioadă petrecută într-un sanatoriu nu era un lucru rău – cât de minunat este ca un grup de surori blânde şi atente să te răsfeţe şi să-şi facă griji exagerate pentru tine într-un refugiu liniştit de la ţară, mă gândeam eu.

Dar n-a fost să fie, iar eu am avut parte de o neplăcută trezire la realitate când, după ce am sosit în gara Euston, am luat autobuzul spre Brixton, în sud, apoi am mers pe jos spre Streatham Hill, am luat-o pe o stradă lăturalnică slab luminată şi ne-am oprit înaintea unei uşi masive, înspăimântătoare, din lemn. Inima mi-a stat în loc – pe o placă de alături se putea citi „închisoarea Brixton”.

M-am uitat stupefiat la sergent şi am zis:

— Doar nu vreţi să spuneţi că o să merg aici?

— îmi pare nespus de rău, prietene, răspunse el vrând să se scuze şi sunând din clopoţel.

Un gardian ne lăsă să intrăm pe mica uşă destinată pietonilor. Sergentul îi înmână un plic, după care, cu o tristeţe cât se poate de reală în glas, îmi ură succes, îmi strânse mâna şi plecă.

Ca atare, mi-am lăsat la camera de primire toate lucrurile personale, apoi am fost dus într-o odăiţă, unde m-am schimbat în haine de puşcărie: pantaloni maronii, groşi, din flanelă (fără curea) şi un veston gri. Protestele mele au fost zadarnice. Gardianul îşi făcea pur şi simplu datoria, fără a răspunde la întrebări. Nu era treaba lui să explice de ce.

Următorul drum a fost la baie, iar, după aceea, am fost condus în celulă. Totul îmi era atât de familiar – n-a trebuit să mi se spună ce să fac. Era trecut bine de ora opt în seara zilei de 23 decembrie 1944. În toată închisoarea domnea o linişte absolută. După puţin timp, apăru un alt

gardian cu o cană de cacao şi o porţie de budincă de Crăciun pe o farfurie. Ura, au spus că vom fi acasă de Crăciun!

După şocul iniţial provocat de toate acestea, m-am aşezat pe prici şi am încetat să-mi mai fac griji, sperând că, dacă voi avea puţin noroc, avea să se afle totul a doua zi. Eram însă profund deranjat de faptul că închisoarea Brixton era singurul loc pe care găsiseră să mi-l ofere pentru a-mi petrece noaptea, o singură noapte, speram eu. În condiţiile în care Crăciunul bătea la uşă, puteau s-o lase mai moale şi să se ocupe de mine mai târziu.

A doua zi de dimineaţă, abia am avut timp să-mi termin micul dejun şi să fac curăţenie în celulă, că la uşa acesteia îşi făcu apariţia un domn îngrijit, îmbrăcat într-un costum cu dungi fine şi cu servietă.

Părea destul de agitat, înştiinţându-mă că venea de la Ministerul de Interne. Apoi, se aşeză pe priciul meu şi răsfoi nişte hârtii. Eu mi-am pierdut calmul, acuzând pe toată lumea de lipsă crasă de eficienţă, la care el deveni mai împăciuitor, spunând că-i părea rău „că s-a întâmplat aşa ceva”. Plecă asigurându-mă că eliberarea mea se va produce de îndată. La scurt timp după plecarea lui, veni un gardian care mă duse înapoi la camera de primire, unde m-am schimbat în uniformă şi mi s-a dat jumătatea de coroană prevăzută de lege (astăzi, circa cinci lire sterline) pentru şederea în puşcărie, aceasta fiind tot ceea ce aveam pe numele meu. Un gardian săritor mi-a explicat cum puteam să ajung mai uşor în oraş şi, cu asta, am lăsat în urmă închisoarea Brixton.

Primul lucru pe care trebuia să-l fac era să dau de tata. Fiind Ajunul Crăciunului şi oraşul, practic încremenit, că era sau nu era război, ştiam că trebuia să mă mişc repede. Din cunoştinţele mele, putea fi oriunde în Marea Britanie. Prima mea oprire trebuia să fie însă la singura adresă pe care o ştiam, cea a partenerilor de afaceri de dinaintea războiului, din London Wall. Când am ajuns

acolo, clădirea părea părăsită, dar, după ce am bătut la uşă, mi-a răspuns cineva. A apărut un îngrijitor. L-am întrebat dacă cunoştea un domn Firth care trecea pe acolo înainte de război. Eram conştient că şansele de a primi un răspuns favorabil erau mici, dar îngrijitorul se gândi o clipă, apoi, brusc, îşi aduse aminte. Da, spuse el, chiar şi-l amintea pe tata, însă ultima oară când a trecut pe acolo a fost în 1940, când era în RAF. Asta era o veste nemaipomenită, iar eu mi-am dat imediat seama că-mi va fi mult mai uşor în căutările mele. Îngrijitorul adăugă apoi că, de când părăsise acest birou, tata îşi mutase firma şi se asociase cu un domn Arnold, în Pali Mall. Aproape că nu-mi venea să cred, şi acest nume mi se părea cunoscut. Mai trebuia să aflu totuşi unde anume în Pali Mall.

În orice caz, aveam acum două posibilităţi: fie să urmez pista RAF, fie pista Pali Mall. Cariera lui de aviator militar era bineînţeles un mister total pentru mine şi, chiar şi aşa, era posibil ca el să fi fost trimis la post în străinătate. Pentru a-mi conserva cât mai bine resursele financiare, am mers cât am putut pe jos, iar, în drumul meu, m-am oprit să consult un poliţist în privinţa problemei mele. Din fericire, mă aflam în zona potrivită, iar el îmi sugeră să merg la arhiva RAF situată în Casa Ad Astra sau să trec pe la poşta mare din Mount

Pleasant, unde puteau să dea de adresa poştală a domnului Amold din Pali Mall. Vizita mea la Poştă a scos la lumină numărul din Pali Mall de care aveam nevoie – era nr. 1. În drum spre Pali Mall, am mers la Casa Ad Astra, însă căutările celor de acolo n-au dus la nimic. Mi-au spus că era posibil ca el să se afle în evidenţa altui comandament regional, dar nu ştiau care. În timp ce eu stăteam acolo, personalul RAF venea şi pleca, dar, deodată, un ofiţer polonez din Aviaţia Militară aflat în trecere se opri şi spuse că mă auzise întrebând despre un anume Firth – era vorba cumva despre căpitanul de aviaţie Firth? Am spus că s-ar putea, dar, pentru că abia sosisem

în Anglia, nu puteam fi sigur. Când mi l-a descris şi a spus că vorbea poloneza, n-am mai avut nicio îndoială că era vorba despre tata. Din nefericire, la întrebarea mea nerăbdătoare cu privire la locul în care se putea afla el n-am primit un răspuns, căci polonezul nu ştia.

Eram obligat acum să apelez la a doua variantă şi m-am îndreptat spre Pali Mall. Nici acolo nu era nimeni şi nu prea mai aveam speranţe, dar, după ce am bătut insistent la uşă, am avut în cele din urmă succes. Îşi făcu apariţia un îngrijitor cu ochii împăienjeniţi care mi-a spus că aveam noroc să-l găsesc acolo chiar în acel moment, dar când i-am explicat de ce am venit, a tras aer în piept şi a dat din cap. Am spus că n-aveam timp de pierdut şi i-am cerut să deschidă biroul pentru mine ca să pot căuta un indiciu, orice, care să-mi spună ceva despre tata. La început, a refuzat, zicând că ar fi fost împotriva regulamentului, dar, în cele din urmă, a cedat.

De îndată ce a deschis uşa biroului de la primul etaj, am intrat şi am început să scotocesc după ceea ce mă interesa pe mine printr-un vraf de hârtii de pe un birou, sărmanul om mormăind întruna că încălca regulile. N-am dat nicăieri de nicio urmă de indiciu, aşa că, în ultimă instanţă, m-am aşezat la birou şi am hotărât să caut adresa de acasă a domnului Amold în cartea de telefon. Deşi mi s-a spus că nici acest lucru nu era regulamentar, am format numărul. N-a răspuns nimeni, însă adresa era Sherehall Road, Hendon. Am hotărât să mă duc imediat acolo. A fost o decizie fericită.

Începuse de acum să se lase seara, şi, cu toate că nu mâncasem toată ziua, nu mă gândisem nici măcar o dată la mâncare, atât de hotărât eram să-mi îndeplinesc misiunea până în ziua Crăciunului. Am luat metroul până la Hendon şi am găsit casa de pe Sherehall Road goală. Disperat, am ciocănit la uşa celei de alături, întrebându-mă dacă locatarii de acolo îmi puteau spune ceva despre familia Arnold. Erau o pereche în vârstă, care m-au informat că

familia Arnold plecase de Crăciun la Middleton-on-Sea, în Sussex, dar, când am arătat motivul vizitei mele şi cine eram, s-au înviorat şi mi-au spus că-l cunoscuseră pe tata în timpul şederii lui la familia Arnold şi că-şi aminteau pomenindu-se de mine. M-au invitat înăuntru, am băut ceai şi, după aceea, mi-au propus să rămân peste noapte, propunere pe care am acceptat-o cu recunoştinţă. Mi-au explicat apoi că vecinii lor erau rude cu familia Arnold şi că s-ar putea să-mi fie de mai mare ajutor, dar, pentru că se făcea târziu, era mai bine să mă duc să-i văd de dimineaţă. Am petrecut noaptea în acel colţişor de rai, sau aşa mi s-a părut mie, totul fiind atât de liniştit şi de paşnic, încât aveai impresia că, aici, viaţa îşi urmase imperturbabilă cursul dintotdeauna.

Ultimele piese ale mozaicului au început să se aşeze la locul lor a doua zi de dimineaţă, când am sunat la uşa vecinilor. Îşi făcu apariţia o doamnă, iar eu am început să-i explic faptul că-l căutam pe tata, domnul Firth, când ea mă întrerupse şi spuse: „Atunci, dumneata trebuie să fii Tom Firth. Şi spui că abia ai venit din Polonia?” Lăsă să-i scape un strigăt de neîncredere şi-şi strigă soţul. Preţ de o clipă, au stat şi s-au uitat la mine, de parcă aş fi înviat din morţi. Auziseră bineînţeles totul despre mine – nu numai că erau rude cu familia Arnold, dar erau ei înşişi din Polonia. În entuziasmul momentului, conversaţia noastră deveni incoerentă şi confuză. Apoi, ei au telefonat altor rude şi au stabilit ca acestea să vină în vizită după-amiază. La ora hotărâtă, când au sosit vizitatorii, entuziasmul a fost şi mai mare. Şi ei erau originari din Polonia şi voiau să ştie tot ce le puteam spune despre fosta lor patrie. De prisos să mai menţionez că ceea ce a trebuit să le spun numai o poveste fericită nu a fost.

Din fericire pentru mine, această ultimă rudă părea să „ştie să se descurce” şi a sta o jumătate de oră la telefon într-o altă cameră. Când a apărut de acolo, arăta bucuros şi spuse:

— Am dat de tatăl dumitale. Este în Blackpool la popota ofiţerilor din RAF Nr. 2 de pe Read’s Avenue, şi îi voi da telefon chiar acum.

A prins legătura fără nicio problemă şi, curând, purta o conversaţie animată cu tata. După puţin timp, îi spuse tatălui meu că era cineva acolo care voia să-i vorbească, şi-mi întinse receptorul. Mi-a fost extrem de greu să-mi găsesc cuvintele în acel moment şi am spus pur şi simplu:

— Salut, tăticule, sunt Tom.

— Care Tom?

— Tom din Varşovia.

— Nu, eşti George, nu-i aşa? (Adică fratele meu.)

— Nu, sunt fără doar şi poate Tom, şi tocmai am sosit în Anglia.

— Nu, trebuie să fii George.

— Nu, sunt Tom.

Urmă apoi o scurtă pauză, după care se auziră nişte zgomote de neînţeles dinspre Blackpool, când tata îşi dădu în sfârşit seama că nu era nicio păcăleală. Colegii lui de la popota RAF mi-au povestit ulterior că au fost nevoiţi să-l susţină ca să nu se prăbuşească; m-au mai asigurat că n-a existat nicio legătură între acest lucru şi faptul că ei sărbătoreau Crăciunul în bar în acel moment.

Se punea acum întrebarea dacă puteam să ajung la Blackpool în ultimele ore rămase din ziua de Crăciun, iar o convorbire telefonică cu gara din Euston confirmă faptul că acest lucru era posibil, pentru că ultimul tren avea să plece pe la şase şi jumătate. Mulţumindu-le prietenilor mei pentru tot ceea ce au făcut pentru mine – fără eforturile lor, toate acestea nu s-ar fi întâmplat cu o asemenea repeziciune – şi, mai mult, cu banii de bilet împrumutaţi de la ei, am pornit în goană spre gară.

Când am ajuns acolo, nu era aproape nimeni. Începu să se lase ceaţa, iar din cauza stingerii luminilor, totul părea îngrozitor de sinistru. Ceaţa persistă pe tot parcursul călătoriei până când am ajuns la destinaţie, iar

eu am fost practic tot drumul singurul ocupant al compartimentului.

Am început să mă uit nerăbdător după tata în timp ce parcurgeam cu paşi mari peronul. Apoi, am văzut o figură solitară într-o uniformă a RAF aşteptând lângă poartă. Îmi aduc aminte că am fost copleşit de un sentiment de puternică mândrie când l-am văzut în uniformă şi, pur şi simplu, în momentul întâlnirii, n-a reuşit niciunul dintre noi să rostească un cuvânt. Ne-am îndreptat spre Popota Nr. 2 de pe Read's Avenue, unde era tata încartiruit, şi, cu dispensă specială din partea ofiţerului-comandant, mi s-a permis şi mie să stau acolo o perioadă.

După ani de tăcere şi despărţire, erau foarte multe de spus şi foarte multe întrebări de pus, dar de unde să începi? în acel moment însă, gândurile noastre se îndreptau în primul rând spre soarta mamei, despre care nu ştiam nimic şi nu aveam şanse să aflăm ceva decât mult mai târziu.

În 1940, la vârsta de cincizeci şi trei de ani, tata avea puţine perspective, împotmolit, ca să spun aşa, în Anglia, cu afacerea lui din Varşovia pusă pe butuci şi fără o casă. Pentru el, a fost o experienţă devastatoare, însă, odată cu sosirea unui mare număr de militari polonezi din Franţa, s-au căutat interpreţi care să acţioneze ca ofiţeri de legătură între aceştia şi britanici. Era un rol pe care tata îl putea îndeplini foarte bine, aşa că s-a oferit imediat voluntar pentru această însărcinare, devenind ofiţer de legătură între Forţele Aeriene Poloneze şi RAF. Avea de îndeplinit o seamă de îndatoriri care-i făceau foarte mare plăcere, mai ales datorită faptului că trebuia să călătorească cu avionul de la o unitate a RAF la alta, ori de câte ori se aflau acolo polonezi. Prin aceasta s-a distins de alţii, fiind un englez care avea cunoştinţe, chiar dacă destul de limitate, de limba poloneză, şi s-a descurcat foarte bine. Aviatorii polonezi erau bucuroşi să aibă pe cineva cu care să poată comunica în limba lor. S-a mutat de la o unitate la alta,

fiind trimis în cele din urmă la post în Blackpool. În vara lui 1945, a plecat ca membru al Forţei de Ocupaţie în Germania, unde cunoaşterea perfectă a limbii germane l-a ajutat foarte mult, iar după aceea s-a întors în Anglia şi a fost „demobilizat”. Înainte ca noi să ne reîntâlnim în sfârşit în 1944, fusese absolut convins că nu mă va mai vedea niciodată, deoarece ultima veste care-i parvenise în 1942 fusese un mesaj formulat în termeni precauţi de mama, expediat prin Crucea Roşie Internaţională, care-i dădea de înţeles că eu aveam mari probleme.

Atunci am aflat că, în momentul sosirii mele în Anglia, fratele meu, George, era deja în Franţa, în armată, de câteva luni. A fost o surpriză pentru mine, deoarece, când a ajuns cu tata în Anglia în 1939, el s-a angajat la Samuel White, o firmă de construcţii navale de pe insula Wight, cu scopul de a începe o carieră de proiectant naval. Pentru a studia, a fost trimis la Universitatea din Glasgow, dar, cum războiul se afla în plină desfăşurare în 1942, a considerat că meseria lui nu avea cine ştie ce viitor şi, în mod îndreptăţit sau neîndreptăţit, a schimbat complet direcţia, înrolându-se în armată. A ajuns sergent în Serviciul de Informaţii, fiind trimis în Franţa curând după Ziua Z. A fost unul dintre cei doi britanici care au ajuns primii în orăşelul Bethune după evacuarea acestuia de către germani. Au fost întâmpinaţi şi sărbătoriţi în stil mare de populaţie, şi încă mai am fotografii în care este imortalizat acel măreţ moment. Acolo, a întâlnit-o pe Monique, o fată fermecătoare, care avea să-i devină ulterior soţie.

După puţină vreme de la sosirea mea, i-am trimis un mesaj în urma căruia a putut să vină în Anglia într-o scurtă permisie. A fost o reîntâlnire minunată, chiar dacă destul de potolită, după care el a fost trimis la post în Belgia. Acolo, mergând cu motocicleta, s-a ciocnit cu un tanc şi şi-a rupt un picior. Ulterior, a fost înaintat căpitan, iar la întoarcerea în Anglia în vederea demobilizării, el şi

Monique s-au stabilit la Londra după nuntă. Din nefericire însă, accidentul din Belgia i-a provocat o boală de care nu avea să mai scape niciodată. Avea numai treizeci şi unu de ani. Monique şi cei doi copilaşi ai ei s-au întors în Franţa, unde locuiesc şi azi, în Bethune, nu departe de cimitirul în care este îngropat George.

În prima parte a anului 1945, reportajele apărute în presă după sosirea mea au început să se înmulţească repede şi, drept urmare, am fost invitat de diverse organizaţii şi societăţi din toată ţara, să vorbesc despre experienţa trăită de mine în Polonia ocupată. Pe parcursul acestor călătorii, am putut să cunosc o serie de persoane notabile în acea perioadă şi-mi aduc aminte de o întâlnire deosebit de interesantă, organizată de Mişcarea Europeană pentru Libertate din Edinburgh. Membrii acestei auguste organizaţii, al cărei scop era să urmărească evoluţia democratică a ţărilor ieşite de sub jugul nazist, cunoşteau foarte bine evenimentele care se petreceau în Europa Răsăriteană şi încercau să obţină dovezi de la martori oculari, iar în această privinţă le puteam fi de un oarecare ajutor. Toate eforturile lor s-au dovedit însă inutile când ruşii au dobândit controlul total asupra acelor ţări, transformându-le în state-marionetă.

Nu mă simţeam în largul meu când vorbeam unui public numeros şi mai ales nu-mi plăcea deloc publicitatea. Primul meu angajament serios însă era cât pe ce să se transforme într-un fiasco. Ministerul polonez al Informaţiilor de la acea vreme, un departament al guvernului polonez aflat în exil la Londra, m-a invitat să vorbesc „câtorva oameni”, cum mi s-a spus, care erau deosebit de interesaţi să afle din sursă directă ce anume se întâmplase în Polonia. Întâlnirea urma să aibă loc într-o casă din Chesham Place, aproape de Hyde Park. Mă întâlnisem în câteva rânduri cu organizatorul polonez şi n-aveam nicio îndoială în această privinţă. Stăteam la vremea respectivă la hotelul Kenilworth, toate cheltuielile

fiind achitate, şi m-am relaxat făcând o plimbare uşoară prin West End, până când am fost atras de acea minune a minunilor, cinematograful Monsignor, de pe Piccadilly, cu ale lui jurnale de actualităţi şi desene animate difuzate neîntrerupt. Ieşind în sfârşit de acolo aproape de ora patru, m-am îndreptat spre locul indicat, însă fără a şti foarte bine unde se afla. Am mers prin Green Park, am trecut de Hyde Park Corner şi am luat-o pe strada Halkin, până când am ajuns, fără să-mi dau seama, în Chesham Place. Când m-am uitat la ceas, era patru şi jumătate şi, cuprins brusc de panică, am oprit un taxi aflat în trecere, strigându-i şoferului destinaţia. Acesta mă duse cât ai clipi câteva sute de metri, după care opri. Ajunsesem şi, în agitaţia care mă cuprinsese, mi-am trântit uşa taximetrului peste mână. Durerea a fost atât de puternică, încât, o vreme, am ţopăit în sus şi-n jos pe trotuar, strângându-mi mâinile ca o călugăriţă. Am reuşit să-mi extrag banii ca să-i dau şoferului şi m-am dus repede la uşa clădirii, chinuit de durere. Abia am pus degetul pe ea, că uşa zbură într-o parte şi organizatorul polonez mă prinse de braţ, trăgându-mă înăuntru.

— Unde aţi fost, domnule Firth? se lamentă el, încruntat. Ştiţi, sunt amirali şi generali care aşteaptă să vă audă… zise el cu o voce din ce în ce mai slabă.

— De ce nu mi-aţi spus…?

Nici nu am terminat, că îmi făcu vânt pe o uşă, într-o încăpere mare, slab luminată, în care un văl albastru de fum de ţigară plutea, diafan, de la un capăt la celălalt. Abia am reuşit să desluşesc prin norişorul acela ceea ce-mi spusese organizatorul, şi anume, un număr impresionant de galoane cu fir de aur în publicul de vreo 150 de persoane. Nu-mi specificase el înainte că vor fi numai câţiva oameni interesaţi?

Acum, mă simţeam de parcă eram la un proces, dar, în realitate, totul a decurs bine. După ce s-a terminat, câţiva oameni s-au oprit să vorbească cu mine, iar ultimul

dintre ei a fost o foarte timidă şi micuţă doamnă din Polonia.

— Spuneţi-mi, domnule Firth, când eraţi în Cracovia, la Montelupich, aţi întâlnit din întâmplare un maior Klink? Ştiţi, este vărul meu şi nu mai am nicio informaţie despre el, spuse ea, iar eu am avut sentimentul că intuieşte cu groază răspunsul.

Bătrânul Josef Klink, istoric militar, ajutor şi, ulterior, *bademeister* în puşcărie, căruia i-am luat eu locul după ce a fost trimis la Auschwitz. Cum să-l fi uitat? Nefiind pregătit pentru o asemenea întrebare, am rămas pentru o clipă mut, apoi am mărturisit că l-am cunoscut bine, dar am ezitat când a trebuit să-i povestesc restul. „Ce să-i spun?" m-am întrebat eu. Mă privi cu nostalgie şi, ghicind răspunsul, spuse:

— A fost dus la Auschwitz, nu-i aşa?

— Da, am zis eu.

— Of, murmură ea, ochii umplându-i-se de lacrimi în timp ce ieşea încet pe uşă.

În februarie 1945, mi s-a cerut să trec pe la unul dintre departamentele Serviciului de Informaţii Militare, situat în Casa Devonshire din Piccadilly. Acolo, într-un birou de la ultimul etaj, am fost întâmpinat de doi ofiţeri din armată şi de un domn cu aspect suav, îmbrăcat într-un costum cu dungi subţiri. După prezentări şi un schimb de banalităţi, mi-au spus că voiau să ştie dacă era ceva demn de reţinut sau neobişnuit în privinţa nemţilor. M-am gândit că cineva ar putea face mare caz de o întrebare ca aceea, dar m-am abţinut să spun ceva provocator. În acea etapă a războiului, ea nu prea părea să-şi aibă rostul şi am presupus că era vorba doar despre o procedură de rutină, care trebuia îndeplinită. Am spus că au trecut câteva luni de când am văzut ultima oară nemţi şi că nu-mi venea în minte niciun fapt revelator pe care să-l comunic. Cum nu erau interesaţi de ruşi, am vorbit despre Polonia şi, în acel moment, civilul menţionă că a vizitat Varşovia la scurt timp

după izbucnirea războiului, povestind cum parca el maşina pe digul care mărginea Vistula şi intra într-unul dintre barurile de pe malul râului ca să bea ceva. Cum asta se întâmpla să fie foarte aproape de locuinţa noastră, mi-am amintit că-i vedeam foarte des automobilul Hillman Minx Coupe cu număr britanic în timp ce mă întorceam acasă de la şcoală şi mă-ntrebam cine era proprietarul. Iată-l acum aici, după patru ani. I-am descris în amănunţime maşina, redându-i inclusiv numărul de înmatriculare. Aproape că a căzut de pe scaun de uimire. În timp ce-mi luam la revedere de la ei, omul se holba la mine şi dădea neîncrezător din cap. În timp ce unii băieţi colecţionau numere de locomotivă, eu s-a întâmplat să reţin numerele de înmatriculare ale unor maşini, mai ales când era vorba despre unele britanice aflate în Polonia. Mare este grădina lui Dumnezeu!

Cu timpul, am constatat că fuseseră reluate comunicaţiile poştale cu Polonia. Războiul se sfârşise şi toată lumea încerca să reia firul vieţii de unde fusese întrerupt el în urmă cu aproape cinci ani, însă, în ţări ca Polonia, nu mai exista acel sentiment de siguranţă. Marea Britanie avusese într-adevăr marele noroc să iasă din război cu toate vechile sale instituţii şi tradiţii intacte, căci acea Polonie care existase înainte de 1939 fusese înlăturată cu brutalitate. Pur şi simplu nu mai exista.

Primul indiciu că mama trăia ne-a parvenit datorită bunelor oficii ale unui emisar guvernamental britanic care tocmai vizitase Polonia. După aceea, am putut să ne scriem în modul obişnuit, ea având norocul să locuiască încă în apartamentul de pe Obroncow, în Saska Kepa. A fost angajată la Agenţia Naţiunilor Unite pentru Ajutorare din Varşovia în momentul în care aceasta şi-a început activitatea acolo, reuşind să facă faţă vreme de trei ani rigorilor vieţii în capitala devastată. Din diverse motive, în acea perioadă, mama a refuzat în permanenţă să părăsească Polonia, în ciuda insistenţelor mele, situaţie pe

care, în cele din urmă, a trebuit s-o accept. Dar, pe măsură ce guvernul comunist a devenit tot mai ostil faţă de agenţii străine precum ANUA, care a fost închisă, ea a fost obligată să-şi caute de lucru în altă parte. Apoi, în 1949, a început să se strângă şurubul. A explodat un scandal la nivel înalt în care au fost implicaţi ambasadorul britanic şi ambasada franceză, ceea ce a dus la retragerea unor funcţionari de la ambele ambasade şi la revocarea ambasadorului britanic însuşi. Scandalul a fost urmat de arestarea unor polonezi, implicaţi, chipurile, în afacere. Totul a fost foarte obscur, dar semnele erau indubitabile.

Când i-am scris după aceea mamei, i-am spus hotărât că trebuia să părăsească imediat ţara. Mi-a răspuns că, deşi tocmai obţinuse un post la ambasada americană, credea că a venit vremea să se gândească la plecare. A fost ultima scrisoare pe care aveam s-o primesc de la ea. După câteva zile, a fost arestată. De fapt, am aflat despre acest lucru când am citit în ziar o relatare despre arestarea ei. A fost ţinută în izolare de poliţia secretă, ceea ce însemna că nimeni nu avea acces la ea. A fost o experienţă zguduitoare, principala noastră nedumerire fiind legată de situaţia în ansamblu şi de acuzaţiile care-i erau aduse mamei. În acel moment, eram în strânsă legătură cu Ministerul de Externe, dar, în ciuda cererilor înaintate autorităţilor poloneze, n-am aflat nimic. În cele din urmă, s-a ajuns la proces, care a fost ţinut cu uşile închise, adică n-a putut participa nimeni din afară. Mama a fost acuzată de spionaj şi condamnată la moarte.

Mult mai târziu, am aflat că acuzaţia care i-a fost adusă avea legătură cu munca efectuată de ea în biroul de presă al ANUA, unde aduna tăieturi din ziare referitoare la activitatea desfăşurată de agenţie în Polonia. De fapt, ea nu era calificată să facă altceva decât lucruri foarte simple, dar, în ochii regimului, culegerea de „informaţii” în sine reprezenta un atentat la securitatea naţională. La originea întregii situaţii stătea însă determinarea lor de a-i

discredita pe străini, mai ales pe occidentali, tehnică aplicată în Rusia Sovietică.

După alte câteva luni, procesul a fost rejudecat, iar pedeapsa cu moartea a fost comutată în detenţie pe viaţă, apoi în treizeci de ani de închisoare şi, până la urmă, în cincisprezece, însă a durat trei ani până să se ajungă la acel verdict. După aceea, mama a fost transferată la închisoarea Fordon din orăşelul Bydgoszcz, situat la vest de Varşovia, unde îi erau permise vizite ocazionale din partea unui reprezentant al ambasadei. Pentru ea, ca şi pentru alte condamnate, viaţa era extraordinar de grea, multe dintre ele fiind încadrate în categoria deţinuţilor „politici" şi tratate astfel ca duşmani ai statului. Mulţi gardieni erau fie foşti infractori, fie ucraineni care, în aceeaşi calitate, îi slujiseră pe foştii stăpâni, germanii, şi cărora li se dăduse mână liberă în ceea ce privea modul de tratare a prizonierilor. Actele de cruzime şi tortură erau la ordinea zilei. De exemplu, deţinutele erau obligate să stea toată ziua în picioare în timpul unor interogatorii care se prelungeau în mod deliberat, iar, dacă leşinau ori cereau să se aşeze, li se dădea un taburet întors. În cel mai rău caz, erau agăţate cu un picior de tavan şi supuse la cele mai crude şi mai degradante umilinţe cu putinţă. Mama a trebuit să stea în picioare douăzeci şi patru de ore la un interogatoriu, după care şi-a fracturat glezna în urma unei căderi. Faptul că a trebuit să îndure umilinţe şi insulte din cauză că era cetăţean britanic, a fost lucrul cel mai uşor de suportat. În condiţiile aplicării unui asemenea tratament, multe femei incapabile să-l mai suporte au murit, au rămas schilodite pe viaţă ori au înnebunit. Iar restul lumii libere nu părea să ştie absolut nimic despre toate acestea.

Apoi, în 1956, la şapte ani de la încarcerarea ei, guvernul polonez a dat o amnistie limitată pentru anumite categorii de deţinuţi politici. Mama s-a aflat printre cei norocoşi care au fost eliberaţi. Vestea ne-a fost transmisă cu repeziciune, condiţia fiind ca ea să părăsească ţara

imediat. Preluată de ambasada britanică de la Varşovia, mama a fost suită după două zile la bordul unei aeronave de transport a RAF şi dusă pe aerodromul Northolt din vestul Londrei. În acel moment extrem de impresionant, am fost acolo s-o aşteptăm. Ţinând seama de chinurile de coşmar prin care a trecut, a ieşit într-o stare destul de bună din punct de vedere fizic şi mintal din această poveste, lucru pus de ea pe seama unei constituţii de fier şi a credinţei neabătute că, într-o bună zi, ne vom întâlni iarăşi cu toţii. Odată risipită însă euforia iniţială, a început efortul de readaptare la o viaţă cu totul diferită, fapt pe care eu îl ştiam foarte bine din experienţele mele anterioare. Pentru mama, a fost greu şi, uneori, chiar dureros, dar, la urma urmelor, cicatricele psihice aveau să-i rămână cel mai mult timp.

Când m-am reîntâlnit cu mama, eram deja angajatul unei mari companii din sud-estul Angliei, fiind căsătorit cu Wyn şi tată a doi băieţi, Christopher şi David.

De atunci, nu m-am mai întors în Polonia. Cu excepţia amintirilor, nimic nu mă mai leagă de acele locuri. Polonia dominată, începând cu 1945, de un neam străin, nu era adevărata Polonie pe care mi-aş fi dorit s-o văd, cu toate că oamenii nu se vor fi schimbat. O prietenă poloneză mi-a spus că nu am dreptate să văd lucrurile astfel, că ar fi trebuit să mă-ntorc, şi probabil că avea dreptate. De atunci, Polonia a devenit o ţară liberă, şi poate că mă voi întoarce totuşi s-o văd şi să-mi aduc aminte.

Epilog

La sfârşitul războiului, părinţii lui Tom s-au despărţit. Tatăl lui a lucrat mulţi ani în domeniul relaţiilor publice la Consulatul Britanic. A ajuns astfel la vârsta de optzeci de ani şi a murit la nouăzeci şi patru.

În ciuda tratamentului diabolic şi a privaţiunilor îndurate în cursul încarcerării în închisoarea comunistă, mama lui Tom a rămas un om cu o personalitate foarte

echilibrată şi stabilă. Şi-a trăit restul vieţii în pace, în mijlocul familiei şi al prietenilor, până la moartea ei, survenită în 1981, la Londra.

De la pensionarea lui timpurie în 1981, Tom s-a ocupat în mod serios de pasiunile sale. Îi place să restaureze obiecte de porţelan, să citească, să picteze, iar după ce s-a mutat în Cornwall în 1987, şi să vâslească. În plus, este bunic.

Din nefericire, soţia lui, Wyn, a decedat înainte ca el să termine de scris această carte.

Deşi nu este înverşunat şi nici furios, consideră trist faptul că, în prezent, există atâta ură şi cruzime în lume.

El şi a doua lui soţie, Gillian, au locuit o vreme în frumosul oraş Bath, dar s-au mutat înapoi în Cornwall ca să-şi continue îndeletnicirile lor preferate.

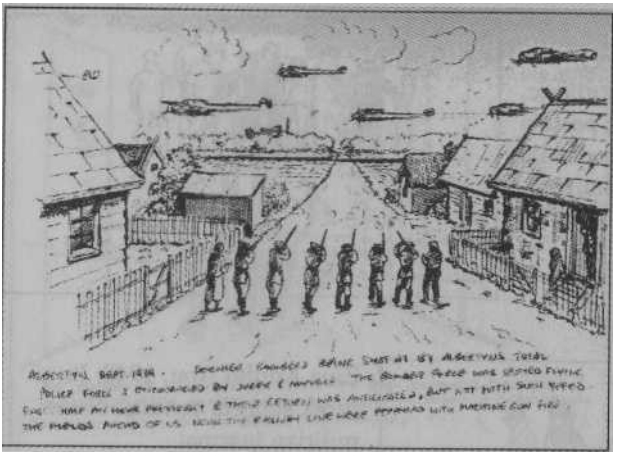

AUGUST 31st, 1939. SCHOOL CHILDREN BEING SHOT AT BY AIRCRAFT FROM POLISH FIGHTER PLANES I CHILDREN ON SHORE (MARKED) WAS ANNIHILATED, BUT ALL WITH SKIN TORN THE PERILOUS PLIGHT OF US, WITH THE ENGLISH LIFE-BOAT APPROACHED WITH MACHINE GUN FIRE.

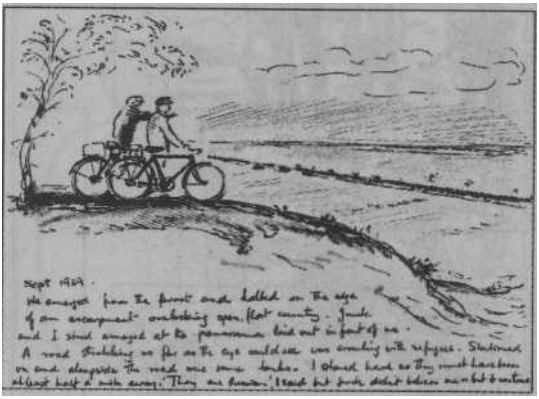

Sept 1939.
We emerged from the forest and looked on the edge of an escarpment overlooking open flat country. Jacks and I stood amazed at the panorama laid out in front of us.
A road stretching as far as the eye could see was crowding with refugees. Stationed on and alongside the road were army lorries. I stared hard as they must have been at least half a mile away. They are Russian. I could not pick out their colours even but I noticed

17 SEPT. 1939
THE TWO GUNMEN APPROACHED US FLOURISHING PISTOLS. ("YOU CONCEALING ANY GUNS?" DEMANDED ONE. THEN
THAT WE CARRIED NO WEAPONS THEY SET ABOUT TORMENTING THE POLICEMAN WHO FELL
TO HIS KNEES PLEADING WITH THEM TO SPARE HIS LIFE. WE DIDN'T WAIT FOR THE OUTCOME . . .

Satul Albertyn, 1939. Poliţiştii trag în bombardiere Doraier care zboară la joasă altitudine.

Acostaţi de doi bandiţi. Ne-a fost milă de sărmanul poliţist care s-a întâmplat să fie acolo.

Alergând în întuneric, am dat exact peste o mulţime ostilă de comunişti.

OUR TWO GUARDS. MARCH 1942
A 250 MILE JOURNEY IN THE BACK OF A
MILITARY TRUCK. FROM WARSAW TO
KRAKOW. IN FREEZING COLD & SNOW.
THERE WERE SIX PRISONERS

Ziua Anului Nou, 1940. Eu şi Jurek suntem conduşi de un miliţian înarmat.

Bătaie la Gestapo, martie 1942.

Cei doi gardieni ai noştri, în drum spre Cracovia, în spatele unui camion.

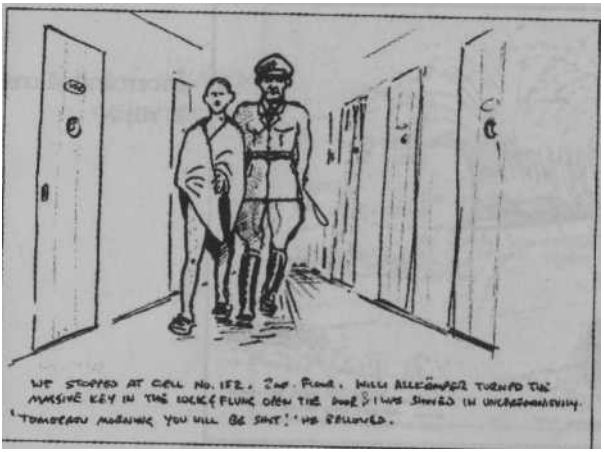
WE STOPPED AT CELL NO. 152. 2ND. FLOOR. WILLI ALLEMANN TURNED THE
MASSIVE KEY IN THE LOCK, FLUNG OPEN THE DOOR & I WAS SHOVED IN UNCEREMONIOUSLY.
'TOMORROW MORNING YOU WILL BE SENT!' HE BELLOWED.

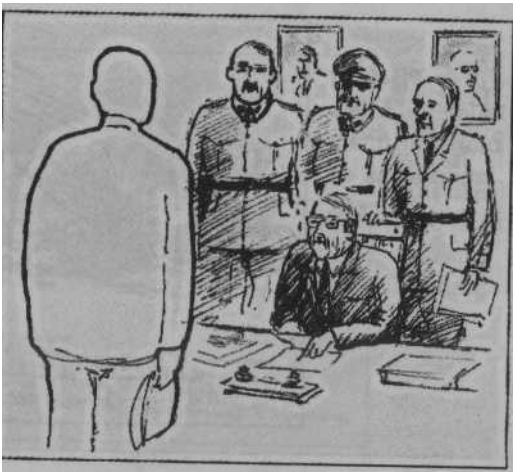

Primul meu interogatoriu la sediul Gestapoului din Cracovia.

July 1944

The Russian aeroplane arrived casually overhead and dropped what we took it to be propaganda leaflets because they appeared to shimmer in the sunlight like confetti... until we heard the whistling sound. Then everyone dashed for cover.

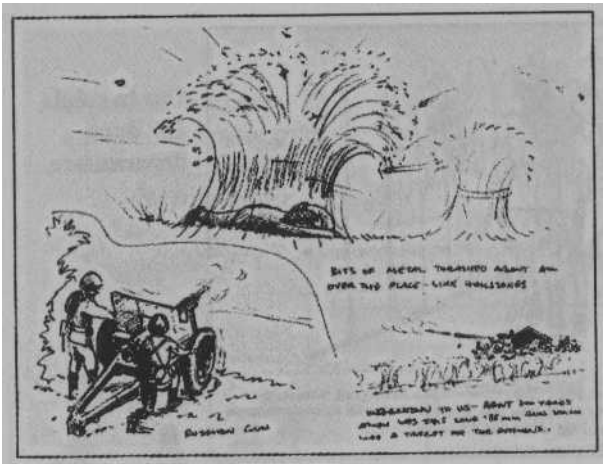

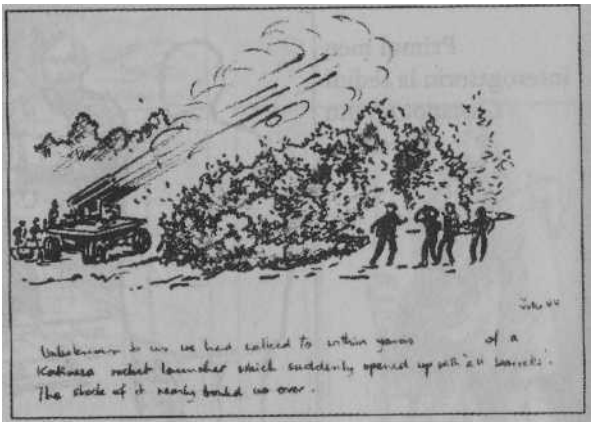

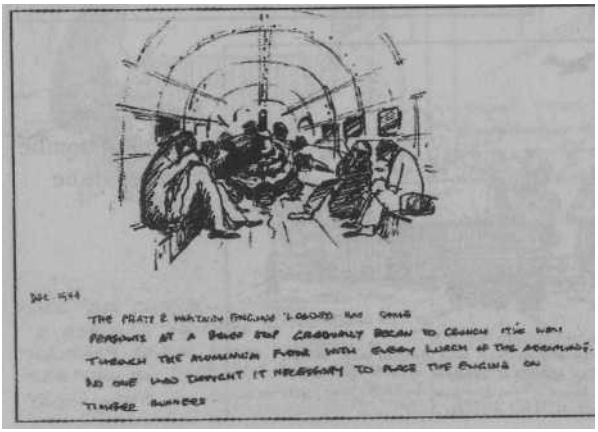

La bordul unui avion DC-3 rusesc. Am văzut cum motorul de rezervă a străpuns treptat pardoseala cabinei.

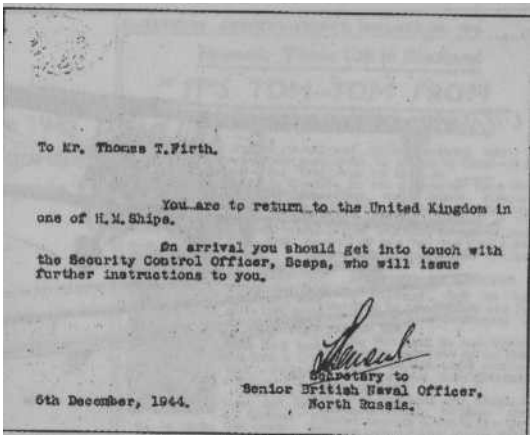

To Mr. Thomas T.Firth.

You are to return to the United Kingdom in one of H.M.Ships.

On arrival you should get into touch with the Security Control Officer, Scapa, who will issue further instructions to you.

Secretary to
Senior British Naval Officer,
North Russia.

6th December, 1944.

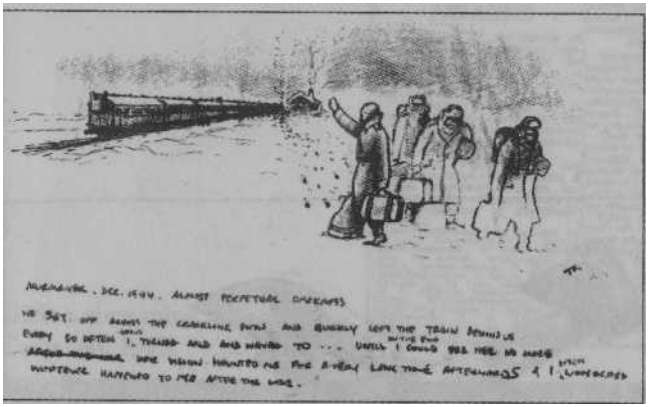

Sfârşit de linie în pustiul Murmansk. I-am făcut cu mâna Tamarei!

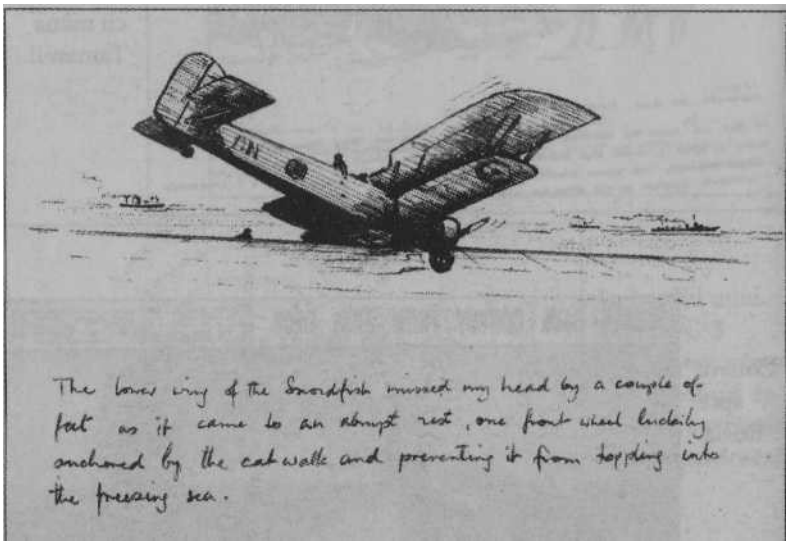

The lower wing of the Swordfish missed my head by a couple of feet as it came to an abrupt rest, one front wheel luckily anchored by the catwalk and preventing it from toppling into the freezing sea.

6—EVENING GAZETTE—FRIDAY, JANUARY 5th, 1945.

Dramatic 'Phone Call to Blackpool

"IT'S TOM–TOM FROM WARSAW"

A CHRISTMAS Eve 'phone call to a Blackpool father must have been among the best presents to be received in Blackpool during the festive season.

The father was Flight-Lieut. G. A. Firth, of the R.A.F., senior Polish interpreter in the North-West—and the caller? . . . His son, Tom, from Poland, of whom he had heard only once since 1939, when the news leaked through that Tom had been put into a German prison camp.

Mr. T. Firth

Tom, who is 23 now, has lived a lifetime in five years. He could confirm all the reports of the monstrosities and tortures within Poland, but, having suffered some of them, he prefers to forget—or at least, try to do so.

He was a schoolboy when Germany and Russia occupied Poland. For many months, having complete command of the Polish language, he passed himself off as a Pole and lived a precarious existence under German domination.

ARRESTED BY GESTAPO

In February, 1942, he was arrested by the Gestapo and for 18 months was imprisoned in Cracow.

The fact that he was British was never discovered by the Germans or his fate would probably have been even more gruesome than it was.

After suffering the pangs of semi-starvation, beatings and other fiendish tortures, the Germans released him, having failed to pin anything on him. He remained in Poland until July, 1944, when he worked his way through the fighting lines into Russia.

Here he was detained for nearly four months before being handed over to the British authorities.

TORTURE SCENES

Having suffered the mental agonies of seeing mass executions and the torture of men and women—sights he and other prisoners were compelled to watch—Tom is not easily moved to emotional expression.

That explains why, when he spoke to his father by 'phone from London on Christmas Eve, his simple but expressive first words were—"I'm here."

"It's Tom—Tom from Warsaw," he enlarged.

F./Lt. Firth, at the Blackpool end of the line, didn't quite know whether to cry with delight or whoop with glee.

Now they are re-united and Tom is taking a well-earned rest. After that he is thinking about a branch of the Forces, but his father says they will talk that over all in good time.

ALLOTMENTS AWARDS

THE awards of certificates of merit by the Ministry of Agriculture and Fisheries, for the best - cultivated allotments in Blackpool during 1944, is announced.

The awards represent the 20 best plots out of about 900 inspected, and judged by experts of the Blackpool Corporation parks department.

The plot which earned the highest number of points and a special certificate, was on the Oxford Square site, cultivated by Mr. R. Seddon, of Fernhurst-avenue.

Other certificates were awarded to: F. Swain, Summerville; T. W. Allison, Handsworth road; H. Tosta, Queensway; W. Ashton, Central-drive; M. Smith, Lindsay-avenue; T. Horsfield, Beechfield-avenue; C. Geller, Scarsdale-avenue; A. D. Biles, Heathfield-road; A. V. Greaves, Rossberry-avenue; A. Vardy, Bathscombe-avenue; C. C. Land, Central-drive; A. Watson, Westwood avenue; J. T. Lemon, St. Leonard's-road; J. R. Kirby, Moor Park-avenue; H. Bleiers, Woodland-

Extras dintr-un ziar, ianuarie 1945. „Sunt Tom – Tom din Varşovia.”